

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 54

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав
2022

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань сучасної економіки, національної економіки України, економічної теорії, фінансів, бухгалтерського обліку, управління, маркетингу, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи і соціальної сфери, теорії і практики досліджень у галузі сучасних навчально-методичних технологій підготовки фахівців.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармоль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Марченко О. А., докт. екон. наук; Пасічний М. Д., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Язлюк Б. О., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рибаків Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнаськ-Шульц докт. екон. наук (Польща); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); М. Піотровська-Трибулл докт. екон. наук (Польща); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); В. Юшчіус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Протокол № 2 від 26 вересня 2022 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Рибаків Т.О.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 27 вересня, 2022 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 20,69.

Обл.–вид. арк. 17,80. Наклад 100 примірників.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

08400, обл. Київська, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38(044) 293-11-17; +38(068) 355-83-20; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело.

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
Университет Григория Сковороды в Переяславе

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 54

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав
2022

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам современной экономики, национальной экономики Украины, экономической теории, финансов, бухгалтерского учета, управления, маркетинга, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы, теории и практики исследований в области современных учебно-методических технологий подготовки специалистов.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Марченко О. А., докт. экон. наук; Пасечный Н. Д., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Язлюк Б. О., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаруч И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук, Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов, докт. соц. наук (Латвия); А. Игнасьяк-Шульц, докт. экон. наук (Польша); А. Левитская, докт. экон. наук (Республика Молдова); В. Меньшиков, докт. соц. наук (Латвия); М. Пиотровская-Трибулл, докт. экон. наук (Польша); М. Хитов, докт. экономики (Болгария); В. Юшчиус, докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом Университета Григория Сковороды в Переяславе. Протокол № 2 от 26 сентября 2022 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Университет Григория Сковороды в Переяславе.

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Рыбакова Т.А.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 27 сентября 2022. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 20,69.

Обл.-изд. л. 17,80. Тираж 100 экземпляров.

Университет Григория Сковороды в Переяславе

08400, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел./факс +38(044) 293-11-17; +38(068) 355-83-20; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело».

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (CША), Google Scholar, Research Bible, Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 54

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54>

Established in 2006
Issued quarterly

Pereiaslav
2022

The collection contains the scientific articles on actual issues of the modern economics, national economy of Ukraine, economic theory, finance, accounting, management, marketing, entrepreneurship development, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere, theory and practice of research in the field of modern teaching and methodological technologies for training specialists.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **L. O. Marmul**, Doctor of Economics (chief editor);

O. D. Hordei Doctor of Economics; **L. A. Goroshkova** Doctor of Economics; **M. M. Ignatenko**, Doctor of Economics; **Y. V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O. P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M. O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **I. G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O. A. Marchenko**, Doctor of Economics; **M. D. Pasichnyi**, Doctor of Economics; **V. B. Tropina**, Doctor of Economics; **A. V. Cherep**, Doctor of Economics; **I. Y. Chugunov**, Doctor of Economics; **B. O. Yazlyuk**, Doctor of Economics; **L. Y. Levaieva**, Candidate of Economics; **V. V. Malyshko**, Candidate of Economics; **I. M. Makarchuk**, Candidate of Economics; **O. M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **T. O. Rybakova**, Candidate of Economics; **S. T. Sliusar**, Candidate of Economics; **G. V. Chaban**, Candidate of Economics; **S. Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Voronov**, Doctor of Sociology (Latvia); **A. Ignasiak-Szulc**, Doctor of Economics (Poland); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **V. Menshikov**, Doctor of Sociology (Latvia); **M. Piotrowska-Trybull**, Doctor of Economics (Poland); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **V. Juščius**, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Protocol No 2 dated September 26, 2022.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: T.O. Rybakova

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on September 27, 2022. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 20,69.

Issued sheets 17,80. 100 copies.

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo.

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, IDEAS/RePEc, Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory (USA), Google Scholar, Research Bible, National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 304.4:330.342.146

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-07-19>

СУТНІСТЬ ТА ЗАВДАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Бойко О. М.
Кучеренко С. Ю.

Питаннями соціальної політики є найважливішим напрямом державного регулювання економіки, що спрямована на забезпечення добробуту та всебічного розвитку його громадян й суспільства загалом. Адже соціальною сферою не лише регулюються процеси зайнятості населення, але й у країні забезпечуються роботою мільйони людей. Згідно статистичних даних галузі соціального комплексу: охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство, торгівля, й інші забезпечують робочими місцями до 20 % економічно активного населення, щодо економічно розвинутих країнах – у сфері послуг зайнято до 70 % всіх працівників.

Особливого значення питання набуло в період вторгнення РФ на територію України. До основних завдань соціальної політики держави є: гармонізація суспільних взаємин, узгодження інтересів та потреб окремих груп населення; створення умов для підвищення матеріального добробуту громадян; забезпечення соціального захисту всіх громадян та їх головних гарантованих державою соціально-економічних прав; забезпечення раціональної зайнятості громадян в воєнний та повоєнний періоди в Україні; розвиток галузей соціального комплексу; забезпечення екологічної стабільності країни.

***Постановка завдань** полягає у визначенні основних засад розвитку соціальної політики, а також розробці напрямів національної політики в соціальній сфері на інноваційних засадах.*

***Метою дослідження** є визначення особливостей соціальної політики на інноваційних засадах з врахуванням особливостей міжнародного досвіду.*

***Основними методами**, які використовувались в процесі проведення дослідження є аналіз, статистичний, порівняння, нормативно-правове регулювання.*

***Результати дослідження:** Узагальнено міжнародний досвід особливостей розвитку соціальної політики у країнах Європейського Союзу. Визначено позитивні аспекти розвитку зайнятого населення з урахуванням особливостей розвитку інновацій та фактори, які стримують їх розвиток. Вагомим доробком є розробка напрямів національної політики в соціальній сфері на інноваційних засадах.*

***Галузь застосування результатів** дослідження – соціально-економічний розвиток.*

***Ключові слова:** соціальна політика, інноваційні засади, зайнятість, стратегія, кластери, соціальні групи.*

СУЩНОСТЬ И ЗАДАЧИ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ СОЦИАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Бойко Е. Н.
Кучеренко С. Ю.

***Ключевые слова:** социальная политика, инновационные принципы, занятость, стратегия, кластеры, социальные группы.*

THE ESSENCE AND TASK OF THE INNOVATIVE POLICY OF SOCIAL DIRECTION IN TODAY'S CONDITIONS

Boiko Olena,
Kucherenko Svitlana

Issues of social policy are the most important direction of state regulation of the economy, aimed at ensuring the well-being and comprehensive development of its citizens and society in general. After all, the social sphere not only regulates the employment processes of the population, but also provides work for millions of people in the country. According to statistical data, such branches of the social complex as health care, education, trade, housing and communal services, and others provide jobs for up to 20% of the economically active population, and in economically developed countries, up to 70% of all workers are employed in the service sector.

The issue gained special importance during the invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. Among the major tasks of the social policy of the state are: harmonization of social relations, coordination of interests and needs of individual population groups; creation of conditions for improving the material well-being of citizens; provision of social protection of all citizens and their basic socio-economic rights guaranteed by the state; ensuring rational employment of citizens in the war and post-war periods in Ukraine; development of branches of the social complex; ensuring the ecological stability of the country.

The setting of the tasks consists in determining the basic principles of the development of social policy, as well as the development of national policy directions in the social sphere on an innovative basis.

The purpose of the research is to determine the features of social policy on an innovative basis, taking into account the features of international experience.

The main methods used during the research are analysis, statistical, comparison, regulatory and legal regulation.

Results and discussion. The international experience of the peculiarities of the development of social policy in the countries of the European Union is summarized. The positive aspects of the development of the employed population are determined, taking into account the peculiarities of the development of innovations and the factors that restrain their development.

An important development is the development of national policy directions in the social sphere on an innovative basis.

The field of application of research results is socio-economic development.

Keywords: social policy, innovative principles, employment, strategy, clusters, social groups.

JEL Classification: H53, E24, O31

Питаннями соціальної політики є найважливішим напрямом державного регулювання економіки, що спрямована на забезпечення добробуту та всебічного розвитку його громадян й суспільства загалом. Адже соціальною сферою не лише регулюються процеси зайнятості населення, але й у країні забезпечуються роботою мільйони людей. Згідно статистичних даних галузі соціального комплексу: охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство, торгівля, й інші забезпечують робочими місцями до 20 % економічно активного населення, щодо економічно розвинутих країнах – у сфері послуг зайнято до 70 % всіх працівників.

Особливого значення питання набуло в період вторгнення РФ на територію України. До основних завдань соціальної політики держави є: гармонізація суспільних взаємин, узгодження інтересів та потреб окремих груп населення; створення умов для підвищення матеріального добробуту громадян; забезпечення соціального захисту всіх громадян та їх головних гарантованих державою соціально-економічних прав; забезпечення раціональної зайнятості громадян в воєнний та повоєнний періоди в Україні; розвиток галузей соціального комплексу; забезпечення екологічної стабільності країни.

Постановка завдань полягає у визначенні основних засад розвитку соціальної політики, а також розробці напрямів національної політики в соціальній сфері на інноваційних засадах.

Метою дослідження є визначення особливостей соціальної політики на інноваційних засадах з врахуванням особливостей міжнародного досвіду.

В умовах сьогодення вагомого значення набуває питання функціонування, розвитку та вдосконалення діяльності соціальної сфери та політики зайнятості.

Основні теоретичні та практичні аспекти формування та удосконалення соціальної політики знайшли своє відображення у працях Баумоля В., Беляєва О., Богуш Л., Вдовиченка М., Грішнєвої О., Долішного М., Дробнохода М., Ерхарда Л., Євсєєва В., Заяць Т., Карамішева Д., Качали Т., Козака В., Колота А., Кочерги О., Кременя В., Куценко В., Ламберта Х., Лехана В., Лібанової Е., Мазаракі А., Марєєва С., Михасюка І., Москаленка В., Новикова В., Паламарчука М., Паламарчука О., Палій О., Паретто В., Пігу А., Проскурякова В., Рутгайзера В., Садової У., Семів Л., Скуратівського В., Фащевського М., Шевчук Л., Чернюк Л. та ін.

Існує декілька підходів щодо визначення дифенції «соціальна політика». На думку канадського вченого Ганслі Т. «це функція державної відповідальності за: використання суспільних ресурсів; регулювання приватної діяльності; підтримку приватно-індивідуальної і колективної поведінки» [1].

Так на думку Волгіна Н. під соціальною політикою слід розуміти «систему (сукупність) заходів (дій, заходів), прийнятих її суб'єктами і спрямованих на підвищення рівня життя населення. Соціальна політика – це система взаємодій і взаємин соціальних груп із життєзабезпечення населення, зростання рівня та якості

його життя» [2]. Інший вчений, Лаврененко І. вважає, що «соціальна політика – це діяльність з управління соціальною сферою суспільства, покликана забезпечити життя й відтворення нових поколінь, створити передумови для стабільності й розвитку суспільної системи і гідного життя людей» [3].

Аверін А. у своїй праці «Соціальна політика держави» дає визначення в аспекті дієвого підходу. Він говорить про те, що соціальну політику можна розглядати «як діяльність, спрямовану на вирішення соціальних проблем у суспільстві, розвиток його соціальної сфери, створення умов для життя людей, забезпечення їх соціальних потреб, інтересів і гарантій, представлення соціальних послуг» [4].

Вчені Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. визначають соціальну політику як суспільний феномен, що поєднує в собі різноманітні, «...багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінсько-регуляторні, саморегуляторні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, праксеологічні (ціннісні), комунікативні» тощо [5].

Соціальна політика держави формується з урахуванням історичних умов країни, які впливають на характер і особливості таких аспектів соціальної політики, як політика доходів населення (життєвий рівень, споживчий кошик, матеріальний добробут); політика у сфері праці та трудових відносин (оплата праці, соціальне страхування, охорона праці, зайнятість населення тощо); соціальна підтримка та захист непрацездатних та малозабезпечених верств населення (пенсійне тощо); темпи та пріоритети розвитку галузей соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, наука, спорт, культура тощо); соціоекологічна політика (створення сприятливих умов для праці, відпочинку); політика у сфері розвитку соціальної інфраструктури (житло, транспорт, дороги, зв'язок, торговельне та побутове обслуговування); міграційна політика (міграція, зовнішня трудова міграція, захист прав й інтересів співвітчизників за кордоном); політика щодо окремих категорій населення (сімейна, молодіжна, політика щодо інвалідів, людей похилого віку тощо).

На основі проведення узагальнення вищевикладеного можна виділити основні функції соціальної політики, такі як [6]:

- економічну (забезпечує політичні перетворення, створення умов для реалізації практичних політичних заходів, стимулює розвиток видів економічної діяльності);
- соціальну (створює соціально-економічні умови для збереження та розвитку людського капіталу, забезпечує необхідний рівень життя для всіх верств населення, доступ до медичного обслуговування, здобуття освіти, надбання культурних цінностей);
- стратегічну (створює соціально-економічні передумови для розвитку суспільства і збереження стабільності).

Реалізації даних функцій мають бути підпорядковані і структурні складові соціальної політики, а саме [7]:

- Політика розподілу і перерозподілу суспільного продукту (політика формування доходів населення, адекватних затраченій праці; політика стимулювання найманої праці; політика оподаткування доходів і майна населення; політика прямого і непрямого оподаткування доходів; політику оподаткування нерухомості; політика індексації доходів населення; політика надання пільг (компенсацій та привілеїв); політика обмеження «тіньових» доходів).
- Демографічна політика (політика охорони материнства і дитинства; політика стимулювання репродуктивного зростання населення; політика регулювання шлюбно-сімейних відносин і державної допомоги сім'ї; геронтологічна політика; міграційна політика).
- Політика зайнятості та охорони праці (політика регулювання ринку праці й забезпечення ефективної зайнятості населення; політика організації та нормування праці; політика забезпечення безпечних умов праці; політика страхування праці (в разі безробіття, хвороби, каліцтва); політика забезпечення справедливого вирішення виробничих колективних спорів і трудових конфліктів).
- Політика соціального захисту (політика соціального забезпечення; політика соціального страхування; політика надання адресної соціальної допомоги; політика забезпечення мінімальних соціальних гарантій, стандартів і ліквідації бідності; антимаргінальна політика).
- До функціонально-цільових складових соціальної політики можна віднести гендерну політику, молодіжну політику, житлову політику, політику розвитку соціальної сфери села, рекреаційну політику, політику захисту прав споживачів (консюмеризм) та ін.

Аналіз принципів, які більшість сучасних держав покладає в основу своєї соціально-політичної діяльності або в основу хоча би своїх політичних декларацій, дає можливість виділити наступні принципи соціальної політики: принцип соціальної справедливості, принцип соціальних гарантій, принцип соціальної компенсації, принцип соціальної солідарності, принцип індивідуальної соціальної відповідальності, принцип соціального партнерства та принцип субсидіарності (підтримки).

Отже, як бачимо формування та реалізація соціальної політики передбачає [8]:

- дослідження та здійснення порівняльної оцінки існуючої якості життя соціальних верств і соціальних груп населення, а також якості суспільства в конкретний період часу;
- передбачення та прогнозування потенційних змін положення соціальних спільнот під впливом діючих соціально-економічних та політичних факторів;
- розробка та коригування програми дій щодо соціального розвитку суспільства, враховуючи економічні стани та можливості суспільства.

Концепцію соціальної політики визначено в аспекті теорії «соціальної держави», основного інституту визначення та реалізації політики. Слід підкреслити, що соціальна діяльність держави почалася значно

раніше виникнення понять «соціальна держава», «держава загального благоденства». Про це демонструє перелік історично значущих законодавчих документів лише однієї європейської держави – Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії (Англії). Зокрема, «Закон про допомогу бідним» (1601 р.), «Закон про підприємства» (1819 р.), «Новий закон про допомогу бідним» (1834 р.), «Закон про 10-годинний робочий день» (1847 р.), «Закон про підприємства» (1853 р.), «Закон про початкову освіту» (1870 р.), «Закон про охорону здоров'я» (1875 р.), «Закон про біржу праці» (1905 р.), «Закон про політику щодо врегулювання заробітної плати» (1909 р.).

У працях Ракитського Б., Ракитської Г. обґрунтовано концепцію соціальної політики, засновану на класовому підході, на аналізі співвідношення сил у суспільстві: «співвідношення соціальних сил це конкретно-історичне співвідношення ступенів впливу різних соціальних сил на суспільні процеси і тим самим на міру обліку конкретноісторичних і стратегічних інтересів різних соціальних груп і спільнот в суспільному розвитку» [4].

Соціальна політика причетна до всіх основних сфер суспільного життя, а не тільки до соціальної сфери. Суспільні відносини прямо чи опосередковано впливають на становище і можливості розвиватися різними соціальним спільнотам, отже на стадії формування соціальної політики необхідно враховувати:

- пріоритетне значення проблем соціальної захищеності населення в умовах ринку;
- істотне підвищення ролі особистого трудового вкладу в задоволенні матеріальних, побутових та соціально-культурних потреб населення;
- створення більшого попиту на соціальне партнерство;
- зростання значення координації дій державного центру, регіонів і місцевого самоврядування, спрямованих на соціальний розвиток.

Не менш важливим є питання реалізації політики зайнятості як один із шляхів подолання дивергенції в економіках України та ЄС. Питання сучасної державної політики зайнятості населення України як складової соціальної політики були предметом наукових досліджень О. Вороненка, В. Галицького, І. Гнибіденка, В. Дмитрієва-Заруденка, Б. Довжук, М. Іншина, О. Журби, Р. Капченка, О. Могильного, С. Попова та інших вчених.

Під політикою зайнятості на думку Л. Чорної необхідно розуміти «сукупність заходів прямого і непрямого впливу на соціально-економічний розвиток суспільства загалом і кожного з його членів зокрема» [9].

Вона має декілька рівнів регулювання: державний, регіональний і локальний. Найбільш вагомим рівнем є державне регулювання, яке здійснюється через мережу спеціальних державних установ для підтримки прийнятного рівня зайнятості, збільшення мобільності робочої сили та створення нових робочих місць.

На зайнятість здійснюють вплив різні фактори, які наведено на рис. 1.

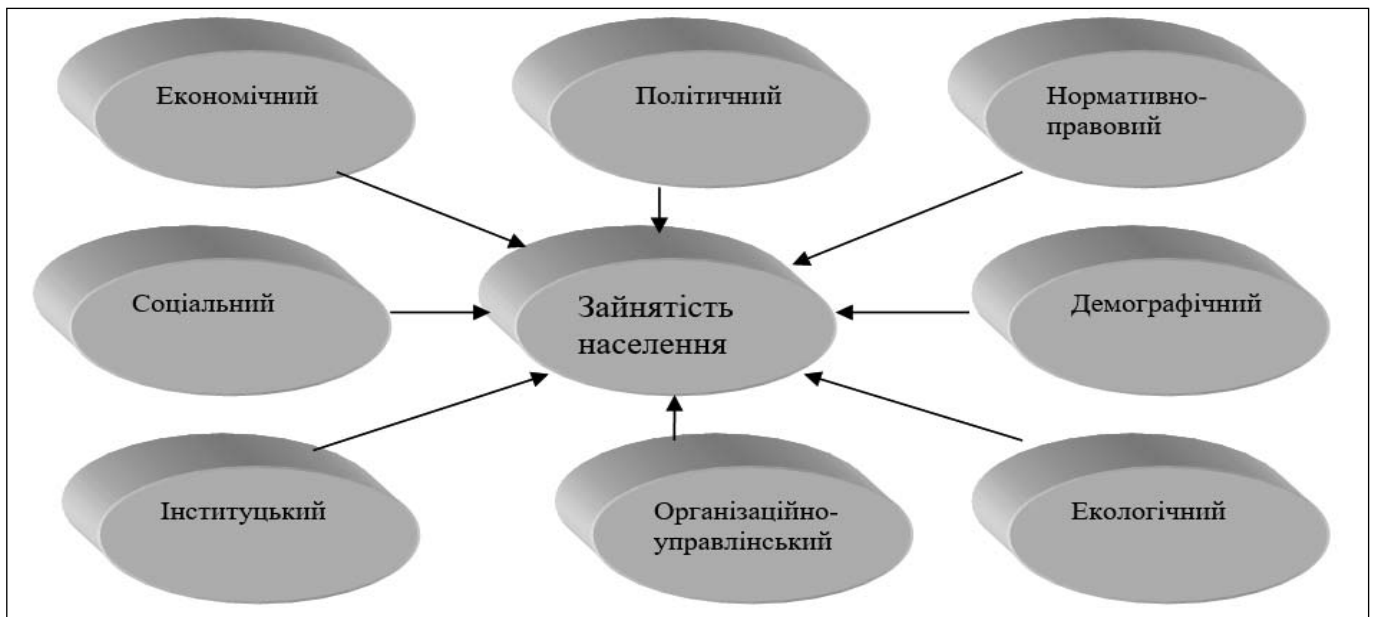

Рисунок 1. Фактори впливу на зайнятість населення

У країнах ЄС протягом тривалого часу у сфері зайнятості відбувався активний багатосторонній діалог, що супроводжувався розробленнями різних стратегій й уніфікацією підходів у відповідній сфері. Виокремлення проблеми зайнятості на європейському рівні привела до внесення до Амстердамського договору (1997 р.) відповідного розділу, що набув чинності в 1999 р. І саме в цей час проблема зайнятості визнається одним з ключових напрямків діяльності Європейського Союзу.

У 1997 р. була підготовлена та введена в дію Європейська стратегія в галузі зайнятості з ціллю досягнути прогрес у боротьбі із безробіттям протягом наступних 5 років. В 2000 р. відбувся Лісабонський самміт Європейської Ради, на якому був ухвалений вирішальний стратегічний документ ЄС – «План економічного та соціального оновлення для Європи до 2010 року».

Очікувалося до 2010 р. зробити економіку Європейського Союзу найефективнішою у світі структурою, яка орієнтована на розвиток та залучення високих технологій:

- створенням консолідованої, динамічної й орієнтованої на сучасні технології економіки;
- забезпеченням прискореного та сталого економічного зростання;
- забезпеченням повної зайнятості – визначальної мети економічної й соціальної політики, через зниження безробіття до того рівня, який вже досягнули найуспішніші країни-члени;
- модернізацією соціальної політики.

Тому, забезпечення повної зайнятості Лісабонською стратегією визначено головною метою економічної й соціальної політики, а її вдалу реалізацію – одним із основних пріоритетів Європейського Союзу.

Ключовими проблемами у сфері зайнятості, з якими зіткнулися у ЄС, стали потреба запровадження економічних реформ із метою адаптації сучасних європейських економік до об'єктивних змін, що викликані глобалізацією, а також демографічні проблеми, які пов'язані насамперед із процесом загального старіння населення, і як наслідок зі скорочення кількості осіб працездатного віку.

Окресленими цілями реформи є підвищення рівня зайнятості й продуктивності праці зайнятих працівників. Запровадження визначених глобальних перетворень вимагають підпорядкування короткострокових заходів [10-15]:

Посилення адаптивної спроможності працівників та підприємств, головними напрямками реалізації якого мають бути:

- усунення адміністративних та регуляторних бар'єрів для започаткування власної справи та подальшого її розширення;
- розвиток консультативних служб в галузі започаткування бізнесу та надання допомоги малим та середнім підприємствам в галузі управління людськими ресурсами й фінансовими ризиками;
- збільшення доступу до фінансових ресурсів з метою започаткування малих та середніх підприємств;
- підвищення управлінської культури, зокрема, шляхом сприяння запровадженню менеджерських курсів у навчальних програмах вищої та професійної освіти;
- перегляд законодавства про банкрутство з метою зменшення надмірних ризиків для підприємців;
- зниження рівня податкових нарахувань на заробітну плату низькооплачуваних/низько кваліфікованих працівників;
- на засадах забезпечення максимального рівня зайнятості як головної мети створення умов, за яких рівень заробітної плати відповідав би ситуації на ринку та загальному рівню продуктивності праці.

Розвиток і поширення наукових досліджень та інновацій передбачає:

- сприяти створенню мереж та налагодженню партнерства задля розвитку та розповсюдження інновацій на регіональному або секторальному рівні, а також залучення університетів, дослідницьких установ, підприємств та органів влади;
- збільшити використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) шляхом збільшення доступу до них та розширення відповідної сфери навчання на всіх рівнях;
- забезпечити створення належних стимулів з метою підвищення рівня приватних інвестицій у сферу наукових досліджень та інновацій.

Забезпечення гнучкості та безпеки на ринку праці, шляхом сучасної організації виробничого процесу та більшого вибору механізмів здійснення трудової діяльності, що передбачає урізноманітнення механізмів юридичного оформлення трудових відносин.

Забезпечення прибуткової зайнятості. Однією з головних проблем сьогодні лишається небажання безробітних відмовитися від виплат, що гарантуються їм їхнім статусом, та працевлаштуватися. Це пов'язано передусім з побоюванням, що оплата їх праці не буде суттєво відрізнятися від виплат по безробіттю. Вихід з цієї ситуації вбачається в наступному:

- здійснення донарахувань до низької заробітної плати;
- забезпечення того, щоб житлові та інші субсидії дійсно виконували функцію захисту від бідності, а не перетворювалися на додатковий фактор небажання працевлаштуватися;
- підвищення фінансової привабливості часткової зайнятості.

Активізація політики на ринку праці, яку необхідно активізувати шляхом:

- створення системи надання персоналізованих послуг усім безробітним та особам, які шукають роботу, на ранній стадії у формі консультацій, навчання та знаходження вакансій;
- підвищення ефективності програм сприяння зайнятості шляхом визначення справжніх потреб осіб, які шукають роботу (необхідність подальшого навчання і т.д.);
- розвитку системи швидкого реагування на закриття та реструктуризацію великих підприємств, включаючи такі разові послуги, як консультування, перепідготовку та працевлаштування для зацікавлених працівників з метою уникнення безробіття або раннього виходу на пенсію;
- устаткування та забезпечення служб зайнятості таким чином, щоб вони були спроможні надавати персоналізовані послуги;
- врахування специфічних потреб найбільш вразливих категорій населення, включаючи інвалідів.

Запровадження дієвої стратегії у відповідь на старіння населення, яка включала би:

- засоби створення працівникам умов, за яких би вони були зацікавлені якомога пізніше виходити на пенсію, а роботодавці – брати на роботу старших працівників;

- забезпечення доступу до навчання для всіх незалежно від віку та розвиток систем постійного навчання, включаючи навчання на місці роботи для старших працівників, які недостатньо представлені саме в цій сфері;
- покращення умов праці з метою забезпечення сприятливого, безпечного та здатного до пристосування середовища протягом усього професійного життя, включаючи можливість часткової зайнятості або тимчасового вибуття з роботи.

Залучення представників національних меншин та іммігрантів.

В рамках ЄС робітники та члени їх сімей, що виїжджають на роботу до інших європейських країн мають право:

- на об'єднання періодів для нарахування та отримання виплат, пенсій, соціального захисту для себе та своїх дітей;
- подібне за типом пенсійне право, на яке було зароблено в різних державах-членах Спільноти, можна об'єднати в одну пенсію, але не більше розміру найвищої пенсії, яку отримала б дана особа, якби постійно проживала в одній країні;
- державні службовці та особи, яких до них прирівнюють, отримують загальне пенсійне забезпечення згідно із законодавством та особливими схемами для державних службовців, які чинні на території більшості держав-членів Спільноти;
- додаткові пенсійні права осіб, що працюють або мають власний бізнес, однаково гарантовані на території всіх країн Спільноти;
- єдине законодавство для студентів.

Незайнята особа що від'їздить до іншої держави-члена Спільноти в пошуках роботи, має право на виплати від країни останнього місця роботи протягом щонайбільше трьох місяців від дати вибуття.

Якщо родина працівника проживає в одній країні, а ця особа зайнята й застрахована в іншій, виплати на медичне обслуговування цієї родини здійснюють відповідні установи країни її проживання.

В ЄС діє Європейський страховий поліс з охорони здоров'я «Європейська картка», який дозволяє отримувати медичну допомогу під час перебування в будь-якій європейській країні.

Після розширення Євросоюзу виникли певні проблеми, пов'язані з міграцією з нових країн-членів Спільноти. За оцінками експертів, на першому етапі міграцією охоплено близько 300 тис. осіб на рік, надалі вона стане знижуватися, досягнувши через десятиліття показника менш ніж 50 тис. чол. Загальна кількість мігрантів може скласти близько 3% чисельності населення країн Центрально-Східної Європи, або 3 млн. чол. [16].

Підвищення рівня зайнятості серед жінок. Потребує виконання наступних завдань:

- зрівняння оплати для чоловіків та жінок за працю однакової цінності;
- підвищення доступності та якості систем догляду за дітьми й літніми особами (з метою розвантаження часу жінок);
- забезпечення гнучких графіків роботи, що може бути особливо важливим для жінок-матерів;
- максимально персоналізований підхід до специфічних потреб жінок-інвалідів.

Успішне провадження реформ в Україні пов'язане з необхідністю прийняття кроків державних інституцій в напрямку реалізації поставлених цілей:

- вироблення національних планів дій, які містили би бажані показники зайнятості в межах кожної окремої держави, визначення пенсійного віку та європейські орієнтири в галузі освіти та професійного навчання;
- вдосконалення системи громадського контролю за наданням послуг у сфері зайнятості;
- сприяння активній участі та розподілу відповідальності соціальних партнерів;
- підтримки налагодженню партнерства та мереж, діяльність яких спрямована на досягнення цілей в інноваційній сфері та в галузі зайнятості.

«Початок формування соціальної політики країн Європейського Союзу пов'язаний із набуттям чинності Маастрихтського договору щодо його заснування, який доповнив Договір про заснування ЄЕС розділами VIII «Соціальна політика, освіта, професійне навчання і молодь» і XIV «Економічне і соціальне з'єднання», а також його додатків – Угоди про соціальну політику й Протоколу про соціальну політику, передбачали певні зміни інституціонального характеру й визначили правові основи для здійснення комунітарної соціальної політики. Зазначимо, що процес розробки Маастрихтського договору супроводжували дослідження проблем, пов'язаних із запровадження європейської соціальної політики, за результатами яких було підготовлено Білу книгу про зростання, конкурентоспроможність і зайнятість: виклики і шляхи для вступу в XXI ст. (Growth, competitiveness, employment, 1993 р.), Зелену книгу (Green Paper – European social policy, 1993 р.) і Білу книгу (European Social Policy – A Way Forward for the Union..., 1994 р.) [17].

Попри те, що між членами ЄС існують розбіжності як у баченні сутності, мети та напрямків соціальної політики, так і її змісту, переважна більшість з них (окрім Великобританії та Ірландії) декларують прагнення змінити національні соціальні моделі відповідно до моделі, яка отримала назву Європейська соціальна модель. Таким чином, декларуючи Єдину соціальну модель, європейські уряди мали на меті досягти суттєвого покращення добробуту і підвищення рівня економічного розвитку Союзу загалом і кожної держави-члена зокрема, сприяння зайнятості, поліпшення умов життя і праці, підтримка високого рівня соціальної захищеності, високого рівня освіти та соціальний діалог.

Існують різні класифікаційні ознаки й відповідно моделі соціальної політики. Так, спираючись на дослідження провідних фахівців у цій галузі, можна навести наступну класифікацію моделей соціальної політики (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація моделей соціальної політики

Класифікаційна ознака	Модель соціальної політики	Основні відмінні риси
Залежно від типу політико-господарського режиму	Американська (США, Канада)	Відсутність уніфікованої системи соціального захисту, мінімалістський підхід до розв'язання соціальних проблем; реалізація федеральних програм на рівні штатів із подвійним фінансуванням із бюджетів обох рівнів; обов'язкове солідарне соціальне страхування, за рахунок якого виплачують пенсії, допомогу малозабезпеченим тощо; розгалужена мережа добровільного медичного страхування, частково регульованого державою; існування приватних закладів із надання платних соціальних і медико-соціальних послуг; активна діяльність.
	Скандинавська (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція)	Відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %); соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, що має чітко виражену соціальну спрямованість. Характерними ознаками цієї моделі є: забезпечення максимального рівня зайнятості; високі темпи економічного зростання за державної підтримки; справедливий розподіл доходів; активна участь держави у розробці та реалізації соціальних програм; встановлення і підтримка високих стандартів життя і доходів населення; скоординована політика уряду, підприємців та профспілок у забезпеченні максимального рівня зайнятості і високих стандартів оплати праці; високі податки та висока податкова база.
	Японська (Японія)	Передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливу політику використання робочої сили (система довічного найму з певними сучасними модифікаціями), домінування психології колективізму, солідарності в доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у розв'язанні соціально-економічних проблем, піднесення питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів.
	Англосаксонська (Великобританія, Ірландія)	Характеризується мінімальним втручанням держави в механізми розподілу та перерозподілу доходів; незначними соціальними гарантіями з боку держави; пріоритетом економічних цілей над соціальними. Соціальний захист має адресний характер. Держава мало втручається в регулювання зайнятості, соціальні послуги переважно надають приватні компанії та громадські організації.
	Континентальна (Австрія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди, Франція, Швейцарія)	В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Для цієї моделі характерні широко розгалужена обов'язкова система соціального страхування та існування соціальних трансфертів для непрацюючих членів суспільства. Держава надає однакового значення економічним та соціальним цілям в економічній політиці. Через бюджет перерозподіляється близько 50 % ВВП, страхові фонди формуються як за рахунок роботодавців, так і працівників.
	Середземноморська (Греція, Іспанія, Італія, Португалія)	Соціальна політика переважно орієнтована на соціально вразливі верстви населення і не має всеохопного характеру. У цих країнах більш характерне використання певних громадських організацій для виконання соціальних функцій. Соціальна допомога має здебільшого адресний характер (малозабезпеченим).

<i>Залежно від суб'єкта відповідальності</i>	Ліберальна	Особиста відповідальність кожного члена суспільства за свою долю, роль державних структур у реалізації соціальної політики мінімізована. Фінансову основу реалізації соціальних програм становлять приватні заощадження і приватне страхування.
	Консервативно-корпоративна	Відповідальність за долю своїх працівників несе корпорація, підприємство, організація чи установа, де працівник трудиться. Підприємство, стимулюючи працівників до внесення максимального трудового вкладу, пропонує йому різні види соціальних гарантій у вигляді пенсійного забезпечення, часткової оплати медичних, рекреаційних послуг та освіти (підвищення кваліфікації). Фінансовою основою є кошти підприємств і корпоративних соціальних фондів.
	Соціал-демократична	Відповідальність усього суспільства за долю його членів. Це перерозподільна модель соціальної політики, за якої багатий платить за бідного, здоровий за хворого, молодий за старого. Основним суспільним інститутом, що здійснює такий перерозподіл, є держава. Фінансовими механізмами перерозподілу служать державний бюджет і державні соціально-страхові фонди.
<i>Залежно від ступеня участі держави</i>	Благодійна	Кошти на благодійну допомогу, здійснювану державою, складаються в основному з приватних пожертв у державні благодійні фонди і на утримання державних соціальних установ, а також частково на кошти державної скарбниці.
	Адміністративна	Пряме, активне державне втручання в ринок, наявність розвинених систем перерозподілу доходів, що контролюються державою, а також механізмів втручання в процеси ціноутворення, тарифного регулювання, забезпечення зайнятості.
	Стимулювальна модель	Непряма участь держави у розв'язанні соціальних проблем, створення таких систем оподаткування та громадської підтримки, які роблять вигідним для всіх суб'єктів господарювання вкладення та інвестиції як в окремі соціальні проекти і програми, так і в соціальну сферу загалом. Подібна модель соціальної політики може реалізовуватися в ситуації високого рівня економічного розвитку, розвиненої інфраструктури громадянського суспільства і ринкового господарства.
<i>Залежно від рівня витрат держави на цілі соціального забезпечення</i>	Модель «інституційного» типу	Об'єктом соціальної політики виступають практично всі верстви населення. У значно більших масштабах, ніж у «залишкової» моделі, здійснюються виплати за допомогою податків, що стягуються на основі високої прогресії. Держава з принципових міркувань відіграє вирішальну роль у вирівнюванні доходів і багатства населення. Уряду ставиться в обов'язок втручатися у функціонування економіки з метою більш рівномірного розподілу матеріальних благ і життєвих шансів. Це загалом перерозподільний тип соціальної політики.
	Модель «залишкового» типу	Держава покладає на себе лише ті соціальні функції, з якими не справляється ринок. Допомога держави спрямована вибірково, на найбільш бідні верстви населення, за наявності вельми слабо вираженої прогресії податків. Діяльність у галузі соціальної допомоги спирається на певні життєві стандарти та сприяє динамічному зростанню без будь-якого безпосереднього втручання в основні механізми виробництва та розподілу.

Джерело: [18-22].

У документах Єврокомісії визначено такі моделі соціальної політики як [23]:

- континентальна (бісмарківська);
- англосаксонська (модель Беверіджа);
- скандинавська (північна);
- південно-європейська (середземноморська);
- континентальна.

Зауважимо, що більшість дослідників у сфері соціальної політики вважають, що скандинавська модель є найбільш привабливою й характеризується такими загальними цілями соціальної політики, як зміцнення солідарності й збільшення рівності, які досягаються широкою та універсальною політикою високої якості.

Вони виділяють наступні характеристики скандинавської моделі добробуту:

- «...всеосяжний характер: державна політика має широке охоплення; порівняно з іншими країнами,
- держава має тут більший вплив, ніж ринок або цивільне суспільство;
- повна зайнятість: політика спрямована на забезпечення більш повної зайнятості населення і/або попередження безробіття, особливо тривалого;
- рівність: політика має на меті збільшення рівності між різними гендерними, віковими, класовими, сімейними, етнічними, релігійними, регіональними і іншими групами;
- універсальність: право на основні соціальні гарантії (у натуральному і грошовому виразі) для широкого спектра соціальних обставин і життєвих ситуацій;
- висока якість цих гарантії: соціальні послуги мають високу якість і надаються професіоналами в цій сфері;
- щедрість гарантії: грошові трансферти, особливо для низькодоходних груп, достатньо щедрі, щоб забезпечити «нормальний» рівень життя...» [22, 23].

Отже, незалежно від відмінностей у моделях соціальної політики члени Європейського Союзу розвивають свою економіку у напрямку забезпечення високого рівня зайнятості, забезпечення високого рівня соціального захисту, гарної освіти і якості здоров'я, подолання бідності й нерівності.

Соціальну політику України важко віднести до будь-якої з вищенаведених моделей. Однак, з огляду на європейський вибір України, моделлю соціальної політики нашої держави має стати побудова моделі соціально орієнтованої економіки, в основі якої мають бути покладені високі стандарти рівня життя людей, які максимально повно враховують соціальні потреби та надають гарантії споживачам соціальних послуг.

Групою науковців Каунаського технологічного університету виділено кластери соціальної моделі ЄС, основі показники яких наведено у таблиці 2.

Таблиця 2. Кластери соціальної моделі ЄС

<i>I кластер: нові члени ЄС</i>	<i>II кластер: старі члени ЄС</i>	<i>III кластер: країни Центральної Європи та острівні країни ЄС</i>	<i>IV кластер: Скандинавські країни та інші члени ЄС</i>	<i>V кластер: країни ЄС, в яких спостерігається падіння економіки</i>
Болгарія	Франція	Чехія	Нідерланди	Греція
Естонія	Німеччина	Словенія	Фінляндія	Іспанія
Латвія	Великобританія	Словаччина	Швеція	Португалія
Литва	Австрія	Кіпр	Данія	
Румунія	Люксембург	Мальта	Бельгія	
Польща	Італія	Угорщина	Ірландія	

Джерело: [22-24].

До першого кластеру належать нові країни-члени ЄС, більшість з яких країни посткомуністичного режиму, яким притаманні однакові темпи економічного та соціального розвитку. На відміну від першого, до другого кластеру належать країни, які мають багаторічний досвід членства в ЄС й більшість з них має найбільш стабільну економіку в ЄС.

Третій кластер складається із різних регіонів, таких як нових членів ЄС із центральної Європи та європейських островів, серед яких Мальта і Кіпр. Для цього кластеру важко виокремити конкретну соціальну модель.

Четвертий кластер складається із північних країн, скандинавської групи з інституціональною розподільчою моделлю та англосаксонської Ірландії. Зауважимо, що до п'ятого кластеру належать три південні країни, які мають значний залишковий ефект від останньої економічної кризи й намагаються відновитися. Падіння економіки вплинуло й на соціальні показники, зростання бідності, рівня безробіття, що прямо впливає на результати досліджень і зіставлення їх з іншими країнами.

У країнах ЄС соціальний захист становить найбільш важливу частину держаних витрат. Частка витрат на соціальний захист у ВВП коливалася по країнах ЄС від 9,6% (Ірландія) до 25,6% (Фінляндія).

Витрати на соціальний захист поділяються на групи:

- «sickness & disability» – витрати на охорону здоров'я та допомогу особам, що втратили працездатність. Ці витрати містять: витрати на інтеграцію на ринку праці осіб з інвалідністю й працівників з обмеженою працездатністю, витрати на виплату допомоги на випадок хвороби та інвалідності;

- «old age» – витрати на соціальний захист людей похилого віку, виплата пенсій, витрати на реалізацію державних програм щодо охорони здоров'я, освіти та соціального житла для людей похилого віку. Дана стаття містить і соціальні витрати на такі послуги для літніх людей, як денний догляд та реабілітаційні послуги, піклування за місцем проживання та інші пільги в натуральній формі;

- «survivors» – витрати на соціальний захист у зв'язку із втратою годувальника;

- «family & children» – соціальні витрати на допомогу сім'ям і дітям передбачають: грошові виплати (допомоги) сім'ям з дітьми, разом із допомогою на дітей, яка в окремих країнах залежить від рівня заробітної плати батьків та/або віку дитини; допомогу на період відпустки по догляду за дитиною та а дитиною та допомогу самотнім батькам;

- «unemployment» – соціальні витрати на допомогу по безробіттю;

- «housing & social exclusion» – витрати для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням житлом малозабезпечених верст населення, та проблем, пов'язаних із соціальною ізоляцією» [25].

Стаття «Old age» складає найбільшу частку витрат в усіх країнах-членах. Витрати державного сектору на «старість» становили 10,3% ВВП Євросоюзу. Частка витрат на соціальний захист, пов'язаних із старістю, найвищою є в Греції (15,7%) і найнижчою в Ірландії (2,4%).

Допомога сім'ям та дітям складає в середньому 1,7% від загальної суми соціальних виплат в ЄС, допомога по безробіттю – 1,4%, допомога на житло та соціальне відчуження – 1,7%. Частка витрат на допомогу сім'ям та дітям становить від 0,6% (Греція, Іспанія) та до 4,6% (Данія). Допомога по безробіттю варіюється від 0,1% (Болгарія, Румунія) та до 2,7% (Данія, Фінляндія).

Необхідно відмітити, що 22 країни-члени ЄС з 28 мають національні мінімальні розміри оплати праці, окрім Данії, Італії, Кіпру, Австрії, Фінляндії і Швеції. Ці країни за рівнем мінімальної заробітної плати поділяються на три основні групи. Десять країн-членів, розташованих на сході ЄС, мали мінімальну заробітну плату нижче € 500 на місяць: Болгарія (€ 235), Румунія (€ 275), Латвія і Литва (обидві € 380), Чехія (€ 407), Угорщина (€ 412), Хорватія (€ 433), Словаччина (€ 435), Польща (€ 453) і Естонія (€ 470) [26].

У п'яти інших держав-членів, розташованих на півдні, мінімальна заробітна плата від € 500 до € 1000 на місяць: Португалія (€ 650), Греція (€ 684), Мальта (€ 736), Словенія (€ 805) та Іспанія (€ 826). В інших семи держав-членів, всі вони розташовані на заході і півночі ЄС, мінімальна заробітна плата була значно вища: € 1000 на місяць: Великобританія (€ 1397), Франція (€ 1480), Німеччина (€ 1498), Бельгія (€ 1532), Нідерланди (€ 1552), Ірландія (€ 1563) і Люксембург (€ 1999) [26].

Отже, у 22 країнах-членах ЄС мінімальна заробітна плата варіюється від менше 300 євро в місяць, як у Болгарії 235 євро в місяць, до трохи менше ніж 2000 євро в місяць у Люксембурзі. Іншими словами, найвища мінімальна заробітна плата в ЄС приблизно в 9 разів більше від найнижчої. Дослідження також показує, що в період з 2009-2016 рр. у 18 країнах ЄС заробітна плата зростала найбільш повільно, ніж до 2008 року. За 2009-2016 рр. реальна заробітна плата в середньому щорічно знижувалася на 3,1% в Греції, в Хорватії – на 1%, в Угорщині – на 0,9%, у Португалії – на 0,7%, на Кіпрі – на 0,6% та у Великобританії – на 0,4% [27].

Реальне зростання заробітної плати в період з 2009 по 2016 рік було нижче, ніж у 2001-2008 рр., в Австрії, Бельгії, Данії, Естонії, Іспанії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Мальті, Нідерландах, Румунії, Словаччині, Словенії, Фінляндії і Швеції. Середньорічне зростання реальної заробітної плати в Румунії зменшилось з 11,2% (2001-2008 рр.) до 0,1% (2009-2016 рр.), а в Литві – з 8,8 до 1%, а в Латвії – з 10,6 до 1,2% [27]. Таким чином ми дійшли висновку, що режим суворої економії, величезне податкове навантаження та міграційні проблеми привели до втрат робочих місць, нестабільної роботи, скорочення заробітної плати, погіршення умов праці, а також до різкого зменшення державних витрат на соціальний захист і забезпечення, що також вплинуло на зниження внутрішнього попиту.

З метою поліпшення ситуації в країнах були розроблені напрями національної політики в соціальній сфері:

- поліпшувати перспективи зайнятості населення завдяки збільшенню інвестицій в професійну підготовку, здійснювати програми безперервного навчання протягом всього життя і забезпечувати доступ до навчання кожному;

- сприяти більш інтенсивному впливу на економічне зростання, використовуючи: гнучку організацію праці; політику оплати праці; створення робочих місць;

- знижувати побічні витрати, пов'язані з некваліфікованою працею;

- здійснювати ефективнішу політику на ринку праці за рахунок удосконалення служб зайнятості;

- вживати заходів щодо запобігання безробіттю серед окремих соціальних груп.

Список використаних джерел

1. Ганслі Теренс М. *Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. К.: Основи, 1996. 184 с.*
2. *Социальная политика. Под ред. Н. А. Волгина. М.: Экзамен, 2008. 254 с.*
3. *Лаврененко И. М. Государственная социальная политика Российской Федерации: Опыт и проблемы трансформации (80-е – первая половина 90-х годов XX столетия): дис.... д-ра ист. наук. М., 2000.*
4. *Аверин А. Н. Социальная политика государства. М., 2002. 354 с.*
5. *Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика. Навчальний посібник. К.: Вид-во УАДУ, 2003. 365 с.*

6. Скуратівський В. А. Правовий вимір діяльності соціальної держави. Вісн. Нац. академії держ. управління при Президенті України. 2007. № 4. С.184-192.
7. Якубенко В. П. Принципи соціальної держави. Право України. 2002. № 6. С.33-38.
8. Богусласька С., Потапенко Л. Соціальна політика в умовах ринкових відносин. Фінансовий простір. 2013. №2 (10). С. 106-110.
9. Чорна Л. Концепція регіональної політики зайнятості населення. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1188>
10. Панцир С., Асланян С. Політика зайнятості європейського союзу: перспективи для України. URL: <https://parlament.org.ua/2004/05/12/politika-zajnyatosti-yevropejskogo-s/>
11. М. Кузьмин, Ю. Кузьмин, О. Купець Аналіз державної політики зайнятості в Україні. К.: Міленіум, 2003. 64 с.
12. Україна про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003. Послання Президента України до Верховної Ради. К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. 472 с.
13. Трудова міграція – плюси та мінуси. URL: www.fpu.org.ua.
14. Jobs, Jobs, Jobs. Creating more employment in Europe. Report of the Employment Taskforce chaired by Wim Kok. November 2003. 59 p.
15. The Lisbon European Council – an Agenda of Economic and Social Renewal for Europe. Contribution of the European Commission to the Special European Council in Lisbon, 23-24th March 2000. Brussels, 28 February 2000. 73 p.
16. Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства: навчально-методичний посібник. Н. Г. Діденко, І. Я. Тодоров, О. Р. Чуєріна, О. К. Міхеева; за заг. ред. Н. Г. Діденко. Донецьк: ДонДУУ, 2011. 219 с.
17. Окладна, М. Г., Яковюк, І. В. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток. URL: <http://dbms.institute/files/nd/19.pdf>.
18. Дребот, О. М. Класифікація типів соціальної держави і моделей соціально-орієнтованої економіки : зб. наук. пр. Вісник СевНТУ. Серія: Економіка і фінанси. Севастополь, 2011. Вип. 116. С. 51-56.
19. Шумаї, М. Глобалізація як джерело конкуренції, конфліктів і можливостей. URL: www.ptpu.ru/issues.
20. Михенко, А., Щур, Н. Світові моделі соціальної політики: уроки для України. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-2-31.pdf>.
21. Шутаєва, О. О., Побірченко, В. В. Моделі соціальної політики ЄС: основні напрямки трансформації. URL: <http://sn-econmanag.crimea.edu/arhiv/2013/>
22. Слюсаренко К., Садовенко М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи. Економічний аналіз. 2017. №1. Том 27. С. 80-90.
23. Квист, Дж. Социальные реформы в скандинавских странах в 1990-е годы: использование теории нечеткого набора для оценки соответствия идеальным типам. URL: <http://spero.socpol.ru>.
24. Aistė Palevičienė, Žaneta Simanavičienė, Daiva Dumčiuvienė Lithuanian social policy in the European social model map. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281405993X>.
25. Arpita, K. What is Social Exclusion? A Story from the field. URL: <http://www.developmentoutlook.org/2014/05/what-is-social-exclusion-story-from.html>.
26. Monthly minimum wages below €500 in east and well above €1000 in northwest. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7860532/3-10022017-APEN.pdf/b5027315-0570-45df-9eb6-0cfda2f13dbc>.
27. Workers in 7 EU countries worse off today than 8 years ago. URL: <https://www.etuc.org/press/workers-7-eu-countries-worse-today-8-years-ago#.WNasBSlvXXB>.

References

1. Hansli Terens M. (1996). Sotsial'na polityka ta sotsial'ne zabezpechennya za rynkovoyi ekonomiky [Social policy and social security under the market economy]. K.: Osnovy.
2. Sotsialnaya politika [Social policy]. Pod red. H. A. Volgina. M. : Ekzamen, 2008. 254 s.
3. Lavrenenko I. M. (2000). Gosudarstvennaya sotsialnaya politika Rossiyskoy Federatsii: Opyit i problemyi transformatsii (80-e – pervaya polovina 90-h godov HH stoletiya) [State social policy of the Russian Federation: Experience and problems of transformation (80s - first half of the 90s of the XX century)]: dis.... d-ra ist. nauk. M..
4. Averin A. N. (2002). Sotsialnaya politika gosudarstva [Social policy of the state]. M..
5. Skurativskyy V. A., Paliy O. M., Libanova E. M. (2003). Sotsial'na polityka [Social policy]. Navchal'nyy posibnyk. K.: Vyd-vo UADU.
6. Skurativskyy V. A. (2007). Pravovyy vymir diyal'nosti sotsial'noyi derzhavy [Legal dimension of social state activity]. Visn. Nats. akademiyi derzh. upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny, 4. 184-192.
7. Yakubenko V. P. (2002). Pryntsypy sotsial'noyi derzhavy [Principles of the social state]. Pravo Ukrayiny – Law of Ukraine, 6. 33-38.
8. Bohuslavs'ka S., Potapenko L. (2013). Sotsial'na polityka v umovakh rynkovykh vidnosyn [Social policy in the conditions of market relations.]. Finansovyy prostir – Financial space, 2 (10). 106-110.
9. Chorna L. Kontseptsiya rehional'noyi polityky zaynyatosti naselennya [The concept of regional population employment policy]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1188>
10. Pantysyr S., Aslanyan S. (2004). Polityka zaynyatosti yevropeys'koho soyuzu: perspektyvy dlya Ukrayiny [Employment policy of the European Union: prospects for Ukraine]. URL: <https://parlament.org.ua/2004/05/12/politika-zajnyatosti-yevropejskogo-s/>

11. Kuz'myn M., Kuz'myn Yu., Kupets' O. (2003). *Analiz derzhavnoi polityky zaynyatosti v Ukraini* [Analysis of state employment policy in Ukraine]. K.: Milenium.
12. *Ukrayiny pro vnutrishnye i zovnishnye stanovyshe Ukrainy u 2003* [Of Ukraine on the internal and external situation of Ukraine in 2003]. (2004). Poslannya Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady. K.: Informatsiyno-vydavnychiy tsentr Derzhkomstatu Ukrainy.
13. *Trudova mihratsiya – plyusy ta minusy* [Labor migration – pros and cons]. URL: www.fpu.org.ua.
14. *Jobs, Jobs, Jobs. Creating more employment in Europe. Report of the Employment Taskforce chaired by Wim Kok*. November 2003. 59 p.
15. *The Lisbon European Council – an Agenda of Economic and Social Renewal for Europe. Contribution of the European Commission to the Special European Council in Lisbon, 23-24th March 2000*. Brussels, 28 February 2000. 73 p.
16. Didenko N. H., Todorov I. Ya., Chuhrina O. R., Mikheyeva O. K. (2011). *Yevropeys'ka sotsial'na polityka i modeli sotsial'noho partnerstva* [European social policy and models of social partnership: educational and methodological guide]: navchal'no-metodychnyy posibnyk.; za zah. red. N. H. Didenko. Donetsk: DonDUU.
17. Okladna, M. H., Yakovyuk, I. V. *Sotsial'na polityka Yevropeys'koho Soyuzu: stanovlennya i rozvytok* [Social policy of the European Union: formation and development]. URL: <http://dbms.institute/files/nd/19.pdf>.
18. Drebot, O. M. (2011). *Klasyfikatsiya typiv sotsial'noyi derzhavy i modeley sotsial'no-oriyentovanoi ekonomiky* [Classification of types of social state and models of socially oriented economy]: zb. nauk. pr. Visnyk SevNTU. Seriya: Ekonomika i finansy. Sevastopol', 116. 51-56.
19. Shimai, M. *Globalizatsiya kak istochnik konkurentsii, konfliktov i vozmozhnostey* [Globalization as a Source of Competition, Conflict and Opportunity]. URL: www.ptpu.ru/issues.
20. Mykhenko, A., Shchur, N. (2013). *Svitovi modeli sotsial'noyi polityky: uroky dlya Ukrainy* [World models of social policy: lessons for Ukraine]. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-2-31.pdf>.
21. Shutayeva, O. O., Pobirchenko, V. V. (2013). *Modeli sotsial'noyi polityky YeS: osnovni napryamky transformatsiyi* [EU social policy models: main directions of transformation]. URL: <http://sn-econmanag.crimea.edu/arhiv/2013/>
22. Slyusarenko K., Sadovenko M. (2017). *Sotsial'na polityka YeS: suchasni vyklyky ta perspektyvy* [Social policy of the EU: modern challenges and prospects]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 1/27. 80-90.
23. Kvist, Dzh. *Sotsialnyie reformy v skandinavskih stranah v 1990-e godyi: ispolzovanie teorii nechetkogo nabora dlya otsenki sootvetstviya idealnyim tipam* [Social Reforms in Scandinavian Countries in the 1990s: Using Fuzzy Set Theory to Assess Fit to Ideal Types]. URL: <http://spero.socpol.ru>.
24. Aistė Palevičienė, Žaneta Simanavičienė, Daiva Dumčiuvienė *Lithuanian social policy in the European social model map*. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281405993X>.
25. Arpita, K. *What is Social Exclusion? A Story from the field*. URL: <http://www.developmentoutlook.org/2014/05/what-is-social-exclusion-story-from.html>.
26. *Monthly minimum wages below €500 in east and well above €1000 in northwest*. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/-2995521/7860532/3-10022017-APEN.pdf/b5027315-0570-45df-9eb6-0cfda2f13dbc>.
27. *Workers in 7 EU countries worse off today than 8 years ago*. URL: <https://www.etuc.org/press/workers-7-eu-countries-worse-today-8-years-ago#>. WNasBSlvXXB.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Бойко Олена Миколаївна, к.е.н., с.н.с., стипендіат НАН України, Лауреат Премії Президента України для молодих вчених, пров.н.с. відділу Інноваційної політики, економіки та організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: helena@ukr.net

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: ksvetau@i.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7560-1212>

Researcher ID: S-1892-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Бойко Елена Николаевна, к.э.н., с.н.с., стипендиат НАН Украины, Лауреат Премии Президента Украины для молодых ученых, вед.н.с. отдела инновационной политики, экономики и организации высоких технологий ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

e-mail: [bhelena@ukr.net](mailto:helena@ukr.net)

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, Университет Григория Сковороды в Переяславе

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина

e-mail: ksvetau@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Boiko Olena, Ph.D., Senior Scientist, National Academy of Sciences of Ukraine Fellow, winner of the President of Ukraine for the premiums of young scientists ved.n.s. Division of ynnovatsyonnoy politics, economy and high tech SU organization «Institute of Economics and prediction of NAS of Ukraine»

Kucherenko Svitlana, PhD, Assistant Professor of Economics Department, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Str. Sukhomlinsky 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: ksvetau@i.ua

УДК 336

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-19-23>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ КАЗНАЧЕЙСТВА УКРАЇНИ

Микитюк І. С.

Актуальність теми дослідження. Розробка і освоєння сучасних комп'ютерних систем та їх програмне забезпечення відкривають для казначейської служби широкі можливості щодо підвищення дієвості та ефективності функціонування казначейської системи обслуговування бюджетів усіх рівнів, поліпшення якості фінансових послуг, які надаються органами казначейства, що обумовлює актуальність тематики даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань, пов'язаних з упровадженням новітніх інформаційних технологій, інформаційного забезпечення потреб казначейства сучасними технологіями висвітлювалися в науковій літературі такими вченими, як В. М. Вдовін, Г. А. Титоренко, М. А. Абросимова, Т. Б. Кублікова, Е. І. Курганська, Ю. О. Голинський, Л. М. Луців, О. О. Скорик, О. М. Севаст'єєва, Л. Гордієнко та іншими. Проте, незважаючи на існуючі наукові дослідження, питання цифровізації Державної казначейської служби України не втрачають своєї актуальності і потребують подальшого дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. З урахуванням постійних трансформаційних процесів в органах Казначейства практично немає наукових праць, присвячених упровадженню цифровізації в органах Казначейства.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є розкриття сутності цифровізації Казначейства, завдань, мети та принципів цифровізації. Метою статті є дослідження теоретичних основ цифровізації органів Казначейства.

Метод або методологія проведення дослідження. В статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, аналізу, синтезу.

Викладення основного матеріалу. Розкрито сутність та необхідність цифровізації діяльності органів Казначейств. Визначено завдання, принципи та мету цифровізації. Здійснено аналіз та визначено теоретичні засади цифровізації.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування стратегії цифровізації органів Казначейства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Обґрунтованість теоретичних засад цифровізації Казначейства, із визначенням її мети, завдань та принципів є вагомим умовою розробки стратегії цифровізації органів Казначейства. З огляду на трансформаційні процеси розвитку казначейського обслуговування бюджетних коштів вагомими є питання нового та удосконалення наявного інструментарію стандартизації та оптимізації передових інформаційних технологій, спрямованих на модернізацію та уніфікацію казначейських процедур і потребують подальших досліджень.

Ключові слова: казначейство, цифровізація, інформаційні технології, цифрова трансформація, автоматизовані інформаційні системи.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ КАЗНАЧЕЙСТВА УКРАИНЫ

Микитюк И. С.

Ключевые слова: казначейство, цифровизация, информационные технологии, цифровая трансформация, автоматизированные информационные системы.

THEORETICAL PRINCIPLES OF DIGITALIZATION OF THE TREASURY OF UKRAINE

Mykytyuk Igor

Relevance of the research topic. The development and mastering of modern computer systems and their software open up wide opportunities for the treasury service to increase the effectiveness and efficiency of the functioning of the treasury system of servicing budgets at all levels, improving the quality of financial services provided by the treasury bodies, which determines the relevance of the topic of this study.

Analysis of recent research and publications. Studies of issues related to the introduction of the latest information technologies, information support of the Treasury's needs with modern technologies were covered in the scientific literature by such scientists as V. M. Vdovin, G. A. Tytorenko, M. A. Abrosymova, T. B. Kublikova, E. I. Kurganska, Yu. O. Golynskiy, L. M. Lutsiv, O. O. Skoryk, O. M. Sevasteeva, L. Gordienko and others. However, despite existing scientific research, the issues of digitalization of the State Treasury Service of Ukraine do not lose their relevance and require further research.

Highlighting unexplored parts of the general problem. Taking into account the constant transformation processes in the Treasury bodies, there are practically no scientific works devoted to the implementation of digitalization in the Treasury bodies.

Setting the task, the goal of the research. The tasks of the study are to reveal the essence of the digitalization of the Treasury, tasks, goals and principles of digitalization. The purpose of the article is to study the theoretical foundations of the digitalization of Treasury bodies.

Method or methodology of research. The article uses a set of scientific research methods: system approach, analysis, synthesis.

Presentation of the main material. The essence and necessity of digitalization of activities of Treasury bodies is revealed. The tasks, principles and purpose of digitalization are determined. The analysis is carried out and the theoretical foundations of digitalization are defined.

Field of application of results. The results of the study can be used in the process of forming a strategy for the digitalization of Treasury bodies.

Conclusions from this study and prospects for further research in this direction. The validity of the theoretical foundations of the digitalization of the Treasury, with the determination of its purpose, tasks and principles, is a valid condition for the development of a strategy for the digitalization of the Treasury's bodies. In view of the transformational processes of the development of the treasury service of budget funds, the issues of new and improvement of the existing tools of standardization and optimization of advanced information technologies, aimed at the modernization and unification of treasury procedures, are significant and require further research

Keywords: treasury, digitization, information technologies, digital transformation, automated information systems.

JEL Classification: O10, L86

Актуальність теми дослідження. Останніми роками проводиться активна політика щодо впровадження цифровізації усіх сфер суспільства з метою забезпечення прискорення соціально-економічного розвитку. Цьому значною мірою сприяє цифровізація державного управління (електронне (е-) урядування) та сфер відповідальності держави. Спрямованість на надання якісних послуг за допомогою використання широкого спектра цифрового інструментарію сьогодні є одним із пріоритетних завдань реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. Розробка і освоєння сучасних комп'ютерних систем та їх програмне забезпечення відкривають для казначейської служби широкі можливості щодо підвищення дієвості та ефективності функціонування казначейської системи обслуговування бюджетів усіх рівнів, спрямованої на зміцнення фінансової системи, дотримання принципів повноти, ефективності та результативності, цільового використання бюджетних коштів, поліпшення якості фінансових послуг, які надаються органами казначейства, що і обумовлює актуальність тематики даного дослідження.

Постановка проблеми. Важливим завданням впровадження сучасних інформаційних технологій в органах Казначейства є визначення теоретичних основ цифровізації Казначейства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань, пов'язаних з впровадженням новітніх інформаційних технологій, інформаційного забезпечення потреб казначейства сучасними технологіями висвітлювалися в наукових працях такими вченими, як Т. Б. Кублікова, Е. І. Курганська, Ю. О. Голинський, Л. М. Луців, О. О. Скорик, О. М. Севастеева, Л. Гордієнко та іншими. Проте, незважаючи на існуючі наукові дослідження, питання інформаційної модернізації в системі Державної казначейської служби України не втрачають своєї актуальності і потребують подальшого дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. З урахуванням постійних трансформаційних процесів в органах Казначейства практично відсутні наукові праці, присвячені впровадженню цифровізації в органах Казначейства.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є розкриття сутності цифровізації Казначейства, завдань, мети та принципів цифровізації. Метою статті є дослідження теоретичних основ цифровізації органів Казначейства.

Викладення основного матеріалу. Кабінетом Міністрів України, від 17 січня 2018 р. № 67-р було ухвалено розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки». Згідно з цією концепцією «Цифровізація» - насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір[1]. Основною метою цифровізації є досягнення цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Цифровізація є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності. Цифрова трансформація – це процес переходу до нових способів діяльності підприємства шляхом

впровадження цифрових технологій та цифрових сервісів, що базується на стратегічному партнерстві всіх зацікавлених сторін та одночасної розробки програмного забезпечення, цифрової трансформації та оцінки рівня цифрової трансформації підприємства. [2]

Впровадження цифрових технологій відбувається в усіх напрямках фінансової діяльності країни. Протягом останніх років було досягнуто значного прогресу в розбудові системи управління державними фінансами. 17 листопада 2021 року на засіданні Уряду було прийнято розпорядження «Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [3]. Реалізація даного розпорядження буде сприяти подальшій цифровій трансформації системи управління державними фінансами. У рамках цього акта передбачено: централізацію управління ІТ-шляхом впровадження єдиних ІТ-стандартів, розбудова Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи СУДФ; впровадження електронних послуг; унеможливлення впливу людського фактора на автоматичну обробку інформації; збереження та посилення кадрового потенціалу з метою забезпечення підвищення рівня якості та доступності ІТС, що входять до складу ЄІТС системи управління державними фінансами; захист інформації, яка обробляється в ЄІТС системи управління державними фінансами; створення єдиної хмари системи управління державними фінансами, яка буде в себе включати обчислювальні потужності діючих ЦОД Мінфіну, Держмитслужби, Казначейства, ДПС, Держаудитслужби, Держфінмоніторингу (лише в частині обробки інформації, яка не має грифу обмеження доступу); створення міжвідомчого сховища даних та вузла аварійного відновлення (резервного сховища); заохочення до використання принципу відкритого вихідного коду, і розробку програмного забезпечення методами спільного створення, спільного використання та повторного використання в організації.

Безпосереднім учасником реформаційних перетворень у державному секторі, у тому числі і в бюджетній сфері є Казначейство України. Ядром побудови єдиного інформаційного простору бюджетної сфери є повна автоматизація процесу касового виконання бюджету, що забезпечує оптимізацію комплексного бюджетного обліку, фінансового контролю та ефективне управління державними фінансовими ресурсами. Основним призначенням автоматизованої інформаційної системи казначейства є узгодження і забезпечення взаємодії казначейських органів усіх рівнів між собою і з іншими учасниками бюджетного процесу, їх оперативне інформаційне забезпечення, автоматизацію основних процесів, організацію систем зв'язку і централізованої передачі даних [4]. Органи Казначейства у своїй діяльності використовують сучасні автоматизовані інформаційні системи (далі – АІС), які дозволяють виконувати різноманітні та складні завдання. Структура АІС органів Казначейства залежить від їх повноважень, характеру виконуваних функцій та завдань, що вирішуються; порядку проведення казначейських операцій, нормативно-правової бази; внутрішньої організаційної структури тощо. Основним призначенням АІС казначейства є узгодження та забезпечення внутрішньої взаємодії органів Казначейства усіх рівнів між собою та з усіма учасниками бюджетного процесу, їхнє оперативне інформаційне забезпечення, автоматизація казначейських процесів, організація систем зв'язку, передачі та збереження даних.

Сьогодні органи Державної казначейської служби України забезпечують прозоре виконання бюджетів усіх рівнів, здійснюють якісне казначейське обслуговування бюджетів із залученням інформаційних казначейських технологій. В сучасних умовах неможливо уявити ефективну діяльність Казначейства без використання сучасних інформаційних автоматизованих систем та технологій. Від надійності роботи інформаційної системи багато в чому залежить успішність виконання органами Казначейства покладених на них функціональних повноважень. Тому важливим є обґрунтування теоретичних засад цифровізації органів Казначейства, тобто розкриття сутності, мети, завдань та принципів цифровізації.

Розробка і використання сучасних комп'ютерних систем та їх програмне забезпечення відкривають для казначейської служби широкі можливості для вдосконалення процесів казначейського обслуговування бюджетів різних рівнів. У сучасному розумінні цифровізація казначейства – це інфраструктура діяльності, заснована на інформаційних та комп'ютерних цифрових технологіях, кіберфізичних системах, штучному інтелекті, а цифрова трансформація – це процес, завдяки якому органи Казначейства з використанням цифрових технологій переходять на новий рівень організації роботи та відносин між партнерами, клієнтами та працівниками.

Цей процес диктує власні правила подальшого розвитку Державної казначейської служби України. Упровадження сучасних інформаційних технологій в органах Казначейства дозволить створити якісно нові форми організації діяльності органів Казначейства та їхніх структурних підрозділів, оптимізувати взаємодію з органами державної влади та місцевого самоврядування шляхом надання доступу до державних інформаційних ресурсів, а також покращить якість обслуговування клієнтів Казначейства [5].

Метою цифровізації Державної казначейської служби України є підвищення дієвості і ефективності функціонування системи казначейського обслуговування бюджетів за рахунок використання сучасних методів обробки інформації, централізації ІТ-ресурсів системи, значного збільшення компетенцій у сфері інформаційних технологій, посилення кадрового складу, застосування визнаних світових практик і стандартів управління інформаційними технологіями, безперервної модернізації та удосконалення багаторівневої інформаційно-обчислювальної системи ДКСУ.

Виходячи із вищезазначеного до основних завдань цифровізації Державної казначейської служби України слід віднести: розвинути діючу ІТС ДКСУ до системи електронного казначейства (e-treasury) з централізованою системою обробки інформації та юридично значимим внутрішнім і зовнішнім електронним документообігом; оптимізувати процес казначейського обслуговування бюджетних коштів шляхом

запровадження електронної форми обслуговування клієнтів з використанням надійних засобів ЕЦП та сучасних інтернет-технологій; посилити інформаційну безпеку та захист даних; інтегрувати систему «Електронне казначейство» (e-treasury) з системою «Електронний уряд» (e-government); спростити та вдосконалити адміністрування інформаційних ресурсів. Успішне досягнення поставлених завдань потребує активного процесу розробки і впровадження принципово нових казначейських інформаційних технологій у супроводженні казначейського обслуговування державного та місцевих бюджетів, оптимізації взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Зазначимо, що впровадження сучасних інформаційних технологій щодо казначейського обслуговування бюджетних коштів потребує дотримання наступних основних принципів:

- використання лише найновіших досягнень галузі новітніх технологій;
- забезпечення достовірності даних, використання електронного цифрового підпису;
- логічна єдність запроваджених змін, їх послідовність та економічність інвестицій;
- уніфікація технічних стандартів із забезпеченням максимальної сумісності;
- простота і систематизованість;
- високий рівень інформаційної безпеки і забезпечення конфіденційності;
- повна інтеграція з іншими інформаційними ресурсами та системами органів державної влади та місцевого самоврядування;
- загальна прозорість та доступність інформації;
- високий рівень стабільності функціонування системи, її відмовостійкість та гарантії збереження даних (можливість використовувати відновлення даних у випадку настання непередбачуваних негативних явищ, що могли би призвести до фізичної чи віртуальної їх втрати) [6, с. 149].

Слід зазначити, що проблеми, пов'язані із впровадженням сучасних інформаційних технологій у діяльність органів Державної казначейської служби України, мають загальновідомчий характер, не можуть бути розв'язані тільки органами Державної казначейської служби України і потребують загальнодержавного вирішення. Для вирішення проблем, що пов'язані із впровадженням сучасних інформаційних технологій у діяльність органів Державної казначейської служби України, необхідно мати: відповідне нормативно-правове законодавство, яке має визначити принципи та завдання цифровізації, забезпечити виконання плану заходів по цифровізації Казначейства; розвинену цифрову інфраструктуру; ефективну систему захисту даних, довірчих послуг; розвиток серверів; відповідний кваліфікований персонал, що володіє специфічними навичками та компетенціями для повноцінної інтеграції у цифровий простір.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. З урахуванням постійних трансформаційних процесів в органах Казначейства дослідження проблем впровадження сучасних інформаційних технологій у сфері казначейського обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів і надалі зберігає свою актуальність та своєчасність.

Використання сучасних методів оброблення інформації, безперервної модернізації та вдосконалення інформаційних технологій, які використовують органи Казначейства, дозволяє підвищити дієвість і ефективність функціонування системи казначейського обслуговування клієнтів. Обґрунтованість теоретичних засад цифровізації Казначейства із визначенням її мети, завдань та принципів є вагомим умовою розробки стратегії цифровізації органів Казначейства. З огляду на трансформаційні процеси розвитку казначейського обслуговування бюджетних коштів важливими є питання нового та удосконалення наявного інструментарію стандартизації та оптимізації передових інформаційних технологій, спрямованих на модернізацію та уніфікацію казначейських процедур, забезпечення підвищення ефективності, прозорості та доступності інформації у сфері державних фінансів і потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.
2. Нікітін Ю. О., Кульчицький О. І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. Маркетинг і цифрові технології. Том 3, № 4, 2019.
3. Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>.
4. Скорик О. О. Інформаційні технології системи казначейського обслуговування: сучасний стан та перспективи їх удосконалення. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/28.pdf.
5. Концепція розвитку інформаційних технологій Державної казначейської служби України на 2015–2017 роки : Наказ Державної казначейської служби України від 18.02.2015 р. №17-10/202-2929. Верховна Рада України. URL: http://desn.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13046%3A2015-2017-le-treasuryr&catid=481%3A2015-08-06-11-54-00&Itemid=3172&lang=ua.
6. Голинський Ю. О., Луців Л. М. Модернізація інформаційної системи казначейського обслуговування бюджетів. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 15. С. 149–152.

References

1. Pro skhvalennya Kontseptsii rozvytku tsyrovoy ekonomiky ta suspil'stva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennya planu zakhodiv shchodo yiyi realizatsiyi: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnya 2018 r. № 67-r. [On the approval of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and the approval of the plan of measures for its implementation: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 17, 2018 No. 67-r.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.
2. Nikitin Yu. O., Kul'chyts'kyi O. I. (2019). Tsyfrova paradyhma yak osnova vyznachen': tsyfrovyi biznes, tsyfrove pidpryyemstvo, tsyfrova transformatsiya [The digital paradigm as the basis of definitions: digital business, digital enterprise, digital transformation] Marketynh i tsyfrovi tekhnolohiyi, Tom 3, No 4.
3. Stratehiya zdiysnennya tsyrovoho rozvytku, tsyfrovykh transformatsiy i tsyfrovizatsiyi systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy na period do 2025 roku. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lystopada 2021 r. No 1467-r. [Strategy for implementation of digital development, digital transformations and digitalization of the state finance management system for the period until 2025. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 17, 2021 No. 1467]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>
4. Skoryk O. O. (2018). Informatsiyni tekhnolohiyi systemy kaznacheys'koho obsluhovuvannya: suchasnyy stan ta perspektyvy yikh udoskonalennya [Information technologies of the treasury service system: current state and prospects for their improvement] Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok, 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/28.pdf
5. Kontseptsiya rozvytku informatsiynykh tekhnolohiy Derzhavnoyi kaznacheys'koyi sluzhby Ukrainy na 2015-2017 roky : Nakaz Derzhavnoyi kaznacheys'koyi sluzhby Ukrainy vid 18.02.2015 p. No17-10/202-2929 [Concept of information technology development of the State Treasury Service of Ukraine for 2015-2017: Order of the State Treasury Service of Ukraine dated February 18, 2015 p. No. 17-10/202-2929] Verkhovna Rada Ukrainy. URL: http://desn.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13046%3A2015-2017-le-treasuryr&catid=481%3A2015-08-06-11-54-00&Itemid=3172&lang=ua
6. Holyns'kyi Yu. O., Lutsiv L. M. (2015). Modernizatsiya informatsiynoyi systemy kaznacheys'koho obsluhovuvannya byudzhetiv [Modernization of the information system of treasury service of budgets]. Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu, 15. 149-152.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Микитюк Ігор Сергійович, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Київський національний торговельно- економічний університет
м. Київ, вул. Кавказька 9, кв.49
e-mail: mikityuck@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5523-0485>

DATA ABOUT THE AUTHOR

Mykytyuk Igor, PhD in Economics, Associate Professor of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics,
9, Kavkazskaya st. 49, Kyiv
e-mail: mikityuck@ukr.net

УДК 331.101.6

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-23-29>**ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФАКТОРІВ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ**

**Чабан Г. В.,
Чабан В. Г.**

Актуальність теми дослідження полягає в тому що, підвищення продуктивності праці є актуальним завданням усіх рівнів економіки. Продуктивність праці є основою довгострокового економічного зростання та запорукою конкурентоспроможності. Україна має потенційні можливості вирішити завдання підвищення продуктивності праці застосовуючи інноваційні фактори для її підвищення. З цієї метою в країні вивчаються та аналізуються праці вчених, практичний досвід, природний потенціал та інші можливості для підвищення продуктивності праці.

Постановка проблеми. Хоча існує багато напрямів застосування інноваційних факторів підвищення продуктивності праці потрібно по-перше, пошуку нових і вдосконалення існуючих способів підвищення продуктивності праці. Тому високий рівень продуктивності праці є основною умовою ефективного функціонування підприємства в ринкових умовах, оскільки цей показник є одним із головних факторів конкурентоспроможності, отже, підвищення рівень життя. Тільки обравши інноваційний шлях

розвитку підприємства, можна досягти поставлених цілей. Тому актуальним є питання використання інноваційного чинника для підвищення продуктивності праці підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням з суміжних питань з підвищенням продуктивності праці та факторами її впливу Багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: З.Варналій, Д. Богиня, О. Грішнова, А. Ревенко, Е. Кучіна, Л. Фулакова, Б. Крепон, Е. Дюге, Л. Кломп, О. Мануал та ін. При цьому проблема вивчена не до кінця, особливо з напрямком використання інновацій для підвищення продуктивності праці в бізнесі.

Мета цієї статті – дати практичні рекомендації щодо використання інноваційних факторів підвищення продуктивності праці.

Об'єктом дослідження є процес підвищення продуктивності праці на підприємствах.

Предметом дослідження є вивчення теоретичних і практичних питань про вплив інновацій на зростання продуктивності праці.

Галузь застосування. Результати даного дослідження можуть застосовуватись на підприємствах України для вирішення проблеми застосування інноваційних факторів для підвищення продуктивності праці на підприємстві, також у начальному процесі при викладанні дисципліни «Економіка праці і соціально-економічні відносини», «Управління персоналом», «Інноваційний розвиток підприємств».

Висновки відповідно до статті. Це дослідження приводить нас до висновку, що у даний час постає проблема підвищення продуктивності праці. Особливо важливо для України, оскільки вона перебуває в процесі економічної трансформації. Наша країна стикається з серйозними проблемами: посиленням тиску з боку міжнародних конкурентів, залежністю від експорту сировини та світових цінних, низький рівень життя більшості населення тощо.

Ключові слова: ефективна діяльність, інноваційна діяльність, інновації, продуктивність праці.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ФАКТОРОВ ПОВЫШЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА

Чабан Г. В.,
Чабан В. Г.

Актуальность темы исследования состоит в том, что повышение производительности труда является актуальной задачей всех уровней экономики. Производительность труда является основой долгосрочного экономического роста и залогом конкурентоспособности. Украина имеет потенциальные возможности решить задачу повышения производительности труда, применяя инновационные факторы для ее повышения. С этой целью в стране изучаются и анализируются труды ученых, практический опыт, естественный потенциал и другие возможности для повышения производительности труда.

Постановка проблемы. Хотя существует много направлений применения инновационных факторов повышения производительности труда требуется во-первых, поиска новых и совершенствования существующих способов повышения производительности труда. Поэтому высокий уровень производительности труда является основным условием эффективного функционирования предприятия в рыночных условиях, поскольку этот показатель является одним из главных факторов конкурентоспособности, а значит, повышение уровня жизни. Только выбрав инновационный путь развития предприятия, можно добиться поставленных целей. Поэтому актуален вопрос использования инновационного фактора для повышения производительности труда предприятия.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованием по смежным вопросам с повышением производительности труда и факторами его влияния. Многие отечественные и зарубежные ученые, в частности: З. Варналий, Д. Богиня, О. Гришнова, А. Ревенко, Э. Кучина, Л. Фулакова, Б. Крепон, Э. Дюге, Л. Кломп, А. Мануал и др. При этом проблема изучена не до конца, особенно с направлением использования инноваций для повышения производительности труда в бизнесе.

Цель этой статьи – дать практические рекомендации по использованию инновационных факторов повышения производительности труда. Для достижения поставленных целей необходимо решить следующие задачи: продемонстрировать социально-экономическое значение повышения производительности труда в современных условиях; уточнить классификацию факторов роста производительности труда и выделение инновационной составляющей, определить место инновации в системе факторов повышения производительности труда; охарактеризовать влияние инновационных факторов на производительность труда; предложить возможные пути использования инноваций для повышения производительности труда.

Объектом исследования есть процесс повышения производительности труда на предприятиях.

Предметом исследования является изучение теоретических и практических вопросов о влиянии инноваций на рост производительности труда.

Область применения. Результаты данного исследования могут применяться на предприятиях Украины для решения проблемы применения инновационных факторов для повышения производительности труда на предприятии, а также в начальном процессе при преподавании

дисципліни «Економіка труда и социально-экономические отношения», «Управление персоналом», «Инновационное развитие предприятий».

Выводы в соответствии со статьей. Это исследование приводит нас к выводу, что в настоящее время возникает проблема повышения производительности труда. Особенно важно для Украины, поскольку она находится в процессе экономической трансформации. Наша страна сталкивается с серьезными проблемами: усилением давления со стороны международных конкурентов, зависимостью от экспорта сырья и мировых ценных, низким уровнем жизни большинства населения и т.д.

Ключевые слова: эффективная деятельность, инновационная деятельность, инновации, производительность труда.

APPLICATION OF INNOVATIVE FACTORS TO INCREASE LABOR PRODUCTIVITY

Chaban Galina,
Chaban Vitaliy

The relevance of the research topic lies in the fact that increasing labor productivity is an urgent task for all levels of the economy. Labor productivity is the basis of long-term economic growth and competitiveness. Ukraine has the potential to solve the problem of increasing labor productivity, using innovative factors to increase it. To this end, the country studies and analyzes the works of scientists, practical experience, natural potential and other opportunities to increase labor productivity.

Formulation of the problem. Although there are many areas of application of innovative factors for increasing labor productivity, it is required, first, to find new and improve existing ways to increase labor productivity. Therefore, a high level of labor productivity is the main condition for the effective functioning of an enterprise in market conditions, since this indicator is one of the main factors of competitiveness, which means an increase in the standard of living. Only by choosing an innovative way of development of the enterprise, it is possible to achieve the set goals. Therefore, the issue of using the innovation factor to increase the productivity of the enterprise is relevant.

Analysis of recent research and publications. Research on related issues with increasing productivity and factors influencing it. Many domestic and foreign scientists, in particular: Z. Varnaly, D. Goddess, O. Grishnova, A. Revenko, E. Kuchina, L. Fulakova, B. Crepon, E. Duguet, L. Klomp, A. Manual and others. At the same time, the problem has not been fully studied, especially with the direction of using innovations to increase labor productivity in business.

The purpose of this article is to give practical recommendations on the use of innovative factors to increase labor productivity. To achieve the goals set, it is necessary to solve the following tasks: to demonstrate the socio-economic significance of increasing labor productivity in modern conditions; clarify the classification of labor productivity growth factors and highlight the innovative component, determine the place of innovation in the system of labor productivity increase factors; characterize the impact of innovative factors on labor productivity; suggest possible ways of using innovations to increase labor productivity.

The object of research is the process of increasing labor productivity in enterprises.

The subject of the research is the study of theoretical and practical issues about the impact of innovations on the growth of labor productivity.

Application area. The results of this study can be applied at Ukrainian enterprises to solve the problem of applying innovative factors to increase labor productivity at the enterprise, as well as in the initial process of teaching the discipline «Labor Economics and Socio-Economic Relations», «Personnel Management», «Innovative Development of Enterprises».

Conclusions in accordance with the article. This study leads us to the conclusion that the problem of increasing labor productivity is currently emerging. It is especially important for Ukraine as it is in the process of economic transformation. Our country is facing serious problems: increased pressure from international competitors, dependence on the export of raw materials and world valuables, low living standards for the majority of the population, etc.

Key words: effective activity, innovative activity, innovations, labor productivity.

JEL classification: O31, J24, E24

Актуальність теми дослідження полягає в тому що, підвищення продуктивності праці є актуальним завданням усіх рівнів економіки. Продуктивність праці є основою довгострокового економічного зростання та запорукою конкурентоспроможності. Україна має потенційні можливості вирішити завдання підвищення продуктивності праці застосовуючи інноваційні фактори для її підвищення. З цією метою в країні вивчаються та аналізуються праці вчених, практичний досвід, природний потенціал та інші можливості для підвищення продуктивності праці.

Постановка проблеми. Хоча існує багато напрямів застосування інноваційних факторів підвищення продуктивності праці потрібно по-перше, пошуку нових і вдосконалення існуючих способів підвищення продуктивності праці. Тому високий рівень продуктивності праці є основною умовою ефективного функціонування підприємства в ринкових умовах, оскільки цей показник є одним із головних факторів конкурентоспроможності, отже, підвищення рівень життя. Тільки обравши інноваційний шлях розвитку підприємства, можна досягти поставлених цілей. Тому актуальним є питання використання інноваційного чинника для підвищення продуктивності праці підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням з суміжних питань з підвищенням продуктивності праці та факторами її впливу Багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: З. Варналій, Д. Богиня, О. Грішнова, А. Ревенко, Е. Кучіна, Л. Фулакова, Б. Крепон, Е. Дюге, Л. Кломп, О. Мануал та ін. При цьому проблема вивчена не до кінця, особливо з напрямком використання інновацій для підвищення продуктивності праці в бізнесі.

Мета цієї статті – дати практичні рекомендації щодо використання інноваційних факторів підвищення продуктивності праці. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: продемонструвати соціально-економічне значення підвищення продуктивності праці в сучасних умовах; уточнити класифікацію факторів зростання продуктивності праці та виділення інноваційної складової, визначити місце інновацій в системі факторів підвищення продуктивності праці; охарактеризувати вплив інноваційних факторів на продуктивність праці; запропонувати можливі шляхи використання інновацій для підвищення продуктивності праці.

Об'єктом дослідження є процес підвищення продуктивності праці на підприємствах.

Предметом дослідження є вивчення теоретичних і практичних питань про вплив інновацій на зростання продуктивності праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі інноваційного розвитку економіки лежить розвиток людини, як особистості. Саме цим розвитком визначається стрижень сучасних трансформацій, що доповнюється технічними і технологічними чинниками. Взаємозв'язок цих двох сторін, обумовлюється, з одного боку, підпорядкованістю суспільного прогресу цілям та інтересам саморозвитку людини, збагачення її особистості, іншого з розумінням того, що техніка і технічний прогрес є не лише продуктом людської праці, а й виступає як безпосередня продуктивна сила, як її енергетичний потенціал. У зв'язку з цим однією з ключових соціально-економічних проблем України є проблема суттєвого підвищення вартості робочої сили адекватно вимогам ринкового середовища, з врахуванням її недооцінки в Україні. За словами видатного німецького вченого М. Вебера, «уявлення про те, що низька оплата праці і високі прибутки перебувають у прямому зв'язку, є наївним, це лейтмотив докапіталістичного ставлення до праці. Висока оплата праці - це не лише її продуктивність, висока відповідальність за результати праці, але й якісно новий спосіб мислення працівника» [1, с. 7].

Досить важливим і головним фактором є висока вартість робочої сили. Важель українського технічного прогресу, адже в тому числі 35-45% заробітної плати становить собівартості продукції. Внутрішня мотивація використання нової техніки здешевити виробництво, дешева робоча сила. Немає можливості використовувати новітні технології захисту, виготовляти конкурентоспроможну продукцію, розширювати асортимент продукції, фактично за рахунок дешевої робочої сили.

Відповідно до розвитку нових технологічних систем докорінних змін зазнає соціальне середовище. Теоретики сучасного суспільства – Д. Белл і Е. Тоффлер, аналізуючи соціальні перетворення, звертають увагу на радикальні зміни структури виробництва. Йдеться, в першу чергу, про зменшення частки працюючого населення у сфері безпосереднього виробництва і всебічний розвиток сфери послуг. На сьогодні, в США та більшості країн західної Європи, сфера послуг займає від 70 до 80% у структурі ВВП [2, с. 23-28].

В економічній літературі сьогодні активно ведеться дискусія про інформаційну теорію вартості, згідно з якою фізична праця людини як мірило вартості, поступово втрачає своє значення. «Коли знання у своїй систематизованій формі, пише Д. Белл, застосовується у практичній переробці наявних виробничих ресурсів у вигляді винаходів чи організаційних удосконалень, то можна сказати, що саме вони (знання), а не праця є джерелом вартості» [4, с. 33].

Продуктивність праці є узагальнюючим показником використання робочої сили, що, як і всі показники ефективності, характеризує співвідношення результатів та витрат, у цьому випадку – результатів праці та її витрат [3, с. 361].

Продуктивність праці на мікроекономічному рівні є одним із вирішальних критеріїв та інструментів зниження витрат, підвищення прибутковості, забезпечення ефективного функціонування підприємств та їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. У періоди тривалого зростання цього співвідношення означає краще використання праці, фінансів, матеріалів, енергії, технологій та всіх інших ресурсів для сприяння економічному розвитку та створення передумов для нього, соціальний прогрес. Зниження цього показника означає не тільки економічну, але й соціальну рецесію.

Під впливом глобального процесу, викликаного прогресом науки і техніки, змінилися фактори продуктивності праці. У сучасних умовах роль інноваційної складової полягає в тому, щоб Під впливом науково-технічного прогресу, інтелектуальних знань і зростання ролі інновацій підприємства.

Найбільш поширена методика визначення впливу інновацій на продуктивність праці, яка лежить в основі більшості зарубіжних досліджень – це CDM-модель, розроблена Crépon, Duguet and Mairesse (1998) [7].

CDM-модель зазвичай будується як триетапна економетрична модель, що пов'язує продуктивність та інновації, у тому числі система трьох рівнянь: рівняння входу інновацій, рівняння випуску інновацій та рівняння продуктивності, які моделюються послідовно.

Виміряти подальші інвестиції в інноваційну діяльність. Якщо компанія вирішить впроваджувати інвестиції в інноваційну діяльність на другому етапі відображають кількість ресурсів, таких як витрати на НДДКР, які, як очікується, створять інновації - патенти, інноваційні продукти або процеси. Це є одним із етапів моделі, функція виробництва знань. Третій крок – моделювання функції обсягу виробництва (виробнича функція Кобба-Дугласа), яка відображає вплив інновацій на продуктивність. Таким чином, суть моделі CDM

полягає в тому, щоб показати вплив і зростання вартості інновацій на результат інноваційної діяльності. Останнє стосується продуктивності праці.

Розглянемо інноваційні фактори зростання продуктивності праці.

Соціально-економічні фактори:

- покращення умов праці, медичні та побутові послуги;
- освідченість, здобуття вищої освіти, або перекваліфікація працівників;
- професійний розвиток мобільність, збільшення активності;
- просування по службі дисциплінованість і креативність ініціатива співробітників;
- поліпшення морально-психологічного клімату на підприємстві;
- поліпшити емоційного стану робочої сили;
- проявляти ініціативу і відповідальність за результати роботи;
- збільшення попиту, впроваджувати новий продукт.

Організаційні та економічні фактори:

- удосконалити структуру керівного органу і системи управління виробництвом, та впровадження автоматизації система управління;
- удосконалення технічної й кадрової політики персоналу та допоміжних підрозділів,
- поліпшення розподілу праці та її кооперації, розширення професійної сфери діяльності, впровадження передових методів і методик роботи, організаційне вдосконалення та обслуговування робочого місця.

Застосування прогресивних норми та умов праці;

- удосконалення матеріальних систем стимулювати;
- розвивати продажі нових або значно покращити основні характеристики існуючих продукти для ринку;
- розвиток співпраці з науково-дослідними установами (НДІ та ін. установами) підприємств), а також із споживачами та постачальниками;
- інвестування в інноваційну діяльність;
- проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
- впровадження вдосконаленого управління підприємство;
- нестандартне дистанційне працевлаштування;
- електронний рекрутинг;
- швидке поширення наукових результатів і полегшити доступ до інформації;
- використання аутсорсингу на підприємстві;
- впровадити систему «точно вчасно». (точно вчасно) і контроль якості (загальна якість керувати);
- створення центрів прибутків і збитків вартість;
- впровадження системи забезпечення якості, на основі стандартів ISO.

Матеріально-технічні фактори:

- модернізація обладнання, використання нових продуктивніших технологій; - оновлення, автоматизація та механізація виробництва;
- скористатися більше новими та ефективними видами сировини, матеріалів, енергії;
- застосовувати економні технології;
- реалізувати інформаційні технології у процес виробництва.

Ураховуючи велике значення інновацій у діяльності підприємства, визначимо основні напрями їх використання для зростання продуктивності праці на мікрорівні. Для цього скористаємося найбільш поширеною класифікацією інновацій, розробленою відповідно до Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-інновація «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства» [6], яка виділяє чотири види інновацій (продуктові, процесові, організаційні, маркетингові), що охоплюють всі аспекти функціонування підприємства і дають можливість оцінити вплив кожного з чотирьох видів інновацій (та їх комбінацій) на зростання продуктивності праці.

Тому можна виділити три найважливіші напрями підприємницької діяльності: конкуренція, попит і ринок; виробництво і пропозиція; організація робочого місця, кожне з яких має набір характеристик, які в кінцевому підсумку призводять до зростання продуктивності праці та загальної ефективності підприємства. Підприємства впроваджують інновації, щоб підвищити прибутковість і продуктивність праці у формі зниження витрат, збільшення продажів або обох. І тому товарна інновація сприяє розширенню асортименту товарів, збільшенню їх виробництва, що веде до збільшення прибутку. Тому спостерігається на ринку за рахунок задоволення попиту споживачів на нову продукцію і послуг, заміна продукції з обмеженою ефективністю більш прибутковою продукцією, підвищення якості товарів і послуг відповідно до міжнародних стандартів тощо. Процеси та інновації сприяють гнучкості та підвищенню продуктивності, знижуються витрати на виробництво, покращуються умови праці. Створюються додаткові робочі місця, спостерігається покращення обслуговування клієнтів, менше забруднення навколишнього середовища тощо. Результатом впровадження організаційних інновацій є зміцнення зв'язків із клієнтами, покращення взаємодії та обміну знаннями між різними структурними підрозділами підприємства та з іншими підприємствами. Маркетингові інновації забезпечують доступ до нових ринків, збільшення частки ринку, завоювання лояльності споживачів тощо.

Висновок. Інновації є основним джерелом зростання продуктивності праці і найважливішим невичерпним джерелом діяльності. Тому головна можливість для українського бізнесу – вдосконалюватися, підвищення рівня

продуктивності праці досягається впровадженням нових або істотно вдосконалених видів продукції (товарів або послуг), або процесів, новий маркетинговий підхід або нова організація у подальших дослідженнях. Лише пораналізувавши кількісний вплив кожної з чотирьох інновацій на зростання продуктивності праці на рівні підприємства можна визначити пріоритетні напрями використання того виду інновацій, який найбільше сприятиме зростанню продуктивності праці на підприємстві і призведе до збільшення прибутку.

Список використаних джерел

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Перекл. з німецької О. Погорілого. К. Основи, 1994. 261 с. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbr.htm>
2. Балаева А. Сфера услуг в мировой экономике. Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 3. С. 23-28. URL: <https://www.imemo.ru/publications/periodical/meimo/archive/2007/3/economy-economic-theory/sfera-uslug-v-mirovoy-ekonomike-tendentsii-razvitiya>
3. Грішнова О. А. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку. Монографія. Черкаси. Видавництво ТОВ «МАКЛАУТ», 2011. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/48650>
4. Bell D. The Social Framework of the Informational Society. Oxford, 1980, 332 p.
5. Crepon B., Duguet E., Mairesse J. (1998). 'Research, Innovation, and Productivity: An Econometric Analysis at the Firm Level', *Economics of Innovation and New Technology* 7: 115–156. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/crswpaper/98-33.htm>
6. Oslo Manual. 2005. Guidelines for collecting and interpreting innovation data. Third edition. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/OSLO/EN/OSLO-EN.PDF

References

1. Veber, M. (1994), *Protestants'ka etyka i duk kapita) lizmu [The protestant ethic and the spirit of capitalism]*, Osnovy, Kyiv, Ukraine.
2. Balaeva, A. (2010), «Sphere of services in the world economy», *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, 3. 23-28. URL: <https://www.imemo.ru/publications/periodical/meimo/archive/2007/3/economy-economic-theory/sfera-uslug-v-mirovoy-ekonomike-tendentsii-razvitiya>
3. Grishnova O. A. (2011). *Labor potential of Ukraine: state assessment, efficiency of use, strategic directions of development*. Monograph of Cherkasy. «Maklaut» LLC publishing house, URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/48650>
4. Bell, D. (1980), *The Social Framework of the Informational Society*, Oxford, UK.
5. Crepon B., Duguet E., Mairesse J. (1998). 'Research, Innovation, and Productivity: An Econometric Analysis at the Firm Level', *Economics of Innovation and New Technology* 7: 115–156. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/crswpaper/98-33.htm>
6. Oslo Manual. 2005. Guidelines for collecting and interpreting innovation data. Third edition. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/OSLO/EN/OSLO-EN.PDF

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Чайковського, 7, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: halynachaban2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5359-316X>

Чабан Віталій Григорович, кандидат економічних наук, професор кафедри, бізнес-економіки та підприємництва, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна
e-mail: pokeragro3@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4353-4374>

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ:

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Чайковского, 7, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: halynachaban2@gmail.com

Чабан Виталий Григорьевич, кандидат экономических наук, профессор кафедры, бизнес-экономики и предпринимательства
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
проспект Победы, 54/1 г. Киев, 03057, Украина
e-mail: pokeragro3@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS:

Chaban Galina, PhD, Assistant Professor of Finances, Accounting and Taxation Department, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

7, Chaykovskogo st., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: halynachaban2@gmail.com

Chaban Vitaliy, PhD, Professor of the Department, Business Economics and Entrepreneurship,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Victory Avenue, 54/1 Kyiv, 03057, Ukraine

e-mail: pokeragro3@gmail.com

УДК 658:334.012.61

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-30-37>

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ФОРМУВАННЯ І ПОШИРЕННЯ ЦИФРОВИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

Ігнатенко М. М.,
Захарін С. В.,
Красножон А. С.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розвитку й підвищення конкурентоспроможності малих підприємств на засадах формування і поширення цифрових бізнес-процесів у вітчизняному малому підприємництві різних сфер та видів діяльності.

Метою статті є встановлення основних видів та проявів цифрових бізнес-процесів у малому підприємстві, їх змісту й конкурентних переваг, особливостей організації й управління для підвищення конкурентоспроможності функціонування і розвитку малих підприємств.

Методологічною основою статті є основні методологічні положення економіки підприємств; проблемно-цільовий підхід; методи: системно-структурного аналізу і синтезу, історичний та монографічний, статистико-економічні.

Результати статті. Встановлено конкурентні переваги цифровізації бізнес-процесів у малому підприємстві (оптимізація, підвищення продуктивності, економія праці, коштів та ін. засобів, уніфікація, підвищення якості продукції та послуг, ін.). Визначено, що саме це дозволяє прогнозувати їх тотальне поширення у перспективі. Здійснено характеристику основних видів цифрових бізнес-процесів та обґрунтовано доповнення новими (операції з криптовалютами). Виявлено формати прояву, ефективність та розроблено стратегічні пріоритети розвитку на перспективу.

Галузь застосування результатів. Висновки та результати статті можна використовувати малим підприємствам в організації бізнес-процесів на засадах цифровізації; у здійсненні маркетингових технологій в умовах е-комерції; у стратегіях підвищення конкурентоспроможності. Вони будуть корисні у навчальному процесі економічних спеціальностей закладів вищої освіти, у науковій роботі студентів, аспірантів, викладачів.

Висновки. У структурі сучасної соціально- та виробничо-економічної діяльності на рівні малих підприємств все більшої ваги набувають цифрові бізнес-процеси. Вони формуються як у традиційних видах діяльності, так і в новітній цифровій економіці. Проте, у будь-якому випадку, вони стосуються як основної, так і допоміжних видів діяльності; всіх ланок відтворення; забезпечують значну економію грошових коштів через оптимізацію організації, автоматизацію, відсутність необхідності приміщень, обладнання, додаткових працівників; зменшують кількість помилок та інші негативні прояви особистісних чинників та працюють, таким чином, на підвищення загальної конкурентоспроможності малого бізнесу. Тому у перспективі велике значення матиме їх уніфікація за сферами діяльності

(продовольче виробництво, індустрія моди, ІТ-розробки тощо) та впровадження у практику господарювання малих підприємств.

Ключові слова: малі підприємства, економічна діяльність, бізнес-процеси, електронна комерція, криптовалюта, онлайн торгівля, конкурентні переваги, управління, розвиток, конкурентоспроможність, підвищення.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВАХ ФОРМИРОВАНИЯ И ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ

Игнатенко Н. Н.,
Захарин С. В.,
Красножон А. С.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты развития и повышения конкурентоспособности малых предприятий на основе формирования и внедрения цифровых бизнес-процессов в отечественном малом предпринимательстве различных сфер и видов деятельности.

Целью статьи является установление основных видов и проявлений цифровых бизнес-процессов в малом предпринимательстве, их содержания и преимуществ, особенностей организации и управления для повышения конкурентоспособности функционирования и развития малых предприятий.

Методологической основой статьи являются основные методологические положения экономики предприятий; проблемно-целевой подход; методы: системно-структурный анализ и синтез, исторический и монографический, статистико-экономические.

Результаты статьи. Установлены конкурентные преимущества цифровизации бизнес-процессов в малом предпринимательстве (оптимизация, повышение производительности, экономия труда, средств и др. средств, унификация, повышение качества продукции и услуг). Определено, что это позволяет прогнозировать их тотальное внедрение в перспективе. Осуществлена характеристика основных видов цифровых бизнес-процессов и дополнения новыми (сделки с криптовалютами). Выявлены форматы проявления, эффективность и разработаны стратегические приоритеты развития на перспективу.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи можно использовать малым предприятиям в организации бизнес-процессов на основе цифровизации; в осуществлении маркетинговых технологий в условиях е-коммерции; в стратегиях повышения конкурентоспособности. Они будут полезны в учебном процессе экономических специальностей высших учебных заведений, в научной работе студентов, аспирантов, преподавателей.

Выводы. В структуре современной социально- и производственно-экономической деятельности на уровне малых предприятий все большее значение приобретают цифровые бизнес-процессы. Они формируются как в традиционных видах деятельности, так и в новейшей цифровой экономике. Однако, в любом случае, они относятся как к основной, так и к вспомогательным видам деятельности; всех звеньев воспроизводства; обеспечивают значительную экономию денежных средств из-за оптимизации организации, автоматизации, отсутствия необходимости помещений, оборудования, дополнительных работников; уменьшают количество ошибок и другие негативные проявления личностных факторов и работают таким образом на повышение общей конкурентоспособности малого бизнеса. Поэтому в перспективе большое значение будет иметь их унификация по сферам деятельности (продовольственное производство, индустрия моды, ИТ-разработки и т.п.) и внедрение в практику хозяйствования малых предприятий.

Ключевые слова: малые предприятия, экономическая деятельность, бизнес-процессы, электронная коммерция, криптовалюты, онлайн-торговля, конкурентные преимущества, управление, развитие, конкурентоспособность, повышение.

INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES BASED ON THE FORMATION AND SPREAD OF DIGITAL BUSINESS PROCESSES

Ihnatenko Mykola,
Zakharin Serhii,
Krasnozhan Anastasiya

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the development and improvement of the competitiveness of small enterprises on the basis of the formation and spread of digital business processes in domestic small businesses of various fields and types of activity.

The purpose of the article is to establish the main types and manifestations of digital business processes in small businesses, their content and competitive advantages, features of organization and management to increase the competitiveness of the functioning and development of small enterprises.

The methodological basis of the article is the main methodological provisions of enterprise economics; problem-targeted approach; methods: system-structural analysis and synthesis, historical and monographic, statistical and economic.

Results of the article. *The competitive advantages of digitalization of business processes in small businesses have been established (optimization, productivity improvement, saving labor, money, etc., unification, improvement of the quality of products and services, etc.). It was determined that this allows us to predict their total distribution in the future. The main types of digital business processes were characterized and the addition of new ones (operations with cryptocurrencies) was substantiated. Manifestation formats, effectiveness and strategic development priorities for the future were developed.*

Field of application of results. *The conclusions and results of the article can be used by small enterprises in the organization of business processes on the basis of digitalization; in the implementation of marketing technologies in the conditions of e-commerce; in strategies for increasing competitiveness. They will be useful in the educational process of economic specialties of institutions of higher education, in the scientific work of students, graduate students, and teachers.*

Conclusions. *In the structure of modern social and industrial and economic activity at the level of small enterprises, digital business processes are gaining more and more importance. They are formed both in traditional activities and in the latest digital economy. However, in any case, they relate to both the main and auxiliary activities; all links of reproduction; provide significant savings due to optimization of the organization, automation, lack of need for premises, equipment, additional employees; reduce the number of errors and other negative manifestations of personal factors and thus work to increase the overall competitiveness of small businesses. Therefore, in the future, their unification by spheres of activity (food production, fashion industry, IT development, etc.) and introduction into the practice of small business management will be of great importance.*

Keywords: *small businesses, economic activity, business processes, e-commerce, cryptocurrencies, online trade, competitive advantages, management, development, competitiveness, promotion.*

JEL Classification: *M11, O12, O33, F10, L86*

Постановка проблеми. Малі підприємства за кордоном та в Україні є традиційною формою організації бізнесу; основою формування середнього класу, зайнятості для значної кількості трудових ресурсів, добробуту населення. Вони мають значну частку у різноманітних сегментах споживчих ринків. Особливо це стосується виробництва продовольчих товарів, товарів народного споживання (культурно-побутового призначення, легкої промисловості, ужитково-прикладного мистецтва, індустрії моди, готельно-ресторанного господарства, торгівлі, громадського харчування та сфери послуг. Проте, щоб бути ефективними й конкурентоспроможними, малі підприємства мають бути ексклюзивними, інноваційними, продуктивними. Тільки так можна конкурувати з великим та середнім бізнесом, переваги якого зумовлені ефектом масштабу та ресурсів і капіталів.

Тому важливо розуміти й використовувати на свою користь сучасні прояви, тренди, напрями розвитку соціально- й виробничо-економічної та комерційної діяльності. Вони, у свою чергу, характеризуються тенденціями стрімкого поширення електронної економіки та комерції. Згідно прогнозів науковців та практиків, у найближчі 2 роки до 90,0% компаній світу будуть надавати перевагу інвестиціям у діджиталізацію. Кожна друга компанія або підприємство буде отримувати 40,0% своїх доходів від надання цифрових продуктів і послуг, що на 20,0% більше, ніж у 2020 р. При цьому цифрові технології стосуються не лише окремих видів діяльності, але й оптимізації бізнес-процесів, документообігу, планування й прогнозування тощо. Так, оптимізацію бізнес-процесів уже забезпечує широке використання програмних продуктів Business Process Management (BPM).

Мета програмних продуктів BPM полягає у здійсненні керівництва різними напрямками підприємств і організацій, виявляти слабкі ділянки їх бізнес-процесів або організаційної структури, які знижують ефективність діяльності. Вони дозволяють автоматизувати завдання, які виконати вручну не можливо або дуже довго. Крім цього, мінімізується кількість помилок, які неминуче виникають через людський фактор, підвищується продуктивність. Такі переваги значним чином актуалізують дослідження цифровізації бізнес-процесів і для малих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування й розвитку процесів цифровізації бізнесу та використання у ньому цифрових технологій є досить новим предметом наукових досліджень. Особливості використання цифрових бізнес-моделей висвітлюються у працях Н. Іванченко, Ж. Кудрицької, К. Рекачинської, Н. Краус, О. Голобородька, М. Ігнатенка, К. Краус, В. Бузова, Н. Капітонова, Є. Дондокова, Ж. Тумунбаярова, Н. Кайбаліна.

Головним чином, вони зосереджують увагу на умовах та чинниках, які визначають готовність малих форм підприємництва користуватися цифровими сервісами у бізнес-процесах. При цьому наголошується, що нестача ресурсів (трудових, фінансових, інформаційних) у малому бізнесі може суттєво загальмувати процес цифровізації. Це вимагає поглиблення досліджень у цій сфері. Вітчизняні науковці також звертають увагу на специфічні для України фактори (зокрема, низький рівень кібербезпеки, недостатнє нормативно-правове регулювання цифровізації), що знижують зацікавленість малого підприємництва у цифровізації бізнес-процесів та спонукають до переконливих розробок для вирішення зазначених проблем.

Мета статті. Метою дослідження є встановлення основних видів та проявів цифрових бізнес-процесів у малому підприємстві, їх змісту й конкурентних переваг, особливостей організації й управління для підвищення конкурентоспроможності функціонування і розвитку малих підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та розвиток бізнес-процесів на засадах цифровізації є пріоритетом стратегії функціонування, насамперед, великого бізнесу. Це пояснюється великими масштабами діяльності; іншими, більш жорсткими умовами конкуренції, які потребують

інноваційних підходів до забезпечення конкурентних переваг; наявністю вільних коштів для впровадження цифровізації та фахівців для її обслуговування; стратегічним плануванням діяльності та прогнозуванням динаміки ринків. Для удосконалення бізнес-процесів на засадах цифровізації у передових країнах світу розроблено та використовується значна кількість програм. Україна також належить до таких держав, а державна програма «Цифрова країна» та її впровадження для всього населення вивела її на передові позиції у світових рейтингах [1, с. 115].

За зручністю, швидкістю, простотою надання та отримання у цифровому форматі адміністративних, освітніх, медичних та інших послуг, банківського й поштового обслуговування, перевезень та логістики країна випередила провідні країни. Це дозволило заощадити значну кількість коштів, витрат праці, часу на обробку даних і очікування; вивільнити значну кількість фахівців та використати їх досвід на інших ділянках роботи. З цією метою у 2019 р. було створено та успішно функціонує нове міністерство – Міністерство цифрової трансформації України.

Наразі, підприємницькими та іншими бізнесовими структурами в Україні для оптимізації діяльності використовується програмна система Creatio. Вона цінна тим, що дозволяє створювати та автоматизувати власне бізнес-процеси різного рівня складності; має бібліотеку або банк типових найбільш продуктивних процесів. Отже, можливості системи можуть бути використані й для оптимізації процесів у малому бізнесі. Система Scriptum BPM також дозволяє автоматизувати й оптимізувати бізнес-процеси, інтегрувати їх у вже існуючі мережі. Система Бітрікс 24 направлена на створення та редагування бізнес-процесів, моніторинг і контроль, аналіз та оцінку кількісних показників їх здійснення.

Крім безпосереднього цифрового впливу на бізнес-процеси через цифрову оптимізацію їх структури, тривалості, джерел здійснення та напрямів розвитку формування цифрових бізнес-процесів передбачає їх цифрове документальне оформлення й поточне документування [2, с. 96]. У даному випадку, для малих, як і для інших підприємств, мова йде про електронний документообіг. Впровадження електронного документообігу теж направлене на вирішення важливих проблем діяльності підприємств і організацій. Зокрема, це економія часу й людських ресурсів на роботі з документами; вивільнення зекономлених коштів та направлення їх на розвиток компаній; мінімізація помилок та захист інформації. Так, тільки у відділах бухгалтерії 60% часу працівників приходить на роботу з документами. Тому економія часу та їх праці є більш, ніж відчутною. Цифровізація кардинально змінює бізнесові підходи до розуміння та забезпечення функціонування підприємств, засобів досягнення ефективності їх розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Внаслідок цього навіть комунікація з клієнтами та співробітниками стає більш ефективною. Вона набуває нового імпульсу, прискорюється, але якість вирішення бізнесових завдань не втрачається. Навпаки, підвищується якість контролю за робочими та бізнесовими процесами [3, с. 295]. Для здійснення документообігу також використовується кілька програмних продуктів з відповідними функціями. Це Deals, e-Docs, Megapolis.DocNet. Вони дозволяють скорочувати час на роботу з документами, що особливо цінно для документоорієнтованих, консалтингових та інших подібних компаній; оптимізувати й уніфікувати їх; забезпечують швидкий доступ користувачів і, одночасно, інформаційну безпеку.

Одним з провідних напрямів цифрової економіки є електронна комерція. Електронна комерція або e-commerce означає сферу економіки, де торгові та фінансові операції проводяться в Інтернеті. Інакше кажучи, це будь-які транзакції, здійснені з допомогою електронних пристроїв та відображені у мережі. Електронна торгівля була започаткована в США приблизно у 1979 р., тобто 43 роки тому. Країна першою в світі оцінила унікальність та конкурентні переваги онлайн комунікацій не тільки для розвитку культури, науки, спілкування й соціальних мереж, але і для функціонування бізнесу, торгівлі, біржової діяльності й створення віртуальної реальності загалом. Пізніше електронна комерція, приблизно у 1981 р. поширилася в Європі, а вже через 10 років досягла країн колишнього Радянського Союзу та набула розвитку в Китаї.

Наразі, до Інтернету підключено 7 млрд. електронних пристроїв. Це означає, що практично кожен житель Землі має відношення до он-лайн мережі. Вказане свідчить і про значні потенційні ресурси та можливі масштаби розвитку електронної комерції, яка швидко зростає практично на всіх фінансових ринках світу. Більше того, конкурентоспроможними будуть лише ті компанії й підприємства, які матимуть цифрові ніші на фінансовому ринку. В Україні e-commerce – це поширення продажів, реклама, просування продуктів і послуг, розрахунки з використанням електронних пристроїв у світовій мережі Інтернет та її національних сегментах. У сучасній виробничо- та соціально-економічній діяльності виділяються, принаймні, 5 провідних напрямів електронної комерції.

1. Грошові перекази з електронних гаманців і карт через платіжні електронні системи в Інтернеті.
2. Інтернет-банкінг.
3. Інформаційні сайти, вебінари, коучинг, навчання.
4. Інтернет-маркетинг.
5. Онлайн торгівля (продажі).

Наразі, до цього переліку слід додати й 6-й напрям – як діяльність з продажів в інтернеті, пов'язану з криптовалютами або електронними грошима. Хоча самі по собі криптовалюти, їх ринок, обіг та механізми використання й самі по собі є значним самостійним сегментом фінансової системи сучасності та окремим, надзвичайно потужним і значимим, бізнес-процесом. Про це свідчить та обставина, що не тільки великий, середній і малий бізнес, фізичні особи, але й окремі держави тримають свої грошові резерви у криптовалюті.

Операції з ними є визнаними та законними у більшості країн світу. На користь їх стрімкого розвитку у майбутньому можуть свідчити й такі властивості «крипти», як відсутність посередників у використанні та в управлінні; доступність для всіх і кожного; економічність; демократичність [4, с. 9].

Одним з основних складників е-комерції, її «візитівкою», є електронний або онлайн магазин. Його можна розуміти, в залежності від статутного капіталу, обсягів продажів, кількості зайнятих, як велике, середнє або мале підприємство. Це дозволяє на його прикладі розглянути зміст, особливості організації, структуру, алгоритми та основні цифрові бізнес-процеси в умовах е-комерції. З позицій споживача з айфона, смартфона або ноутбука він обирає товар або послугу в онлайн магазині. Потім його заявка надходить з сервера адміністратору або у відділ комплектації замовлень. Далі встановлюється наявність замовлених товарів на складі або у постачальників й інформація передається покупцеві для узгодження.

У разі погодження всіх нюансів (марки або сорту товару, ціни, термінів і місця доставки, її умов, тривалості зберігання) він оплачує замовлення. Дані про надходження оплати отримують і покупець, і продавець. Тоді магазин комплектує замовлення, обирає зручну й оптимальну логістику та повідомляє покупця, як і де можна забрати товар смс-повідомленням або повідомленням на електронну пошту, через Телеграм або Вайбер чи інші мережі. Отже, все відбувається максимально зручно, швидко та прозоро, без будь-яких додаткових транзакцій. Це економічно доцільно та взаємовигідно [5, с. 109].

У відповідності до особливостей позиціонування продавців та покупців як учасників процесу торгівлі, змісту угод між ними електронна комерція поділяється на кілька категорій. Найперше і найчастіше, - це формат «споживач до споживача». Він означає, що будь-яка особа, навіть не будучи підприємцем, може виставити свої речі або майно чи послуги для продажів в інтернеті, а інша особа, фізична чи юридична – купити їх. Формат «бізнес до бізнесу» означає, наприклад, що гуртова торгівля забезпечує роздрібну або навпаки. Так, фермери можуть продавати невеликі партії продукції в гуртові магазини або поставляти на бази для формування її великих товарних партій. Третій формат «бізнес до споживача», «споживач до бізнесу», «споживач до біржі», «біржа до біржі» і т.п. (угоди між веб-сайтами, транзакції з електронного гаманця на банківську картку тощо).

Нарешті, четверта категорія або формат означає «уряд до громадян» і навпаки. Він представлений як повідомлення про нарахування і сплата податків, комунальних послуг, надходження коштів державної та комунальної соціальної підтримки, державної підтримки за вакцинацію проти COVID-19 та її витрати тощо). Треба підкреслити, що в Україні вже успішно функціонує унікальна навіть у практиці передових країн світу програмна система або застосунок «Дія».

Нею користуються та пишуться мільйони українців та яка дозволяє замінити практично будь-які паперові документи на електронні; замовляти їх онлайн; мати свою сторінку у застосунку «Дія» з пакетом документів; пред'являти їх за потреби чи за вимогою з телефону, тобто в електронному вигляді. Функціонують сервіси-застосунки «Підтримка», «Малютко», й багато інших, адже вітчизняні розробники відомі своїми розробками та цінуються у всьому світі. Застосунки економлять і час, і кошти і що теж дуже важливо – унеможливають бюрократію та корупцію й інші зловживання.

Плідна робота Мінцифри України, інших державних інститутів, ІТ-фахівців і організацій, владних структур, загальний високий рівень освіти населення, наявність значної кількості науково-дослідних та освітніх установ цифрового профілю дозволили Президенту України, як опубліковано на сайті Міністерства цифрової трансформації зазначити, що Україна вже стає світовим ІТ-хабом. Мінцифра створює віртуальну економічну зону – Дія.City зі спеціальним податковим, фінансовим, правовим режимом. Цей проєкт забезпечить розвиток креативного бізнесу та залучення іноземних інвестицій у країну.

Переваги цифрових бізнес-процесів електронної торгівлі або комерції є також надзвичайно суттєвими. Саме вони допомогли створити і розвивати всесвітньовідомі, поширені і доступні на всіх континентах інтернет-магазини й торгові платформи – гіганти. Це AliExpress, Amazon, Alibaba, eBay, Zaposs, iTunes, OLX та ін. Масштаби та обсяги їх діяльності вражають навіть зараз. Так, Amazon – компанія з американського міста Сіетл – у 2020 р. зареєструвала рекордну кількість унікальних онлайн відвідувачів – 5,2 млрд. осіб. Це у межах 2/3 всього населення Землі. Проте за обсягами продажів компанія посідає лише третє місце, пропустивши вперед китайські гіганти онлайн комерції – Taobao і Tmall. У свою чергу, вони управляються з онлайн платформи Alibaba Group – провідного постачальника онлайн торгівлі для будь-якого бізнесу, у т.ч. малого, в Азії.

Основними конкурентними перевагами е-комерції для малих підприємств є: відсутність великих витрат на утримання або оренду приміщень й обладнання для торгівлі, велику кількість продавців і менеджерів, інших фахівців на оформлення вітрин; легкий пошук, всеосяжна реклама та залучення великої кількості споживачів; зменшення обсягу документообігу й паперової роботи та витрат на них; прискорення бізнес-процесів, їх уніфікація та зростання якості; здешевлення товарів і послуг при збереженні високої якості обслуговування споживачів.

Не менш значними є переваги й для споживачів. Насамперед, це можливість здійснити покупки у будь-який час та будь-де за умови підключення до мережі Інтернет; не виходячи з дому та уникаючи можливих черг, поганої погоди, контактів з хворими людьми; можливість не витрачати час на непродуктивну діяльність загалом [6-8]. Також це миттєве порівняння товарів з товарами-аналогами в інших інтернет-магазинах та можливість найкращого вибору через їх високу конкуренцію. Нарешті, це можливість ознайомитися з відгуками інших покупців та експертів, залишити свій відгук і, таким чином, формувати вплив на ділову

репутацію й імідж виробників, магазинів, торгових марок та брендів. Також це участь у акціях, використання знижок і бонусів, кешбеку, соціальних проєктах тощо.

Проте, поряд з колосальними перевагами, в е-комерції є й значні недоліки та ризики. До них належать: висока конкуренція на популярних напрямках торгівлі й боротьба буквально за кожного споживача; поширення шахрайства, не добросовісних продавців і покупців; невідповідність товару очікуванням через неправильну його оцінку внаслідок недоступності офлайн; складності при пошуку грамотних і відповідальних співробітників за умови віддаленої роботи. Також це недовіра до он-лайн торгівлі значної кількості споживачів, не вміння працювати у мережі як з їх сторони, так і зі сторони працівників та власників, особливо серед населення старших вікових категорій [9, с. 36]. Нарешті, це відсутність усталеного та гармонійного інституційного забезпечення електронної комерції.

Тому вказані недоліки та ризики потрібно враховувати в діяльності малих підприємств у цьому напрямі, уникати або ж оперативнo усувати їх. Починати ж електронний бізнес необхідно з визначення цінності того або іншого продукту чи послуги на ринку для себе і для споживачів, розуміння місії свого бізнесу та відповідності очікуванням. Спеціальні програмні системи та інші продукти дозволяють оцінити, що цікавить людей у тому або іншому регіоні чи місті, ринковому сегменті; які запити споживачів в Інтернеті є найбільш поширеними, врахувати індивідуальні уподобання буквально кожного клієнта.

Наступним етапом є аналіз діяльності конкурентів, оцінка їх сайтів, реклами, сильних і слабких місць, потужностей, життєвого циклу, товарних брендів та їх популярності тощо. Враховуючи названі чинники, а також власні ресурси та інші можливості, можна переходити до іншого етапу розвитку малих підприємств у сфері електронної комерції – остаточного вибору напрямку діяльності, розробки сайту, організації бізнесу й стратегій маркетингу. Однією з її результативних форм є Унікальна Торгова Пропозиція (УТП). Її формування має спиратися на знання потреб цільової аудиторії й розуміння їх; врахування чинників поведінкової економіки або поведінкових фінансів; прагнення не лише отримати максимум прибутків, але й вести соціально відповідальний бізнес.

Як зазначає А. Юдін, інтернет-маркетолог та керівник інтернет-агенції UAWEB, провідною тенденцією розвитку е-комерції у всьому світі і в Україні зокрема є буквально повсюдне використання для неї мобільних телефонів та поширення, отже, Mobile commerce (M-commerce) – мобільної комерції. У 2019 р. кількість відвідувань комерційних веб-сайтів у світі становила вже 67,0% всього їх обсягу. Враховуючи, що мобільні пристрої та мобільний інтернет є найбільш поширеними засобами комунікацій та зв'язку навіть у тих регіонах планети, де відсутня інша інфраструктура, мобільна комерція очевидно буде зростати і надалі.

Вказаний висновок підтверджує досвід Азії, де на мобільний трафік вже приходиться 65,0% всіх он-лайн транзакцій. Взагалі ж за останні 3 років (2016 – 2021 рр.) продажі мобільної роздрібної торгівлі зросли на 20,5% у структурі електронної комерції. Необхідність жити у новій реальності, тобто в умовах ізоляції через пандемію також прискорила ці тенденції, значно змінивши транзакції людської життєдіяльності загалом. Так, транзакція «он-лайн – супермаркет» зросла на 161%; всі види діяльності, можливі он-лайн, також продемонстрували зростання: медіа (80,0%), телекомунікації (32,0%), маркетплейси (на 15,0%), банківська сфера (на 3,9%). Натомість, інша діяльність, яка передбачає діяльність оф-лайн, характеризувалася зниженням он-лайн трафіку від -57,% у туризмі до -15,0% у спорті (по ритейлу – 18,0%).

Згідно прогнозів 99firms.com, більше 95,5% всіх покупок буде здійснюватися через он-лайн торгівлю. Крім вимірювання показників рентабельності інвестицій (ROI), компанії, які працюють у сегменті електронної комерції, почали вимірювати показники рентабельності досвіду (ROX) і визначати, як задоволеність клієнтів масштабує їх бізнес. Також було виявлено наступні тенденції розвитку електронної комерції:

- найбільш динамічним ринком е-комерції залишається Китай, його шляхом ідуть Індонезія та Індія;
- більшість он-лайн клієнтів при розрахунках надають перевагу кредитним карткам;
- понад 50,0% клієнтів вже роблять покупки через смартфони;
- у світі налічується понад 2,0 млрд. он-лайн покупців, тобто кожен 2 – 3 житель планети;
- у світі налічується від 12 до 24 млн. сайтів e-commerce;
- глобальні продажі он-лайн вже перевищують понад 4,5 млрд. доларів.

Необхідно зазначити, що розвиток електронної комерції безумовно супроводжується глибокими маркетинговими дослідженнями та дослідженнями поведінкової економіки. Поєднання вказаних підходів дозволяє виявляти і враховувати у діяльності часом не очікувані, але дуже важливі закономірності. Так, понад 60,0% покупців, якщо знаходять потрібний товар на веб-сайті, не шукають його для порівняння на інших веб-сайтах. Вирішальну роль на користь рішення покупців справляє безкоштовна доставка. Другий за важливістю чинник – її простота, за якою слідує вартість повернення.

Та причиною номер один залишається ціна, широкий асортимент, швидкість доставки. Завданням всіх он-лайн компаній в умовах гострої конкуренції у сфері електронної комерції залишається боротьба за постійного клієнта [10, с. 65]. Для цього використовується стимулювання покупців, використання інструментів партнерського маркетингу, розширення каналів пошуку потрібних товарів та послуг та їх простий пошук для споживачів, використання відео реклами та індивідуального підходу до клієнтів.

Отже, у структурі електронної або цифрової економіки виділяються наступні складники: ІТ-мережі і продукти; цифровізація бізнес- та соціально-економічних процесів; діджиталізація економіки; електронна, у т.ч. мобільна комерція. В свою чергу, електронна комерція охоплює наступні складові елементи: платіжні електронні системи в

мережі Інтернет; інтернет-банкінг; інформаційні сайти, вебінари, коучинг, навчання, освіта; інтернет-маркетинг; онлайн торгівля. При цьому одне з провідних місць в останні роки в структурі електронної комерції займає саме онлайн торгівля через забезпечення базових потреб людини у продуктах харчування, одязі, взутті та інших товарах першої необхідності. Притаманні ж е-комерції конкурентні переваги у вигляді глобальних масштабів поширення і клієнтів, економічності, зручності, прибутковості, доступності забезпечили їй провідне місце у структурі цифрової економіки загалом та випереджаючі темпи зростання порівняно з оф-лайн комерцією.

Для сучасного етапу розвитку е-комерції характерні й певні недоліки. Вони стосуються проблем цифрової грамотності персоналу підприємств та населення; особистої безпеки у мережі щодо конфіденційних даних споживачів та інформаційної безпеки загалом; проявів недобросовісності покупців і продавців; недосконалих форм доставки. Проте завдяки надзвичайно вагомим перевагам, а також наявності умов жорсткого обмеження соціально-економічних контактів через пандемію останніх двох років для неї характерні значні темпи поширення й розвитку. Особливо це стосується азійського континенту та Китаю, Індії й Індонезії, де зосереджено понад 50,0% населення всього світу; програмних продуктів та інших інноваційних ІТ-розробок; значної кількості онлайн магазинів, веб-сайтів, маркетплейсів і платформ; поширення мобільної комерції через доступність мобільного зв'язку та його засобів.

Висновки. У структурі сучасної соціально- та виробничо-економічної діяльності на рівні малих підприємств все більшої ваги набувають цифрові бізнес-процеси. Вони формуються як у традиційних видах діяльності, так і в новітній цифровій економіці. Проте, у будь-якому випадку, вони стосуються як основної, так і допоміжних видів діяльності; всіх ланок відтворення; забезпечують значну економію грошових коштів через оптимізацію організації, автоматизацію, відсутність необхідності приміщень, обладнання, додаткових працівників; зменшують кількість помилок та інші негативні прояви особистісних чинників та працюють, таким чином, на підвищення загальної конкурентоспроможності малого бізнесу. Тому у перспективі велике значення матиме їх уніфікація за сферами діяльності (продовольче виробництво, індустрія моди, ІТ-розробки тощо) та впровадження у практику господарювання малих підприємств.

Список використаних джерел

1. Поліванов В. Є., Дмитрієва Н. О. Економічна сутність та генезис світового електронного бізнесу. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 134, 2018. С. 111-129.
2. Мармуль Л. О., Романюк І. А., Полегенько А. С. Конкурентоспроможність плодоовочевої продукції та маркетингові стратегії розвитку її ринку. Причорноморські економічні студії. Вип. 1. 2016. С. 95-98.
3. Маловичко С. Еволюційні засади розвитку електронної комерції. Економічний аналіз. 2014. Т. 18. № 2. С. 291-297.
4. Коцур В., Ігнатенко М. Стратегічні напрями використання криптовалют як новітніх фінансових інструментів. Економічний вісник університету, Вип. 53, 2022. С. 7-13.
5. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105-112.
6. Marmul L., Levaieva L., Pospolit V. Formation of agricultural enterprises' competitiveness on the basis of financial and economic sustainability and security. University Economic Bulletin, Vol. 48, 2021. С. 33-39.
7. Тетерятник Б. С. Тенденції діджиталізації та віртуалізації як вектор сучасного розвитку світового господарства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Серія «Юриспруденція». 2017. № 29, Т. 2. С. 21-23.
8. Ігнатенко М. М. Соціальна відповідальність бізнесових структур у діяльності харчових підприємств. Економіка АПК. 2015. № 3. С. 65-69.
9. Гусєва О. Ю. Легомінова С. В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2018. № 1(28). С. 33-39.
10. Мармуль Л. О., Коваленко І. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 62-69.

References

1. Polivanov V. Ye., Dmytriyeva N. O. (2018). *Ekonomichna sutnist' ta henezys svitovoho elektronnoho biznesu* [Economic essence and genesis of global electronic business]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 134, 111-129.
2. Marmul' L. O., Romaniuk I. A., Polehen'ko A. S. (2016). *Konkurentospromozhnist' plodoovochevoyi produktsiyi ta marketynhovi stratehiyi rozvytku yiyi rynku* [Competitiveness of fruit and vegetable products and marketing strategies for the development of its market]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, 1, 95-98.
3. Malovychko S. (2014). *Evolutsiyni zasady rozvytku elektronnoyi komertsiyi* [Evolutionary principles of the development of electronic commerce]. *Ekonomichnyy analiz*, 2(18), 291-297.
4. Kotsur V., Ihantenko M. (2022). *Stratehichni napryamy vykorystannya kryptovalyut yak novitnikh finansovykh instrumentiv* [Strategic directions of using cryptocurrencies as the latest financial instruments]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 53, 7-13.
5. Kolyadenko S. V. (2016). *Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennya v Ukrayini ta sviti* [Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and the world]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky*, 6, 105-112.

6. Marmul L., Levaieva L., Pospolit V. (2021). Formation of agricultural enterprises" competitiveness on the basis of financial and economic sustainability and security. *University Economic Bulletin*, 48, 33-39.
7. Teteryatnyk B. S. (2017). Tendentsiyi didzhytalizatsiyi ta virtualizatsiyi yak vektor suchasnoho rozvytku svitovoho hospodarstva [Digitization and virtualization trends as a vector of modern development of the world economy]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu: Seriya «Yurytsprudentsiya»*, 29(2), 21-23.
8. Ihnatenko M. M. (2015). Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesovykh struktur u diyal'nosti kharchovykh pidpryyemstv [Social responsibility of business structures in food enterprises]. *Ekonomika APK*, 3, 65-69.
9. Husyeva O. Yu. Lehominova S. V. (2018). Didzhytalizatsiya – yak instrument udoskonalennya biznes-protsesiv, yikh optymizatsiya [Digitization is a tool for improving business processes and optimizing them]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 1(28), 33-39.
10. Marmul' L. O., Kovalenko I. V. (2008). Derzhavne rehulyuvannya investytsynoyi diyal'nosti pererobnykh pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu [State regulation of investment activities of processing enterprises of the agro-industrial complex]. *Ekonomika APK*, 12, 62-69.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди у Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: professorignatenko@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>
Researcher ID: F-4924-2019

Захарін Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, Державний секретар Міністерства освіти і науки України
пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, Україна
e-mail: s.zakharin@mon.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1263-8170>

Красножон Анастасія Сергіївна, аспірантка, Університет Григорія Сковороди у Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: neonila.krasnozhon@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Захарин Сергей Владимирович, доктор экономических наук, профессор, Государственный секретарь Министерства образования и науки Украины
пр. Победы, 10, г. Киев, 01135, Украина
e-mail: s.zakharin@mon.gov.ua

Красножон Анастасия Сергеевна, аспирантка Університет Григорія Сковороди в Переяславе
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: neonila.krasnozhon@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Ihnatenko Mykola, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav
Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Zakharin Serhii, Doctor of Economic, Professor, State Secretary of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Peremohy Ave., 10, Kyiv, 01135, Ukraine
e-mail: s.zakharin@mon.gov.ua

Krasnozhon Anastasiya, graduate student Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav
Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: neonila.krasnozhon@gmail.com

МЕХАНІЗМИ, МОТИВИ ТА СТИМУЛИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СЕЛІ

Мармуль Л. О.,
Леваєва Л. Ю.,
Яровий В. Ф.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти функціонування туристичних підприємств, у тому числі і сільській місцевості, формування та використання їх механізмів, стимулів і мотивів для забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку й підвищення конкурентоспроможності на перспективу.

Метою роботи є виявлення чинників формування та використання механізмів, стимулів та мотивів забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку туристичних підприємств на селі, їх складники, ефективність, потенційні можливості.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: системно-структурного аналізу і синтезу, проблемно-цільового підходу, статистико-економічні, історичний, монографічний.

Результати роботи. У статті виявлені конкурентні переваги, ризики, вузькі місця, ресурси та можливості як чинники формування механізмів, стимулів та мотивів розвитку туристичних підприємств, у тому числі на селі. Визначено їх складники та роль у забезпеченні стратегічних пріоритетів туристичної діяльності. Обґрунтовані напрями та джерела подальшого удосконалення, насамперед, через врахування екологічних мотивів і стимулів, застосування механізмів та інструментів поведінкової економіки і фінансів, естетичних складників.

Галузь застосування результатів. Результати можуть бути використані туристичними підприємствами, територіальними громадами, регіональними та державними органами влади, громадськими організаціями, окремими підприємцями й активістами, закладами вищої освіти, науковими установами.

Висновки. При обґрунтуванні механізмів, виявленні мотивів та розробці стимулів туристичної діяльності на перспективу слід враховувати психологічні та поведінкові чинники, які важко піддаються систематизації. Йдеться про позитивні емоції, бажання, амбіції, переконання, уподобання, поведінкові фінанси, які також можуть бути і мотивами, й стимулами, і механізмами тією або іншою мірою одночасно. Так, це можуть бути сподівання на реалізацію родинного бізнесу, щоб його могли успадкувати й розвивати наступні покоління; зібрати велику родину під одним дахом тощо. Нарешті, людям приємно, коли ними захоплюються, їх хвалять, ставлять у приклад, демонструють вдячність і т.д.

Ключові слова: туристичні підприємства, розвиток, стратегічні пріоритети, механізми, стимули, мотиви.

МЕХАНИЗМЫ, МОТИВЫ И СТИМУЛЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА СЕЛЕ

Мармуль Л. А.,
Леваева Л. Ю.,
Яровой В. Ф.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты функционирования туристических предприятий, в том числе и сельской местности, формирование и использование их механизмов, стимулов и мотивов для обеспечения стратегических приоритетов развития и повышения конкурентоспособности на перспективу.

Целью работы является выявление факторов формирования и использования механизмов, стимулов и мотивов обеспечения стратегических приоритетов развития туристических предприятий в деревне, их составляющие, эффективность, потенциальные возможности.

Методологической основой стали общенаучные и специальные методы научного познания: системно-структурного анализа и синтеза, проблемно-целевого подхода, статистико-экономические, исторический, монографический.

Результаты работы. В статье выявлены конкурентные преимущества, риски, узкие места, ресурсы и возможности как факторы формирования механизмов, стимулов и мотивов развития туристических предприятий, в том числе на селе. Определены их составляющие и роль в обеспечении стратегических приоритетов туристической деятельности. Обоснованные направления и источники дальнейшего усовершенствования прежде всего через учет экологических мотивов и стимулов, применение механизмов и инструментов поведенческой экономики и финансов, эстетических составляющих.

Область применения результатов. Результаты могут использоваться туристическими предприятиями, территориальными общинами, региональными и государственными органами власти, общественными организациями, отдельными предпринимателями и активистами, учреждениями высшего образования, научными учреждениями.

Выводы. При обосновании механизмов, выявлении мотивов и разработке стимулов туристической деятельности на перспективу следует учитывать психологические и поведенческие факторы, трудно поддающиеся систематизации. Речь идет о положительных эмоциях, желаниях, амбициях, убеждениях, предпочтениях, поведенческих финансах, которые также могут быть и мотивами, и стимулами, и механизмами в той или иной степени одновременно. Да, это могут быть надежды на реализацию семейного бизнеса, чтобы его могли унаследовать и развивать последующие поколения; собрать большую семью под одной крышей и т.д. Наконец, людям приятно, когда ими восхищаются, их хвалят, ставят в пример, демонстрируют благодарность и т.д.

Ключевые слова: туристические предприятия, развитие, стратегические приоритеты, механизмы, стимулы, мотивы.

MECHANISMS, MOTIVES AND INCENTIVES FOR PROVIDING STRATEGIC PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF TOURIST ENTERPRISES IN THE RURAL

Marmul Larisa,
Levaieva Liudmyla,
Yarovyy Vadym

The subject of the research is the theoretical and practical aspects of the functioning of tourist enterprises, including rural areas, the formation and use of their mechanisms, incentives and motives to ensure strategic development priorities and increase competitiveness in the future.

The purpose of the work is to identify factors in the formation and use of mechanisms, incentives and motives for ensuring the strategic priorities of the development of tourism enterprises in the countryside, their components, effectiveness, and potential opportunities.

The methodological basis of the article is general scientific and special methods of scientific knowledge: system-structural analysis and synthesis, problem-targeted approach, statistical-economic, historical, monographic.

Results of the article. The article identifies competitive advantages, risks, bottlenecks, resources and opportunities as factors in the formation of mechanisms, incentives and motives for the development of tourist enterprises, including in the countryside. Their components and their role in ensuring the strategic priorities of tourist activity are defined. Grounded directions and sources of further improvement, primarily through consideration of environmental motives and incentives, application of mechanisms and tools of behavioral economics and finance, aesthetic components.

Field of application of results. The results can be used by tourism enterprises, territorial communities, regional and state authorities, public organizations, individual entrepreneurs and **activists, institutions of higher education, scientific institutions.**

Conclusions. When substantiating mechanisms, identifying motives and developing incentives for tourism activity for the future, psychological and behavioral factors that are difficult to systematize should be taken into account. It is about positive emotions, desires, ambitions, beliefs, preferences, behavioral finance, which can also be motives, incentives, and mechanisms to one degree or another at the same time. Yes, it can be hopes for the implementation of the family business so that it can be inherited and developed by future generations; gather a large family under one roof, etc. Finally, people like to be admired, praised, set as an example, shown gratitude, etc.

Keywords: tourist enterprises, development, strategic priorities, mechanisms, incentives, motives.

JEL Classification: Z32, P28, J21

Постановка проблеми. В сучасних умовах стрімкого розвитку цифрової економіки, поширення інновацій та підвищення продуктивності праці й зростання доходів населення підприємства готельно-ресторанного бізнесу набули значних масштабів розвитку через кардинальне зростання попиту на свої послуги та продукти. Тому провідною тенденцією у національній економіці навіть найбільш розвинених країн є висока частка туристичних послуг у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) і споживання. У ці галузі також інтенсивно інтегруються новітні інформаційно-комунікаційні технології, електронна торгівля та інші ресурси інформаційної (інноваційної, цифрової) економіки, тим самим підвищуючи, власне, їх конкурентоспроможність. Це відповідає й інтересам глобальних перетворень у площині сталого розвитку, принципам інклюзії та соціальної відповідальності.

Наразі, вказані процеси зумовлюють пошук країнами з нижчою конкурентоспроможністю підприємств туристичної сфери нових механізмів, мотивів та стимулів з удосконалення управління туристичною галуззю та туристичною діяльністю; обґрунтування відповідної державної туристичної політики; формування туристичної інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів; раціонального використання потенціалу природних й історичних туристичних ресурсів. Такі зміни стосуються, зокрема, й України. Ці механізми, стимули і мотиви, зокрема, у сільському зеленому туризмі, в агрооселях, на підприємствах мають відповідати макроекономічній стратегії розвитку сфери туризму й тактики туристичної діяльності, а також обґрунтованим конкретним заходам щодо впровадження інноваційних форм організації туристичної діяльності і принципів сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми формування стратегії розвитку туристичних підприємств, механізмів і стратегічних сфер (напрямів) досягнення цілей та реалізації завдань державної стратегії розвитку здійснювали у своїх наукових працях багато українських і зарубіжних вчених,

науковців і практиків, зокрема: Дишловий І. М., Зубко Ю. П., Ігнатенко, М. М., Мармуть Л. О., Марченко О. А., Романюк І. А., Фатхутдінов Р. А., Юр'єва-Юрій А. В., Яровий В. Ф. та ін.

Мета статті – виявити чинники формування та використання механізмів, стимулів та мотивів забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку туристичних підприємств на селі, їх складники, ефективність, потенційні можливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізми, стимули й мотиви прискорення підприємницької діяльності у туризмі, виходячи із значної кількості його видів, унікальності або масовості, ареолів і ресурсів поширення, можуть мати різний соціально-економічний зміст, функції та сфери застосування. Якщо механізми розвитку є досить традиційними (організаційно-економічний, фінансово-економічний, інформаційний тощо), то стимули і мотиви потребують певного уточнення. Так, стимули розуміються, переважно, як спонукальна причина або дія зовнішнього впливу (державна підтримка й зручні інституційні умови ведення саме цього бізнесу; наявність конкурентних переваг і зручних ринкових ніш; наявність вільних ресурсів; швидка окупність і прибутковість діяльності).

Мотиви ж означають внутрішнє прагнення підприємця підвищити прибутки бізнесу й свій добробут; зберегти довкілля; реалізувати себе як особистість; проявити себе у соціальній сфері тощо. В такому розумінні стимули можуть бути складниками механізмів господарювання та управління, а мотиви – визначати використання тих або інших стимулів, складників механізмів або інструментів. У свою чергу, розвиток, підприємств сільського зеленого та інших видів туризму стимулює зростання підприємств суміжних сфер аграрної й національної економіки, викликаючи збільшення попиту на їх продукцію. Це є особливо важливою обставиною для збереження й розвитку сільських територій країни. Зазначимо, що ресурсний потенціал України є значним стимулом та вигідний для постійного залучення туристів завдяки унікальним природним можливостям, багатій історичній та культурній спадщині держави.

Індивідуальний, комплексний та мобільний характер сучасного туризму сформував попит на безпечне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити права громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, задовольнити їх духовні потреби при здійсненні туристичних подорожей [1, с. 26]. Тому основними причинами не досить ефективною реалізації цих стимулів як конкурентних переваг унікального ресурсного потенціалу України для агроосель і підприємств сільського зеленого туризму вважаються:

- не завжди належна якість складових туристичного продукту; значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини не пристосована для відвідувань туристами; туристична інфраструктура в цілому не відповідає якісним параметрам і європейським стандартам, а туристичні послуги, - вимогам щодо якості обслуговування;

- відсутність комплексної політики держави, несформованість раціональних форм державного управління у сфері туризму курортів, невідповідність нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення туристичних підприємств сучасним потребам населення та існуючим параметрам туристичного потоку, тенденціям розвитку туризму.

У результаті загострення кризових явищ у сфері туризму та курортів через пандемійні обмеження, військові дії, скорочення платоспроможного попиту населення виникла нагальна потреба в удосконаленні державної політики у галузі, пріоритетів і принципів її реалізації, повноважень і компетенцій суб'єктів туристичної діяльності, у т.ч. на селі. Необхідним є впровадження ефективних організаційно-економічних, правових, інформаційних механізмів розвитку сфери туризму та курортів як високорентабельної та конкурентоспроможної на міжнародному рівні галузі національної економіки. Для розв'язання системних проблем туристичній діяльності необхідна стратегічно орієнтована державна політика.

Сучасна макроекономічна стратегія розвитку галузі дасть можливість більш ефективно скоординувати діяльність агроосель і підприємств туризму [2, с. 279]. Основним завданням стратегії має бути визначення їх підтримки як пріоритету держави і суспільства щодо збереження сільських територій; впровадження організаційно-економічного та інших механізмів успішного ведення туристичного бізнесу; фінансово-інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури; інформаційно-маркетингових та рекламних заходів з формування туристичного іміджу та брендів туристичних підприємств, регіонів, країни загалом.

Основними інструментами організаційно-економічного механізму реалізації Стратегії розвитку підприємств, зокрема, сільського зеленого туризму з метою підвищення їх конкурентоспроможності, мають бути:

- 1) система нормативних правових актів регіонів, міст і територіальних громад (ТГ), які мають тісні логістичні зв'язки й послідовне використання конкретних методів та інструментів державного регулювання;
- 2) інформаційна, обліково-аналітична, методологічна підтримка підготовки й прийняття управлінських рішень на рівні регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування щодо розвитку агроосель і підприємств сільського зеленого туризму;
- 3) широке застосування елементів стратегічного управління при його оптимальному поєднанні з методами і формами оперативного (короткострокового) управління [3].

Для досягнення цілей Стратегії-2026 відповідно до пріоритетних напрямів визначено механізми державного регулювання й підтримки розвитку сфери туризму та курортів у цілому, які мають ефективно взаємодіяти: правовий, організаційний, економічний та фінансовий. Реальна їх імплементація у програми і стратегії підвищення конкурентоспроможності розвитку агроосель і підприємств сільського зеленого туризму

можлива у т.ч. й за рахунок функціонування відповідних до пріоритетних напрямів розвитку галузі завдань, принципів дії та інструментів, стимулів та мотивів.

Вагому роль в організації підтримки підприємств сільського зеленого туризму з метою збереження та розвитку сільських територій має відігравати стимулювання й мотивація їх діяльності. Стимули як зовнішні причини й рушії розвитку можуть бути матеріальними й моральними. До матеріальних можна віднести всілякі грошові премії, бонуси, призи за перемогу у всіляких рейтингах, конкурсах, презентаціях тощо. Також це можуть бути рекламні розробки, інформаційна й інша матеріальна допомога. Нематеріальні стимули проявляються у різних званнях, нагородах, суспільному визнанні, висвітленні діяльності в Інтернеті та періодичних виданнях, книгах і буклетах [4, с. 52]. Система стимулювання має бути належним чином розробленою, узгодженою та організованою.

Мотиви як внутрішні причини й рушії діяльності туристичних підприємств також мають матеріальні й нематеріальні складники. З однієї сторони, це можливості отримувати додаткові доходи на засадах самозайнятості й використання власного майна, продуктів харчування. З іншої сторони, це можливості задоволення власних підприємницьких та інших амбіцій, особистісного росту й удосконалення, популяризації свого роду, села, батьківщини. Так, згідно проведеного нами опитування, у 60,0% підприємців – власників малого туристичного бізнесу на селі є націленими при його створенні на отримання грошових прибутків. Решта 40,0 % розглядали його як додаткову діяльність і організовували, швидше, для «душі», з метою задоволення потреб бути гостинними господарями, берегти природу й довкілля, з патріотичних почуттів тощо.

Якщо в регіонах ще можна знайти відомості про підприємства сільського зеленого туризму, то на національному рівні це зробити досить проблематично, за винятком сайту Спільки сільського зеленого туризму, де є відомості про їх сертифікацію. Тому доцільно на телебаченні запустити спеціальну програму або цикл передач про сільський зелений туризм. Також це могли б бути спеціальні передачі на радіо, медіа та рекламні платформи в Інтернеті тощо. Нарешті, мова має йти про щорічні рейтинги популярності, які також у країні відсутні, як і показники для їх розрахунків. У цьому випадку доцільним є звернутися до зарубіжного досвіду.

Інколи діяльність підприємств сільського зеленого туризму є єдиною можливістю згадувати й реалізовувати та відроджувати народні й релігійні свята, традиції (пісні, танці, театральні аматорські постановки тощо). Це пов'язано з прискореними ритмами життєдіяльності та орієнтацією молоді на масову культуру; втратою цікавості до національної історії й культури та автентичності через економічні причини й масову доступність ютуб-, телеграм-каналів та іншого контенту у мобільних пристроях; програм легкого розважального телебачення й Інтернету [5, с. 7128]. Тому функціонування та розвиток підприємств сільського зеленого туризму у цьому напрямі сприяли б відродженню інтересів до сільських територій, підтримці об'єднаних територіальних громад великим агробізнесом, неурядовими організаціями на засадах державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності.

Сьогодні розвиток сільських територій на базі громад – це розвиток, орієнтований на формування засад сталості, створення довгострокових спроможностей громад самостійно справлятися з майбутніми викликами і використовувати можливості. Це ланцюг дій, у процесі яких громади візуалізують, ініціюють і реалізують власні ідеї щодо покращення повсякденного життя. Зміни здійснюють самі громади після наділення їх правами власності, шляхом ефективного використання і контролю над локальними ресурсами; забезпечують подолання бідності, а не більш комфортне існування в її умовах. Сільські громади у контексті політики сільського розвитку – це самоорганізовані сільські жителі, які поділяють спільний життєвий простір, об'єднані прагненням, готовністю і реальними діями поліпшувати економічне, соціальне та екологічне становище.

Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в Україні зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасних сіл. Тепер особливо важливим є питання просування в Україні самої ідеї сільського туризму загалом. Метою розроблення цієї широкомасштабної програми має стати підвищення поінформованості населення і створення позитивного ставлення до цього виду відпочинку. Насамперед мають бути задіяні такі види маркетингових комунікацій, як PR-статті, інтерв'ю прес-конференції, семінари, брифінги, телепередачі, що викликають довіру та позитивну реакцію.

Позитивний вплив діяльності підприємств сільського зеленого туризму на вирішення соціально-економічних проблем села полягає, передусім, у тому, що вона розширює сферу зайнятості сільського населення і дає селянам додатковий заробіток, збільшує можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. Формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіону.

Для забезпечення пріоритетності розвитку підприємств сільського зеленого туризму в Україні і наближення його до стандартів ЄС настала нагальна потреба у прийнятті Закону України «Про сільський зелений туризм», який став би основою для розроблення програм регіонального розвитку сільського зеленого туризму з інтеграцією їх до Програми розвитку сільського туризму в Україні, визначив особливості та умови для договорів у сфері сільського зеленого туризму, а також врегулював питання, пов'язані з професійною підготовкою фахівців зі сільського зеленого туризму [6-8]. При цьому головним завданням у формуванні такої Програми є координація зусиль уряду, парламенту, міністерств, відомств, інших органів державної влади, а також громадських організацій та підприємницьких структур для більш ефективного розвитку сільського зеленого туризму в Україні.

Ще одним мотивом, але вже для споживачів – міських жителів (9%) виступає потреба в можливості спокійного відпочинку подалі від індустріальних міст, що сприяє роздумам і поверненню внутрішньої гармонії. Певна частина населення (7%) відпочиває в сільській місцевості за сімейною традицією, а дещо менша частка туристів (6%) пояснила своє бажання користуватися послугами сільського зеленого туризму необхідністю оздоровлення у певних кліматичних умовах за рекомендацією лікаря. Дещо менша частка туристів (5%) вказала, що до відпочинку в сільській місцевості їх спонукає можливість безпосередньої участі в сільськогосподарських роботах для власного задоволення й цікавого та корисного й незвичайного досвіду. Узагальнюючи існуючу практику, доцільно виділити кілька провідних напрямів формування й надання туристичних послуг:

- пізнавальний (ознайомлення з культурно-історичними, етнографічними, природними цінностями території);
- розважальний (рибальство, полювання, збирання грибів, ягід, лікарських трав, катання на човнах, здійснення радіальних виходів в гори);
- оздоровчий (купання у водоймищах, заняття фізичною працею).

Розвиток підприємств сільського зеленого туризму не вимагає великих витрат, оскільки його основою є побут і особливості сільського життя. Ці обставини визначають основні його стимули й мотиви. Однак у законодавстві України не встановлено вимоги до власників садиб щодо організації побуту та зручностей для відвідувачів. Загалом, для туристів забезпечується активний відпочинок на селі, споживання свіжих продуктів харчування, спілкування з місцевими жителями, пізнання культури, звичаїв і традицій села, набуття нових умінь, контакт з природою тощо. Для територіального розвитку підприємства сільського зеленого туризму дають можливість отримати додатковий дохід, поліпшити інфраструктуру території, зберегти культурну спадщину села, особистий розвиток сільського населення.

Для ефективного просування національного туристичного продукту на зовнішньому ринку потрібна як організаційна, так і частково фінансова підтримка з боку держави, а створення позитивного образу нашої країни та її туристичних об'єктів має стати частиною загальної стратегії розвитку туризму в Україні. Привабливим стимулом і мотивами є те, що підприємства сільського зеленого туризму не вимагають надзвичайно великих інвестицій, але, водночас, можуть принести велику користь багатьом громадянам держави, насамперед, сільським жителям, оскільки розширюють ринок збуту товарів і послуг, сприяють надходженню національної та іноземної валюти, поліпшенню інфраструктури території, створенню нових робочих місць тощо.

Саме об'єднані територіальні громади можуть забезпечувати пільги при одержанні державних дотацій особам, які беруть участь у наданні туристичних послуг [9, с. 310]. Отже, сільський зелений туризм розвивається за тісної співпраці зацікавленого сільського населення, які надають туристичні послуги, з об'єднаними територіальними громадами. Саме об'єднані територіальні громади забезпечують високу якість туристичних послуг і відповідну комунальну інфраструктуру (дороги, стоянки, централізоване водопостачання та водовідведення, телефонізацію, безпеку тощо), пропонують широкий вибір приватних садиб, магазинів, спортивних і рекреаційних об'єктів і туристичних послуг.

Ще однією складовою відпочинкової пропозиції є умови проживання. Умови проживання повинні гарантувати можливість зручної ночівлі, дотримання особистої гігієни, наявність повноцінного харчування. Тому господарям варто керуватися рекомендаціями з категоризації сільського житла Української спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму [10]. Присвоєння категорії житлу, що надається у користування відпочиваючим, дає право господареві оселі повідомляти про відповідну якість житлових умов у рекламних засобах спілки, що сприятиме збільшенню відпочинкового попиту та доходів господаря.

Розвиток підприємств сільського зеленого туризму в об'єднаних територіальних громадах спонукає до покращання благоустрою сільських садиб, вулиць і сіл загалом; стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Звичайно, спочатку приймання і обслуговування відпочиваючих відбувається на базі наявного житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних та інфраструктурних ресурсів. Але з надходженням коштів від цієї діяльності ті, хто нею займається, починають робити вкладення у поліпшення комунального облаштування житла, вулиць; об'єднаними зусиллями добиваються зміни на краще сфери обслуговування. Водночас це є вагомим внеском у розвиток села, яке входить в територіальну громаду.

У міжнародній практиці використовують сільські готелі, будинки, ферми, спеціально обладнані для прийому туристів (Іспанія); у Польщі діють чіткі стандарти стосовно якості продукту сільського туризму, а господарі здійснюють добровільну категоризацію садиб [11]. Це дає змогу формувати свою ринкову нішу й працювати зі своїм сегментом споживачів. Так, в Італії нараховується близько 6 тис. сільських відпочинкових комплексів. Сучасний агротуризм в Італії – це вже не скромні кімнати і 3-4-місне розміщення у сільських будинках, а справжні міні-готелі рівня трьох-чотирьох зірок з антикварними меблями, прекрасно обладнаними санвузлами, басейнами, тенісними кортами. Дуже часто під них реконструюються садиби XVI-XVIII століть або невеликі старі монастирі.

Агротуристичні комплекси надають своїм клієнтам можливість займатися різними видами спорту, здійснювати кінні й піші прогулянки, організують екскурсії для огляду визначних місцевих пам'яток і навколишніх місць, де туристи із задоволенням відвідують сільські ярмарки і середньовічні костюмовані свята. Таким чином, агрооселя виступає передумовою й основою туристичного продукту сільського туризму. На її базі формується пакет сукупних послуг: туристично приваблива місцевість, традиції та звичаї сільської

гостинності у певній місцевості, історико-культурна спадщина, гастрономічне розмаїття тощо. Неабияке значення має суспільний імідж місцевості, а також прийнятні ціни.

Так, хостели у цьому виді туризму все ще користуються популярністю. Хоча вони економічно вигідні, однак продовжується удосконалення послуг щодо розміщення туристів, проекти часто реалізуються у стилі зеленого туризму. Гості під час відпочинку в хостелі можуть ділитися своїми культурними і духовними знаннями, що дозволяє популяризувати українську культуру, поширювати знання та інформацію про історичні, природні, етнографічні особливості різних регіонів. Тому діяльність підприємств сільського зеленого туризму має значну естетичну складову. Адже мальовничість довкілля, продуманий ландшафтний дизайн, ідеальна чистота є запорукою фінансового успіху для господарів як наслідку гарного відпочинку відвідувачів. Тому зростання їх кількості сприятиме підвищенню культури життєдіяльності на селі, еколого-естетичному облаштуванню сільських населених пунктів, покращенню взаємин між людьми.

Висновки. При обґрунтуванні механізмів, виявленні мотивів та розробці стимулів туристичної діяльності на перспективу слід враховувати психологічні та поведінкові чинники, які важко піддаються систематизації. Йдеться про позитивні емоції, бажання, амбіції, переконання, уподобання, поведінкові фінанси, які також можуть бути і мотивами, й стимулами, і механізмами тією або іншою мірою одночасно. Так, це можуть бути сподівання на реалізацію родинного бізнесу, щоб його могли успадкувати й розвивати наступні покоління; зібрати велику родину під одним дахом тощо. Нарешті, людям приємно, коли ними захоплюються, їх хвалять, ставлять у приклад, демонструють вдячність і т.д.

Мова може йти й про екологічні мотиви, коли немає інших ресурсних можливостей розвивати бізнес, крім мальовничої природи довкола; або ж потрібно вирішити вже існуючі екологічні й природоохоронні проблеми та виклики. Нарешті, треба знати мотиви туристів відпочивати на селі, щоб прогнозувати їх потік, структуру й динаміку попиту та ймовірні доходи на перспективу. За потреби, на державному й регіональному рівні доцільно застосовувати матеріальні стимули для їх підтримки за прикладом інших країн, які відшкодовують затрати людям, що обрали своїм бізнесом місцеві або внутрішні туристичні послуги. Це дозволить підтримати й підприємства сільського зеленого туризму, й позитивно впливатиме на збереження та розвиток сільських територій.

Список використаних джерел

1. Дишловий І. М. Розвиток туризму як стимулюючий фактор оздоровлення екологічної ситуації на території. *Екологічний вісник*. 2010. № 2. С. 26-27.
2. Романюк І. А. Використання зарубіжного досвіду у стимулюванні та мотивації розвитку туристичної діяльності на селі. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (заочна форма)*, 27 березня 2018 р. Полтава, ПДАА, 2018. С. 278-280.
3. Юр'єва-Юрій А. В. Стимулювання праці в межах інтеграційних утворень зеленого туризму. *Агросвіт*. 2010. № 23. С. 40-43.
4. Ігнатенко, М. М., Мармоль, Л. О. Надання послуг сільського зеленого туризму фермерськими господарствами з метою здійснення їх диверсифікації та підвищення доходності діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, № 3(39), 2017. С. 50–53.
5. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Volume-8, Issue-3, September 2019. P. 7124-7132.
6. Зубко Ю. Державна підтримка та механізми сприяння розвитку екологічного (зеленого) туризму в Україні. *Туризм сільський зелений*. 2008. №4. С. 8-10.
7. Романюк І. А. Підвищення якості й ефективності використання трудових ресурсів потенціалу підприємств галузі туризму на засадах мотивації та стимулювання працівників. *Економічний вісник університету*. Вип. 44. 2020. С. 120-124
8. Яровий В. Ф. Механізм розробки кадрово-соціальних стратегій управління персоналом туристичних підприємств. *Економічний вісник університету*. № 39. 2018. С. 82-86.
9. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 304-315.
10. Ціннісна складова економічних орієнтацій та поведінки : наукова доповідь / за ред. канд. пед. наук Р. Я. Левіна ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Електрон. дані. К., 2022. 152 с.
11. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7-13.

References

1. Dyshlovyy I. M. (2010). Rozvytok turyzmu yak stymulyuyuchy faktor ozdorovlennya ekolohichnoyi sytuatsiyi na terytoriyi [The development of tourism as a stimulating factor for improving the ecological situation in the territory]. *Ekolohichnyy visnyk*, 2, 26-27.
2. Romaniuk I. A. (2018). Vykorystannya zarubizhnoho dosvidu u stymulyuvanni ta motyvatsiyi rozvytku turystychnoyi diyal'nosti na seli [Use of foreign experience in stimulating and motivating the development of tourism

in the countryside]. *Formuvannya ta perspektyvy rozvytku pidpryyemnyts'kykh struktur v ramkakh intehratsiyi do yevropeys'koho prostoru: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (zaochna forma), Poltava, PDAA, 278-280.*

3. Yur'yeva-Yuriy A. V. (2010). *Stymulyuvannya pratsi v mezhakh intehratsiynykh utvoren' zelenoho turyzmu [Stimulating work within the integration formations of green tourism].* Ahrosvit, 23, 40-43.

4. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). *Nadannya posluh sil's'koho zelenoho turyzmu fermers'kymy hospodarstvamy z metoyu zdiysnennya yikh dyversyfikatsiyi ta pidvyshchennya dokhidnosti diyal'nosti [Provision of rural green tourism services by farms with the aim of diversifying them and increasing the profitability of their activities].* Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(39), 50-53.

5. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malysheko V., Marmul L. (2019). *Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), 8(3), 7124-7132.*

6. Zubko Yu. (2008). *Derzhavna pidtrymka ta mekhanizmy spryannya rozvytku ekolohichnoho (zelenoho) turyzmu v Ukraini [State support and mechanisms for promoting the development of ecological (green) tourism in Ukraine].* Turyzm sil's'kyy zelenyy, 4, 8-10.

7. Romaniuk I. A. (2020). *Pidvyshchennya yakosti y efektyvnosti vykorystannya trudoresurnooho potentsialu pidpryyemstv haluzi turyzmu na zasadakh motyvatsiyi ta stymulyuvannya pratsivnykiv [Improving the quality and efficiency of the use of the labor potential of enterprises in the tourism industry on the basis of employee motivation and stimulation].* Ekonomichnyy visnyk universytetu, 44, 120-124

8. Yarovy V. F. (2018). *Mekhanizm rozrobky kadrovo-sotsial'nykh stratehiy upravlinnya personalom turystychnykh pidpryyemstv [The mechanism of development of personnel and social strategies of personnel management of tourist enterprises].* Ekonomichnyy visnyk universytetu, 39, 82-86.

9. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. (2020). *Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. International Journal of Management (IJM), 11 (3), 304-315.*

10. Levina R. Ya. (2022). *Tsinnisna skladova ekonomichnykh oriyentatsiy ta povedinky [Value component of economic orientations and behavior: scientific report].* DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». Kyiv.

11. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. (2021). *Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. Ekonomichnyy visnyk universytetu, 51, 7-13.*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: marmul61@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>

Researcher ID: F-4924-2019

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: lluda85@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>

Researcher ID: Y-7228-2018

Яровий Вадим Федорович, доктор економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов

Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна
e-mail: lawyer7522@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6157-9699>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Мармуль Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: marmul61@ukr.net

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики

Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: lluda85@i.ua

Яровой Вадим Федорович, доктор экономических наук, доцент кафедры гостинично-ресторанного и туристического бизнеса и иностранных языков

Херсонский государственный аграрно-экономический университет

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marmul Larisa, Doctor of Economics, Professor, professor of the department of economics
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: marmul61@ukr.net

Levaieva Liudmyla, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
Str. Sukhomlinskoho, 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: lluda85@i.ua

Yarovyy Vadym, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business and Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine
e-mail: lawyer7522@gmail.com

УДК 339.137

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-45-53>

МІЖНАРОДНІ БІЗНЕС-СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Паламарчук О. М.,
Кузнєцова Т. В.

Актуальність теми дослідження. Розвиток ринкових відносин породив значну конкурентну напругу майже в усіх сферах бізнесу та в усіх формах підприємництва, що, в свою чергу, передбачає необхідність коригування стратегії розвитку підприємства з метою цілеспрямованого зміцнення його конкурентних позицій в умовах інтернаціоналізації бізнесу, а також створення та використання стійких стратегічних переваг в сьогодинньому, надзвичайно конкурентному маркетинговому середовищі. Керівництво підприємства, розуміючи складні сучасні умови господарювання, повинне розглядати можливість створення конкретних стратегічних переваг та оригінальних міжнародних стратегій, які допоможуть сформуванню потужний потенціал для подальшого промислового та комерційного розвитку підприємства.

Постановка проблеми. Значна частина українських підприємств не мають власного досвіду ринкової поведінки, щоб активно конкурувати з корпораціями в глобальному середовищі та міжнародними компаніями, які десятиліттями вдосконалювали свої управлінські навички, а також більш досвідченими та успішними міжнародними компаніями. Все більше українських компаній відчують посилений вплив конкуренції. Понад 25% українських підприємств підтвердили, що тиск з боку іноземних компаній є особливо відчутним [9]. Тому, важливо вивчати як з теоретичної, так і з практичної точок зору можливість підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки, особливо її суб'єктів, шляхом застосування міжнародних бізнес-стратегій, навіть для тих підприємств, які не приймають безпосередню участь у зовнішньоекономічній діяльності, але змушені працювати в умовах міжнародного конкурентного ринку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. З даного напрямку досліджень є велика чисельність публікацій, проте, вважаємо за доцільне поглибити питання формування конкурентної поведінки суб'єктів господарювання, а саме створення конкретних стратегічних переваг та оригінальних міжнародних стратегій, які допоможуть сформуванню потужний потенціал фірми для подальшого промислового та комерційного розвитку в поточних умовах господарювання.

Постановка завдання, мети полягає у дослідженні напрямів підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств та використанні міжнародних бізнес-стратегій в поточних умовах та післявоєнному періоді.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність таких методів: узагальнення, описовий, абстрактно-логічний та метод систематизації.

Виклад основного матеріалу. Формування сучасних принципів конкурентної поведінки українських підприємств потребує комплексного дослідження сучасних міжнародних бізнес-стратегій та можливостей їх застосування в практиці господарювання. Це пов'язано з необхідністю створення нового конкурентоспроможного відношення та механізму фактичного впровадження певного набору

інструментів для забезпечення того, щоб товари, підприємства та цілі виробничі сектори були міжнародно конкурентоспроможними. Фактично, йдеться про створення системи стратегічних та оперативних взаємоузгоджених рішень на рівні продукту, підприємства, галузі та країни, що має за мету підвищити конкурентний статус вітчизняних підприємств на міжнародному ринку в сучасних умовах господарювання та в період післявоєнної відбудови.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані науковцями при вивченні проблеми управління конкурентоспроможністю підприємств. Сучасні бізнес-стратегії в Україні є занадто слабкими, порівняно з сусідніми країнами Європи. Необхідно активно посилювати та зміцнювати конкурентні бізнес-стратегії, зважаючи на європейську перспективу України.

Висновки відповідно до статті. Продумана і правильно сформульована бізнес-стратегія вказує на найбільш ефективний і продуктивний шлях досягнення мети, пропонує бізнесу вибір перспективних і прибуткових видів діяльності, високий попит на його продукцію (послуги), зазвичай є унікальною і має домінуюче становище на ринку серед конкурентів. Кожна компанія розробляє власну стратегію для забезпечення своєї стабільності та стратегічного бачення майбутнього, виходячи зі своєї мети та характеристик ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, міжнародна конкурентоспроможність, міжнародний бізнес, міжнародні бізнес-стратегії.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ БИЗНЕС-СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Паламарчук О. Н.,
Кузнецова Т. В.

Актуальность темы исследования. Развитие рыночных отношений породило значительное конкурентное напряжение почти во всех сферах бизнеса и всех формах предпринимательства, что, в свою очередь, предполагает необходимость корректировки стратегии развития предприятия с целью целенаправленного укрепления его конкурентных позиций в условиях интернационализации бизнеса, а также создания и использования устойчивых стратегических преимуществ в сегодняшней, чрезвычайно конкурентной маркетинговой среде. Руководство предприятия, понимая сложные современные условия, должно рассматривать возможность создания конкретных стратегических преимуществ и оригинальных международных стратегий, которые помогут сформировать мощный потенциал для дальнейшего промышленного и коммерческого развития предприятия.

Постановка проблемы. Значительная часть украинских предприятий не имеет собственного опыта рыночного поведения, чтобы активно конкурировать с корпорациями в глобальной среде и международными компаниями, десятилетиями совершенствовавшими свои управленческие навыки, а также более опытными и успешными международными компаниями. Все больше украинских компаний испытывают усиленное влияние конкуренции. Более 25% украинских предприятий подтвердили, что давление со стороны иностранных компаний особенно ощутимо [9]. Поэтому важно изучать как с теоретической, так и с практической точки зрения возможность повышения международной конкурентоспособности национальной экономики, особенно ее субъектов, путем применения международных бизнес-стратегий, даже для тех предприятий, которые не принимают непосредственное участие во внешнеэкономической деятельности, но вынуждены работать в условиях международного конкурентного рынка.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. С данного направления исследований есть большая численность публикаций, однако, считаем целесообразным углубить вопросы формирования конкурентного поведения субъектов хозяйствования, а именно создание конкретных стратегических преимуществ и оригинальных международных стратегий, которые помогут сформировать мощный потенциал фирмы для дальнейшего промышленного и коммерческого развития в текущих условиях хозяйствования.

Постановка задачи, цели состоит в исследовании направлений повышения международной конкурентоспособности предприятий и использовании международных бизнес-стратегий в текущих условиях и послевоенном периоде.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность следующих методов: обобщение, описательный, абстрактно-логический и метод систематизации.

Изложение основного материала. Формирование современных принципов конкурентного поведения украинских предприятий требует комплексного исследования современных международных бизнес-стратегий и возможности их применения в практике хозяйствования. Это связано с необходимостью создания нового конкурентоспособного отношения и механизма фактического внедрения определенного набора инструментов для обеспечения того, чтобы товары, предприятия и целые производственные секторы были международно конкурентоспособными. Фактически, речь идет о создании системы стратегических и оперативных взаимосогласованных решений на уровне продукта, предприятия, отрасли и страны, направленной на повышение конкурентного статуса отечественных

предприятий на международном рынке в современных условиях хозяйствования и в период послевоенного восстановления.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы учеными при изучении проблемы управления конкурентоспособностью предприятий. Современные бизнес-стратегии в Украине слишком слабы, по сравнению с соседними странами Европы. Необходимо активно усиливать и укреплять конкурентные бизнес-стратегии, учитывая европейскую перспективу Украины.

Выводы в соответствии со статьей. Продуманная и правильно сформулированная бизнес-стратегия указывает на наиболее эффективный и продуктивный путь достижения цели, предлагает бизнесу выбор перспективных и прибыльных видов деятельности, высокий спрос на его продукцию (услуги), обычно уникальный и имеющий доминирующее положение на рынке среди конкурентов. Каждая компания разрабатывает собственную стратегию для обеспечения своей стабильности и стратегического видения будущего исходя из своей цели и характеристик рынка.

Ключевые слова: конкурентоспособность, международная конкурентоспособность, международный бизнес, международные бизнес-стратегии.

INTERNATIONAL BUSINESS STRATEGIES TO INCREASE THE LEVEL OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

Palamarchuk Oxana,
Kuznietsova Tetiana

Relevance of the research topic. The development of market relations has generated a significant competitive tension almost in all spheres of business and all forms of entrepreneurship, which, in turn, implies the need to adjust the development strategy of enterprise to purposefully strengthen its competitive position in the internationalization of business, as well as to create and use sustainable strategic advantages in today's extremely competitive marketing environment. The enterprise management, understanding the complex modern conditions, should consider creation of specific strategic advantages and original international strategies, which will help form a powerful potential for further industrial and commercial development of the enterprise.

Formulation of the problem. A large proportion of Ukrainian companies do not have the in-house experience of market behavior to actively compete with corporations in a global environment and with international companies which have spent decades perfecting their management skills as well as more experienced and successful international companies. More and more Ukrainian companies are experiencing increased competitive pressures. More than 25% of Ukrainian enterprises confirmed that the pressure from foreign companies is particularly strong [9]. Therefore, it is important to study from both theoretical and practical points of view the possibility of increasing the international competitiveness of the national economy, especially its subjects, by applying international business strategies, even for those enterprises that are not directly involved in foreign economic activity, but have to operate in an international competitive market.

Selection of unexplored parts of the general problem. From this direction of research there is a large number of publications, however, we consider it expedient to deepen questions of formation of competitive behavior of subjects of management, namely creation of concrete strategic advantages and original international strategies which will help to form powerful potential of firm for the further industrial and commercial development in the current conditions of management.

Setting the problem, the purpose is to investigate the directions of increasing the international competitiveness of enterprises and the use of international business strategies in the current environment and the postwar period.

The method or methodology of the research. The article applies a combination of the following methods: generalization, descriptive, abstract-logical and method of systematization.

Presenting main material. The formation of modern principles of competitive behavior of Ukrainian enterprises requires a comprehensive study of modern international business strategies and the possibility of their application in business practice. This is associated with the need to create a new competitive attitude and mechanism for the actual implementation of a certain set of tools to ensure that goods, enterprises and entire production sectors were internationally competitive. In fact, it is about creating a system of strategic and operational mutually coordinated decisions at the level of a product, enterprise, industry and country, aimed at improving the competitive status of domestic enterprises in the international market in modern economic conditions and in the post-war reconstruction period.

Field of application of results. The results of the study can be used by scientists in the study of the problem of competitiveness management of enterprises. Modern business strategies in Ukraine are too weak compared to neighboring countries in Europe. It is necessary to actively strengthen and strengthen the competitive business strategies, taking into account the European perspective of Ukraine.

Conclusions according to the article. A well thought out and properly formulated business strategy indicates the most effective and productive way to achieve the goal, offers the business a choice of promising and profitable activities, high demand for its products (services), usually unique and with a dominant market position among

competitors. Each company develops its own strategy to ensure its stability and strategic vision for the future based on its goal and market characteristics.

Key words: *competitiveness, international competitiveness, international business, international business strategies.*

JEL classification: F23, M21, V31

Актуальність теми дослідження. Збереження та підвищення корпоративного статусу досягається шляхом підвищення конкурентоспроможності. В умовах глобальної конкуренції рівень економічної безпеки бізнесу має забезпечувати збереження та зміцнення його позицій на внутрішньому та міжнародному ринках. Об'єктивний процес формування ринкового середовища актуалізує питання забезпечення ефективного функціонування та швидкої адаптації суб'єктів господарювання до нових умов. У зв'язку з подальшою інтеграцією України в міжнародні організації та подальшим розвитком ринкової економіки питання забезпечення конкурентоспроможності підприємств стає все більш актуальним [1]. В умовах прагнення України інтегруватися у світову економічну систему не залишається іншого виходу, як підвищувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. Вирішення цієї проблеми базується не лише на світовому досвіді, але й можливе за умови прийняття українськими компаніями маркетингу як філософії бізнесу. Все вищесказане визначає необхідність дослідження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, методів її аналізу, формування і розвитку.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Багато дослідників висловили своє бачення та переконливі пропозиції щодо деяких аспектів розробки стратегій підвищення конкурентоспроможності підприємств, зокрема: Іжевський П., Гудзь О. та Степасюк О., Дибчук Л., Ільченко І., Стадник В. та Соколюк Г., Шарко В., Лоянич Г., Гавенко М., Близький Р., Балабанова Л. та Зозуля А., Котлер Ф., Павлова В., Портер М., Фатхутдінов Р. та ін. Водночас отримані результати дослідження конкурентоспроможності неможливо автоматично й у повному обсязі впровадити у вітчизняну економіку, оскільки існують різні умови і рівні її розвитку. Незважаючи на широкий спектр робіт із дослідження даної проблематики, не менш актуальним та важливим залишається сучасний аналіз усіх етапів формування міжнародної конкурентної стратегії підприємства в умовах глобалізації світової економіки.

Метою статті є дослідження напрямів застосування міжнародних бізнес-стратегій для підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених у роботі завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: описовий метод застосований для дослідження існуючих стратегій міжнародного розширення підприємств; абстрактно-логічний – для оцінки впровадження найефективніших міжнародних бізнес-стратегій та адаптації до реалій в Україні. Систематизовано та проаналізовано переваги і недоліки кожної стратегії, їх вплив на ефективність роботи підприємств.

Результати дослідження. Різні типи та рівні конкуренції спонукають компанії шукати різні шляхи зміцнення своїх позицій на ринку та відповідно розробляти стратегії, щоб адекватно реагувати на зміни ринкового середовища. Дуже багато компаній одержимі «правильним» масштабуванням свого бізнесу. Але тут є секрет – немає правильного шляху. Будь-яка компанія, яка постачає товари по всьому світу або надає послуги споживачам чи підприємствам в інших країнах, вважається глобальною компанією.

Міжнародна стратегія, зазвичай є першим підходом, який використовують більшості компаній, коли виходять на глобальний рівень: експорт або імпорт товарів і послуг, зберігаючи головний офіс у своїй країні. Немає універсального підходу до глобального розширення бізнесу. У міру того, як компанії ростуть і масштабуються, вони можуть вирішити інвестувати більше в цільові ринки. Отож, варто скористатись найбільш ефективними міжнародними бізнес-стратегіями, зокрема:

Транснаціональна стратегія: транснаціональні корпорації мають центр або штаб-квартиру в країні, яка відповідає за координацію місцевих дочірніх компаній на міжнародних ринках. Ця організаційна структура означає, що існує всеосяжний бренд і операційний центр, який керує загальним прийняттям рішень і управлінням ланцюгом поставок, використовуючи силу масштабу. McDonald's, Nike і Coca-Cola використовують цю модель.

Багатонаціональна стратегія: коли компанії використовують абсолютно різні стратегії продажів, маркетингу та продукту залежно від конкретної компанії, якою вони керують. Не один глобальний бренд, а багато невеликих, специфічних для країни брендів, адаптованих до місцевих смаків і місцевих клієнтів. Відомі бренди охорони здоров'я, такі як Johnson & Johnson, використовують цю модель.

Глобальна стратегія: коли підприємства визначають один глобальний бренд, не вносячи жодних змін на інші ринки. Технічний гігант Apple є чудовим прикладом цього – технологія однакова (з кількома незначними змінами в клавіатурах), куди б ви не пішли. Компанії не часто вибирають одну модель назавжди. Те, що може початися як міжнародна стратегія, може перетворитися на транснаціональну або багатонаціональну.

Будь-яка міжнародна бізнес-стратегія врівноважує дві сторони одного графіка: *Глобальна інтеграція* – або як централізовані операції поводять себе в порівнянні з глобальними. *Міське реагування* - наскільки продукт або послуга адаптовані до місцевої економіки порівняно з повністю стандартизованими продуктами (рис. 1).

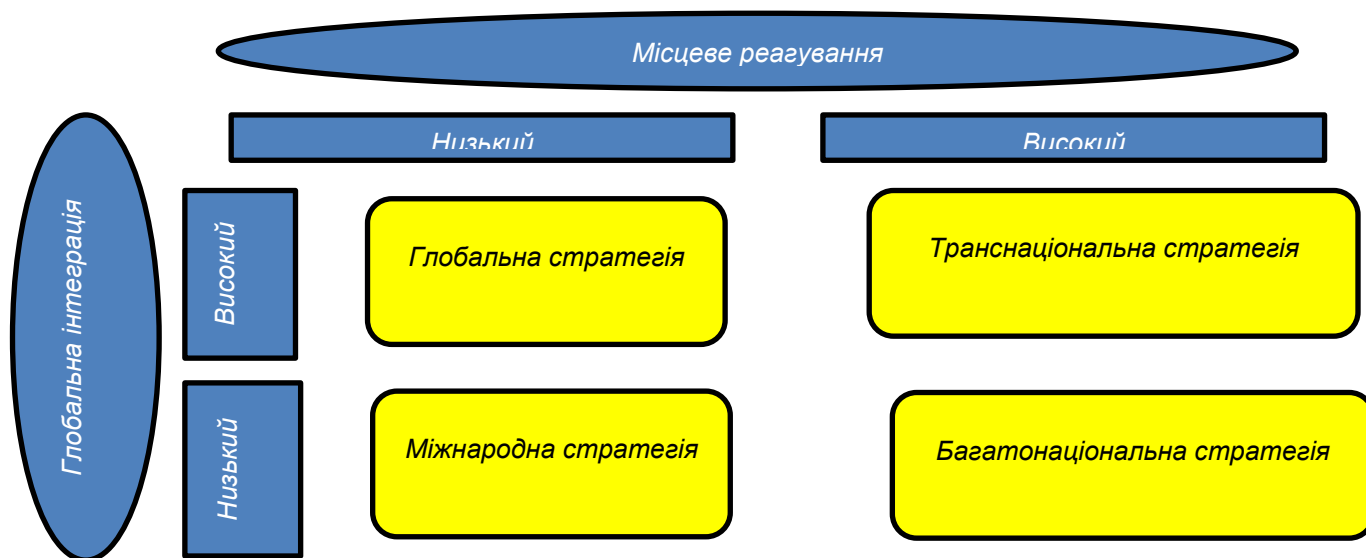

Рисунок 1. Механізм вибору оптимальної бізнес-стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства

Джерело: систематизовано авторами

Міжнародна стратегія має низький рейтинг як за глобальною інтеграцією, так і за місцевою реакцією, оскільки вона, по суті, є розширенням внутрішньої стратегії бізнесу.

За цією моделлю міжнародні компанії працюють із центральним чи головним офісом. Замість того, щоб використовувати дочірні компанії або місцеві філії, міжнародний бізнес зберігає головний офіс в одному місці, зазвичай на своєму внутрішньому ринку. Така організаційна структура означає, що існує один операційний центр і торгова марка, і майже немає інвестицій в інфраструктуру в інших країнах. Вибір міжнародної бізнес-стратегії дає підприємству кілька переваг (рис. 2).

Незважаючи на ці виклики, міжнародна стратегія, безумовно, є найпопулярнішою для компаній, особливо коли вони роблять перші кроки до глобалізації та міжнародної експансії в різні країни. Якщо виробник не впевнений, як його продукція відреагує на різні ринки, або просто хоче її випробувати, експортна модель є найбезпечнішим варіантом.

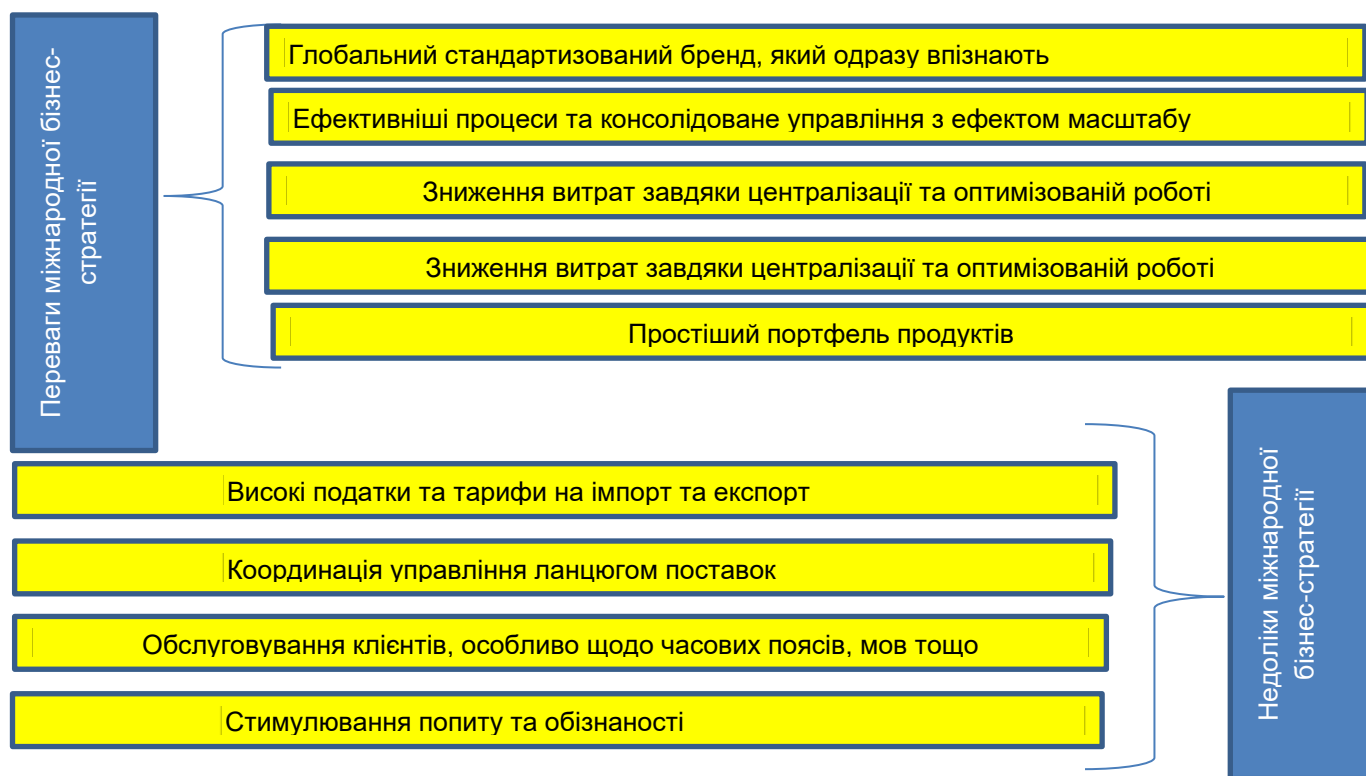

Рисунок 2. Переваги та недоліки застосування міжнародної бізнес-стратегії

Джерело: систематизовано авторами

Одним із найбільших викликів для міжнародного бізнесу є підвищення попиту та обізнаності на місцевих ринках [2]. Оскільки ці підприємства менше пов'язані з місцевими звичаями чи мовами, може бути важко зрозуміти, як зацікавити цих споживачів. Ось чому найуспішніші міжнародні компанії вкладають значні кошти в маркетинг, а не в інфраструктуру, щоб вони могли масштабуватися без необхідності бути на закордонному ринку. Завдяки централізованій моделі штаб-квартира підтримує суворий контроль над продукцією та брендингом, що полегшує створення єдиного повідомлення для кількох країн.

Оскільки бізнес розширюється, сильна стратегія локалізації зможе забезпечити щоб ваше повідомлення та маркетинг звучали й відчувалися однаково на багатьох ринках, незалежно від мови - ось що робить міжнародний маркетинг таким потужним.

Розглянемо один із найкращих загальних прикладів міжнародного маркетингу в роботі. Існує причина, чому французьке шампанське є святковим ігристим вином, до якого люди звертаються, навіть якщо є багато альтернатив з інших країн або регіонів. І чому одержимі швидкістю любителі автомобілів купують лише в італійських компаній, таких як Ferrari. Незалежно від конкретного бренду, ідея про те, що найкраще ігристе вино чи найшвидший автомобіль можуть бути лише в одному місці, є тим, що змусить міжнародну бізнес-модель працювати. Щоб вийти на глобальний рівень у такий спосіб, виробник повинен знайти прогалину, яку ще не знайдено на цьому ринку, і повірити в те, що він єдиний бренд, який може заповнити цю прогалину. Успішна міжнародна бізнес-модель зосереджена на одній точці операцій, одночасно експортуючи продукти та послуги по всьому світу. Хоча не кожен глобальний бізнес виглядає абсолютно однаково, на практиці це означає, що міжнародний бізнес повинен використовувати масштабний, стандартизований підхід до свого експорту та імпорту, навіть якщо їхні операції залишаються невеликими [7, 8].

Візьмемо п'ять із цих успішних світових брендів:

1. Moët & Chandon належить LVMH, культове шампанське, як відомо, є одним із найкращих з 1842 року – і одним із найпопулярніших на ринку вартістю 700 мільйонів доларів, що може похвалитися історією, наповненою знаменитостями, від Наполеона до Оскара. Володіючи понад 2000 акрів виноградників із 200 крю, кожна пляшка вирощується, виробляється та доставляється з Франції.

2. Red Bull – більшість американців навіть не підозрюють, що Red Bull – це австрійський, а не американський бренд. Хоча сьогоднішня бізнес-модель є більш транснаціональною, вони починали як невеликий виробник-експортер у 1987 році, роздаючи безкоштовні зразки продукції в Сполучених Штатах і експортуючи зі своїх офісів у Європі. Зараз провідний енергетичний напій щорічно приносить понад 2 мільярди доларів США.

3. Porsche – в автомобілях використовуються сотні деталей, виготовлених з усього світу. Але більшість сьогоднішніх відомих автомобільних брендів – навіть міжнародних, таких як Toyota, GM або BMW – мають заводи в США, Мексиці та Канаді для обслуговування північноамериканських клієнтів. Розкішні бренди, такі як Porsche, можуть використовувати запчастини з усього світу, але вони все одно збираються на своїх флагманських заводах у Цуффенхаузені та Лейпцигу, Німеччина.

4. Victoria's Secret – популярна мережа нижньої білизни 2000-х виглядає та відчувається абсолютно однаково незалежно від того, де в світі ви купуєте одяг – розміри, кольори та стилі. Хоча їхнє виробництво відбувається з усього світу, вони покладаються переважно на експортну модель і відкривають магазини в невеликих місцях, таких як торгові центри та аеропорти, як точки входу.

5. Netflix – гігант потокового передавання Netflix використовує надійну стратегію перекладу із субтитрами 62 мовами, щоб розширити свій бізнес без необхідності інвестувати в місцеву інфраструктуру. З понад 200 мільйонами передплатників у 190 країнах є багато місцевих можливостей для вивчення. Хоча бібліотека доступних шоу в таких місцях, як Індія, Бразилія чи Японія, може змінюватися через ліцензійні угоди, найпопулярніші шоу, як-от «Картковий будиночок», «Гострі шори», «Чорне дзеркало» та інші, залишаються незмінними.

Найбільше місцеве реагування: багатонаціональна стратегія. Багатонаціональна стратегія займає високе місце за місцевою чуйністю та низьке за глобальною інтеграцією, що робить її підходом «насамперед місцеве» серед чотирьох стратегій. Компанії, які використовують цю стратегію, змінюють свій продукт, повідомлення, вихід на ринок та підтримку клієнтів (серед іншого) залежно від кожного ринку, на який вони виходять.

Найбільшою перевагою цього є вузькоспеціалізований, локалізований продукт, який безпосередньо відповідає смакам і вподобанням клієнтів, а співробітники на цьому ринку знають культурні нюанси. Вибір цієї стратегії дозволяє:

- Керувати портфелем місцевих дочірніх компаній, які можна збільшувати та зменшувати залежно від ефективності.

- Легкий доступ до місцевих конкурентних переваг, таких як робоча сила, судноплавні шляхи та природні ресурси.

- Швидке закріплення на місцевому ринку.

Однак ця модель не обходиться без проблем, оскільки успіх кожного «внутрішнього» підрозділу вимагає глибокого розуміння цього ринку та ресурсів для розгортання повністю окремих операцій на цьому ринку. У кожній компанії можуть виникати дублікати зусиль, і фундаментальна зміна пропозицій щоразу, коли відбувається вихід на новий ринок, може зайняти багато часу та ресурсів [5]. А при багатопобутовому підході сильна програма локалізації є найважливішим елементом.

Якщо зробити правильно, компанії, що використовують багатонаціональну бізнес-стратегію можуть бути дуже успішними. Насправді, деякі з найуспішніших компаній з виробництва продуктів харчування, здоров'я, роздрібної торгівлі та напоїв у світі працюють саме таким чином:

- Johnson & Johnson: Neutrogena, Splenda і Tylenol підпадають під зону Johnson & Johnson. Вони володіють сотнями брендів у більш ніж 60 країнах, і вони відомі в усьому світі.

- Procter & Gamble: швидше за все, якщо продукт у вашій місцевій аптеці виробляється не Johnson & Johnson, він належить Procter & Gamble. Бренди з мільярдами доларів, такі як Pampers, Downy, Gillette, Always і Olay, належать Procter & Gamble. Їх портфоліо з понад 250 брендів працює в 140 країнах.

- Nestlé: Gerber, Purina, Perrier, Lean Cuisine, Häagen-Dazs і Toll House належать швейцарській цукерковій компанії Nestlé, що є частиною їхнього портфеля з більш ніж 2000 компаній у сфері продуктів харчування та напоїв. Вони продаються в більш ніж 186 країнах, кожна зі своїм вибором брендів, підібраних відповідно до місцевих уподобань.

З іншого боку, спектр глобальної інтеграції/локального реагування працює з глобальною стратегією. Цей підхід максимально зосереджений на стандартизації, включаючи кольори, повідомлення, продукти та операції, щоб вони могли будувати повторювані, масштабовані процеси незалежно від того, на якому зовнішньому ринку вони працюють. Це означає наявність одного бренду, одного набору продуктів і одного повідомлення з центрального штабу [6].

Перевага цього полягає в тому, що дотримання цієї стратегії дає миттєво впізнаваний глобальний бренд з покроковим шляхом до проникнення на світовий ринок. Вибір цієї стратегії дозволяє:

- Використовувати економію від масштабу за допомогою ефективних процесів і операцій.

- Спростити розробку продукту за допомогою однієї лінійки продуктів і мінімальних змін на ринку.

Однак, найбільша проблема для глобальної стратегії - знати, скільки стандартизації слід проводити. Навіть провідні світові бренди все ще інвестують у певний рівень локалізації та адаптації до місцевих ринків - тільки не настільки, щоб це порушувати їх масштаби та ефективність. Тож виробникам слід інвестувати в надійний процес локалізації, щоб клієнти могли взаємодіяти з веб-сайтом, мобільним додатком, упаковкою тощо рідною мовою.

Оскільки для початку ця модель вимагає сильної глобальної присутності, вона часто є кінцевою схемою для міжнародних компаній, які переходять через інші моделі, перш ніж досягти справді глобального бренду. Компанія бере на себе ставку, що продукт настільки універсальний, що він створить попит незалежно від ринкових смаків і переваг - саме тому так мало компаній дійсно досягають такого статусу:

- Amazon: одна з найбільших компаній у світі, Amazon працює в 58 країнах і щодня охоплює понад мільярд людей онлайн. Провідна компанія електронної комерції в кожній країні, окрім Китаю (де Alibaba є №1), ви можете побачити незмінну «усмішку» Amazon на вантажівках і посилках - і насолоджуватися доставкою в той же день майже скрізь.

- Apple: після випуску оригінального Mac у 1984 році Apple досягла домінування завдяки своїм гладким лініям, чистому інтерфейсу та простому у використанні програмному забезпеченню. У всьому світі технологія Apple однакова (з кількома незначними змінами), де б ви не були. Вважається одним із найбільших світових брендів сьогодні, Apple працює в більш ніж 175 країнах світу з понад 100 000 співробітників.

- Дісней: зрештою, це маленький світ. Незалежно від того, чи відвідуєте ви парки в Шанхаї чи Каліфорнії, ви зможете відчути ту ж магію. Що стосується фільмів, товарів і телешоу, команда Disney працює над тим, щоб вони були якомога більш глобальними, з незначними змінами, якщо це необхідно, на основі відгуків аудиторії (скажімо, щодо назви фільму).

Хоча глобальна стратегія може здатися кінцевою грою, для багатьох брендів найкращим вибором є транснаціональна стратегія, яка розділяє різницю з точки зору локальної реакції та глобальної інтеграції.

Транснаціональні підприємства мають центральний офіс або головний офіс в одній країні (частина глобальної інтеграції), а також використовують місцеві дочірні компанії на міжнародних ринках (частина локального реагування). Таким чином, вони отримують найкраще з обох світів: один всеосяжний бренд, який забезпечує згуртовану структуру та ефективний центр операцій, одночасно оптимізуючи уподобання та смаки місцевого ринку за потреби [3, 4]. Вибір цієї стратегії дозволяє:

- Створити стандартизований бренд, який буде відразу впізнати, але врахувати відмінності в ринкових уподобаннях.

- Централізувати та оптимізувати операції, отримуючи переваги за рахунок ефекту масштабу.

- Вміти змінюватися між стратегічним оглядом інвестицій високого рівня без втрати орієнтації на клієнта з місцевими ринками.

З чотирьох моделей транснаціональна має найбільше варіацій. Деякі підприємства надають більше автономії своїм місцевим відділенням, ніж інші. Баланс між корпоративними та місцевими рішеннями залишається однією з найбільших проблем для глобальних компаній, яка охоплює всі аспекти бізнесу, від кадрових до маркетингових рішень. Деякі вибирають локалізацію на поглибленому рівні, змінюючи продукти та операції (наприклад, багатопобутова модель), тоді як інші стандартизують більше, ніж інші (наприклад, модель глобалізації).

Пам'ятати про місцевих клієнтів, а не просто продавати на зовнішні ринки, ось що робить транснаціональні стратегії такими успішними:

- McDonald's має глобальний масштаб із 36 000 закладів швидкого харчування в більш ніж 100 різних країнах світу. Вони адаптують своє меню та ціни відповідно до ринку, від McSpicy Paneer в Індії (смажений сир панір, соус тандурі та листя салату) або routine (картопля фрі з підливою) в Канаді.

- Кросівки та спортивний одяг Nike можна знайти в більш ніж 170 країнах, але вони змінюють свою мережу впливових спортивних знаменитостей та маркетингову стратегію на основі ринку. Залежно від того, який вид спорту має значення, ви можете почути від футбольного феномена Крістіану Роналду до зірки баскетболу Леброна Джеймса та чемпіона з тенісу Рафаеля Надаля.

- Підхід до локалізації Соса-Кола означає, що ви можете замовити «Кока-Колу», «Колу» або «Коку» (які мають дещо іншу формулу) залежно від ринку. Завдяки чому це працює в понад 200 країнах, так це універсальні маркетингові повідомлення про щастя, задоволення та обмін. Поєднання цієї стандартизації з варіаціями місцевих смаків і упаковки робить їх успішними.

Висновки. Отже, запропонований механізм вибору міжнародної бізнес-стратегії підприємства є простим і універсальним інструментом підвищення його конкурентоспроможності, застосування якого має визначитися такими складовими:

- умовами та чинниками зовнішнього середовища,
- корпоративною діяльністю суб'єкта господарювання,
- номенклатурою та асортиментом продукції,
- тривалістю життєвого циклу продукції,
- наявністю відповідного технологічного потенціалу,
- моніторингу науково-технічної інформації та можливості ринку,
- підвищення стратегічної конкурентоспроможності відповідно до загальної стратегії розвитку підприємства,
- прийняття та впровадження стратегічного вибору відповідно до рівня ризику.

При виборі конкурентної стратегії важливу роль відіграють наявні у компанії ресурси (матеріальні, фінансові та людські), права інтелектуальної власності, наявність мережі магазинів, технологічний рівень і виробнича структура компанії. Підвищення конкурентоспроможності передбачає розробку та вибір відповідних стратегій, які розробляються та адаптуються майже постійно. Відповідно до ситуації на ринку, внутрішнього середовища, важливості конкурентної переваги та способу конкуренції підприємство обирає відповідну конкурентну бізнес-стратегію та конкурентну поведінку.

Список використаної літератури

1. Головчук Ю. О., Пчелянська Г. О. Особливості формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі парадигми інноваційного розвитку. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 66–70. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.66
2. Гончарова, К. В., Варламова, О. А., & Сорочинська, Ю. Ю. (2020). Підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств малого бізнесу. *Економічний простір*, (163), 21-25. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-3>
3. Дзеніс О. О. Вдосконалення стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 266–272. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018/29-vipusk-21-lyutij-2018-r/3767-dzherelyuk-yu-o-otsinyuvannya-vnutrishnoji-antikrizovoji-stijkosti-turistichnogo-pidpriemstva-2>
4. Портер М. Конкурентна перевага: як досягти високого результату та забезпечити його стійкість. URL: <http://stylus.ua/uk/maykl-porter-konkurentnoe-preimushhestvo-kak-dostich-vysokogo-rezultata-i-obespechit-ego-ustoychivost-p460114c12492.html>
5. Stadnyk V., Sokoliuk G., Holovchuk J. Institutional component of competitiveness risks and development of socio-economic systems. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/29283/1/Monograph_BRCDGV%202019.pdf
6. Гудзь О. Є., Степасюк О. С. Формування та механізм реалізації стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/10_2_2016ua/28.pdf
7. Chyryva, O. H., & Bovkun, O. A. (2018). Стратегічні напрями підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств. *Економічні горизонти*, (3(6), 43–54. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(6\).2018.156315](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(6).2018.156315)
8. Бабій, І., Баксалова, О., & Остапчук, О. (2022). Механізм формування конкурентної політики малого підприємництва в післявоєнний період. *Innovation and Sustainability*, (2), 123–130. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.123.130>
9. *Економіка України під час війни: оперативна оцінка, квітень 2022. Центр економічної стратегії.* URL: <https://ces.org.ua>

References

1. Holovchuk, Y. and Pchelińska, G. (2020), Strategies formation peculiarities of enterprise competitiveness increasing on the basis of innovation development paradigm, *Ekonomika ta derzhava*, 3. 66–70. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.66
2. Goncharova, K., Varlamova, O., & Sorochynska, Y. (2020). Increasing international competitiveness of small business enterprises. *Economic Scope*, (163), 21-25. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-3>

3. Dzenis O. O. (2018). *Vdoskonalennia strategii pidvyshchennia mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti pidpriemstva* [Improving the strategy of increasing the international competitiveness of the enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 21. 266–272. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018/29-vipusk-21-lyutij-2018-r/3767-dzherelyuk-yu-o-otsinyuvannya-vnutrishnoji-antikrizovoji-stijkosti-turistichnogo-pidpriemstva-2>.
4. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance by Michael E. Porter. URL: <http://stylus.ua/uk/maykl-porter-konkurentnoe-preimushhestvo-kak-dostich-vysokogo-rezultata-i-obespechit-ego-ustoychivost-p460114c12492.html>
5. Stadnyk V., Sokoliuk G., Holovchuk J. (2019). Institutional component of competitiveness risks and development of socio-economic systems. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/29283/1/Monograph_BRCDGV%202019.pdf
6. Hudz O. E. Stepasyuk O. S. (2016). The formation and implementation mechanism of the strategy of managing the competitiveness of an agricultural enterprise. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/10_2_2016ua/28.pdf
7. Chyrva, O. H., & Bovkun, O. A. (2018). Strategic directions of increasing the enterprises' competitiveness. *Economies' Horizons*, (3(6). 43–54. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(6\).2018.156315](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(6).2018.156315)
8. Babiy I., Baksalova O., & Ostapchuk O. (2022). The mechanism for the formation of the competitive policy of small enterprises in the post-war period. *Innovation and Sustainability*, (2), 123–130. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.2.123.130>
9. *Ukrainski pidpriiemtsi planuiut zminiuvaty rynky zbutu, u priorityeti*. URL: <https://cutt.ly/UK8ytsI>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Паламарчук Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Університету Григорія Сковороди в Переяславі
e-mail: oxanapalamarchuck@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3267-0917
Кузнєцова Тетяна Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Університету Григорія Сковороди в Переяславі
e-mail: vottaktvk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7142-6314
Researcher ID: U-1061-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Паламарчук Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики Университета Григория Сковороды в Переяславе
e-mail: oxanapalamarchuck@ukr.net
Кузнєцова Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения Университета Григория Сковороды в Переяславе.
e-mail: vottaktvk@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Palamarchuk Oksana, Candidate of Sciences in s, Associate Professor in the Department of Economic, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav
e-mail: oxanapalamarchuck@ukr.net
Kuznietsova Tetiana, Ph.D. in Economics, Associate Professor in the Department of Finance, Accounting and Taxation, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.
e-mail: vottaktvk@gmail.com

УДК 657.47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-53-64>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ВИПЛАТ ПРАЦІВНИКАМ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Перчук О. В.,
Ляшенко М. С.,
Мала Ю. В.

Предмет дослідження: теоретичні положення та діюча практика обліку виплат працівникам.

Метою статті є узагальнення та обґрунтування теоретичних аспектів обліку виплат працівникам закладів охорони здоров'я.

Методологія проведення роботи. Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, основні підходи та положення обліку виплат працівникам, що висвітлені у

працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Для виконання поставлених завдань використано методи: діалектичний метод пізнання – для аналізу законодавчо-нормативних документів та наукових праць вчених, що стосуються проблематики виплат персоналу, зокрема у медичній галузі; аналізу та синтезу – при дослідженні та узагальненні зарубіжного та вітчизняного досвіду теоретичних основ обліку виплат працівникам; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використанні в практичній діяльності закладів охорони здоров'я для підвищення ефективності кадрової політики.

Результати і висновки роботи. На основі проведеного дослідження розкрито сутність поняття «виплати працівникам» як об'єкта бухгалтерського обліку, визначено їх структуру із врахуванням особливостей соціальних гарантій в сфері оплати праці працівників закладів охорони здоров'я.

Ключові слова: виплати працівникам, заробітна плата, медичні працівники, облік, поточні виплати, заклади охорони здоров'я.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УЧЕТА ВЫПЛАТ РАБОТНИКАМ ЗАВЕДЕНИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Перчук О. В.,
Лешенко М. С.,
Малая Ю. В.

Предмет исследования: теоретические положения и действующая практика учета выплат работникам.

Целью статьи является обобщение и обоснование теоретических аспектов учета выплат работникам учреждений здравоохранения.

Методология проведения работы. Методологической основой исследования выступают общетеоретические методы научного познания, основные подходы и положения учета выплат работникам, которые освещены в трудах отечественных и зарубежных ученых. Для выполнения поставленных задач использованы методы: диалектический метод познания – для анализа законодательно нормативных документов и научных трудов ученых, касающихся проблематики выплат персоналу, в частности в медицинской отрасли; анализа и синтеза – при исследовании и обобщении зарубежного и отечественного опыта теоретических основ учета выплат работникам; абстрактно-логический – для теоретических обобщений и формулировки выводов.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в практической деятельности учреждений здравоохранения для повышения эффективности их кадровой политики.

Результаты и выводы работы. На основе проведенного исследования раскрыта сущность понятия «выплаты работникам» как объекта бухгалтерского учета, определена их структура с учетом особенностей социальных гарантий в сфере оплаты труда работников учреждений здравоохранения.

Ключевые слова: выплаты работникам, заработная плата, медицинские работники, учет, текущие выплаты, учреждения здравоохранения.

THE THEORETICAL BASIS OF ACCOUNTING PAYMENTS TO EMPLOYEES OF HEALTHCARE INSTITUTIONS

Perchuk Oksana,
Lyashenko Mykyta,
Mala Julia

The subject of research: theoretical provisions and current practice of accounting for employee benefits.

The purpose of the study is to generalize and substantiate the theoretical aspects of accounting for payments to employees of health care institutions.

Method or methodology for conducting research. The methodological basis of the research is the general theoretical methods of scientific knowledge, the main approaches and provisions of the accounting of payments to employees, which are highlighted in the works of domestic and foreign scientists. The following methods were used to fulfill the tasks: dialectical method of cognition - for the analysis of legislative and normative documents and scientific works of scientists related to the issue of personnel payments, in particular in the medical field; analysis and synthesis - when researching and summarizing foreign and domestic experience of the theoretical foundations of accounting for employee benefits; abstract-logical – for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

The field of application of results. The results of the study can be used in the practical activities of health care institutions to improve the effectiveness of personnel policy.

The results of research and conclusions. On the basis of the conducted research, the essence of the concept of «payments to employees» as an object of accounting was revealed, and their structure was determined, taking into account the peculiarities of social guarantees in the field of remuneration of employees of health care institutions.

Key words: employee benefits, wages, medical workers, accounting, current payments, health care facilities

JEL Classification: I18, J31, J33, M12.

Постановка проблеми. Найбільш цінним активом закладів охорони здоров'я на сьогодні є конкурентоспроможні медичні кадри, здатні залучати потоки споживачів медичних послуг – пацієнтів. Ринок праці у вітчизняній медичній галузі тривалий час був маломобільним, мав кадрові перевантаження за одними спеціальностями і брак фахівців – за іншими. Вимоги до пакетів послуг, які запровадила Національна служба здоров'я України (НСЗУ), стали впливати на ринок праці лікарів. Зокрема, з'явився попит на певні лікарські спеціальності. Адже щоб підписати договір із НСЗУ, заклад повинен мати достатньо лікарів відповідних кваліфікацій.

У структурі загальних витрат медичних закладів і установ вагому складову (близько 70%) займають виплати працівникам. Це доволі складний об'єкт облікового спостереження, що включає різноманітні види виплат, кожен з яких має особливості відображення в бухгалтерському обліку. Рівень виплат медичним працівникам та їх структура мають також важливе соціальне значення, адже основним стимулюючим та мотивуючим фактором для медичних працівників при цьому, на жаль, залишається матеріальна винагорода у вигляді заробітної плати. Такі виплати дозволяють забезпечувати контроль за ефективністю залучення людського капіталу у процес надання медичних послуг і виступають як мотиваційний фактор у реалізації політики грошових доходів населення. Розмір виплат має залежати від ефективності надання медичних послуг та їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти облікового відображення виплат працівникам вивчалися як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, такими як Т. В. Гільорме, І. О. Лєсько, Н. В. Овсюк, Н. В. Оляднічук, І. В. Орлов, О. Ю. Радченко, О. В. Цятковська, А. Шевченко, О. Ф. Ярмолюк та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних, методологічних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку виплат працівникам закладів охорони здоров'я з урахуванням різних підходів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система виплат працівників закладів охорони здоров'я, як правило, не виконує покладених на неї основних функцій: стимулюючої, соціальної, відтворювальної та регулюючої. Використання Єдиної тарифної сітки, розрядів і коефіцієнтів оплати праці та низькі розміри соціальних стандартів не забезпечують в повній мірі справедливу диференціацію в оплаті праці медичного персоналу, що вказує на недоліки чинної системи оплати праці. У реорганізованих медичних закладах основою стимулюючої функції заробітної плати має бути особиста зацікавленість лікаря у результатах своєї праці. Наприклад, передумовою у визначенні розміру посадового окладу або додаткових виплат у вигляді доплат чи надбавок до посадового окладу сімейного лікаря має бути врахування кількості пацієнтів, які його обрали. Основну частку оплати праці варто пов'язувати із наявними результатами індивідуальної праці, виходячи з особистих якостей і результатів праці кожного медичного працівника, а додаткову – в залежності від кінцевих результатів роботи медичного закладу.

В більшості країн світу на сьогодні намагаються будувати досить складні схеми оплати праці медичного персоналу, які фактично зводяться до реалізації у сфері охорони здоров'я принципу Р4Р (pay-for-performance – «плата за результат»), що застосовується в бізнесі. Плата за результат полягає у врахуванні якісних та кількісних показників діяльності конкретного працівника під час визначення розміру його заробітної плати [7], а сама модель виступає узагальненим якісним показником, що характеризує ефективність діяльності та недоліки в роботі медичних працівників, відділень та в цілому медичного закладу.

Така модель кінцевих результатів включає:

- показники результативності (показники захворюваності, показники смертності, відновлення працездатності, поширення окремих захворювань тощо);
- показники дефектів (скарги від пацієнтів, відмова від лікування, запущеність хвороби);
- нормативні значення показників (як правило нормативні значення розробляє Міністерство охорони здоров'я);
- шкалу оцінки досягнутих результатів (на основі оцінки показників дефектів та результативності формується у вигляді таблиці) [10].

Методичні рекомендації [7] пропонуються наступні моделі оплати праці, що в різній мірі орієнтовані на результат:

- модель «100% зарплата»;
- модель «Заробітна плата плюс бонуси»;
- модель рівних часток;
- модель продуктивності.

Для визначення моделі оплати праці персоналу, яка буде найбільш ефективною в конкретному медичному закладі, необхідно насамперед визначити розмір фонду оплати праці, тобто встановити, скільки саме коштів заклад зможе виділити на оплату праці своїх працівників. Методичні рекомендації містять приклад формування фонду оплати праці медичного закладу (рис. 1). Таким чином, у підсумку на виплату заробітних плат підприємство витратить 60–68% від свого загального бюджету.

Регулювання обліку виплат персоналу закладів охорони здоров'я в Україні здійснюється трьома групами нормативно-правових актів, що мають різні рівні впливу (мезорівень, макрорівень і мікрорівень) та регламентують трудові відносини, документування – за виплатами працівникам, оподаткування операцій виплат та пенсійне забезпечення персоналу, утворюючи у своїй сукупності систему нормативно-правового забезпечення обліку виплат працівників в Україні.

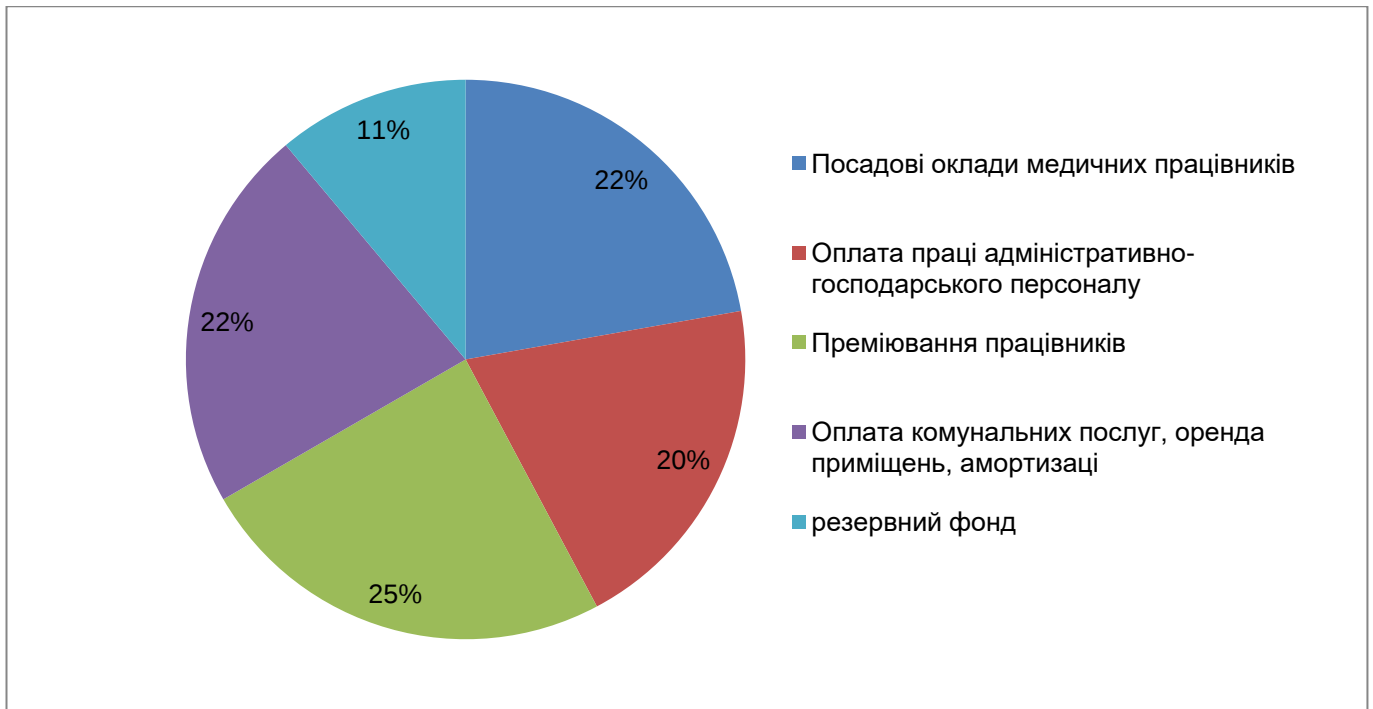

Рисунок 1. Рекомендована структура бюджету закладу охорони здоров'я – комунального некомерційного підприємства [7].

На мезорівні відбувається регулювання обліку виплат персоналу за допомогою міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності: МСБО 19 «Виплати працівникам» [8], крім компенсаційних виплат інструментами власного капіталу, які регулюються окремим стандартом – МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» [9]; МСБО 26 «Облік та звітність щодо програм пенсійного забезпечення», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи».

В українській нормативній базі (макрорівень) питання обліку та звітності за виплатами працівникам регулюються Кодексом законів про працю, відповідними законами та положеннями: Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» [16], а виплати фінансовими інструментами та пов'язаним особам – відповідно до П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [18] та П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» [20]. Крім цих основних стандартів, при обліку виплат працівникам також необхідно враховувати вимоги П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [17], П(с)БО 11 «Зобов'язання» [15], П(С)БО 16 «Витрати» [19], П(С)БО 34 «Платіж на основі акції» [21].

На мікрорівні заклад охорони здоров'я самостійно формує внутрішні регламентні документи, які можуть бути альтернативними варіантами здійснення обліку виплат персоналу (Наказ про облікову політику щодо виплат працівникам, Колективний договір, Положення про винагороди працівникам, Графік документообігу щодо виплат працівникам тощо).

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 містить визначення поняття «виплати працівникам», на відміну від вітчизняних нормативних документів. Згідно з цим Стандартом виплати працівникам – це всі форми компенсації, що їх надає суб'єкт господарювання в обмін на послуги, надані працівниками. Серед досліджень вітчизняних науковців з даної проблематики відсутні також чіткі визначення даного поняття. Як побічний результат дослідження проблем удосконалення облікового забезпечення управління виплатами працівникам підприємства, О. Ф. Ярмолук визначає «виплати працівникам як компенсаційні платежі за надані послуги працівниками, що акумулюються у складі довгострокових і поточних зобов'язань та забезпечень підприємства» [30]. І. В. Орлов під виплати працівникам розуміє сукупність оплати праці і доходів працівників [13].

Визначення поняття «виплати працівникам», наведені в працях А.М. Шевченка та Н.В. Овсюк тотожні з визначенням, наданим МСБО 19.

Для визначення поняття «виплати працівникам» розглянемо структуру таких виплат згідно з міжнародними та національними стандартами бухгалтерського обліку (табл. 1).

Аналізуючи структури виплат за міжнародним і національним стандартами, можемо констатувати, що в МСБО 19 вони поділяються на 4 групи, а в національному стандарті – їх 5 Проте у МСБО 19 наводиться суттєво більш детальний, порівняно з П(с)БО 26, але не вичерпний перелік виплат, що входять до груп.

Як відзначає В. С. Лень, перелік виплат працівникам, перелічених у МСБО 19, свідчить, що всі вони є поточними та майбутніми доходами фізичної особи та/або членів його сім'ї, які пов'язані з поточною та минулою працею фізичної особи на конкретному підприємстві (установі, організації) та виплачуються безпосередньо підприємством або через третю особу [5].

Таблиця 1. Структура виплат працівникам за МСБО 19 та П(с)БО 26

Структура виплат працівникам	
за МСБО 19	за П(С)БО 26
1. Короткострокові виплати працівникам, такі як вказані далі, якщо очікується, що вони будуть повністю сплачені у повному обсязі протягом дванадцяти місяців після закінчення річного звітного періоду, у якому працівники надавали відповідні послуги:	1. Поточні виплати працівникам – виплати, що підлягають сплаті протягом дванадцяти місяців після закінчення періоду, у якому працівники виконують відповідну роботу:
1.1. заробітна плата	1.1. заробітна плата за окладами і тарифами
1.2. внески на соціальне забезпечення	1.2. інші нарахування з оплати праці
1.3. оплачені щорічні відпустки	1.3. виплати за невідпрацьований час
1.4. оплачена тимчасова непрацездатність	1.3.1. щорічні відпустки
1.5. участь у прибутку та преміюванні	1.3.2. інший оплачуваний невідпрацьований час
1.6. не грошові пільги теперішнім працівникам	1.3.3. премії та інші заохочувальні виплати
1.6.1. медичне обслуговування	1.4. тощо
1.6.2. надання житла	
1.6.3. надання автомобілів	
1.6.4. надання безкоштовних та субсидованих товарів та послуг	
2. Виплати після закінчення трудової діяльності	2. Виплати після закінчення трудової діяльності
2.1. пенсії (наприклад, пенсії та разові виплати при виході на пенсію)	Здійснюються за кожною програмою виплат після закінчення трудової діяльності
2.2. інші виплати після закінчення трудової діяльності	
2.2.1. страхування життя після закінчення трудової діяльності	
2.2.2. медичне обслуговування після закінчення трудової діяльності	
3. Інші довгострокові виплати працівникам	3. Інші виплати працівникам
3.1. додаткові оплачувані періоди відсутності на роботі	3.1. виплати інструментами власного капіталу
3.1.1. додаткові відпустки за вислугу років	3.2. інші довгострокові виплати
3.1.2. оплачувані академічні відпустки	
3.2. виплати з нагоди ювілеїв чи інші виплати за вислугу років	
3.3. виплати за тривалою непрацездатністю	
4. Виплати при звільненні	4. Виплати при звільненні
	5. Виплати інструментами власного капіталу підприємства

Визначення поняття «доходи працівника» нині у вітчизняній нормативній базі відсутнє. Однак, відповідно до Податкового кодексу всі доходи поділяються за джерелом їх походження: доходи з джерелом походження з України і джерелом походження із-за кордону. Дохід з джерелом їх походження з України - будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України (включаючи виплату (нарахування) винагороди іноземними роботодавцями), її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні, у тому числі, але не виключно, доходи у вигляді [14]:

а) процентів, дивідендів, роялті та будь-яких інших пасивних (інвестиційних) доходів, сплачених резидентами України або постійними представництвами нерезидентів в Україні;

б) доходів від надання резидентам або нерезидентам в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих в Україні портів;

в) доходів від продажу рухомого та нерухомого майна, доходів від відчуження корпоративних прав, цінних паперів, у тому числі акцій українських емітентів;

г) доходів, отриманих у вигляді внесків та премій на страхування і перестрахування ризиків на території України;

г) доходів страховиків - резидентів від страхування ризиків страхувальників - резидентів за межами України;

д) інших доходів від діяльності, у тому числі пов'язаних з повною або частковою переуступкою прав та обов'язків за угодами про розподіл продукції на митній території України або на територіях, що перебувають під контролем контролюючих органів (у зонах митного контролю, на спеціалізованих ліцензійних митних складах тощо);

е) спадщини, подарунків, виграшів, призів;

є) заробітної плати, інших виплат та винагород, виплачених відповідно до умов трудового та цивільно-правового договору;

ж) доходів від зайняття підприємницькою та незалежною професійною діяльністю;

з) доходів від відчуження прав на видобуток та розробку родовищ корисних копалин, мінеральних джерел та інших природних ресурсів тощо. Дане визначення деталізує джерела отриманого доходу і вказує на їх різноманітність, але щодо виплат працівнику, то джерелом виплати можуть бути лише кошти підприємства.

Відрізняються виплати працівникам від доходу фізичної особи для цілей оподаткування і періодом отримання. Якщо у нормативній базі з оподаткування йдеться про доходи за звітний період, то «виплати працівникам» включають як доходи звітного, так і очікувані доходи у майбутньому. Тому можемо констатувати, що поняття виплат працівникам є складовою доходів фізичних осіб.

До короткострокових виплат працівникам, в першу чергу, відноситься заробітна плата (основна, додаткова та інші заохочувальні та компенсаційні виплати). Перелік останнього виду виплат визначено в Інструкції зі статистики заробітної плати [3]. При цьому слід враховувати, що частина перелічених в Інструкції заохочувальних та компенсаційних виплат не є об'єктом для нарахування єдиного внеску, а тому їй не належить до фонду оплати праці. Такі виплати можуть бути об'єднані в окрему групу – додаткові блага.

В Податковому кодексі міститься визначення цього поняття. Це кошти, матеріальні чи нематеріальні цінності, послуги, інші види доходу, що виплачуються (надаються) платнику податку податковим агентом, якщо такий дохід не є заробітною платою та не пов'язаний з виконанням обов'язків трудового найму або не є винагородою за цивільно-правовими договорами (угодами), укладеними з таким платником податку [14].

Таким чином, в узагальненому вигляді поточні виплати працівникам закладів охорони здоров'я включають у себе заробітну плату та додаткові блага. Частина додаткових благ передбачається національним законодавством (Кодексом законів про працю України [4], Законами України «Про оплату праці» [25], «Про відпустки» [22], «Про колективні договори та угоди» [23], «Про прожитковий мінімум» [27], «Про пенсійне забезпечення» [26], «Про недержавне пенсійне забезпечення» [24] та ін.), а інша – закладом самостійно (колективним договором, умовами контрактів, Положеннями про фонди споживання тощо).

Диференціація поточних виплат персоналу закладів охорони здоров'я також може залежати від структури кадрів, яку умовно можна поділити на:

1) лікарський персонал, до якого відносяться: лікарі спеціалісти, середній медичний персонал (медичні сестри, фельдшери, акушери), молодший медичний персонал та інший персонал;

2) немедичний персонал: адміністративно-управлінський персонал та господарський персонал (управлінський персонал може бути віднесений і до першої категорії).

В закладах охорони здоров'я до поточних виплат відноситься, наступні, якщо вони виплачуються на регулярній основі або плануються до виплати не пізніше ніж закінчиться 12 місяців від дати балансу:

- основна та додаткова заробітна плата;
- оплата за невідпрацьований час (відпустки, оплата лікарняних за рахунок роботодавця);
- заохочувальні виплати (премії за результатами праці);
- негрошові виплати (надання працівникам різних безоплатних послуг).

В медичному закладі – КНП для нарахування основної заробітної плати керівник самостійно відносить виконувані роботи до певних тарифних розрядів та присвоює кваліфікаційні розряди працівникам згідно з професійними стандартами (кваліфікаційними характеристиками). І оскільки в усіх працівників КНП буде різний рівень складності виконуваних робіт, то і розмір зарплати має бути диференційований з використанням міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів). Що стосується підвищень, надбавок і доплат, то їх розмір керівник КНП також встановлює самостійно. Може бути розроблена власна схема або використано наказ Мінсоцполітики та МОЗ від 05.10.2005 № 308/519, в яких детально прописано умови і порядок нарахування таких виплат працівникам. Основну частку оплати праці варто пов'язувати із наявними результатами індивідуальної праці, виходячи з особистих якостей і результатів праці кожного працівника, а додаткову – в залежності від кінцевих результатів роботи закладу.

Доплати як складові додаткової заробітної плати визначаються законодавством, і тому становлять обов'язкову частину у структурі заробітної плати (на відміну від премій). Умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються медичними закладами самостійно в колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною та галузевими (регіональними) угодами.

Порядок виплати надбавки за вислугу років медичним та фармацевтичним працівникам державних та комунальних закладів охорони здоров'я затверджений постановою КМУ від 29.12.2009 № 1418. Окремі питання оплати праці в медичних закладах, у т.ч. виплату допомоги на оздоровлення, регулює постанова КМУ «Питання оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» від 11.05.2011 № 524. Згідно цієї постанови «медичним і фармацевтичним працівникам державних та комунальних закладів (установ) виплачується допомога на оздоровлення у розмірі посадового окладу під час надання основної щорічної відпустки». Також були визначені доплатити пов'язані з боротьбою з пандемією COVID-19, які встановлені відповідними постановами.

У 2022 році медпрацівникам встановлена надбавка за престижність праці у розмірі: «до 500% - лікарям та професіоналам з вищою немедичною освітою, що допущені до медичної діяльності в закладах охорони здоров'я; до 300% - фахівцям з базовою вищою медичною освітою та неповною вищою медичною освітою» [2]. Крім охарактеризованих вище доплат та надбавок для медичних працівників передбачені і стандартні: за роботу в шкідливих і важких умовах праці, за категорію, за сумісництво професій, за вислугу років тощо.

Додаткові премії та заохочення для медичних працівників можуть передбачатися з місцевих бюджетів в частині виконання програм «місцевих стимулів».

Відповідно до МСФЗ 19, до однієї зі статей щодо короткострокових виплат працівникам належить участь у прибутку та премії, за якими певні категорії або всі працівники отримують бонуси додатково до заробітної плати. В Україні програми участі в прибутках ще не отримали достатньо широкого застосування, проте рекомендації щодо запровадження моделі оплати праці «плата за результат» в медичній сфері актуалізує дане питання.

Аналізуючи нормативну базу та тлумачення різних видів виплат працівникам, можна констатувати:

1) виплати працівникам, як форма компенсації, може надаватися за послуги працівника надані як в минулих періодах, так і в майбутніх. Прикладами останніх виплат може бути надана матеріальна допомога при отриманні нового місця роботи (заохочення до переїзду молодих лікарів), отримані аванси заробітної плати тощо;

2) більшість короткострокових виплат працівникам виплачується у періоді їх нарахування та/або у короткостроковій перспективі. Проте є певні короткострокові виплати працівникам, які будуть сплачуватись їм у майбутньому, але належать до поточних витрат підприємства. Як приклад, можна навести наявність в медичному закладі додаткового медичного або пенсійного страхування зі сплатою організацією за працівників відповідних внесків.

Виплати після закінчення трудової діяльності здійснюються переважно за певними програмами, для виконання яких у майбутньому створюються відповідні забезпечення, якщо виплати будуть здійснюватись підприємством (установою, організацією) безпосередньо з відображенням витрат у минулих поточних періодах. Якщо виплати будуть здійснюватись третьою особою, то забезпечення не створюються. Виплати за такими програмами працівнику та/або членам його сім'ї здійснюються у грошовій та/або натуральній формі. За своєю суттю такі виплати є додатковим благом.

Варто зауважити, що норми МСФЗ 19 та П(С)БО 26 щодо даних виплати повністю суперечать нормам Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [1].

Інші довгострокові виплати включають виплати, які належать до фонду заробітної плати, і за якими, як правило, створюються на підприємстві забезпечення на основі відповідних прогнозів.

У П(С)БО 26 відсутнє пояснення, що маєтись на увазі під виплатами персоналу після закінчення трудової діяльності та під іншими довгостроковими виплатами.

Виплати при звільненні, для яких створюються поточні та/або довгострокові забезпечення, можуть бути двох видів:

1) виплати, які підлягають сплаті в результаті рішення керівництва звільнити працівника до встановленої дати виходу на пенсію;

2) виплати, що підлягають сплаті в результаті рішення працівника погодитися на добровільне звільнення в обмін на такі виплати.

Науковці виділяють наступні характерні ознаки виплат (рис. 2).

Рисунок 2. Ознаки виплат працівникам [5].

Зважаючи на основні ознаки виплат працівникам, було сформульовано наступне визначення виплат працівникам – це всі форми поточної та майбутньої компенсації та додаткових благ, що їх надає суб'єкт господарювання самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї відповідно до державних та внутрішніх нормативів організації в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин [5].

Виплати працівникам є комбінованим об'єктом бухгалтерського обліку, оскільки, з одного боку, це витрати закладу охорони здоров'я, а з іншого це вид зобов'язань, або пов'язаних із поточними та майбутніми доходами, які працівник отримає за рахунок закладу або через третю особу, або зобов'язання з передачі працівнику первинних та вторинних інструментів власного капіталу.

На рис. 3. відображена схема бухгалтерських проведення, що відображають списання на відповідні рахунки виплати працівникам.

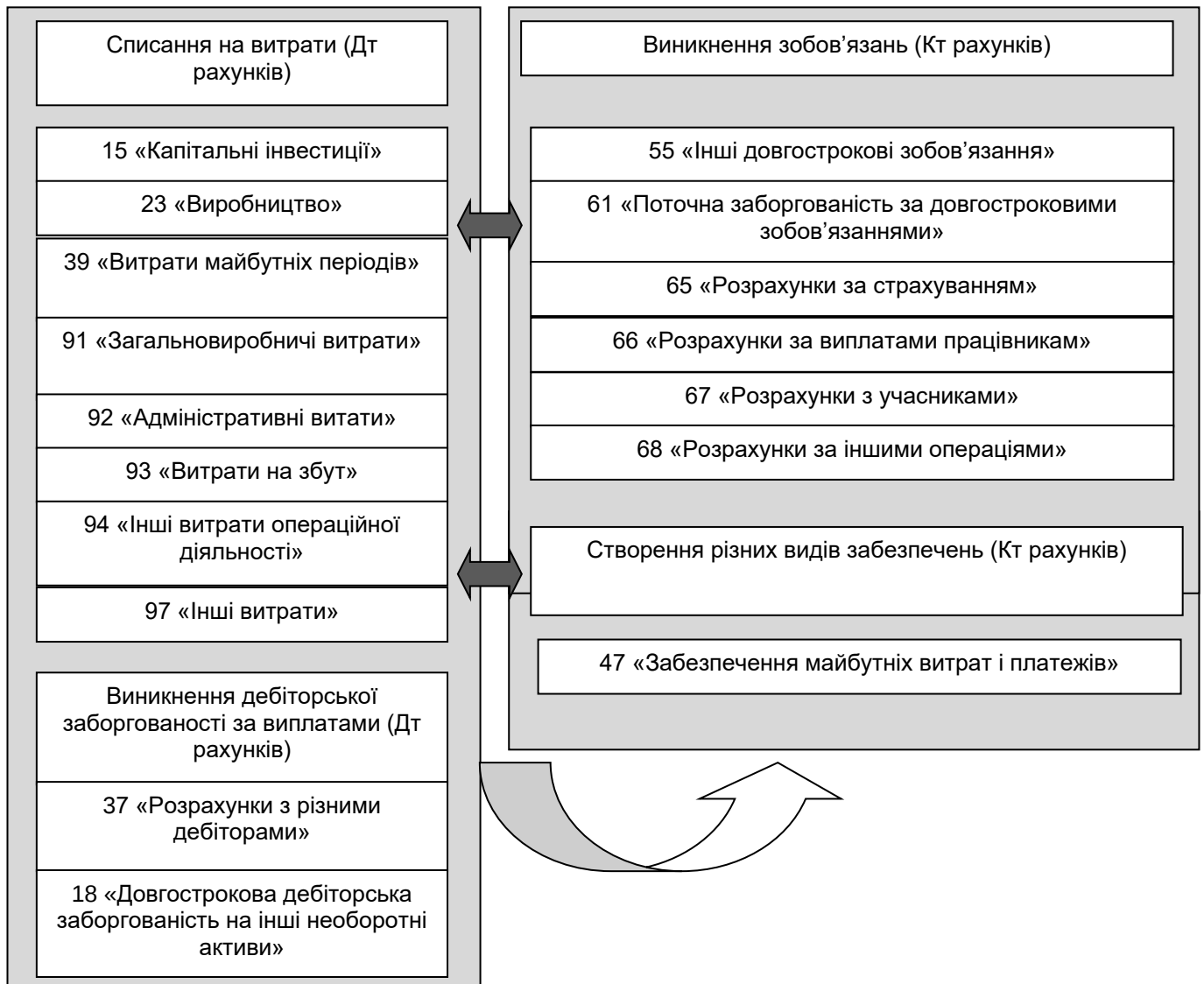

Рисунок 3. Схема відображення на бухгалтерських рахунках нарахування виплат працівникам.

Для організації обліку виплат працівникам медичних закладів обов'язково в наказі про облікову політику має бути передбачено системи та форми винагород персоналу закладу; порядок визнання різних видів винагород працівникам; створення і розрахунок забезпечень на виплату відпусток; формування системи робочих рахунків щодо оплати праці; визначення первинних документів щодо оплати праці адміністративного, медичного та обслуговуючого персоналу; встановлення форм внутрішньої та інтегрованої звітності щодо виплат персоналу; інформаційне забезпечення, яке використовуються для обліку.

Для деталізації обліку розрахунків з персоналом та підвищення його аналітичності окремі науковці пропонують у межах 66 рахунку «Розрахунки за виплатами працівникам» відкривати субрахунки відповідно до визначених видів виплат. Проте, дана методика має ряд зауважень: по-перше, виплати по закінченні трудової діяльності та інші довгострокові виплати працівникам не можуть відображатися у складі поточних зобов'язань за своєю суттю; по-друге, для обліку таких витрат використовується окремий субрахунок – 472

«Додаткове пенсійне забезпечення», на якому ведеться облік коштів для реалізації програми пенсійного забезпечення [1].

В умовах зростання соціальної відповідальності організацій, важливим елементом якої є розвиток персоналу внаслідок продуманих кадрових стратегій, актуальним може бути виокремлення окремих рахунків для обліку довгострокових винагород працівникам.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Виплати працівникам закладів охорони здоров'я - це всі форми поточної та майбутньої компенсації та додаткових благ, що їх надає заклад охорони здоров'я самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї до державних та внутрішніх нормативів організації в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин. Виплати працівникам медичних закладів є комбінованим об'єктом бухгалтерського обліку, оскільки, з одного боку, це витрати організації, а з іншого це вид зобов'язань, або пов'язаних із поточними та майбутніми доходами, які працівник отримає за рахунок медичного закладу або через третю особу. «Виплати працівникам» є родовим (категоріальним) поняттям бухгалтерського обліку, яке включає в себе видові поняття, визначення яких наведено в міжнародних та національних стандартах бухгалтерського обліку, які у свою чергу також включають у себе поняття наступного рівня.

Економічні, правові та організаційні принципи обліку розрахунків за виплатами працівникам, які перебувають у трудових відносинах з суб'єктом бухгалтерського обліку України регламентуються значною кількістю законодавчих актів України, що вимагає врахування їх вимог при організації обліку.

Список використаних джерел

1. Гільorme Т. В., Бутирська А. С. Удосконалення організаційно-методичного забезпечення обліку виплат працівникам підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Збірник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. 2017. Випуск 17. С. 801-805.
2. Деякі питання оплати праці медичних працівників закладів охорони здоров'я. Постанова КМУ №2 від 12.01.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2-2022-%D0%BF>
3. Інструкція зі статистики заробітної плати: затв. Наказом Держкомстату України від 13.01.2004 №5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04>.
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>.
5. Лень В. С., Штупун М. П. Виплати працівникам: поняття, структура та облік. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 2(2). С. 266-274. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/68612/63716>.
6. Леско І. О. Особливості обліку виплат працівникам на гірничозбагачувальних комбінатах метінвест холдингу. Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2013. Вип. 10 (3). С. 416–423. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(3\)_70.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(3)_70.pdf).
7. Методичні рекомендації та роз'яснення з питань укладання колективних договорів комунальних некомерційних підприємств. URL: https://www.golovbukh.ua/files/2020/122020/Metodrekomendacii_z_KD_2020.pdf
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 «Виплати працівникам». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_011.
9. Міжнародний стандарт фінансової звітності 2 «Платіж на основі акцій». URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_011
10. Місевич М. А., Соболева Х. В. Моніторинг стимулів до ефективної праці в галузі охорони здоров'я. Моделі мотивації. Агроекономіка. 2020. № 21. С. 71-77.
11. Овсюк Н. В., Радченко О. Ю. Виплати працівникам за ПСБО 26 та МСФЗ (IAS) 19: порівняльний аспект. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. Вип. 3 (24). С. 360–368.
12. Оляднічук Н. В. Бухгалтерський облік розрахунків за виплатами працівникам та його удосконалення. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2014. Вип. 84. С. 149–155. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zhpumus_2014_84_24.pdf.
13. Орлов І. В. Проблемні питання обліку виплат працівникам: аналіз дисертаційних робіт. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. Вип. 18 (1). С. 141–146. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2010_18\(1\)_24.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2010_18(1)_24.pdf).
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-УІ. URL: <https://tax.gov.ua/nk/spisok1/>
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. URL: minfin.gov.ua.
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 28.10.2003 р. № 601. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03>.
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237. URL: minfin.gov.ua.
18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 18.06.2001 р. № 303. URL: minfin.gov.ua.

20. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 18.06.2001 р. No 303. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>.

21. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 34 «Платіж на основі акції»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.12.2008 No 1577. URL: minfin.gov.ua.

22. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 No 504/96–BP. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>

23. Про колективні договори та угоди: Закон України від 01.07.1993 р. No 3356–XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>.

24. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. No 1057–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

25. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. No 108/95–BP. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>.

26. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. No 1788–XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.

27. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. No 966–XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.

28. Цятковська О. В. Основні аспекти організації бухгалтерського обліку виплат працівникам банків. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2014. Вип. 25. С. 462–466. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2014_25_70.pdf.

29. Шевченко А. Облік виплат працівникам за міжнародними та національними стандартами бухгалтерського обліку. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2013. Вип. 35(2). С. 52–58. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpchdu_2013_35\(2\)_11.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpchdu_2013_35(2)_11.pdf).

30. Ярмолюк О. Ф. Удосконалення облікового забезпечення управління виплатами працівникам підприємства. Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2947>.

References

1. Hil'orme T. V., Butyrs'ka A. S. (2017). Udoshkonalennya orhanizatsiyno-metodychnoho zabezpechennya obliku vyplat pratsivnykam pidpryyemstva [Improvement of organizational and methodical support for accounting of payments to employees of the enterprise]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. Zbirnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho*, 17. 801–805.

2. Deyaki pytannya oplyaty pratsi medychnykh pratsivnykiv zakladiv okhorony zdorov'ya [Some issues of remuneration of medical workers of health care institutions]. *Postanova KМУ №2 vid 12.01.2022 r.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2-2022-%D0%BF>

3. Instruktsiya zi statystyky zarobitnoyi platy [Instruction on salary statistics]: zatv. Nakazom Derzhkomstatu Ukrayiny vid 13.01.2004 No5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04>.

4. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny [Labor Code of Ukraine] vid 10.12.1971 r. No 322–VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>.

5. Len' V. S., Shtupun M. P. (2015). Vyplaty pratsivnykam: ponyattya, struktura ta oblik. [Payments to employees: concept, structure and accounting]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnya*, 2(2). 266–274. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/68612/63716>.

6. Lyesko I. O. (2013). Osoblyvosti obliku vyplat pratsivnykam na hirmychozbahachuval'nykh kombinatakh metinvest kholdinhu [Peculiarities of accounting for payments to employees at mining and processing plants of Metinvest Holding]. *Ekonomichni nauky. Seriya: Oblik i finansy*, 10 (3). 416–423. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(3\)_70.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(3)_70.pdf).

7. Metodichni rekomendatsiyi ta roz'yasnennya z pytan' ukladannya kolektyvnykh dohovoriv komunal'nykh nekomertsyinykh pidpryyemstv [Methodological recommendations and clarifications on issues of concluding collective agreements of communal non-commercial enterprises]. URL: https://www.golovbukh.ua/files/2020/122020/Metodrekomendacii_z_KD_2020.pdf

8. Mizhnarodnyy standart bukhhalters'koho obliku 19 «Vyplaty pratsivnykam» [International accounting standard 19 «Payments to employees»]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_011.

9. Mizhnarodnyy standart finansovoyi zvitnosti 2 «Platizh na osnovi aktsiy» [International Financial Reporting Standard 2 «Share-Based Payment»]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_011

10. Misevych M. A., Sobolyeva Kh. V. (2020). Monitorynh stymuliv do efektyvnoyi pratsi v haluzi okhorony zdorov'ya. Modeli motyvatsiyi [Monitoring incentives for effective work in the field of health care. Models of motivation]. *Ahrosvit*, 21. 71–77.

11. Ovsyuk N. V., Radchenko O. Yu. (2012). Vyplaty pratsivnykam za PSBO 26 ta MSFZ (IAS) 19: porivnyal'nyy aspekt [Employee benefits under PSBO 26 and IFRS (IAS) 19: a comparative aspect]. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhhalters'koho obliku, kontrolyu i analizu*, 3 (24). 360–368.

12. Olyadnichuk N. V. (2014). Bukhhalters'ky oblik rozrakhunkiv za vyplatamy pratsivnykam ta yoho udoshkonalennya [Accounting of payments to employees and its improvement]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, 84. 149–155. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zhpumus_2014_84_24.pdf.

13. Orlov I. V. (2010). Problemni pytannya obliku vyplat pratsivnykam: analiz dysertatsiy nykh robiv [Problematic issues of accounting for employee benefits: analysis of dissertations]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho*

- natsional'noho tekhnichnoho universytetu. *Ekonomichni nauky*, 18 (1). 141–146. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2010_18\(1\)_24.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2010_18(1)_24.pdf).
14. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] vid 02.12.2010 r. № 2755-UI. URL: <https://tax.gov.ua/nk/spisok1/>
15. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 11 «Zobov'yazannya» [Accounting regulation (standard) 11 «Liabilities»]: zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31.01.2000 r. No 20. URL: minfin.gov.ua.
16. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 26 «Vyplaty pratsivnykam» [Accounting regulation (standard) 26 «Payments to employees»]: zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28.10.2003 r. No 601. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03>.
17. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 10 «Debitors'ka zaborhovanist'» [Accounting regulation (standard) 10 «Receivables»]: zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 08.10.1999 r. No 237. URL: minfin.gov.ua.
18. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 13 «Finansovi instrumenty» [Accounting regulation (standard) 13 «Financial instruments»]: zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.11.2001 r. No 559. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
19. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 16 «Vytraty» [Regulation (standard) of accounting 16 «Expenses»]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29 lys. 1999 r. № 318. URL: minfin.gov.ua.
20. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 23 «Rozkryttya informatsiyi shchodo pov'yazanykh storin» [Accounting regulation (standard) 23 «Disclosure of information about related parties»]: zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 18.06.2001 r. No 303. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>.
21. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 34 «Platizh na osnovi aktsiyi» [Accounting regulation (standard) 34 «Share-based payment»]: zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.12.2008 No 1577. URL: minfin.gov.ua.
22. Pro vidpustky: Zakon Ukrainy [About holidays: Law of Ukraine] vid 15.11.1996 No 504/96–VR. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>
23. Pro kolektyvni dohovory ta uhody: Zakon Ukrainy [On collective agreements and agreements: Law of Ukraine] vid 01.07.1993 r. No 3356–XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>.
24. Pro nederzhavne pensiyne zabezpechennya: Zakon Ukrainy [On non-state pension provision: Law of Ukraine] vid 09.07.2003 r. No 1057–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
25. Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrainy [About wages: Law of Ukraine] vid 24.03.1995 r. No 108/95–VR. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>.
26. Pro pensiyne zabezpechennya: Zakon Ukrainy [On pension provision: Law of Ukraine] vid 05.11.1991 r. No 1788–XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
27. Pro prozhytkovyy minimum: Zakon Ukrainy [About the subsistence minimum: Law of Ukraine] vid 15.07.1999 r. No 966–XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
28. Tsyatkovs'ka O. V. (2014). Osnovni aspekty orhanizatsiyi bukhhalters'koho obliku vyplat pratsivnykam bankiv [The main aspects of the organization of accounting of payments to bank employees]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 25. 462–466. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2014_25_70.pdf.
29. Shevchenko A. (2013). Oblik vyplat pratsivnykam za mizhnarodnymy ta natsional'nymy standartamy bukhhalters'koho obliku [Accounting of payments to employees according to international and national accounting standards]. *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 35(2). 52–58. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpchdtu_2013_35\(2\)_11.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpchdtu_2013_35(2)_11.pdf).
30. Yarmolyuk O. F. (2014). Udoshkonalennya oblikovoho zabezpechennya upravlinnya vyplatamy pratsivnykam pidpryyemstva [Improvement of accounting support for management of payments to employees of the enterprise]. *Efektivna ekonomika*, 4. URL: [http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2947pdf/Znpchdtu_2013_35\(2\)_11.pdf](http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2947pdf/Znpchdtu_2013_35(2)_11.pdf).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Перчук Оксана Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: oksi011279@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-64844-7011>
Researcher ID: 55052018

Ляшенко Микита Сергійович, здобувач третього (наукового) рівня вищої освіти, спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

Мала Юлія Володимирівна, здобувач 2 року навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальність 071 Облік і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Перчук Оксана Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: oksi011279@gmail.com

Ляшенко Никита Сергеевич, соискатель третьего (научного) уровня высшего образования, специальности 071 «Учет и налогообложение»,
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина

Малая Юлия Владимировна, соискатель 2 года обучения второго (магистерского) уровня высшего образования, специальность 071 Учет и налогообложение,
Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Perchuk Oksana, PhD in Economics, Associate Professor,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: oksi011279@gmail.com

Lyashenko Mykyta, applicant of the third (scientific) level of higher education, specialty 071 «Accounting and taxation»,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine

Mala Julia, applicant for 2 years of study of the second (master's) level of higher education, specialty 071
Accounting and Taxation,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine

УДК 005.6:338.48

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-64-71>

СЕРТИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПОСЛУГ ЯК ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

**Романюк І. А.,
Марченко О. А.**

***Предметом дослідження** є теоретичні та практичні аспекти здійснення сертифікації підприємств та стандартизації послуг у туристичній сфері з метою підвищення їх конкурентоспроможності.*

***Метою роботи** є обґрунтування інституційних засад та складників здійснення сертифікації і стандартизації туристичної діяльності на рівні туристичних підприємств і послуг як важливих інструментів управління їх конкурентоспроможністю.*

***Методологічною основою статті** стали як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. У статті використовувалися наукові методи дослідження: історичний, системно-структурного аналізу і синтезу, монографічний, статистико-економічний, проблемно-цільовий.*

***Результати роботи.** У статті визначено сутність сертифікації і стандартизації туристичної діяльності на рівні підприємств, продуктів і послуг. Обґрунтовано їх провідну роль як засобів підвищення конкурентоспроможності вітчизняного туризму та управління нею, у т.ч. на селі. Визначено специфіку та особливості надання сертифікатів і стандартів щодо агроосель та інших підприємств сільського зеленого туризму. Управління ними з допомогою цих дієвих інструментів буде сприяти відродженню та збереженню сільських територій.*

***Галузь застосування результатів.** Результати можуть бути використані туристичними підприємствами, об'єднаними територіальними громадами, регіональними та державними органами влади, неурядовими організаціями, закладами вищої освіти.*

***Висновки.** Вищезазначені шляхи поліпшення процедури здійснення сертифікації послуг у сфері сільського зеленого туризму в Україні не є вичерпними. Враховуючи, що підприємства сільського зеленого туризму перебувають в Україні наразі на етапі становлення, є частиною туристичної галузі і комплексно вирішують соціально-економічні проблеми сільських територій, необхідне термінове здійснення дієвих кроків щодо врегулювання правового статусу даного виду туристичної діяльності та процедури здійснення її сертифікації з метою забезпечення конкурентоспроможності.*

***Ключові слова:** туристична діяльність, підприємства, послуги, сертифікація, стандартизація, інструменти, конкурентоспроможність, управління.*

СЕРТИФИКАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ И СТАНДАРТИЗАЦИЯ УСЛУГ КАК ИНСТРУМЕНТЫ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Романюк И. А.,
Марченко О. А.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты осуществления сертификации предприятий и стандартизации услуг в сфере с целью повышения их конкурентоспособности.

Целью работы является обоснование институциональных устоев и составляющих осуществление сертификации и стандартизации туристической деятельности на уровне туристических предприятий и услуг как важных инструментов управления их конкурентоспособностью.

Методологической основой статьи стали как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В статье использовались научные методы исследования: исторический, системно-структурный анализ и синтез, монографический, статистико-экономический, проблемно-целевой.

Результаты работы. В статье определена сущность сертификации и стандартизации туристической деятельности на уровне предприятий, продуктов и услуг. Обоснована их ведущая роль как средств повышения конкурентоспособности отечественного туризма и управления ею, в т.ч. в деревне. Определены специфика и особенности предоставления сертификатов и стандартов в отношении агрохозяйств и других предприятий сельского зеленого туризма. Управление ими с помощью этих действенных инструментов будет способствовать возрождению и сохранению сельских территорий.

Область применения результатов. Результаты могут использоваться туристическими предприятиями, объединенными территориальными общинами, региональными и государственными органами власти, неправительственными организациями, учреждениями высшего образования.

Выводы. Вышеупомянутые пути улучшения процедуры осуществления сертификации услуг в сфере сельского зеленого туризма в Украине не исчерпывающие. Учитывая, что предприятия сельского зеленого туризма находятся в Украине на этапе становления, являются частью туристической отрасли и комплексно решают социально-экономические проблемы сельских территорий, необходимо срочное осуществление действенных шагов по урегулированию правового статуса данного вида туристической деятельности и процедуры ее сертификации с целью обеспечения конкурентоспособности

Ключевые слова: туристическая деятельность, предприятия, услуги, сертификация, стандартизация, инструменты, конкурентоспособность, управление.

CERTIFICATION OF ENTERPRISES AND STANDARDIZATION OF SERVICES AS TOOLS FOR MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF TOURISM ACTIVITIES IN UKRAINE

Romaniuk Iryna,
Marchenko Oksana,

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the certification of enterprises and standardization of services in the tourism sector in order to increase their competitiveness.

The purpose of the article is to substantiate the institutional foundations and components of the certification and standardization of tourist activities at the level of tourist enterprises and services as important tools for managing their competitiveness.

The methodological basis of the article was both general scientific and special methods of scientific knowledge. Scientific research methods were used in the article: historical, system-structural analysis and synthesis, monographic, statistical-economic, problem-targeted.

Results of the article. The article defines the essence of certification and standardization of tourist activity at the level of enterprises, products and services. Their leading role as a means of increasing the competitiveness of domestic tourism and its management is substantiated, including in the village. The specifics and peculiarities of providing certificates and standards for agro-villages and other enterprises of rural green tourism have been determined. Their management with the help of these effective tools will contribute to the revival and preservation of rural areas.

Results of the article. The results can be used by tourism enterprises, united territorial communities, regional and state authorities, non-governmental organizations, and higher education institutions.

Conclusions. The above-mentioned ways of improving the procedure for certification of services in the field of rural green tourism in Ukraine are not exhaustive. Given that rural green tourism enterprises are currently in the formative stage in Ukraine, are part of the tourism industry and comprehensively solve the socio-economic problems of rural areas, it is necessary to urgently take effective steps to regulate the legal status of this type of tourist activity and the procedure for its certification in order to ensure competitiveness.

Key words: tourism activity, enterprises, services, certification, standardization, tools, competitiveness, management.

JEL Classification: O31, L15, L83

Постановка проблеми. Ринок туристичних послуг є одним із ключових для економік різних країн. Він охоплює інтереси численних суб'єктів господарювання, а саме: туристичних підприємств, транспортних компаній, закладів розміщення, харчування, екскурсійних бюро, музеїв, театрів, інших закладів дозвілля, виробників супутніх послуг і товарів, масмедіа і рекламних компаній, виробників товарів «внутрішнього експорту» (сувенірів, традиційних та автентичних товарів у певних країнах), будівельних компаній тощо. Сфера туризму підтримує близько 50 суміжних галузей, один турист забезпечує роботою 10-12 осіб, а створення додаткового робочого місця в туристичній індустрії коштує в 20 разів дешевше, ніж в галузях промисловості. За статистичними даними UNWTO (Світової організації туризму), протягом останніх 24 років туристичні потоки зросли у 2,6 разів: з 435 млн. осіб у 1990 р. до 1135 млн. осіб у 2018 р.

Сертифікація й стандартизація в сфері туризму – це діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості туристичних послуг та інших процесів туристичного обслуговування. В такому розумінні вони є дієвими інструментами управління конкурентоспроможністю туристичних підприємств і організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем сутності і змісту сільського зеленого туризму, його теоретичних і практичних аспектів розвитку приділяли увагу в своїх роботах багато вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких вагомий внесок зробили Баєв В. В., Вишневська Ю. В., Джинджоян В. В., Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О., Михалко А. О., Романюк І. А., Супрунець М. Г., Торяник В. М., Хімічева Г. І. та ін. Проте вирішення проблем здійснення та використання сертифікації і стандартизації як дієвих інструментів управління конкурентоспроможністю розвитку туристичної діяльності вимагають подальших розробок.

Мета статті – об'єднування інституційних засад та складників здійснення сертифікації і стандартизації туристичної діяльності на рівні туристичних підприємств і послуг як важливих інструментів управління їх конкурентоспроможністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним законодавчим актом, що регулює відносини, пов'язані з діяльністю у сфері стандартизації та застосуванням її результатів, є Закон України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р. № 1315-VII. Іншим нормативно-правовим актом, який визначає спеціальні завдання стандартизації у сфері туризму, є Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР. Згідно з даним законодавчим актом, державна система стандартизації у сфері туристичної діяльності спрямована на: захист інтересів споживачів і держави з питань безпеки туризму, життя і здоров'я громадян, охорони майна та довкілля.

Мова йде також про класифікацію туристичних ресурсів країни, забезпечення їх охорони, встановлення гранично допустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля; підвищення якості туристичних товарів, робіт і послуг відповідно до потреб споживачів і, відповідно, їх конкурентоспроможності; забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій; взаємозамінність та сумісність товарів, робіт, послуг, їх уніфікацію; створення нормативної бази функціонування систем стандартизації та сертифікації товарів, робіт, послуг [1-3].

Центральним органом виконавчої влади, який формує національну систему стандартизації, до 2012 р. був Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт). Варто звернути увагу на те, що розробленням стандартів для сфери туризму на даний час займаються спеціалізовані органи зі структури Держспоживстандарту. На замовлення колишньої Державної туристичної адміністрації (ДТА) України в НДІ «Система» було розроблено всі 3 національні стандарти, що стосуються засобів розміщення туристів. Останній з них уведено в дію вже після реорганізації ДТА. Стандарти для засобів розміщення туристів наступні:

- ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги»;
- ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів»;
- ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення».

На сьогодні в НДІ «Система» планується розроблення національних стандартів з двох напрямів: у галузі зеленого (сільського) туризму; у галузі активного туризму як розроблення системи знаків, покажчиків, позначень на туристичних трасах і маршрутах. Технічний комітет № 118 «Послуги торгівлі, ресторанного господарства, туристичні та виставкові». Функції секретаріату в цьому ТК виконує Київський національний торговельно-економічний університет Міністерства освіти і науки України. ТК 118 було розроблено 2 національні стандарти, які використовуються в ресторанному господарстві:

- ДСТУ 3862-99 «Ресторанне господарство. Терміни та визначення»;
- ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація».

До національних стандартів України також привірюються: державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації; міждержавні стандарти, передбачені Угодою про проведення погодженої політики в сфері стандартизації, метрології та сертифікації у 1992 р. (надалі – міждержавні стандарти); республіканські стандарти Української РСР (застосовуються як національні до їх заміни чи скасування). Таким чином, у сфері туризму України на національному рівні зараз діють 11 стандартів, з яких: 5 національних стандартів України (ДСТУ) – 2 з них стосуються закладів харчування і 3 – засобів розміщення; 6 міждержавних стандартів країн СНД, що адаптовані, згідно з українським законодавством як національні; з них 3 стосуються підприємств харчування і 3 – туристично-екскурсійного обслуговування.

Щодо національних стандартів (ДСТУ) та міждержавних стандартів, то у сфері туризму вони встановлюють загальні обов'язкові вимоги до туристичного обслуговування (тобто гарантування безпеки, охорони здоров'я та життя людей, охорони навколишнього середовища, комплексність, точність і своєчасність виконання), а також рекомендаційні вимоги (комфортність, естетичність тощо) до видів послуг, включаючи умови обслуговування. Рекомендованими вимогами ДСТУ у сфері туризму є вимоги щодо категоризації готелів та аналогічних їм засобів розміщення за системою «зірок» (функції уповноваженого органу зі встановлення категорій готелям виконує Державна агенція розвитку туризму). Однак, якщо заклад одержав сертифікат на відповідність певній категорії (зірці), то виконання рекомендованих вимог стандарту стає для нього обов'язковим.

Подібна ситуація складається й у сфері застосування рекомендованих вимог ДСТУ щодо сертифікації послуг ресторанів і барів на відповідність певному класу. Варто зазначити, що деякі з міждержавних стандартів та окремі положення стандартів туристичних підприємств містять застарілі вимоги і потребують перегляду або внесення змін [4, с. 8]. Показники, що встановлюються національною системою стандартизації, повинні забезпечувати високу якість послуг і враховувати передовий зарубіжний досвід. У світовій практиці стандартизація повністю охоплює діяльність суб'єктів туристичного ринку, зокрема готельне господарство, пасажирські перевезення, зв'язок, освіту тощо.

Україна є діючим членом Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), Світової організації туризму (UNWTO), Світової організації торгівлі (WTO), а отже, зобов'язана виконувати умови Генеральної угоди про торгівлю послугами (GATS). Передусім це стосується стандартизації послуг і гармонізації національних стандартів, щоб нормативні документи не стали перешкодою для підвищення якості послуг і не перетворились у технічні бар'єри. До основних стандартів ISO з туризму належать:

- ISO 18513:2003 (en) [Туристичні послуги – Готелі та інші види засобів розміщення туристів – Термінологія];
- ISO/TR 21102:2013 (en) [Пригодницький туризм. – Лідери. – Особиста компетентність];
- ISO 7001:2007 (en) [Графічні символи. – Інформаційні символи для громадських місць];
- ISO/IEC 29140-1:2011 (en) [Інформаційні технології в навчанні, освіті і підготовці. – Просування мобільних технологій. – Частина 1: Еталонна модель просування];
- ISO 24801-3:2014 (en) [Дайвінг для активного відпочинку. – Вимоги для підготовки аквалангістів. – Частина 2: Рівень 3. – Дайвер керівник];
- ISO 11107:2009 (en) [Дайвінг для активного відпочинку. – Вимоги до підготовки збагаченого повітрям нітрокси (EAN) дайвінг];
- ISO 24801-1:2007 (en) [Дайвінг для активного відпочинку. – Мінімальні вимоги безпеки для підготовки аквалангістів. – Частина 1: Рівень 1. – Дайвер під наглядом інструктора];
- інші стандарти.

Перераховані вище міжнародні стандарти доцільно використати як основу для розробки національних стандартів. Їх прийняття дозволить підвищити рівень туристичного обслуговування, забезпечить зростання конкурентоспроможності вітчизняних туристичних продуктів, а також сформує умови для притоку інвестицій національних та іноземних підприємств і корпорацій у сферу туризму.

Наразі, в Україні сформовано розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі із широкою можливістю використання природного, матеріального та культурного потенціалу регіону з одного боку, і певний різновид підсобної господарської діяльності сільських мешканців у межах та з використанням будівель, ресурсів свого господарства, а також надання туристам, послуг харчування, забезпечення місць для проживання тощо, - з іншого. У світовій практиці значення цього виду туризму зводиться до того, що сільський зелений туризм розглядається як невід'ємна складова комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення багатьох проблем сільських територій.

Враховуючи те, що в умовах фінансової кризи економічні та соціальні проблеми села надзвичайно загострилися, поширення й розвиток сільського зеленого туризму є особливо бажаними в Україні [5, с. 25]. Вирішення комплексу організаційно-правових питань щодо розвитку сільського зеленого туризму необхідно розглядати через призму правового стану особистих селянських господарств, правового режиму землі та майна цих господарств, основних засад господарської діяльності особистих селянських господарств тощо. Проте, нині зазначена туристична галузь потерпає від відсутності необхідного законодавчого забезпечення та нормативного регулювання. Не є винятком і процедура сертифікації послуг, які надаються суб'єктами сільського зеленого туризму.

Важливе значення для перспектив розвитку підприємств сільського зеленого туризму й сільських територій їх розміщення має сертифікація та певна стандартизація туристичних послуг. Знову ж таки в Україні відсутній державний орган із здійснення сертифікації. Між тим існують всі умови та ресурси для здійснення його діяльності. На рівні персоналу це можуть бути фахівці туристичного підрозділу або підрозділу з сертифікації та стандартизації відповідних міністерств і відомств та їх підрозділів у регіонах і на місцях. У країні є достатня кількість закладів вищої освіти, які могли б здійснювати підготовку таких фахівців, а також надати допомогу у розробці алгоритму та переліку питань для сертифікації. Можливо, вона має бути платною, але точно не високовартісною.

У національному та регіональному вимірах слід створити реєстри сертифікованих підприємств і агросадіб за категоріями. Відповідно, і власники, і споживачі мають знати, які показники визначають ту або іншу категорію. Сертифікати розуміються як підтвердження якості та відповідності діяльності для широкого

загалу. При цьому сертифікацію необхідно здійснювати за їх величиною та спеціалізацією на тих або інших послугах [6-8]. Сертифіковані підприємства й агросадиби означають офіційне підтвердження своєї високої репутації й конкурентні переваги. Вони мають значно більше шансів на ринковий успіх через підвищену довіру споживачів до таких підприємств та значний туристичний потік. Це значно підвищує їх роль у справі збереження, відтворення та розвитку сільських територій.

Основними компонентами для оцінки мають бути складники основних сукупностей забезпечення життєдіяльності й відпочинку: побутово-комунальні та санітарно-гігієнічні умови розміщення і проживання; якісне харчування у разі його наявності; безпека трансферу й пропонованих туристичних послуг і продуктів; відповідність персоналу. Насамперед, йдеться про показники їх якості. Тому можна говорити про сертифікацію якості, управління якістю, системи якості тощо. Сертифікація також має бути постійною, відбуваючись періодично, скажімо, один раз на 3-5 років. При цьому вона значним чином відрізняється від інших туристичних підприємств і предметом оцінки, і відсутності вимог до персоналу мати фахову освіту.

Сертифікація туристичних послуг має певні особливості, а підходи до сертифікації послуг у сфері сільського зеленого туризму враховують ще й те, що туристична діяльність у цій сфері відрізняється від туристичної діяльності. Адже суб'єктами надання туристичних послуг є не професіонали, а господарі селянських особистих, підсобних та фермерських господарств, які спираються на наявні місцеві ресурси [9, с. 338]. Особливості, а точніше проблеми, сертифікації послуг у сфері сільського зеленого туризму виникають у результаті практичної відсутності правового забезпечення та регулювання сфери цієї діяльності.

На сьогодні діяльність у сфері сільського зеленого туризму регулюється положеннями Закону України «Про туризм», № 324 від 15.09.1995 р. Право особистих селянських господарств займатися сільським зеленим туризмом визначено в статтях Закону України «Про особисте селянське господарство» № 742 від 15.05.2003 р. Чинний Закон України «Про туризм» має низку недоліків, оскільки регулює туристичну діяльність загалом, не враховуючи особливостей окремих її сфер (зокрема й сільського зеленого туризму). Хоча, у розвиток зазначеного положення, 23 жовтня 2003 р. до Верховної Ради України було подано проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм», який мав визначити особливості здійснення сільського зеленого туризму як виду діяльності, проте він і досі не ухвалений [10-12].

Згідно з проектом, сільський зелений туризм – це відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства. Головною фігурою в забезпеченні функціонування цього виду туризму, в організації відпочинку на селі є сільська родина. Вона надає житло, забезпечує харчування, трансфер і знайомить з особливостями сільської місцевості, пропонує майстер-класи з гончарства, бджолярства, полювання, лозоплетіння, рибальства та багато іншого.

За Законом України «Про особисте селянське господарство», юридична природа особистого селянського господарства полягає в тому, що це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки та споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків і надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності.

Положення «Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 297 від 15.03.2006 р. (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України № 1203 від 16.11.2011 р.) та Закону України «Про особисте селянське господарство» до осені 2012 року прямо встановлювали, що сільський зелений туризм як вид діяльності (у разі відсутності реєстрації фізичної особи як підприємця) дозволів не потребує, а у разі наявності у садибі до семи номерів для туристів, сертифікація послуг із тимчасового розміщення є добровільною. Якщо власник садиби, який надає послуги з тимчасового розміщення, зареєстрований, як підприємець, то сертифікація послуг стосовно безпеки для життя та здоров'я людей, захисту їхнього майна та охорони довкілля – обов'язкова і має здійснюватися згідно з чинним законодавством.

Сертифікація надання туристам послуг харчування у зелених садибах була також обов'язковою, а послуги туристичного супроводу ще й потребували спеціальної освіти та дозволів. Проте, Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 30.07.2012 р. № 876 (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19 вересня 2012 р. за № 1595/21907) внесено зміни до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, виключивши розділ 30 «Готельні послуги та послуги харчування, що надаються суб'єктами туристичної діяльності», тому з цього часу сертифікація готельних послуг та послуг харчування стала виключно добровільною, що не сприяє забезпеченню їх високої якості та конкурентоспроможності.

Варто зауважити, що сертифікація послуг розміщення у США та Європі теж має добровільний характер. Але, зокрема у Франції, проводиться на підставі норм, установлених державною структурою, а у Швеції діє спеціальна Програма «Сільська гостинність». Вона встановлює власні правила – внутрішні стандарти, якими передбачені необхідні умови надання послуг відпочивальникам. Законодавство Польщі та Угорщини не містить спеціального визначення сільського (зеленого, аграрного) туризму. Як назву цієї форми діяльності, у Польщі використовують словосполучення «господарська гостинність», в Угорщині – «сільська хутірська гостинність». У цих країнах розроблено Державні стандарти у сфері сільського туризму.

Наразі, сертифікацію підприємств сільського зеленого туризму в Україні проводили 21 експерт за Програмою «Українська гостинна садиба», яка виконується за сприяння Співки сільського зеленого туризму. Також сертифікація здійснюється за Програмою «Зелена садиба» на основі екологічних вимог та параметрів. Інститутами забезпечення сертифікації, стандартизації та ліцензування туристичної діяльності можна вважати Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію», «Про стандартизацію», «Про акредитацію органів з оцінки відповідності», «Про підтвердження відповідності». Проте потрібно мати на законодавчому рівні закріплені методичні положення та рекомендації щодо сертифікації. Тому знову підтверджується необхідність прийняття Закону України «Про сільський зелений туризм». Екологічна сертифікація садиб здійснюється за відомими світовими системами сертифікації послуг у сфері сільського зеленого туризму, зокрема BlueFlag, GreenGlobe 21, VISIT, Milieubarometer, LegambienteTurismo.

Як і в інших передових країнах, цим саме буде підтверджене розуміння: він потрібен не для підтримки невеликої (поки що) кількості малих туристичних підприємств та агроосель на селі, але їх як основної форми зайнятості сільського населення та збереження й відтворення сільських територій в умовах цифрової економіки, що стрімко розвивається, переводячи основний вид діяльності, - аграрну, - із переважання механічної та ручної праці у високопродуктивну автоматизовану. Тим самим зайнятість як основа відтворення населення в ній буде постійно скорочуватися, тим самим спонукаючи для організації та розвитку інші види діяльності, як от сільський зелений туризм [13].

Враховуючи вже існуючу в Україні процедуру проведення сертифікації послуг у сфері сільського зеленого туризму, для забезпечення пріоритетності розвитку цього виду туризму в Україні, поліпшення процедури здійснення сертифікації й стандартизації послуг, які надаються у цій сфері, її конкурентоспроможності загалом доцільно:

- здійснити впорядкування законодавчої бази, яка регламентує цю діяльність, зокрема прийняттям Верховною Радою закону «Про сільський зелений туризм», внесенням змін до податкового законодавства, Закону України «Про особисте селянське господарство», чітко прописавши визначення суб'єктів надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, їхніх прав, обов'язків та відповідальності, процедуру здійснення сертифікації та підтвердження відповідності особистого селянського господарства державним стандартам, у тому числі у сфері сільського зеленого туризму;

- розробити та впровадити національні стандарти сільського зеленого туризму, зокрема ДСТУ «Послуги туристичні. Туризм сільський зелений. Основні вимоги»;

- розширити номенклатуру вимог та перелік критеріїв за якими сертифікується суб'єкт надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, зокрема у частині надання послуг з організації харчування, дозвілля та екскурсійного обслуговування;

- здійснити акредитацію Співки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні в системі УкрСЕПРО та законодавчо делегувати їй повноваження щодо здійснення процедури сертифікації послуг у сфері сільського зеленого туризму в Україні.

Висновки. Вищезазначені шляхи поліпшення процедури здійснення сертифікації послуг у сфері сільського зеленого туризму в Україні не є вичерпними. Враховуючи, що підприємства сільського зеленого туризму перебувають в Україні наразі на етапі становлення, є частиною туристичної галузі і комплексно вирішують соціально-економічні проблеми сільських територій, необхідне термінове здійснення дієвих кроків щодо врегулювання правового статусу даного виду туристичної діяльності та процедури здійснення її сертифікації з метою забезпечення конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Вишневецька Ю. В. Сертифікація основних послуг у галузі сільського зеленого туризму. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 4. С. 110-113.
2. Мармуль Л. О., Новак Н. П. Розвиток органічного виробництва в Україні на засадах кооперації. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 26-32.
3. Баєв В. В. Концептуальні засади менеджменту якості в сфері туризму. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: Економічні науки*. 2012. Вип. 3(47). С. 164-169.
4. Ігнатенко М. М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності. *Економіка і фінанси*. 2015. № 12. С. 4-11.
5. Романюк І. А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. №2. С. 24-27.
6. Хімичева Г. І., Михалко А. О., Супрунець М. Г. Удосконалення класифікації структурних складових комплексної туристичної послуги. *Вісник КНУТД*. № 1 (106), 2017, С. 65-74.
7. Мармуль Л. О., Радева М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.
8. Торяник В. М., Джинджоян В. В. Механізм державного управління туристичною галуззю в Україні (ліцензування, сертифікація, стандартизація). Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2020. 182 с.
9. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337-340.
10. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003. *ВВР України*. 2003. № 29. Ст. 232.

11. Про сільський та сільський зелений туризм: Проект Закону України від 23.11.2003 р. № 4299. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5.
12. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 року № 324/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
13. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 2020, pp. 304-315.

References

1. Vyshnevs'ka YU.V. (2010). Sertyfikatsiya osnovnykh poslug u haluzi sil's'koho zelenoho turizmu [Certification of basic services in the field of rural green tourism]. *Pivdenoukrayins'kyi pravnychyy chasopys*, 4, 110-113.
2. Marmul' L. O., Novak N. P. (2016). Rozvytok orhanichnoho vyrobnytstva v Ukrayini na zasadaakh kooperatsiyi [Development of organic production in Ukraine on the basis of cooperation]. *Ekonomika APK*, 9, 26-32.
3. Bayev V.V. (2012). Kontseptual'ni zasady menedzhmentu yakosti v sferi turizmu [Conceptual principles of quality management in the field of tourism]. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 3(47), 164-169.
4. Ihnatenko M.M. (2015). Upravlinnya orhanichnym vyrobnytstvom ahrarnykh pidpryyemstv na zasadaakh zdiysnennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti [Management of organic production of agricultural enterprises on the basis of social responsibility]. *Ekonomika i finansy*, 12, 4-11.
5. Romaniuk I.A. (2016). Stratehichne upravlinnya rozvytkom haluzi turizmu na zasadaakh formuvannya korporatyvnoyi kul'tury turystychnykh pidpryyemstv [Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2, 24-27.
6. Khimicheva H.I., Mykhalko A.O., Suprunets' M.H. (2017). Udoshkonalennya klasyfikatsiyi strukturnykh skladovykh kompleksnoyi turystychnoyi posluhy [Improving the classification of structural components of a complex tourist service]. *Visnyk KNUTD*, 1 (106), 65-74.
7. Marmul' L.O., Radyeva M.M. (2006). Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiyanoi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiyanoi ekonomiky [The mechanism of formation of the company's diversification policy in the conditions of the transformational economy]. Kyiv: NNTS IAE.
8. Toryanyk V.M., Dzhyndzhoyan V.V. (2020). Mekhanizm derzhavnogo upravlinnya turystychnoyu haluzzyu v Ukrayini (litsenzuvannya, sertyfikatsiya, standartyzatsiya) [The mechanism of state management of the tourism industry in Ukraine (licensing, certification, standardization)]. Dnipro: VNPZ «DHU».
9. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul' L. and Pylypenko K. (2019). Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 337-340.
10. Pro osobyste selyans'ke hospodarstvo [On personal peasant farming]: Zakon Ukrayiny [Law of Ukraine] 15.05.2003. VVR Ukrayiny. 2003. № 29. St. 232.
11. Pro sil's'kyy ta sil's'kyy zelenyy turizm [On rural and rural green tourism]: Proekt Zakonu Ukrayiny [Draft Law of Ukraine] 23.11.2003 r. № 4299. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5.
12. Pro turizm [On tourism] : Zakon Ukrayiny [Law of Ukraine] 15.09.1995 roku № 324/95-VR / Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
13. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. (2020). Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism. *International Journal of Management (IJM)*, 11 (3), 304-315.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Романюк Ірина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, управління репутацією та клієнтським досвідом, Державний біотехнологічний університет
вул. Алчевських, 44, м. Харків, 61002, Україна
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>
Researcher ID: G-2200-2017

Марченко Оксана Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, Запорізька область, 69000, Україна
e-mail: marchenko_oksana@mdpu.org.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4727-3183>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Романюк Ирина Анатольевна, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, управления репутацией и клиентским опытом
Государственный биотехнологический университет

ул. Алчевских, 44, г. Харьков, 61002, Украина

e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Марченко Оксана Анатольевна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики и гостинично-ресторанного бизнеса

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

ул. Научного городка, 59, г. Запорожье, Запорожская область, 69000, Украина

e-mail: marchenko_oksana@mdpu.org.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Romaniuk Iryna, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Marketing, Reputation Management and Customer Experience

State Biotechnological University

Str. Alchevskikh, 44, Kharkiv, 61002, Ukraine

e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Marchenko Oksana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Hotel and Restaurant Business

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi

St. Naukovy mischechka, 59, Zaporizhzhia, Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

e-mail: marchenko_oksana@mdpu.org.ua

УДК 657.1:65.011.47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-71-77>

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ІННОВАЦІЙ

Скрипник С. В.,

Коваль С. В.,

Шепель І. В.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти удосконалення обліку і розрахунків з оплати праці.

Метою роботи є виявлення проблем та обґрунтування напрямів удосконалення обліку оплати праці й нарахування заробітної плати в аграрних підприємствах на засадах системного підходу та впровадження організаційних інновацій.

Методологічною основою статті стали теоретичні та методологічні положення обліку й оподаткування; нормативно-законодавчі акти та фундаментальні праці вчених з вказаної проблематики. Було використано методи: історичний, абстрактно-логічний, діалектичний, монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу, статистико-економічні, подвійного запису, бухгалтерських рахунків, бухгалтерського балансу, обліково-фінансової звітності.

***Результати роботи.** На засадах системного підходу було виявлено різницю між оплатою праці як процесом та заробітною платою як результатом праці, а також тотожні їх риси. Останні дозволяють розробляти та ідентифікувати форми оплати праці, їх зміст і переваги та можливості застосування. Визначено тенденцію зростання індивідуалізації праці та її оплати на основі контрактів. Обґрунтовано значення обліку оплати праці для підвищення її продуктивності й забезпечення ефективності аграрних підприємств.*

***Галузь застосування результатів.** Одержані практичні рекомендації та розробки можуть бути впроваджені у господарську та облікову діяльність підприємств; підрозділів податкових служб; навчальний та науково-дослідний процес економічних та облікових факультетів закладів вищої освіти.*

***Висновки.** Системний підхід до праці та її обліку дозволив визначити різницю між заробітною платою та оплатою праці; охарактеризувати тарифні та інші форми їх здійснення як організаційні інноваційні інновації; обґрунтувати завдання з обліку. Виконання завдань з обліку оплати праці позитивно впливає на імідж, ефективність функціонування та конкурентоспроможність розвитку аграрних підприємств через стимулювання дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, сумлінне виконання працівниками своїх посадових обов'язків, сприятливий моральний клімат у колективі. Це зумовлює злагодженість облікової роботи від моменту заповнення первинного документа до відображення інформації про нараховану і виплачену заробітну плату у звітності. Саме правильна організація оплати праці, дотримання справедливих пропорцій, співвідношень, обліку розмірів заробітної плати з умовами і результатами праці служать першочерговим чинником стимулювання продуктивності праці, зацікавленості працівників у підвищенні результатів та якості роботи.*

***Ключові слова:** аграрні підприємства, працівники, оплата праці, заробітна плата, облік, нарахування, удосконалення, системний підхід, тарифні форми, індивідуалізація, контракти.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА И РАСЧЕТОВ ОПЛАТЫ ТРУДА В АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ НА ОСНОВЕ СИСТЕМОГО ПОДХОДА И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ ИННОВАЦИЙ

Скрипник С. В.,
Коваль С. В.,
Шепель И. В.

Предметом исследования являются теоретические и практические аспекты усовершенствования учета и расчетов по оплате труда.

Целью работы является выявление проблем и обоснование направлений усовершенствования учета оплаты труда и начисления заработной платы в аграрных предприятиях на основе системного подхода и внедрения организационных инноваций.

Методологической основой статьи стали теоретические и методологические положения учета и налогообложения; нормативно-законодательные акты и фундаментальные труды ученых по указанной проблематике. Были использованы методы: исторический, абстрактно-логический, диалектический, монографический, системно-структурного анализа и синтеза, статистико-экономические, двойной записи, бухгалтерских счетов, бухгалтерского баланса, учетно-финансовой отчетности

Результаты работы. На основе системного подхода была выявлена разница между оплатой труда как процессом и заработной платой как результатом труда, а также тождественные их черты. Последние позволяют разрабатывать и идентифицировать формы оплаты труда, их содержание, преимущества и возможности применения. Определена тенденция роста индивидуализации труда и его оплаты на основе контрактов. Обосновано значение учета оплаты труда для повышения его производительности и обеспечения эффективности аграрных предприятий.

Область применения результатов. Полученные практические рекомендации и разработки могут быть введены в хозяйственную и учетную деятельность предприятий; подразделений налоговых служб; учебный и научно-исследовательский процесс экономических и учетных факультетов высшего образования.

Выводы. Системный подход к труду и его учету позволил определить разницу между заработной платой и оплатой труда; охарактеризовать тарифные и другие формы их осуществления как организационные инновационные инновации; обосновать задачи по учету. Выполнение задач по учету оплаты труда оказывает положительное влияние на имидж, эффективность функционирования и конкурентоспособность развития аграрных предприятий через стимулирование соблюдения правил внутреннего трудового распорядка, добросовестное выполнение работниками своих должностных обязанностей, благоприятный моральный климат в коллективе. Это обуславливает слаженность учетной работы с момента заполнения первичного документа до отображения информации о начисленной и выплаченной заработной плате в отчетности. Именно правильная организация оплаты труда, соблюдение справедливых пропорций, соотношения, учета размеров заработной платы с условиями и результатами труда служат первоочередным фактором стимулирования производительности труда, заинтересованности работников в повышении результатов и качества работы.

Ключевые слова: аграрные предприятия, работники, оплата труда, заработная плата, учет, начисление, усовершенствование, системный подход, тарифные формы, индивидуализация, контракты.

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND CALCULATIONS FOR THE PAYMENT OF LABOR IN AGRICULTURAL ENTERPRISES BASED ON A SYSTEMATIC APPROACH AND ORGANIZATIONAL INNOVATIONS

Skrypnyk Svitlana,
Koval Svitlana,
Shepel Inesa

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of improving accounting and payroll calculations.

The purpose of the article is to identify problems and justify directions for improving the accounting of wages and salaries in agricultural enterprises on the basis of a systematic approach and the implementation of organizational innovations.

The methodological basis of the article was the theoretical and methodological provisions of accounting and taxation; normative-legislative acts and fundamental works of scientists on this issue. The following methods were used: historical, abstract-logical, dialectical, monographic, system-structural analysis and synthesis, statistical-economic, double-entry, accounting accounts, balance sheet, accounting and financial reporting.

Results of the article. Based on the principles of the system approach, the difference between remuneration as a process and wages as a result of labor, as well as their identical features, was revealed. The latter allow to develop and identify the forms of labor payment, their content and advantages and possibilities of application. The trend of increasing individualization of labor and its payment on the basis of contracts has been determined. The importance of accounting for labor remuneration for increasing its productivity and ensuring the efficiency of agricultural enterprises is substantiated.

Field of application of results. The received practical recommendations and developments can be implemented in the economic and accounting activities of enterprises; divisions of tax services; educational and research process of economic and accounting faculties of higher education institutions.

Conclusions. A systematic approach to labor and its accounting made it possible to determine the difference between wages and wages; characterize tariff and other forms of their implementation as organizational innovations; justify accounting tasks. Completion of payroll accounting tasks has a positive effect on the image, functioning efficiency and competitiveness of the development of agrarian enterprises through the stimulation of compliance with the rules of internal labor regulations, the conscientious performance of their duties by employees, and a favorable moral climate in the team. This ensures the coherence of the accounting work from the moment of filling out the primary document to the display of information about accrued and paid wages in the reporting. It is the correct organization of remuneration, observance of fair proportions, ratios, accounting of wage amounts with conditions and results of work that serve as a primary factor in stimulating labor productivity, employee interest in improving results and quality of work.

Key words: agricultural enterprises, employees, remuneration, wages, accounting, accrual, improvement, system approach, tariff forms, individualization, contracts.

JEL Classification: J30, J41, J43, L14, Q12, E24.

Постановка проблеми. Питання нарахування та обліку оплати праці, її оподаткування та аналізу завжди знаходяться у центрі уваги і методології облікової політики, і практики працівників бухгалтерії та менеджменту підприємств і організацій. Це пояснюється тим, що вони дотичні не тільки до формування собівартості та ціни продукції, товарів і послуг, але й визначальним чином впливають на мотивацію та якість роботи працівників – основної продуктивної сили у процесі будь-якої діяльності. Тому їх всебічне дослідження та вирішення є актуальним та значимим завданням для науки і практики господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що питання обліку та оподаткування оплати праці є предметом досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, в Україні вони відображені у працях М. Бондаря, Ф. Бутинця, М.Ігнатенко, Г. Кіндрацької, С.Коваль, Н. Малюги, Л. Мармуль, Н. Новак, В. Плаксієнка, В. Савчука, С. Скрипник, Н. Ткаченко, І.Шепель. У них розглядаються питання нарахування й систем оплати праці, аналітичного і синтетичного обліку та їх уніфікації, оподаткування та їх аналізу.

Проте проблеми обліку й нарахування оплати праці за різних тарифних систем і сіток, за тією або іншою шкалою, особливо в аграрних підприємствах, аналізу оплати праці як чинника конкурентоспроможності та економічної ефективності підприємств, а також важливого складника соціальної політики в якості основного джерела доходів переважної більшості працівників, із застосуванням інструментів системного підходу й організаційних інновацій вимагають подальших наукових розробок.

Мета статті – виявлення проблем та обґрунтування напрямів удосконалення обліку оплати праці й нарахування заробітної плати в аграрних підприємствах на засадах системного підходу та впровадження організаційних інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою умовою та складником функціонування ринків, національного господарства, формування соціально-трудових відносин на підприємствах є праця та заробітна плата. Для працівників вона означає трудовий дохід, який вони отримують в результаті реалізації своїх здібностей, умінь, компетенцій, а для підприємств – це елемент витрат, калькуляційна стаття при формуванні собівартості виробленої продукції, наданих послуг, виконаних робіт. Водночас, оплата праці є основним мотивуючим чинником для працівників бути продуктивними, інноваційними, ініціативними та креативними.

Як економічна категорія, вона відображає відносини між власником підприємства і найманим працівником з приводу розподілу доходу. У цьому контексті заробітна плата підпадає під дію об'єктивних економічних законів і, одночасно, виконує суспільно важливі функції [1-4]. Так, заробітна плата характеризує сукупність товарно-грошових відносин між працівником і роботодавцем з приводу купівлі-продажу робочої сили.

При цьому формування розміру оплати праці в умовах ринкових відносин відбувається під дією закону вартості робочої сили, що зумовлює встановлення рівня заробітної плати, необхідного для забезпечення нормальних умов відтворення робочої сили. Наразі, закон попиту і пропозиції на ринку праці визначає розмір такої винагороди відповідно до кон'юнктури ринку. На розмір оплати праці також впливає дія законів зростання продуктивності праці та підвищення споживчих потреб населення.

Роль оплати праці розкривається через багатовекторність функціонального призначення заробітної плати: відтворювальну, мотиваційну, регулюючу, соціальну та оптимізаційну функції. На думку Ф. Бутинця, якщо недостатньо уваги приділяти хоча б одній з цих функцій, заробітна плата перестане виконувати своє соціально-економічне призначення [5, с. 189]. Вважаємо доцільним також виділити облікову функцію заробітної плати.

Вона полягає в тому, що облік заробітної плати, нарахованої в грошовому виразі за відпрацьований час чи обсяг виконаних робіт відповідно до встановлених тарифних ставок, посадових окладів чи відрядних розцінок, відображає міру участі праці в процесі формування витрат виробництва або іншої діяльності. Отже, облік забезпечує документальне підтвердження трудового внеску працівника і чітко врегульовує механізм визначення розміру оплати праці. З огляду на це, облікова функція є важливою для підприємства, працівника, податкових органів та фондів соціального страхування.

Всебічне вивчення нормативно-законодавчої бази та порівняння складових заробітної плати й фонду оплати праці дозволило стверджувати, що Закон України «Про оплату праці» № 108 від 24.03.95 р. та

Інструкція зі статистики заробітної плати від 13.01.04 р. № 5 прирівнює поняття «заробітна плата» та «оплата праці». Однак ми погоджуємося з думкою інших авторів, що категорії «заробітна плата» і «оплата праці» мають дві позиційні відмінності, які важливо враховувати при смисловій диференціації зазначених категорій: 1) з точки зору суб'єктно-об'єктних правовідносин поняття заробітної плати акцентує увагу на об'єкті правовідносин між працівником і власником, а категорія оплати праці вказує на дію власника, яку він повинен здійснити в силу наявності трудових правовідносин. 2) Оплату праці можна і доцільно розглядати як процес нарахування та виплати роботодавцем заробітної плати. Таким чином, заробітна плата – це винагорода, яку працівник заробив і отримав протягом певного періоду часу. Наразі, заробити додатково до оплати безпосередньо за працю можна ще доплати, заохочення й компенсації, а от визнати оплатою за працю доплати, заохочення та компенсації буде, на наш погляд, некоректно.

Отже, простеживши логіку вітчизняного законодавства, ми вважаємо, що поняття «оплата праці» охоплює сферу організації оплати праці та регламентацію її окремих елементів, а термін «заробітна плата» акцентує увагу на об'єкті трудових відносин. Проте, на відміну від заробітної плати, визначення якої сформульовано в законодавчій термінології, категорія оплати праці вживається виключно як поняття трудового та цивільного права і не має чіткого, юридично закріпленого визначення.

Основою організації оплати праці в Україні є тарифна система. Відповідно до ст. 96 КЗпП вона включає: тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні довідники. Тарифна система являє собою сукупність нормативних матеріалів, за допомогою яких встановлюється рівень заробітної плати працівників підприємства залежно від їхньої кваліфікації, складності робіт, умов праці.

Тому одним із найважливіших питань удосконалення організації оплати праці на сучасному етапі підприємницької діяльності є проблема ефективності функціонування тарифної системи в ринковій економіці і, зокрема, в аграрному секторі. Це зумовлено недостатньою мотивацією праці, недосконалістю колективно-договірних засад регулювання трудових відносин та низьким рівнем оплати праці в сільськогосподарських підприємствах.

З приводу застосування тарифної системи ведеться активна дискусія у науковій економічній літературі та в практиці господарювання. Існує думка, що дана система оплати праці є пережитком планової централізованої економіки і сьогодні необхідність у її застосуванні зникає [6, с. 162]. Проте не завжди можна погодитися цими поглядами. Цілком слушним є також твердження, що тарифна система оплати праці в країні не функціонує ефективно тому, що має занижений характер визначення параметрів і централізований порядок затвердження й перегляду.

При цьому в основу впровадження альтернативних тарифних систем має бути покладено чотири основних принципи: 1) охоплення єдиною шкалою всіх категорій працівників; 2) групування професій і посад за ознакою спільності робіт; 3) віднесення робітників і службовців до розрядів єдиної уніфікованої сітки за складністю робіт або функцій; 4) встановлення тарифної ставки першого розряду в розмірі, що відповідає рівню мінімальної заробітної плати на підприємстві, при рівномірній динаміці зростання міжрозрядних тарифних коефіцієнтів. Вважаємо, що за цих умов заробітна плата працівників галузей, зокрема, аграрного виробництва, в повній мірі буде виконувати свою відтворювальну, мотиваційну та соціальну функції.

Залежно від способу виміру оплати праці – кількості праці або часу, виділяють дві основні її форми: відрядну і погодинну, різновиди яких утворюють відповідні системи оплати праці.

За простої погодинної системи розмір заробітку визначається залежно від тарифної ставки робітника і кількості відпрацьованого ним часу [7, с. 146]. Різновидом погодинної системи є оплата праці за посадовими окладами, що застосовуються на підприємствах для працівників, робота яких має стабільний характер, наприклад, для комірників, вагарів, прибиральників.

Після впровадження простої погодинної оплати праці у практику господарювання виникла необхідність додаткового стимулювання працівників не лише за відпрацьований час, але й за досягнення певних кількісних і якісних показників, а саме: підвищення сортності продукції, економії сировини, матеріалів, пального. У зв'язку з цим на підприємствах стали запроваджувати погодинно-преміальну систему оплати праці.

Сьогодні пошук нових шляхів вдосконалення погодинної форми оплати праці втілюється у почасово-преміальну систему з нормованими завданнями. У разі застосування цієї системи до кожного працівника доводиться конкретне змінне або місячне завдання і результати враховуються під час нарахування премій за даний період [8]. Якщо погодинну оплату праці використовують для інженерно-технічних працівників та службовців, то заробітну плату працівникам основного і допоміжного виробництва, як правило, нараховують за відрядними розцінками.

Сутність відрядної форми оплати праці полягає в тому, що її розмір залежить від кількості виробленої продукції належної якості на основі попередньо установлених норм часу і розцінок з урахуванням складності та умов праці. Основою відрядної оплати праці є норма виробітку і тарифна ставка. Відрядна заробітна плата може бути індивідуальною або/та бригадною. При бригадній формі заробітна плата за виконані роботи розподіляється між членами бригади пропорційно розрядам працівників та кількості відпрацьованих ними годин.

За прямої відрядної системи розмір заробітної плати прямо залежить від результатів праці кожного працівника. Виготовлена ним продукція або виконана робота оплачується за розцінками. Для розрахунку відрядної розцінки застосовується тарифна ставка, яка відповідає розряду роботи, а не розряду, присвоєному робітникові. Непряма відрядна система заробітної плати застосовується для оплати праці допоміжних працівників, зайнятих обслуговуванням основних працівників-відрядників. При цьому заробіток допоміжних працівників залежить від результатів роботи тих працівників-відрядників, яких вони обслуговують.

Відрядно-преміальна система оплати праці передбачає, що працівникові нараховується, крім заробітку за прямою відрядною системою, премія за виконання і перевиконання певних кількісних і якісних показників. Розмір премії устанавлюється у відсотках до заробітку, визначеному за відрядними розцінками.

За відрядно-прогресивної системи оплати праці заробіток працівників у межах завдання виплачується за твердими нормами, а виробіток понад завдання – за підвищеними розцінками [9, с. 278]. При цьому розцінки збільшуються прогресивно зі збільшенням кількості продукції, виробленої понад завдання. Вихідною базою, понад яку оплата за виконану роботу здійснюється вже за підвищеними розцінками, є фактичне виконання норм за останні три місяці. Проте ця вихідна база не може бути нижчою від діючих норм виробітку.

Акордна система оплати праці застосовується для окремих груп працівників. При цьому відрядна розцінка устанавлюється не на окрему виробничу операцію, а на весь комплекс робіт загалом, виходячи із діючих норм часу і розцінок. Порівняно з прямою відрядною оплатою, за акордною заздалегідь визначені обсяг робіт і строк їх виконання, відома сума заробітної плати за нарядом залежно від виконання завдання. Варто зазначити, що у зв'язку з подальшою індивідуалізацією заробітної плати, дедалі більшого поширення набуває контрактна система оплати праці, яка може застосовуватися поряд з існуючою на підприємстві системою оплатою праці. Оплата праці за контрактом є складовою контрактної системи наймання і оплати. Вона досить поширена у практиці ейчар-менеджменту в зарубіжних країнах.

За контрактом працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою і правилами внутрішнього розпорядку, а власник підприємства зобов'язується сплачувати працівникові заробітну плату й забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи [10, с. 81]. Також в умовах розвитку ринкових відносин дедалі більшого розповсюдження набуває форма оплати праці за кінцевий результат у відсотках до одержаного доходу або прибутку.

З метою обліку розрахунків підприємства з працівниками всі виплати класифікують відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку П(С)БО 26 «Виплати працівникам» на п'ять категорій: поточні, виплати при звільненні, інші виплати працівникам, за програмою з визначеною та невизначеною виплатою. Так, відповідно до структури виплат працівникам, заробітна плата відноситься до поточних виплат штатному персоналу.

У процесі виробничо-господарської діяльності розрахунки з оплати праці фокусують інтереси працівників, роботодавців, податкових органів та фондів соціального страхування. Забезпечити достовірну, повну та неупереджену інформацію щодо відпрацьованого часу, обсягу виконаних робіт і наданих послуг, розміру нарахованої та виплаченої заробітної плати покликаний бухгалтерський облік оплати праці та його методика [11]. Основним завданням обліку розрахунків з оплати праці є точне і своєчасне документальне оформлення даних про обсяг виконаних робіт, одержаної продукції і нарахованої оплати праці відповідно до їх кількості та якості.

Також це правильне нарахування оплати праці кожному працівнику відповідно до діючих положень; дотримання порядку розподілу оплати праці за об'єктами бухгалтерського обліку; повний і своєчасний розрахунок з працівниками з оплати праці; своєчасне складання та подання бухгалтерської і статистичної звітності з оплати праці, подання звітності щодо Податкового розрахунку за формою 1 ДФ й до фонду соціального страхування за сплатою єдиного соціального внеску (ЄСВ) та військового збору.

Висновки. Системний підхід до праці та її обліку дозволив визначити різницю між заробітною платою та оплатою праці; охарактеризувати тарифні та інші форми їх здійснення як організаційні інноваційні інновації; обґрунтувати завдання з обліку. Виконання завдань з обліку оплати праці позитивно впливає на імідж, ефективність функціонування та конкурентоспроможність розвитку аграрних підприємств через стимулювання дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, сумлінне виконання працівниками своїх посадових обов'язків, сприятливий моральний клімат у колективі.

Це зумовлює згадженість облікової роботи від моменту заповнення первинного документа до відображення інформації про нараховану і виплачену заробітну плату у звітності. Саме правильна організація оплати праці, дотримання справедливих пропорцій, співвідношень, обліку розмірів заробітної плати з умовами і результатами праці служать першочерговим чинником стимулювання продуктивності праці, зацікавленості працівників у підвищенні результатів та якості роботи.

Список використаних джерел:

1. Афанасієвська Т. В. Організація обліку та контроль розрахунків з оплати праці. *Управління розвитком*. 2014. № 11 (174). С. 40-41.
2. Мармуль Л. О. Підвищення доходності фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2008. №5. С. 74-78.
3. Петренко Н. І., Войчак Л. О. Удосконалення організації обліку заробітної плати та величина мінімальної заробітної плати. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 1010-1015.
4. Романюк І. А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. № 11. 2016. С. 12-15.
5. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів, 5-те вид., доп. і перероб. Житомир : ПП «Рута», 2003. 726 с.
6. Шоляк О. Ю. Методика проведення економічного аналізу виплат працівникам. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. С. 157-164.
7. Плаксієнко В. Я. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах. К.: ЦУЛ, 2014. 464 с.
8. Ігнатенко М. Здійснення автоматизації бухгалтерського обліку аграрних підприємств на засадах впровадження нових програмних продуктів і моделей. *Аграрна економіка*. 2019. № 42

9. Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. *Економічний аналіз: теорія і практика: підручник*. Львів: «Магнолія Плюс», 2006. 428 с.
10. Ткаченко Н. А. *Особливості документального оформлення операцій з обліку праці та її оплати. Облік і фінанси АПК*. 2011. № 3. С. 79-83.
11. Ігнатенко М. М., Сарапіна О. А. *Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. Економічний вісник університету*. Вип. 38, 2018. С. 47-53.

References

1. Afanasiyevs'ka T. V. (2014). *Orhanizatsiya obliku ta kontrol' rozrakhunkiv z oplaty pratsi [Organization of accounting and control of payroll calculations]. Upravlinnya rozvytkom*, 11 (174), 40-41.
2. Marmul' L. O. (2008). *Pidvyshchennya dokhodnosti fermers'kykh hospodarstv [Increasing the profitability of farms]. Ekonomika APK*, 5, 74-78.
3. Petrenko N. I., Voychak L. O. (2017). *Udoskonalennya orhanizatsiyi obliku zarobitnoyi platy ta velychyna minimal'noyi zarobitnoyi platy [Improvement of the organization of wage accounting and the amount of the minimum wage]. Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 20, 1010-1015.
4. Romaniuk I. A. (2016). *Osoblyvosti vidtvoryuval'noho protsesu v ahrarnomu sektori [Peculiarities of the reproductive process in the agricultural sector]. Ahrosvit*, 11, 12-15.
5. Butynets' F.F. (2003). *Bukhhalters'kyi finansovyy oblik [Accounting and financial accounting]. Zhytomyr : PP «Ruta»*
6. Sholyak O. Yu. (2009). *Metodyka provedennya ekonomichnoho analizu vyplat pratsivnykam [Methodology of economic analysis of employee benefits]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 6, 157-164.
7. Plaksiyenko V. Ya. (2014). *Bukhhalters'kyi oblik u vyrobnychkykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh [Accounting in production and agricultural service cooperatives]. Kyiv: TSUL*.
8. Ihnatenko M. (2019). *Zdiysnennya avtomatyzatsiyi bukhalters'koho obliku ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh vprovadzhennya novykh prohramnykh produktiv i modeley [Implementation of accounting automation of agricultural enterprises based on the introduction of new software products and models]. Ahrarna ekonomika*, 42.
9. Kindrats'ka H. I., Bilyk M. S., Zahorodniy A. H. (2006). *Ekonomichnyy analiz: teoriya i praktyka [Economic analysis: theory and practice]. L'viv: «Mahnoliya Plyus»*.
10. Tkachenko N. A. (2011). *Osoblyvosti dokumental'noho oformlennya operatsiy z obliku pratsi ta yiyi oplaty [Peculiarities of documentation of labor accounting operations and its payment]. Oblik i finansy APK*, 3, 79-83.
11. Ihnatenko M. M., Sarapina O. A. (2018). *Vplyv avtomatyzatsiyi obliku ta finansovoyi zvitnosti na bezpeku pidpryyemstv [The impact of automation of accounting and financial reporting on the security of enterprises]. Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 38, 47-53.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Скрипник Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри обліку і оподаткування

Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна

e-mail: skrypnik-s@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3004-6117>

Коваль Світлана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування

Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна

e-mail: koval_s_2017@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-5750>

Шепель Інеса Вадимівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування

Херсонський державний аграрно-економічний університет
просп. Університетський, 5/2, м. Кропивницький, 25031, Україна

e-mail: obl_aud.ksau@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-5579>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Скрипник Светлана Валентиновна, доктор экономических наук, доцент, и.о. заведующего кафедрой учета и налогообложения

Херсонский государственный аграрно-экономический университет
просп. Университетский, 5/2, г. Кропивницкий, 25031, Украина

e-mail: skrypnik-s@ukr.net

Коваль Светлана Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения

Херсонский государственный аграрно-экономический университет
просп. Университетский, 5/2, г. Кропивницкий, 25031, Украина

e-mail: koval_s_2017@ukr.net

Шепель Инесса Вадимовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения

DATA ABOUT THE AUTHORS

Skrypnyk Svitlana, doctor of economic sciences, associate professor, acting head of the department of accounting and taxation

Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine
e-mail: skrypnyk-s@ukr.net

Koval Svitlana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation

Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine
e-mail: koval_s_2017@ukr.net

Shepel Inesa, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation

Kherson State Agrarian and Economic University
ave. Universitetskyi, 5/2, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine
e-mail: obl_aud.ksau@ukr.net

УДК 657.502.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-77-86>

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ І ВІДОБРАЖЕННЯ ЙОГО ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Слюсар С. Т.

Предметом дослідження є порядок оподаткування і відображення екологічного податку в системі бухгалтерського обліку.

Метою статті є розкриття методичного підходу до екологічного оподаткування в Україні, який дозволить виробити пропозиції щодо удосконалення інформаційної бази, сформованої системою бухгалтерського обліку, та її подальшого використання з метою формування різних видів звітності, а також планування дій в напрямі зменшення кількості забруднень суб'єктами господарювання.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень: порівняльний, аналітичний, вибірковий, діалектичний, системний підхід, індукція та дедукція, узагальнення.

Результати роботи. У статті проведено дослідження сучасного стану одаткування в розрізі складових екологічних податків, проаналізовано обсяг таких податків у бюджеті за видами забруднення навколишнього середовища. Виявлено національні, регіональні та місцеві адміністративні рівні впливу, що дозволяють реалізувати природоохоронні плани та заходи в правовому полі. Враховуючи сучасні вимоги користувачів облікової інформації, удосконалено документальне відображення господарської діяльності нарахування зобов'язань з екологічного податку. Розроблено комплекс аналітичної системи обліку для розрахункових операцій з бюджетом за екологічним податком та представлено його практичне застосування.

Галузь застосування результатів в діяльності суб'єктів господарювання в окремих галузях економіки.

Висновки. Запропонований порядок відображення операцій за нарахованими бюджетними зобов'язаннями є результатом виконання вимог екологічного податку. Екологічний облік, у свою чергу, є основою для отримання цієї інформації про витрати, проведення аналізу та моніторингу раціональної природоохоронної діяльності. Тому основним завданням екологічного обліку є розробка статей витрат для обліку 91 Загальновиробничих витрат (або формування окремого субрахунку для обліку екологічних витрат за статтями) та обліку 92 Адміністративні витрати. Водночас ПСБО 16 «Витрати» полегшує надання переліку статей витрат, пов'язаних з їх обліком.

Ключові слова: облік, оподаткування, екологічний податок, навколишнє природне середовище, скиди у водні об'єкти, розміщення відходів.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ И ОТРАЖЕНИЕ ЕГО ОСНОВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Слюсар С. Т.

Предметом исследования является порядок налогообложения и отражения экологического налога в системе бухгалтерского учета.

Целью статьи является раскрытие методического подхода к экологическому налогообложению в Украине, который позволит выработать предложения по усовершенствованию информационной базы, сформированной системой бухгалтерского учета, и ее дальнейшему использованию с целью формирования различных видов отчетности, а также планирования действий по уменьшению количества загрязнений субъектами хозяйствования.

Методологической основой исследования общенаучные и специальные методы научного познания, применяемые на эмпирическом и теоретическом уровнях исследований: сравнительный, аналитический, выборочный, диалектический, системный подход, индукция и дедукция, обобщения.

Результаты работы. В статье проведены исследования современного состояния налогообложения в разрезе составляющих экологических налогов, проанализирован объем таких налогов в бюджете по видам загрязнения окружающей среды. Выявлены национальные, региональные и местные административные уровни влияния, позволяющие реализовать природоохранные планы и мероприятия в правовом поле. Учитывая современные требования пользователей учетной информации, усовершенствовано документальное отражение хозяйственной деятельности начисления обязательств по экологическому налогу. Разработан комплекс аналитической системы учета для расчетных операций с бюджетом по экологическому налогу и представлено его практическое применение.

Область применения результатов в деятельности хозяйствующих субъектов в отдельных отраслях экономики.

Выводы. Предложенный порядок отражения операций по начисленным бюджетным обязательствам является результатом выполнения требований экологического налога. Экологический учет, в свою очередь, является основой получения этой информации о затратах, проведении анализа и мониторинга рациональной природоохранной деятельности. Поэтому основной задачей экологического учета является разработка статей расходов для учета общепроизводственных расходов (или формирования отдельного субсчета для учета экологических расходов по статьям) и учета 92 Административные расходы. В то же время ПСБУ 16 «Расходы» облегчает предоставление перечня статей расходов, связанных с их учетом.

Ключевые слова: учет, налогообложение, экологический налог, окружающая среда, сбросы в водные объекты, размещение отходов.

ENVIRONMENTAL TAXATION AND A REFLECTION OF ITS MAIN ELEMENTS IN THE ACCOUNTING SYSTEM

Sliusar Svitlana

The subject of research is the procedure for taxation and reflection of environmental tax in the accounting system.

The purpose of the article is to disclose a methodological approach to environmental taxation in Ukraine, which will make it possible to develop proposals for improving the information base formed by the accounting system and its further use in order to form various types of reporting, as well as planning actions to reduce the amount of pollution by business entities.

The methodological basis of the study is the general scientific and special methods of scientific knowledge, applied at the empirical and theoretical levels of research: comparative, analytical, selective, dialectical, systematic approach, induction and deduction, generalization.

Results of work. The article carried out studies of the current state of taxation in the context of components of environmental taxes, analyzed the volume of such taxes in the budget by types of environmental pollution. National, regional and local administrative levels of influence have been identified that allow the implementation of environmental plans and measures in the legal field. Taking into account the current requirements of users of accounting information, the documentary reflection of the economic activity of the calculation of environmental tax obligations has been improved. A complex of analytical accounting system for settlement operations with the environmental tax budget was developed and its practical application is presented.

Field of application of results in the activities of economic entities in certain sectors of the economy.

Conclusions. The proposed procedure for reflecting transactions under accrued budgetary obligations is the result of compliance with environmental tax requirements. Environmental accounting, in turn, is the basis for obtaining this information on costs, analyzing and monitoring rational environmental activities. Therefore, the main objective of environmental accounting is to develop expense items to account for general operating expenses (or to form a separate sub-account to account for environmental expenses under the items) and accounting for 92 Administrative expenses. At the same time, application of accounting standart 16 «Expenses» facilitates the provision of a list of items of expenses related to their accounting.

Keywords: accounting, taxation, environmental tax, environment, discharges into water bodies, waste disposal.

JEL Classification: E69, K32, K34, H22, H70.

Система оподаткування будь-якої країни в основному формується для виконання фінансової функції, яка полягає в наповненні державного бюджету. Проте в усьому світі проблема забруднення навколишнього середовища назріла і вирішити її можна за рахунок різноманітних впливів урядів на національному, регіональному та місцевому рівнях. Цьому процесу може сприяти посилення функцій контролю за такими видами податків, як екологічні податки. Для забезпечення контролю корпоративної діяльності необхідно

вивчити шляхи, визначені системою екологічного менеджменту при здійсненні господарської діяльності, що спричиняє забруднення навколишнього середовища, завдяки побудові якісної інформаційної бази. Податки та як такі операції відображаються в бухгалтерському обліку.

У наукових працях викладені результати досліджень проблем екологічного оподаткування з різних наукових позицій: від встановлення сутності економіки до обліково-контрольного забезпечення господарських операцій – М. В. Василець [1], І. В. Гончарук та І. В. Томашук [2], І. В. Замула [3] та М. М. Шигун [4], Б. М. Занько [5, 6], М. Б. Камінська [7], група авторів О. В. Лега, Л. В. Яловега та Т. Б. Прийдак [8], В. Ю. Фабіянська [9], В. А. Фостолович та А. С. Возик [10].

Проте дослідження вчених не повною мірою враховували вимоги часу, а саме посилення аналізу облікової інформації, яка формується в процесі прийняття підприємствами управлінських рішень щодо здійснення природоохоронної діяльності, особливо в частині в обліку витрат на погашення зобов'язань перед бюджетом за екологічним податком та витрати на здійснення постійного моніторингу допустимих нормативів забруднення навколишнього середовища.

Сучасну екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, сформовану внаслідок тривалого нехтування об'єктивними закономірностями розвитку та відтворення природно-ресурсного комплексу України.

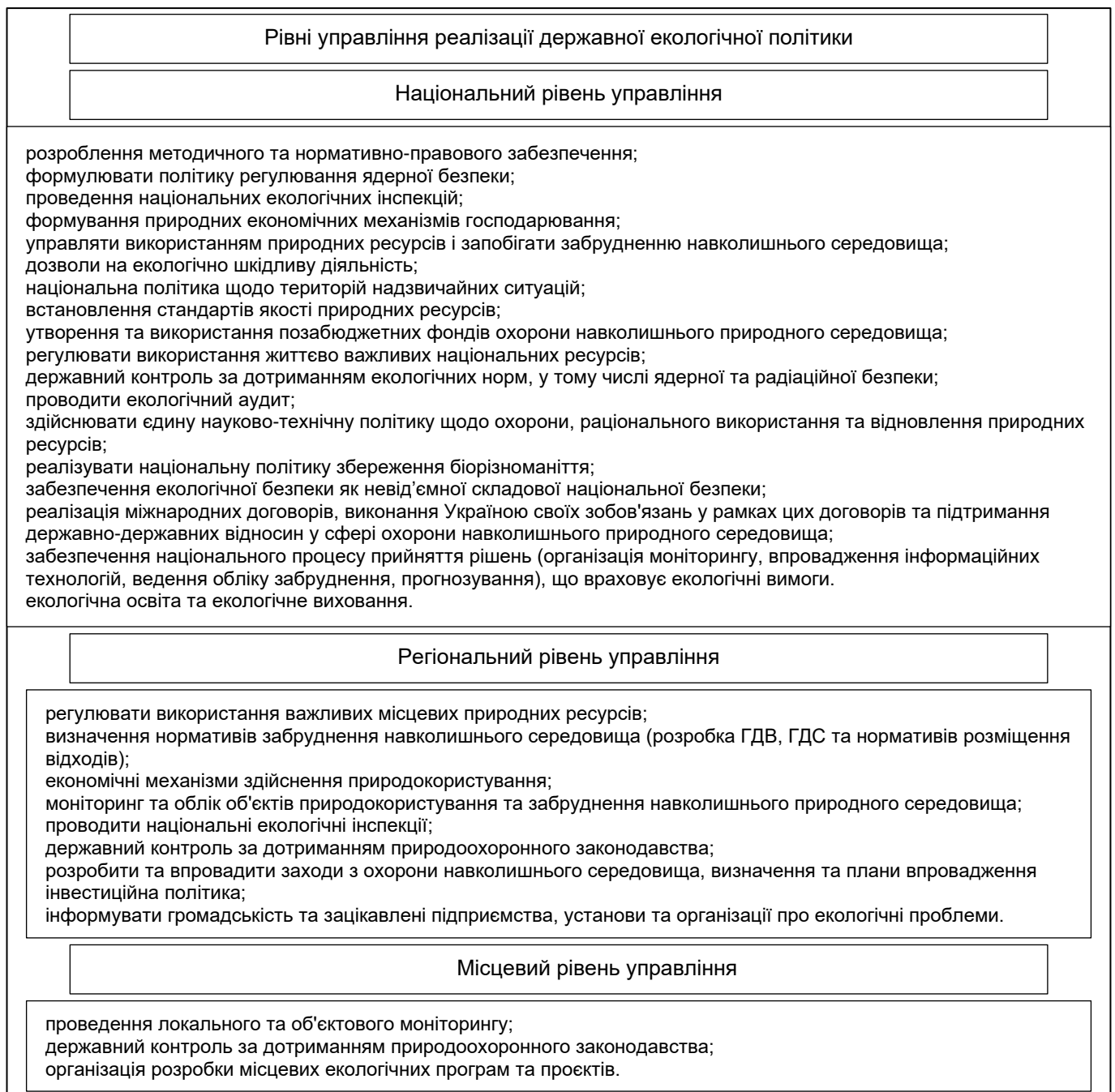

Рисунок 1. Рівні управління реалізації державної екологічної політики

Джерело: сформовано автором на основі [11]

Відбулися структурні зміни в національній економіці, за яких пріоритет надавався розвитку сировинної та гірничодобувної промисловості, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості України в цей період. Українська економіка характеризується високою часткою ресурсомістких та енергоємних технологій, впровадження та розширення яких здійснюється найбільш «дешевим» шляхом – без будівництва відповідних очисних споруд. Це можливо за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування та без урахування вимог охорони довкілля [11].

У 2021 році надійшло зобов'язання зі сплати екологічного податку в розмірі 2779617,70 тис. грн. Загальний обсяг доходів державного бюджету від сплати податків і зборів становить 768587207,6 тис. грн. Відповідно, питома вага податкових надходжень від сплати екологічного податку в загальній структурі дуже мала, лише 0,36%. Зрозуміло, що витрати на реалізацію природоохоронних програм і заходів потребують значно більших фінансових вкладень.

На рисунку 1 перелічено рівні управління реалізацією національної екологічної політики, серед яких на національному рівні управління національною екологічною політикою спеціально запроваджено здійснення екологічного аудиту та обліку забруднення.

За даними Державної служби статистики України, вартість капітальних інвестицій у 2018 р. була найвищою за останні 12 років. Якщо порівняти капітальні інвестиції у 2018 р. з даними за видами природоохоронних заходів у 2016-2017 рр., то можна визначити, що найбільшу питому вагу мають інші напрямки природоохоронної діяльності – 32724,2 тис. грн., 51583,8 тис. грн. та 72755,5 тис. грн. Останній включає витрати на нове будівництво, розширення, реконструкцію, реставрацію, технічне перетворення діючих підприємств і об'єктів, капітальний ремонт і придбання природоохоронного обладнання довгострокового використання.

У таблиці 1 наведено статистичні дані щодо реалізації капітальних інвестицій з охорони навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів.

Таблиця 1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів (2016-2021 рр.), (у фактичних цінах, тис. грн)

	Усього	у тому числі на					
		охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	очищення зворотних вод	поводження з відходами	захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	збереження біорізноманіття і середовища існування	інші напрями природоохоронної діяльності
2016	40533,0	3497,4	2076,7	2223,6	11,1	–	32724,2
2017	63674,3	413,5	8978,3	2694,9	3,8	–	51583,8
2018	88844,2	321,9	10822,6	4875,4	68,8	–	72755,5
2019	80949,8	7543,7	34521,5	2991,5	4,0	35889,1	–
2020	46795,5	16954,4	2648,9	4360,9	4094,4	382,3	18354,6
2021	59826,7	3243,2	50315,4	2949,8	16,8	-	3301,5

Джерело: сформовано автором за даними Держкомстату [12]

Капітальні інвестиції на очищення зворотних вод були другими за величиною капітальними інвестиціями, з 8978,3 тис. грн і 10822,6 тис. грн. у 2017-2018 рр. відповідно. На третьому місці капітальні інвестиції на поведження з відходами – 2694,9 тис. грн та 4875,4 тис. грн відповідно. Крім того, виділено види заходів із захисту навколишнього середовища, такі як захист атмосфери та зміни клімату, а також охорона та відновлення ґрунту, підземних і поверхневих вод відповідно. За 2016-2018 рр. рівень капітальних інвестицій в охорону атмосферного повітря знизився з 3497,4 тис. грн до 321,9 тис. грн. Проте капітальні вкладення на охорону та відновлення ґрунтів, підземних і поверхневих вод зросли з 11,1 тис. грн. до 68,8 тис. грн. відповідно.

Удосконалення існуючого економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, формування стабільного джерела фінансування природоохоронних заходів має стати невід'ємною частиною системи управління та регулювання економіки, сприяти охороні та відтворенню природних ресурсів. Шляхом створення належних економічних умов (інвестиції, оподаткування, кредитування тощо) розвивати потенціал країни [11].

На рівні українського законодавства визначено економічну сутність поняття «Екологічний податок» – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що визначається фактичним обсягом викидів в атмосферне повітря, викидів забруднюючих речовин у водні об'єкти, розміщення відходів, фактичний обсяг радіоактивних відходів, які тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичний обсяг радіоактивних відходів, що утворилися до 1 квітня 2009 року, та фактичний обсяг накопичених радіоактивних відходів, а також за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів, для забезпечення екологічної безпеки, а також безпеки життя та здоров'я громадян [11].

З 01 січня 2022 року збільшилися ставки екологічного податку, а саме:

- викиди в атмосферне повітря – на 5% (п. 241.1-241.3 ПК), а викиди двоокису вуглецю (CO₂) – в 3 рази (п. 243.4 ПК);

- викиди в водні об'єкти – у 2.4 рази. Більше того, передбачається поетапне підвищення ставок екоподатку з 2022 по 2025 рік (п. 37 підрозд. 5 Перехідних положень ПК). З 2022 року по 2024 рік ставки екоподатку складатимуть 30%, 60% та 90% від базового рівня 2025 року, який визначений у п. 245.1 ПК (див. таблицю нижче);

- на 10% та більше підвищили ставки екоподатку за розміщення небезпечних відходів, у т.ч. ртутьмісних приладів (пп. 246.1.1 ПК) і люмінесцентних ламп (пп. 246.1.2 ПК);

- збільшилися на 5% ставки екоподатку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їхніми виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк (п. 248.1 ПК).

Викиди забруднюючих речовин у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення у 2021 р. наведено в табл. 2 у розрізі виробничих та технологічних процесів, технологічного устаткування (установок) за результатами провадження сільськогосподарської діяльності [12].

Таблиця 2. Викиди забруднюючих речовин у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення у розрізі виробничих та технологічних процесів, технологічного устаткування (установок) у 2021 р.

Вид діяльності	Кількість підприємств	Обсяги викидів		Викинуто в середньому одним підприємством, т
		т	% до підсумку	
Сільське і лісове господарство, землекористування та зміна лісової біомаси	835	69812,1	2,3	83,6
Вирощування сільськогосподарських культур з використанням добрив (за винятком гною)	63	476,9	0,0	7,6
Постійні (незмінні) культури	2	8,0	0,0	4,0
Сільськогосподарські культури	61	468,8	0,0	7,7
Садівництво	1,0	0,1	0,0	0,1
Вирощування сільськогосподарських культур без використання добрив	15	28,2	0,0	1,9
Сільськогосподарські культури	15	28,2	0,0	1,9

Джерело: сформовано автором за даними Держкомстату [12]

З 2018 по 2022 рр. ставки екологічного податку за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення наведені в табл. 3 від високого до низького.

У 2021 році постійні джерела забруднення, такі як сільське та лісове господарство, землекористування та зміни лісової біомаси, викинуть в атмосферу 69812,1 тис. т забруднюючих речовин. Екологічний податок за забруднюючі речовини, що викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, розраховується таким чином. Наприклад, підприємства використовують газові котли. При згорянні палива в атмосферу викидаються забруднюючі речовини.

Розглянемо порядок визначення розміру екологічного податку за умови, що підприємство здійснило скиди у ставок забруднюючих речовин (із застосуванням коефіцієнту 1,5 – за скиди забруднюючих речовин у ставки та озера ставки податку): нітратів – 3,590 т та хлоридів – 4,283 т. Визначення зобов'язань перед бюджетом за екологічним податком згідно з наведеними вище даними: $[(3,590 \text{ т} \times 138,57 \text{ грн/т}) + (4,283 \text{ т} \times 46,19 \text{ грн/т})] \times 1,5 = 1042,35 \text{ грн}$.

Наступний вид забруднення навколишнього природного середовища – це розміщення відходів у межах населеного пункту. Для прикладу, підприємство розмістило помірно небезпечні відходи – 12,000 т та малонебезпечні відходи – 6,000 т. При цьому, відходи розміщено в межах населеного пункту або на відстані менш як 3 км від таких меж, за такої ситуації застосовується коефіцієнт – 3. Представимо розрахунок зобов'язань перед бюджетом за екологічним податком згідно з даними наведеними вище: $[(12,000 \text{ т} \times 12,84 \text{ грн/т}) + (6,000 \text{ т} \times 5,0 \text{ грн/т})] \times 3 = 552,24 \text{ грн}$.

Таблиця 3. Ставки податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення

Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, гривень за 1 тону				
	з 01.01.2018	з 01.01.2019	з 01.01.2020	з 01.01.2021	з 01.01.2022
Азоту оксиди	1968,65	2451,84	2451,84	2451,84	2574,43
Аміак	369,22	459,85	459,85	459,85	482,84
Ангідрид сірчистий	1968,65	2451,84	2451,84	2451,84	2574,43
Ацетон	738,45	919,69	919,69	919,69	965,67
Бенз (о) пірен	2506116,51	2121217,74	2121217,74	2121217,74	3277278,63
Бутилацетат	443,4	552,23	552,23	552,23	579,84

Ванадію п'ятиокис	7384,48	9196,93	9196,93	9196,93	9656,78
Водень хлористий	74,17	92,37	92,37	92,37	96,99
Вуглецю окис	74,17	92,37	92,37	92,37	96,99
Вуглеводні	111,26	138,57	138,57	138,57	145,50
Газоподібні фтористі сполуки	4874,09	6070,39	6070,39	6070,39	6373,91
Тверді речовини	74,17	92,37	92,37	92,37	96,99
Кадмію сполуки	15581,58	19405,92	19405,92	19405,92	20376,22
Марганець та його сполуки	15581,58	19405,92	19405,92	19405,92	20376,22
Нікель та його сполуки	79387,98	98872,97	98872,97	98872,97	103816,62
Озон	1968,65	2451,84	2451,84	2451,84	2574,43
Ртуть та її сполуки	83449,45	103931,28	103931,28	103931,28	109127,84
Свинець та його сполуки	83449,45	103931,28	103931,28	103931,28	109127,84
Сірководень	6326,8	7879,65	7879,65	7879,65	8273,63
Сірковуглець	4111,45	5120,56	5120,56	5120,56	5376,59
Спирт н-бутиловий	1968,65	2451,84	2451,84	2451,84	2574,43
Стирол	14375,55	17903,89	17903,89	17903,89	18799,08
Фенол	8935,54	11128,67	11128,67	11128,67	11685,10
Формальдегід	4874,09	6070,39	6070,39	6070,39	6373,91
Хром та його сполуки	52850,62	65822,27	65822,27	65822,27	69113,38
Двоокис вуглецю	0,33	0,41	10,0	10,0	30,0

Джерело: сформовано автором на підставі положень ПКУ в частині оподаткування екологічним податком [13]

Для екологічних податків Податковим кодексом України передбачено, що при переході на маловідходні та безвідходні ресурсо- та енергозберігаючі технології використовується найкраща доступна технологія [12] з коефіцієнтом відрасування 0,8. Податкове законодавство передбачає можливість застосування чинних пільг для впроваджувачів новітніх технологій, що дозволить знизити рівень забруднення навколишнього середовища та ефективніше використовувати природні ресурси. Подано довідку за звітний квартал 2022 р., якою податкове зобов'язання сплачено у строки, прямо передбачені законодавством (табл. 4).

Таблиця 4. Граничні терміни подання та сплати екологічного податку у 2022 р.

Період	Граничний строк подання декларації	Граничний строк сплати
I квартал	10 травня 2022 року	20 травня 2022 року
II квартал	9 серпня 2022 року	19 серпня 2022 року
III квартал	11 листопада 2022 року	19 листопада 2022 року
IV квартал	10 лютого 2023 року	19 лютого 2023 року

Джерело: сформовано автором на підставі положень ПКУ в частині оподаткування екологічним податком [13]

Платник податку перераховує суму податкового зобов'язання, сплачену в єдиному розрахунковому платежі, на суму викидів, викидів забруднюючих речовин та розміщення відходів на рахунок бюджетних коштів, відкритий органом державного казначейства, з визначенням пропорційного розподілу цих коштів, визначеному Бюджетним кодексом України (табл. 5).

Таблиця 5. Розподіл коштів від надходження екологічного податку між державним та місцевими бюджетами протягом 2017-2021 рр.

Роки	Державний бюджет	Спеціальний фонд місцевих бюджетів		
		Всього	у т.ч. до сільських, селищних, міських бюджетів, та з 2015 р. і бюджетів об'єднаних територіальних громад	у т.ч. до обласних бюджетів
2017	20	80	25	55
2018	20	80	25	55
2019	45	55	25	30
2020	45	55	25	30
2021	50	60	30	35

Джерело: сформовано автором на підставі положень ПКУ в частині оподаткування екологічним податком [13]

Для виконання завдань національної екологічної політики на управлінському рівні необхідно розробити відповідний бюджет, у тому числі за рахунок фактичних надходжень для покриття зобов'язань з екологічного податку. Вважаємо, що для реалізації загальнодержавного завдання щодо забезпечення проведення екологічних аудитів та обліку забруднення, вважаємо за необхідне налагодити ефективну систему обліку

екологічного оподаткування. Система бухгалтерського обліку та її підсистеми (розрахунків податків) повинні містити всю необхідну інформацію про операції з відходами, створюючи таким чином податковий обов'язок сплачувати екологічні податки.

За принципом нарахування витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності по мірі їх виникнення, незалежно від дати виплати коштів. Тому витрати за екологічним податком повинні відноситися до того періоду, за який вони нараховуються. Як правило, їх нараховують останнім днем звітного періоду, незважаючи на те, що сплата пройде вже в наступному періоді.

Згідно з положеннями Інструкції № 291 сума податків, зборів (обов'язкових платежів) відображається на рахунку 92 «Адміністративні витрати». Для відображення розрахунків за податками та обов'язковими платежами використовують рахунок 64 «Розрахунки за податками та платежами». Згідно з Інструкцією №291 цей рахунок використовують для відображення інформації про розрахунки підприємства за всіма видами платежів до бюджету. За кредитом рахунку 64 показують нарахування, за дебетом – їх сплату. Цей рахунок має чотири субрахунки: 641 «Розрахунки за податками», 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами», 643 «Податкові зобов'язання», 644 «Податковий кредит» [14].

Розрахунок екологічного податку зазвичай відображається на першому з них. У табл. 6 наведено відповідність між рахунками обліку нарахованих та сплачених зобов'язань з екологічного податку.

Таблиця 6. Відображення в обліку операцій з нарахування та сплати екологічного податку

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
1.	Нараховано екологічний податок	92	641	2011,52
2.	Сплачено екологічний податок до бюджету	641	311	2011,52

Джерело: сформовано автором на підставі [14]

У п.п. 44.1 Податкового кодексу України передбачено, що для цілей оподаткування платник податку зобов'язаний вести облік доходів, витрат та інших показників, що мають значення для визначення об'єкта оподаткування та/або податкового зобов'язання, згідно з основними документами, бухгалтерські записи. Реєстри, бухгалтерська звітність, інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів [13]. Платникам податків забороняється формувати показники податкової та митної декларації за даними, що не підтверджуються документально.

Використовуйте розрахунок податкового зобов'язання з екологічного податку (за забруднюючі речовини, що викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами) та розрахунок податкового зобов'язання з екологічного податку (тобто за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або об'єктах). На підставі відображеної інформації в перерахованих вище документах, складається Податкова декларація екологічного податку.

При відображенні в бухгалтерському обліку неповоротних відходів, які обкладаються екологічним податком, важливо відразу і правильно вибрати відповідну одиницю виміру. Під час обліку відходів, що не підлягають вторинній переробці, суб'єкти господарювання можуть використовувати різні одиниці виміру об'єму, наприклад кубічні дециметри (літри) або кубічні метри.

Безповоротні відходи I-IV класів небезпеки, з яких сплачується екологічний податок, платник податку повинен відображати в обліку в одиницях виміру маси, наприклад кілограмах, щоб податок у додатку 3 податкової декларації екологічного податку об'єкт утилізації точно відображається.

Проте в окремих випадках, коли розміщені надзвичайно небезпечні відходи, застосовується ставка екологічного податку, яка розраховується не за тону, а за одиницю ставки відходів. Особливо це стосується таких відходів, як люмінесцентні лампи та обладнання, що містить ртуть. Оскільки такі показники потрібно переводити в тонни, рекомендуємо скористатися знаннями технічних експертів, оскільки Держфінмоніторинг вважає, що вирішення подібних проблем виходить за межі його компетенції, і рекомендує звертатися до Міністерства екології та природних ресурсів за уточненням.

При обчисленні екологічного податку суб'єкти господарювання також повинні мати інформацію нефінансового характеру, за якою можна охарактеризувати місце (територію) розміщення відходів. Це тому, що при розміщенні відходів у певних місцях може застосовуватися підвищений коефіцієнт, помножений на розраховану суму цього податку.

Наприклад, відповідно до ст. 246 Податкового кодексу України податкові зобов'язання з екологічного податку, визначені у звичайних ставках екологічного податку, збільшуються втричі:

- розміщувати відходи на звалищах, які не забезпечують повного видалення забруднення повітря чи води;
- якщо відходи розміщені в навколишньому природному середовищі в межах населеного пункту або в межах 3 км від цих меж [13].

Фактичні екологічні зобов'язання можуть бути відображені в системах бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання в розділі рахунків аналізу, які відкриті на рахунку 64 «Розрахунки за податками і платежами» і відповідно на субрахунку 641.5 «Розрахунки за екологічним податком». За кредитом цього субрахунку відображається нарахований екологічний податок і за кредитом його перерахування до бюджету.

Реальні екологічні зобов'язання можуть бути відображені в системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання у розрізі аналітичних рахунків, які відкриваються до рахунку 64 «Розрахунки за податками і

платежами» і, відповідно, субрахунок 641.5 «Розрахунки за екологічним податком». За кредитом даного субрахунку відображають нарахування екологічного податку, а перерахування його до бюджету – за кредитом. Надаємо облік та аналіз екологічного податку за видами платежів (первинний платіж, штрафи, пеня), а також призначаємо рахунки аналізу: податок за фактичні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел; податок за фактичні викиди; податок за фактичні розміщення відходів (рис. 2).

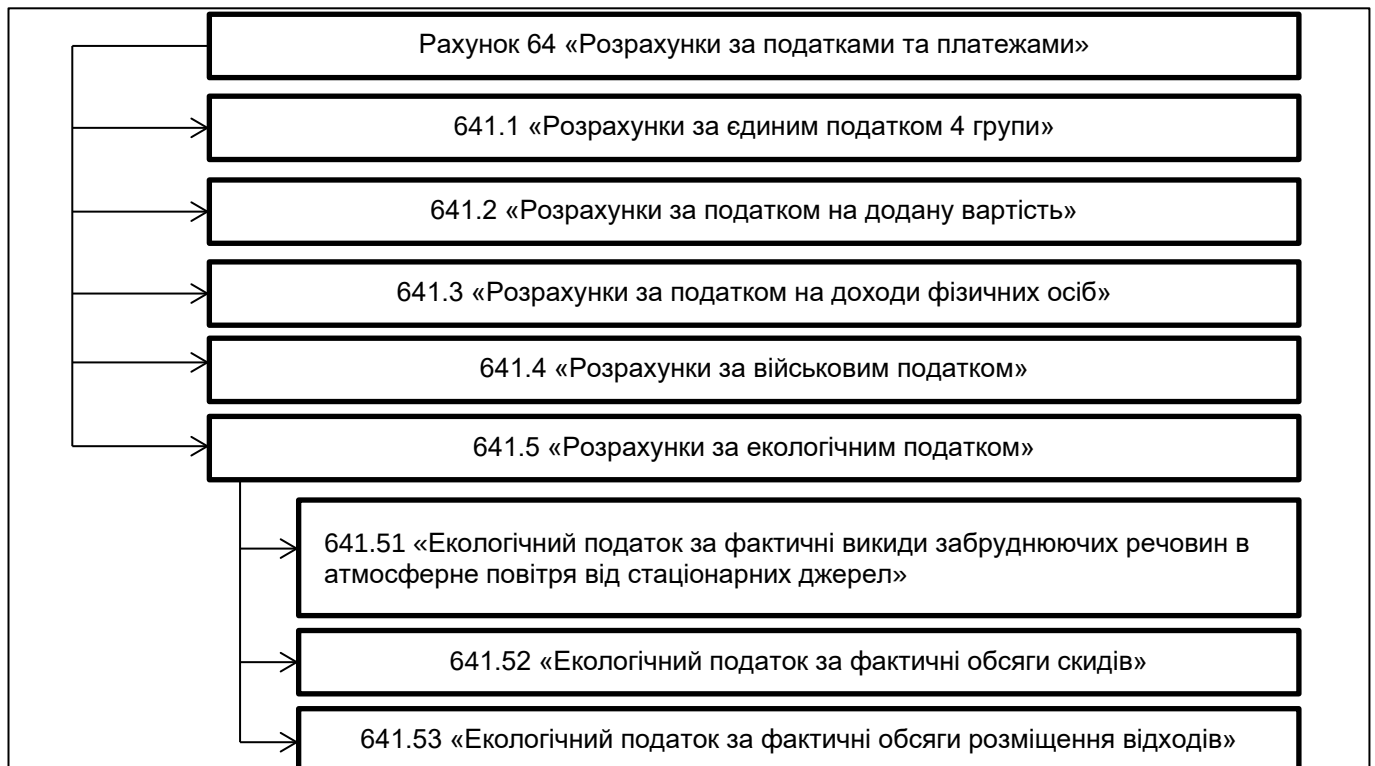

Рисунок 2. Аналітичний облік податкових розрахунків і платежів за зобов'язаннями з екологічного податку

Джерело: авторська розробка

Основою справляння екологічного податку є компенсація негативного впливу господарської діяльності підприємств на довкілля. Екологічні податки – це інструменти впливу на діяльність суб'єктів господарювання з метою охорони довкілля, зменшення шкідливого впливу та стимулювання суб'єктів господарювання до зменшення забруднення навколишнього середовища.

Однак із зростанням ставок екологічного податку фінансових стимулів для забруднювачів недостатньо, щоб спонукати їх до скорочення викидів, викидів та утилізації відходів. Практика показала, що навіть в окремих галузях економіки податок становить 0,1% від виробленої суб'єктом господарювання продукції.

Експерти у сфері екологічного оподаткування провели опитування платників екологічного податку в рамках проекту з аналізу перешкод на шляху впровадження принципів зеленої економіки в Україні. Відповідно, за результатами опитування, екологічний податок не збільшує податкове навантаження платника і виявляється не обтяжливим.

Висновки. Побудова сучасних податкових правил має базуватися не лише на традиційних принципах справедливості, економічного ефекту та адміністративної доцільності, а й враховувати додатковий принцип – вплив існуючих податкових інструментів на природне середовище. Звичайно, основною метою оподаткування є отримання податкових надходжень до бюджету. Однак досить важливою є інша мета – зміна поведінки забруднювачів природного середовища: скорочення виробництва та споживання шкідливих для навколишнього середовища продуктів, зменшення забруднення та упередженого ставлення до нього, відшкодування екологічної шкоди та сприяння збереженню природних ресурсів. Виявлені тенденції екологічних податків зумовлюють необхідність подальших досліджень, шляхів удосконалення екологізації податкових систем, зокрема удосконалення податків на ресурсну ренту та запровадження податків, пов'язаних з вичерпанням невідновлюваних ресурсів.

Основним завданням обліку екологічних витрат є формування та подання повної, своєчасної та достовірної інформації про екологічні витрати для ефективного управління природоохоронною діяльністю підприємств із забезпечення охорони природних ресурсів. Правильна організація екологічної калькуляції надасть промисловим підприємствам можливість повно та об'єктивно враховувати екологічні аспекти своєї діяльності, щоб оперативно виявляти ризик неправомірного впливу людини на довкілля, своєчасно вживати попереджувальних заходів та визначати середовище, в якому підприємство розвиває свою траєкторію

розвитку. Отже, впровадження екологічного обліку в загальну інформаційну систему фінансового обліку може активізувати власне природоохоронну діяльність та забезпечити інформаційну підтримку процесу управління екологічним потенціалом підприємств.

Список використаних джерел

1. Василець М. В. Тенденції розвитку екологічного аудиту. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 6. С. 109-119.
2. Гончарук І. В., Томашук І. В. Вплив еколого-економічного фактору на особливості організаційно-економічного механізму використання ресурсного потенціалу сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 52-62.
3. Замула І. В., Шигун М. М. Аналітична модель бухгалтерського обліку екологічної діяльності. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Відп. ред. д.е.н., проф. Кузьмін О.Є. 2019. № 647. С. 337-343.
4. Замула І. В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки: монографія. Житомир: ЖДТУ. 2017. 440 с.
5. Занько Б. М. Бухгалтерський облік як джерело інформації для обчислення екологічного податку. *Збалансоване природокористування*. 2014. № 4. С. 45-48.
6. Занько Б. М. Обліково-аналітичне обчислення екологічного податку. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 1. С. 33-36.
7. Камінська М. Б. Економічні та облікові аспекти екологобезпечного розвитку аграрних підприємств. *Молодий вчений*. №4 (44). 2017. С. 662-665.
8. Лега О. В., Яловега Л. В., Прийдак Т. Б. Екологічний податок: особливості обліку і оподаткування у контексті нормативно-правових змін. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2017. Вип. 185. С. 231-242.
9. Фабіянська В. Ю. Біологічне паливо як об'єкт зовнішнього та внутрішнього контролю. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. № 4 (81). 2019. С. 261-274.
10. Фостолович В. А., Возик А. С. Суть екологічного податку в економіці природокористування. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2015. № 4. С. 175-180.
11. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР
12. Державний комітет статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI.
14. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2011 р. № 291.
15. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 07.12.2018 р. № 982.

References

1. Vasylecj, M. V. (2018). Tendenciji rozvytku ekologichnogho audytu [Development trends of environmental audit]. *EKONOMIKA. FINANSY. MENEDZhMENT: aktualni pytannja nauky i praktyky* – «ECONOMY. FINANCES. MANAGEMENT: Topical issues of science and practical activity», 6, 109-119 [in Ukr.].
2. Ghoncharuk, I. V., & Tomashuk, I. V. (2017). Vplyv ekologho-ekonomichnogho faktoru na osoblyvosti orghanizacijno-ekonomichnogho mekhanizmu vykorystannja resursnogho potencialu siljsjkykh terytorij [Influence of ecological-economic factors of the peculiarities of the organizationaleconomic mehanism of the resource potential of rural territories] *EKONOMIKA. FINANSY. MENEDZhMENT: aktualni pytannja nauky i praktyky* – «ECONOMY. FINANCES. MANAGEMENT: Topical issues of science and practical activity», 4, 52-62 [in Ukr.].
3. Zamula, I. V., & Shyghun, M. M. (2019). Analitychna modelj bukhghaltersjkogho obliku ekologichnoj dijalnosti [Analytical model of accounting for environmental activities]. O.Je. Kuzjmin (Ed.), *Visnyk nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjska politekhnika»: Menedzhment ta pidprijemnyctvo v Ukraini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku* – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»: Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development, 647, 337-343 [in Ukr.].
4. Zamula, I. V. (2017). Bukhghaltersjkyj oblik ekologichnoj dijalnosti u zabezpechenni stijkogho rozvytku ekonomiky: monoghrafija [Accounting of ecological activity in ensuring sustainable development of the economy: a monograph]. Zhytomyr : ZhDTU [in Ukr.].
5. Zanjko, B. M. (2014). Bukhghaltersjkyj oblik jak dzherelo informacii dlja obchyslennja ekologichnogho podatku [Accounting as a source of information for the calculation of environmental tax]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannja – Balanced natural resources*, 4, 45-48 [in Ukr.].
6. Zanjko, B. M. (2017). Oblikovo-analitchne obchyslennja ekologichnogho podatku [Accounting and analytical calculation of ecological tax]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannja – Balanced natural resources*, 1, 33-36 [in Ukr.].
7. Kaminsjka, M. B. (2017). Ekonomichni ta oblikovi aspekty ekologhobezpechnogho rozvytku aghrarnykh pidprijemstv [Economic and accounting aspects of ecological and safe development of agricultural enterprises]. *Molodyj vchenyj – Young Scientist*, 4(44), 662-665 [in Ukr.].

8. Legha, O. V., Yalovega, L. V., & Pryjda, T. B. (2017). *Ekologichnyj podatok: osoblyvosti obliku i opodatkovannja u konteksti normatyvno-pravovykh zmin* [Environmental tax: features of accounting and taxation in the context of regulatory and legal changes]. *Visnyk Kharkivskogo nacionalnogo tekhnichnogo universytetu sil'skogho gospodarstva imeni Petra Vasylenka – Bulletin of Kharkiv State Technical university of Agriculture name Peter Vasilenko*, 185, 231-242 [in Ukr.].
9. Fabijanska, V. Ju. (2019). *Biologichne palyvo jak ob'jekt zovnishnjogho ta vnutrishnjogho kontrolju* [Biofuel as an object of external and internal control]. *Zbirnyk naukovykh pracj VNAU. Serija: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences*, 4(81), 261-274 [in Ukr.].
10. Fostolovych, V. A. & Vozyk, A. S. (2015). *Sutj ekologichnogo podatku v ekonomici pryrodokorystuvannja* [The essence of environmental tax in the economy of nature use]. *Zbirnyk naukovykh pracj VNAU. Serija: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences*, 4, 175-180 [in Ukr.].
11. *Postanova Verkhovnoji Rady Ukrainy. (1998). Pro Osnovni naprjamy derzhavnoji polityky Ukrainy u ghaluzi okhorony dovkilja, vykorystannja pryrodnykh resursiv ta zabezpechennja ekologichnoji bezpeky* [About the main directions of the state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and ensuring environmental safety]. zakon3.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/188/98-VR/> [in Ukr.].
12. *Derzhavnyj komitet statystyky* [State Statistics Committee of Ukraine]. ukrstat.gov.ua. URL://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukr.].
13. *Verkhovna Rada Ukrainy. (2010). Podatkovyj kodeks Ukrainy* [The Tax Code of Ukraine]. zakon5.rada.gov.ua URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/>
14. *Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2011). Instruksii pro zastosuvannja Planu rakhunkiv bukhgalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'язan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii* [Instruction on the application of the Plan of Accounts of Accounting for Assets, Capital, Commitments and Business Operations of Enterprises and Organizations]. zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/> [in Ukr.].
15. *Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2018). Metodychni rekomendatsii zi skladannia zvituv pro upravlinnia* [Methodological recommendations for drawing up a management report]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18/> [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Слюсар Світлана Тимофіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
 вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
 e-mail: devko89@ukr.net
 ORCID ID: 0000-0002-3068-6387
 Researcher ID: T-1176-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Слюсар Светлана Тимофеевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе
 ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
 e-mail: devko89@ukr.net

DATA ABOUT AUTHOR

Svitlana Sliusar, PhD (Economics), Associate Professor of finance, account and taxation, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
 Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
 e-mail: devko89@ukr.net

БАГАТОСТУПЕНЕВА СТРУКТУРА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ)

Варналії З. С.

Актуальність теми дослідження. Глобалізаційні загрози сучасності зумовлюють надзвичайну актуальність проблеми забезпечення національної безпеки будь-якої держави. Новим масштабним викликом для національної безпеки України стала військова агресія російської федерації проти України, великомасштабна війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року. В умовах військової агресії посилюється роль і значення подальшого розвитку безпекології.

Постановка проблеми. З огляду на актуальність та необхідність поглиблення теоретичних засад безпекології, особливо в умовах сучасної війни, а також концептуального визначення механізмів (інструментів) забезпечення безпеки в різних сферах, потребують наукової розвідки окремих складових, зокрема, економічної та фінансової безпеки, їх багатоступеневості та багаторівневості як об'єкта дослідження економічної безпекології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем економічної та фінансової безпеки присвятили свої праці такі науковці, як: О. І. Барановський [1], Т. Г. Васильців [5], О. А. Грішнова [12], Д. В. Нікитенко [8], С. В. Онищенко [9], Ю. М. Харазішвілі [12], С. М. Шкарлет [11] та інші. Результати власних наукових досліджень проблеми економічної та фінансової безпеки наведені в [2-4].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючі наукові напрацювання у вирішенні зазначених питань, на актуальність та необхідність якнайшвидшого їх вивчення та вирішення, питання багатоступеневості та багаторівневості безпеки України, зокрема економічної та фінансової безпеки, не набули відповідного та повноцінного наукового дослідження, розглядаються здебільшого фрагментарно, що, актуалізує тему дослідження та є (має бути) подальшим розвитком економічної безпекології.

Постановка завдання, мети дослідження. Предметом дослідження статті є теоретико-методологічні та методичні аспекти багатоступеневості та багаторівневості безпеки України, зокрема економічної та фінансової безпеки. Метою статті є розкриття сутності та обґрунтування теоретичних засад багатоступеневості та багаторівневості безпеки держави на прикладі економічної та фінансової складової безпеки держави.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення наукового дослідження використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, використовувалися наукові методи дослідження: діалектичний – для обґрунтування змісту теоретичних положень; абстрактно-логічний – для визначення сутності безпеки держави та основних її складових економічної та фінансової; гіпотетично-дедуктивний – для побудови основних робочих гіпотез щодо багатоступеневості безпеки держави; системно-структурний аналізу і синтезу – для виявлення багаторівневого складу економічної та фінансової безпеки.

Галузь застосування результатів. Отримані наукові висновки й результати доцільно використовувати в науковій діяльності та у подальшому дослідженні актуальних проблем економічної безпекології, в навчально-науковому процесі закладів вищої освіти при підготовці фахівців за

спеціальністю 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою», в сфері забезпечення економічної та фінансової складової безпеки держави.

Висновки. Визначено та розкрито роль та місце економічної та фінансової безпеки в системі національної безпеки в глобалізаційних загрозах, зокрема, в умовах військової агресії. Дано авторське визначення економічної безпекології як міждисциплінарної науки про сутність, закономірності та шляхи ефективного захисту національних інтересів від реальних та потенційних, екзогенних та ендогенних загроз. Визначено багатоступеневість та багаторівневність безпеки держави на прикладі економічної та фінансової складової безпеки України.

Ключові слова: безпека, національна безпека, економічна безпека, фінансова безпека, безпекологія, економічна безпекологія, багатоступеневість, багаторівневність.

МНОГОСТУПЕНЧАТАЯ СТРУКТУРА БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА (НА ПРИМЕРЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ)

Варналий З. С.

Актуальность темы исследования. Глобализационные угрозы современности обуславливают чрезвычайную актуальность проблемы обеспечения национальной безопасности любого государства. Новым масштабным вызовом для национальной безопасности Украины стала военная агрессия российской федерации против Украины, крупномасштабная война, начавшаяся 24 февраля 2022 года. В условиях военной агрессии усиливается роль и значение дальнейшего развития науки о безопасности.

Постановка проблемы. Учитывая актуальность и необходимость углубления теоретических основ науки о безопасности, особенно в условиях современной войны, а также концептуального определения механизмов (инструментов) обеспечения безопасности в различных сферах, требуют научной разведки отдельных составляющих, в частности, экономической и финансовой безопасности, их многоступенчатость и многоуровневость исследования науки об экономической безопасности.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованием проблем экономической и финансовой безопасности посвятили свои труды такие ученые, как: А. И. Барановский [1], Т. Г. Васильцев [5], О. А. Гришнова [12], Д. В. Никитенко [8], С. В. Онищенко [9], Ю. М. Харацишвили [12], С. М. Шкарлет [11] и другие. Результаты собственных научных исследований проблемы экономической и финансовой безопасности приведены в [2-4].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на существующие научные наработки в решении указанных вопросов, на актуальность и необходимость скорейшего их изучения и решения, вопросы многоступенчатости и многоуровневости безопасности Украины, в частности экономической и финансовой безопасности, не получили соответствующего и полноценного научного исследования, рассматриваются в основном фрагментарно, что актуализирует тему исследования и есть (должно быть) дальнейшим развитием науки об экономической безопасности.

Постановка задачи, цель исследования. Предметом исследования статьи теоретико-методологические и методические аспекты многоступенчатости и многоуровневости безопасности Украины, в частности экономической и финансовой безопасности. Целью статьи является раскрытие сущности и обоснование теоретических основ многоступенчатости и многоуровневости безопасности государства на примере экономической и финансовой безопасности государства.

Метод и методология исследования. В процессе проведения научного исследования использованы как общенаучные, так и специальные методы научного познания. В частности, использовались научные методы исследования: диалектический – для обоснования содержания теоретических положений; абстрактно-логический – для определения сущности безопасности государства и основных его составляющих экономической и финансовой; гипотетически-дедуктивный – для построения основных рабочих гипотез по поводу многоступенчатости безопасности государства; системно-структурный анализ и синтез – для выявления многоуровневого состава экономической и финансовой безопасности.

Область применения результатов. Полученные научные выводы и результаты целесообразно использовать в научной деятельности и в дальнейшем исследовании актуальных проблем экономической безопасности, в учебно-научном процессе учреждений высшего образования при подготовке специалистов по специальности 8.18010014 «Управление финансово-экономической безопасностью», в сфере обеспечения экономической и финансовой и финансовой составляющей безопасности государства.

Выводы. Определены и раскрыты роль и место экономической и финансовой безопасности в системе национальной безопасности в глобализационных угрозах, в частности, в условиях военной агрессии. Дано авторское определение экономической безопасности (науки об экономической безопасности) как междисциплинарной науки о сущности, закономерностях и путях эффективной защиты национальных интересов от реальных и потенциальных, экзогенных и эндогенных угроз. Определены многоступенчатость и многоуровневость безопасности государства на примере экономической и финансовой составляющей безопасности Украины.

Ключевые слова: *безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, финансовая безопасность, безопаснология, экономическая безопаснология, многоступенчатость, многоуровневость.*

MULTI-STAGE STRUCTURE OF STATE SECURITY (THE CASE OF ECONOMIC AND FINANCIAL SECURITY)

Varnalii Zakharii

Relevance of the research topic. *The globalization threats of modernity determine the extreme urgency of the problem of ensuring the national security of any state. A new large-scale challenge for national security of Ukraine was the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, a large-scale war that began on February 24, 2022. Under conditions of military aggression, the role and significance of the further development of security are enhanced.*

Formulation of the problem. *Given the relevance and need to deepen the theoretical foundations of security, especially in the context of current warfare, as well as the conceptual definition of mechanisms (tools) for ensuring security in various areas, scientific intelligence of individual components, in particular, economic and financial security, their multi-stage and multi-level nature as economic security studies are required.*

Analysis of recent research and publications. *Such scientists as O. I. Baranovskyi [1], T. H. Vasylytsiv [5], O. A. Grishnova [12], D. V. Nikytenko [8], S. V. Onyshchenko [9], Yu. M. Kharazishvili [12], S. M. Shkarlet [11] and others devoted their works to the study of the problems of economic and financial security. The results of our own scientific research on the problem of economic and financial security are given in [2-4].*

Highlighting unexplored parts of the general problem. *Despite the existing scientific developments in solving these issues, the relevance and the need for their early study and solution, the issues of multi-stage and multi-level security of Ukraine, in particular, economic and financial security, appropriate and full-fledged scientific studies have not been received and considered mostly fragmentary, which actualizes the topic of research and is (should be) the further development of economic security.*

Statement of the problem, and the purpose of the study. *The subject of the paper is the theoretical, methodical, and methodological aspects of Ukraine's multi-stage and multi-level security, particularly economic and financial security. The purpose of the paper is to reveal the essence and substantiate the theoretical foundations of the multi-stage and multi-level security of the state on the example of the economic and financial security of the state.*

Method and methodology of research. *In the process of conducting scientific research, both general scientific and special methods of scientific knowledge were used. In particular, scientific research methods were used: dialectical - to substantiate the content of theoretical provisions; abstract-logical - to determine the essence of the security of the state and its main economic and financial components; hypothetical-deductive - to build the main working hypotheses about the multi-stage security of the state; system-structural analysis and synthesis - to identify the multi-level composition of economic and financial security.*

Scope of the results. *It is expedient to use the obtained scientific conclusions and results in scientific activities and further study of the actual problems of economic security, in the educational and scientific process of higher education institutions in the preparation of specialists in the specialty 8.18010014 «Management of financial and economic security», in the field of economic and financial security.*

Conclusions. *The role and place of economic and financial security in the system of national security in globalization threats, in particular, in the conditions of military aggression, are determined and disclosed. The author's definition of the science of economic security as an interdisciplinary science about the essence, regularities, and ways of effective protection of national interests from real and potential, exogenous and endogenous threats is given. The multi-stage and multi-level security of the state is determined by the example of the economic and financial components of the security of Ukraine.*

Key words: *security, national security, economic security, financial security, security, the science of economic security, multi-stage, multi-level.*

JEL Classification: *E60, H56*

В умовах глобалізації, в умовах нових ризиків та викликів, провідне значення набуває система забезпечення національної безпеки, у тому числі економічної та фінансової безпеки держави.

Останнім часом в Україні, починаючи з гібридної війни 2014 року, епідемії COVID 19, особливо з початком повномасштабної війни російської федерації проти України 24 лютого 2022 року, сутність категорії «безпека» набула нового системного та глибинного сенсу захищеності життєво важливих інтересів від ризиків, загроз та небезпек. Згідно з Конституцією України [6] декларується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека

Безпека має багато різних вимірів, як-то: політичні, соціальні, економічні, військові, ідеологічні, інформаційні та інші. Особливого значення серед них посідає економічна безпека, бо вона пов'язана з базовими процесами відродження життєдіяльності та самого життя людей [2].

Цілком очевидно, що на сьогодні практично не існує галузі знань, де б дослідження питання безпеки не посідали досить значне місце в системі наукових положень [3].

Досліджуючи етапи розвитку поняття «безпека», зазначимо, що вживання його як терміну розпочалося з 1190 р. У той час під безпекою розуміли спокійний стан духу людини, котра вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Проте до XVII ст. термін «безпека» вживався нечасто, оскільки тоді акцент

переміщувався з безпеки людини на безпеку суспільства та держави. Водночас більшого поширення набув інший соціальний феномен – поліція, що тлумачився як державний устрій, державне управління, мета якого – всезагальне благо та безпека. Синтез понять «поліція» та «безпека» в XVII–XVIII ст. виявився у трактуванні терміну «безпека» як головної мети держави, що полягає в забезпеченні такого стану, ситуації спокою, коли немає реальної небезпеки, чому сприяють матеріальні, економічні, політичні умови, гарантовані відповідними органами та організаціями [5].

Вчені узагальнювали генезис поглядів про безпеку від найдавніших часів до сучасного етапу розвитку людства. У багатьох дослідженнях виокремлено основні етапи розвитку поняття «безпека», у тому числі економічної, та проведено аналіз уявлень про безпеку, починаючи від філософського тлумачення його як біологічного явища до системного визначення як загальнонаукової категорії. Дослідження еволюції теорії безпеки як предмет наукових досліджень, асоціюється зі станом захищеності від постійної загрози посягання на устрій, уклад, свободу, життя та господарські надбання.

Згодом, на початку XX ст. з'явився термін «національна безпека», під яким 26-й президент США Т. Рузвельт визначив сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захищають стратегічні інтереси та повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян. Офіційного статусу термін «економічна безпека» набув у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека», де зазначено, що світовій спільноті необхідно сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. А вже на 42-й сесії Генеральної асамблеї ООН ухвалено концепцію міжнародної економічної безпеки. Питання економічної безпеки завжди порушувалися на найвищих рівнях державних інститутів.

На теперішньому етапі розвитку людства, незважаючи на начебто зрозумілу змістовну наповненість поняття безпеки, у зарубіжній та вітчизняній літературі застосовується кілька десятків тлумачень, що свідчить про неоднозначність його змісту, а також відсутність єдиного наукового підходу до визначення цієї дефініції. Семантичний аналіз визначення поняття безпеки свідчить, що принципових суперечностей щодо цього питання між різними науками, які досліджують проблему, немає. Наявність розбіжностей наукових поглядів свідчить про різні підходи до цієї проблеми, які можна пояснити насамперед суб'єктивним чинником, тобто позицією конкретного автора, а не методологічними особливостями, притаманними тій чи іншій науці.

Доцільно навести генезис наукових поглядів сутності категорії «безпека» як стану захищеності від ризиків і загроз життєво важливих інтересів й цінностей та опосередкованої відсутності для людини небезпеки. Так, безпеку теорій і концепцій у філософії розглянуто у працях позитивістів К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда. Теорії, з одного боку, мають відображати загальну концепцію науки, а з другого – вносити новизну в дослідження наявних проблем.

Зокрема, О. І. Барановський, з урахуванням онтологічного підходу до категорії «безпека», доводить внутрішню суперечливу єдність із категорією «небезпека». Безпека становить єдність наявності й відсутності небезпеки. Суперечливість єдності небезпеки та безпеки виявляється і в тому, що небезпечно для одного є водночас безпечним для іншого. Небезпека і безпека – «два боки однієї медалі», єдність протилежностей, що забезпечує розвиток системи, її гармонію. Водночас провідну роль у цій гармонії відіграє безпека, яка постає гарантом збереження системи. Науковець розкриває генезис безпеки з позицій філософського, соціологічного й релігійного сприйняття [1].

Окремі вчені розглядають феномен безпеки у двох аспектах: у філософському і прагматично-прикладному. Філософський аспект детермінанту «безпека» означає ціле, суще, всеєдине, взятє у абсолютній множині й у своїй абсолютній єдності, стан стійкого існування (розвитку) об'єкта, за якого малою є ймовірність небажаної зміни певних параметрів (характеристик) його життєдіяльності. Відповідно до прагматично-прикладного аспекту змістове наповнення категорії «безпека» вбачається як одна з найважливіших категорій функціонування держав і міжнародних відносин. З огляду на складність цього багатокомпонентного поняття її структурні детермінанти формують характеристики за посередництва інших категорій економічних, юридичних, політичних і соціальних наук [10, с. 11].

Зокрема, як справедливо зазначають вітчизняні вчені, категорія «економічна безпека держави» є комплексним міждисциплінарним поняттям, визначення сутнісно-змістових характеристик якої потребує активізації досліджень у сегменті обґрунтування специфіки побудови адекватного формального і неформального інституційного базису держави, упровадження інноваційних підходів до організації раціонально-ефективного використання природно-ресурсного потенціалу і спрямування ресурсно-управлінської підтримки на розбудову превентивно-захисних механізмів адекватного реагування та протидії загрозам, у тому числі гібридного характеру. З огляду на це, при дослідженні економічної безпеки держави цілком очевидною є орієнтація на одночасне врахування її сутнісно-змістових компонентів інституційно-правової, ресурсно-функціональної та превентивно-захисної концепцій, що забезпечить збалансованість під час побудови прикладних засад державної політики у сфері безпеки та мінімізує проєктні ризики формалізації структурної будови системи її забезпечення [5].

Як правило виділяють три рівні безпеки: безпека особи, безпека суспільства та безпека держави. Домінантна роль однієї чи іншої складової визначається внутрішніми та зовнішніми умовами розвитку держави в конкретний період, характером суспільних відносин, рівнем економічного розвитку, політичним устроєм та ступенем поширення небезпеки.

На нашу думку, якщо мова йде про економічну безпеку, то необхідно виокремлювати п'ять рівнів безпеки: нано-, мікро-, мезо-, макро- та мега рівні. На прикладі фінансової безпеки розглянемо багаторівневу структуру безпеки (рис. 1).

Рисунок 1. Багаторівнева структура системи фінансової безпеки

Джерело: авторська розробка

Безпеку в будь-якій сфері необхідно розпочинати з нанорівня, з рівня захисту людини (особи). В нашому випадку фінансова безпека людини – це ступінь (рівень) захищеності фінансових інтересів людини (особи, домогосподарства) та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз. А фінансова безпека держави (макрорівень) – це рівень захищеності фінансових інтересів людини та громадянина, суспільства й держави від ендегенних та екзогенних, реальних та потенційних загроз, за якої забезпечується сталий розвиток країни.

Безпека є загальноісторичною та суспільною категорією, що охоплює всю історію і все майбутнє людства, має вирішальне значення для існування як окремої особи, так і суспільства будь-якого рівня. Вихідними категоріями під час визначення безпеки є стан, властивість, інтереси, загрози інтересам. Для них усіх спільне те, що вони характеризують стан об'єкта стосовно загроз різноманітного походження. Отже, характер загрози є організаційною ознакою в цій групі понять. Особливості передумов виникнення, рівень вияву та ступінь впливу загроз визначають характер безпеки. Захищеність є історично визначеною системою збалансованих відносин між людьми стосовно їх життєзабезпечення та життєдіяльності. Діалектика вдосконалення відносин захищеності полягає у безперервному процесі посилення функціональної основи життєздатності та всестороннього захисту суспільного буття.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що безпека – це найважливіша категорія й необхідна передумова збалансованого функціонування системи суспільних відносин, що забезпечує захищеність, життєдіяльність і дієздатність держави, суспільства, особи від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Безпека держави, або національна безпека як така, у різних країнах трактується по-різному. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека тлумачиться як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [9].

З погляду нового міждисциплінарного напрямку наукових досліджень у сфері безпеки ми пропонуємо виокремлення нового напрямку наукових досліджень – безпекологія. Безпекологія – це наука, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки у соціальних, біологічних, технічних та інших системах, котрі реалізуються за допомогою відповідних відносин у сфері безпеки. В залежності від сфери безпеки, безпекологія як наука має теж свої види (різновиди). Мава йде про безпекологію в політичній, військовій, екологічній, інформаційній, економічній та інших сферах. Тобто, необхідно в безпекології виділяти окремо: політичну безпекологію, військову безпекологію, екологічну безпекологію, економічну безпекологію тощо [4]. На нашу думку, економічна безпекологія – це наука, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки економічних систем, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз економічним інтересам відповідних суб'єктів.

В основі безпеки, зокрема економічної, лежить принцип антропоцентризму, який полягає в тому, що людина, її потреби, інтереси та цілі є епіцентром економічного розвитку. Соціально-економічна безпека людини є основою економічної безпеки держави. Це положення підтверджується тим, що по-перше, саме людина та її праця є безпосередніми учасниками виробництва; по-друге, індивід – не тільки головний виробник, але і споживач товарів та послуг; по-третє, члени суспільства є одночасно власниками факторів виробництва і результатів діяльності, які визначають специфічність їх економічних інтересів; по-четверте, результати економічної діяльності люди відчують і поза економікою – у соціальній, культурній та екологічній сферах.

Економічна безпека є багаторівневим та багатоаспектним явищем з визначеною просторовою структурою. Як наслідок, її слід розглядати з використанням системного підходу як сукупність взаємопов'язаних структурних елементів з вертикальними (мега-, макро-, мезо-, мікро- та нанорівнями) та за окремими видами (макроекономічна, виробнича, енергетична, фінансова, науково-технологічна, продовольча, соціальна).

Саме структурування безпеки за окремими видами дозволяє виділяти її багатоступеневість. На нашу думку, в залежності від ступеня (рангу) значущості та важливості виду безпеки ми можемо виділити чотири ступені безпеки (рис. 2).

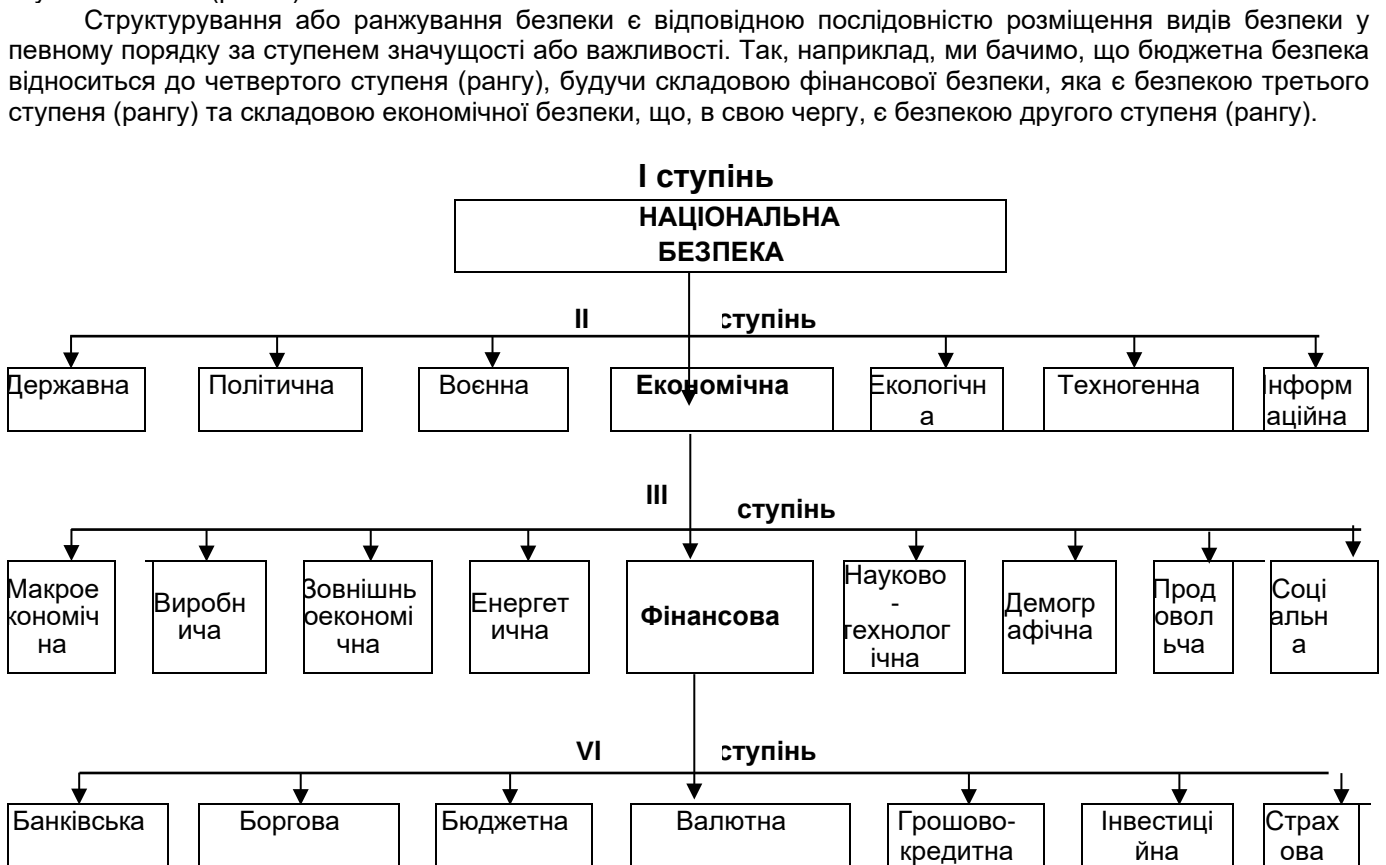

Рисунок 2. Багатоступенева структура безпеки держави за окремими видами (на прикладі економічної та фінансової безпеки)

Джерело: авторська розробка

Висновки. Глобалізаційні загрози сучасності зумовлюють надзвичайну актуальність проблеми наукового дослідження безпеки будь-якої рівня. Новим масштабним викликом для національної України стала військова агресія російської федерації проти України, великомасштабна війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року. В умовах військової агресії посилюється роль і значення подальшого розвитку безпекології як науки, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки у соціальних, біологічних, технічних та інших системах, котрі реалізуються за допомогою відповідних відносин у сфері безпеки. В залежності від

сфери безпеки, безпекологія як наука має теж свої види (різновиди). Економічна безпекологія – це наука, яка вивчає закономірності ефективного забезпечення безпеки економічних систем, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз економічним інтересам відповідних суб'єктів. Структурування або ранжування безпеки є відповідною послідовністю розміщення видів безпеки у певному порядку за ступенем значущості або важливості. Багатоступеневу структуру безпеки за окремими видами можна використовувати у моделюванні, а також при формуванні конкретних систем забезпечення безпеки відповідних ступенів.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 1. 831 с.
2. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації. Київ: Знання України, 2020. 423 с.
3. Варналій З. С. Соціальна безпека людини як об'єкт дослідження економічної безпекології. Економічний вісник університету. Збірник наук. праць учених та аспірантів. Вип. 52, Переяслав, 2022. С. 90-97. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-90-97>
4. Варналій З. С. Соціальна підсистема економічної безпекології. Економічний вісник університету. Збірник наук. праць учених та аспірантів. Вип. 49, Переяслав, 2021. С. 140-148. DOI: [10.31470/2306-546X-2021-49-140-148](https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-49-140-148)
5. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. Економіка України. 2021. № 2. С. 32-51. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.032>
6. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення [монографія] / О. В. Комеліна, С. В. Онищенко, А. В. Матковський, О. А. Пугач. Полтава: ПолтНТУ, 2013. 202 с.
7. Конституція України, від 28 червня 1996 року зі змінами, які вступили в силу з 1 січня 2006 року відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Нікітенко Д. В. Теоретичні засади інституалізації інвестиційної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2018. 4 (199). С. 28–34. DOI: [10.17721/1728-2667.2018/199-4/4](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/199-4/4)
9. Онищенко С. В., Глушко А. Д. Аналітичний вимір кібербезпеки України в умовах зростання викликів та загроз. Економіка і регіон. 2022. № 1(84). С. 13-20. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1\(84\).2540](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1(84).2540)
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469–VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
11. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. Київ: Книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.
12. Kharazishvili, Y., Kwilinski, A., Grishnova, O., & Dzwigol, H. (2020). Social Safety of Society for Developing Countries to Meet Sustainable Development Standards: Indicators, Level, Strategic Benchmarks (with Calculations Based on the Case Study of Ukraine). Sustainability, 12(21), 8953. DOI: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/21/8953>.

References

1. Baranovskyi O. I. (2014). *Filosofiiia bezpeky [Philosophy of security]*. Kyiv: UBS NBU, T. 1. 831 pp.
2. Varnalii Z. S. (2020). *Ekonomiczna ta finansova bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Economic and financial security of Ukraine in the conditions of globalization]*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 423 s.
3. Varnalii Z. S. (2022). *Sotsialna bezpeka liudyny yak ob'iekt doslidzhennia ekonomichnoi bezpekolohii [Human social security as an object of economic security research]* Ekonomichni visnyk universytetu. Zbirnyk nauk. prats uchenykh ta aspirantiv – Economic Bulletin of the University. Collection of sciences. works of scientists and graduate students, 52. 90-97. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-90-97>
4. Varnalii Z. S. (2021). *Sotsialna pidsistema ekonomichnoi bezpekolohii [Social subsystem of economic security]* Ekonomichni visnyk universytetu. Zbirnyk nauk. prats uchenykh ta aspirantiv – Economic Bulletin of the University. Collection of sciences. works of scientists and graduate students, 49ю 140-148. DOI: [10.31470/2306-546X-2021-49-140-148](https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-49-140-148)
5. Vasylytsiv T. H., Lupak R. L., Voloshyn V. I. (2021). *Stratehichni imperatyvy derzhavnoi polityky protydii hibrydnym zahrozam i zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Strategic imperatives of the state policy of countering hybrid threats and ensuring the economic security of Ukraine]*. Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine, 2. 32-51. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.032>
6. Komelina. O. V., Onyshchenko, S. V., et al. (2013). *Ekonomiczna bezpeka derzhavy: otsiniuvannia ta stratehichni oriientyry zabezpechennia [Economic security of the state: evaluation and strategic orientations of provision]*. Poltava: PoltNTU, 2013. 202 s.
7. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Nikytenko D. V. (2018). *Teoretychni zasady instytualizatsii investytsiinoi bezpeky [Theoretical principles of institutionalization of investment security]*. Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy, 4 (199). 28–34. DOI: [10.17721/1728-2667.2018/199-4/4](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/199-4/4)

9. Onyshchenko S. V., Hlushko A. D. (2022). *Analitichnyi vymir kiberbezpeky Ukrainy v umovakh zrostantia vyklykiv ta zahroz* [Analytical measurement of cyber security of Ukraine in the conditions of growing challenges and threats]. *Ekonomika i rehion – Economy and the region*, 1(84). 13-20. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1\(84\).2540](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1(84).2540)
10. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469–VIII* [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469–VIII] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
11. Shkarlet S. M. (2007). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiyni aspekt* [Economic security of the enterprise: innovative aspect]. Kyiv: Knyzhkove vyd-vo NAU, 436 s.
12. Kharazishvili, Y., Kwilinski, A., Grishnova, O., & Dzwigol, H. (2020). *Social Safety of Society for Developing Countries to Meet Sustainable Development Standards: Indicators, Level, Strategic Benchmarks (with Calculations Based on the Case Study of Ukraine)*. *Sustainability*, 12(21), 8953. DOI: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/21/8953>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Варналії Захарій Степанович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Вулиця Сержа Лифаря, 8а, квартира 89, м. Київ, 02222, Україна.

e-mail: vzs1955@gmail.com

ORCID iD 0000-0002-6654-8760

Researcher AAA-7256-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Варналий Захарий Степанович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Улица Сержа Лифаря, 8а, квартира 89, г. Киев, 02222, Украина.

e-mail: vzs1955@gmail.com

ORCID iD 0000-0002-6654-8760

Researcher AAA-7256-2019

DATA ABOUT THE AUTHOR

Varnalii Zakharii, Doctor of Economics Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Serzh Lifarya Street, 8a, apartment 89, Kyiv, 02222, Ukraine.

e-mail: vzs1955@gmail.com

ORCID iD 0000-0002-6654-8760

Researcher AAA-7256-2019

УДК 94 (477) 94(437.1/2)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-94-99>

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ КРАЇН ЄВРОПИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Воловик Л. М.

Предметом дослідження є з'ясування особливостей впливу трансформаційних процесів світової економіки на розвиток рекреаційно-туристичної індустрії країн Європи та врахування досвіду для України.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних і практичних положень щодо розвитку рекреаційно-туристичної індустрії країн Європи в контексті сучасних трансформаційних змін світової економіки.

Методи дослідження. Для дослідження трансформаційних процесів в рекреаційно-туристичній індустрії країн Європи на сучасному етапі розвитку використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання емпіричного та теоретичного рівнів досліджень.

Результати статті. У статті розглядаються особливості впливу трансформаційних процесів на розвиток рекреаційно-туристичної індустрії країн Європи, вивчення досвіду їх для практичної реалізації в Україні.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані підприємствами рекреаційно-туристичного господарства України, закладами вищої освіти, об'єднаними територіальними громадами країни та всіма зацікавленими особами з даної проблематики.

Висновки. Рекреаційно-туристична індустрія країн Європи є пріоритетним напрямом розвитку їх економік і культур. Європейський регіон для туристів є найбільш привабливим, а країни Західної та Південної Європи вирізняються найвищим і найефективнішим рівнем використання рекреаційно-

туристичного потенціалу. Багаті природні рекреаційні ресурси, значна кількість міст з історичними, архітектурними пам'ятками, художньо-культурними цінностями приваблюють близько 59% туристів планети. За даними Всесвітньої туристичної організації, лідерами за кількістю туристів та рекреантів у Європі є Франція, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, Італія та Греція [3].

Досвід європейських країн доводить, що участь держави в розвитку рекреаційно-туристичної індустрії, де централізоване регулювання вирішує ряд проблем стихійно-ринкової економіки на користь сталого (збалансованого) розвитку цієї сфери діяльності є найбільш прийнятним і для України, оскільки наша країна має високий рівень забезпеченості природними та історико-культурними цінностями для належного соціально-економічного розвитку за рахунок рекреації й туризму, враховуючи той факт, що післявоєнна економічна відбудова, внаслідок російської агресії, триватиме роки.

Ключові слова: рекреаційно-туристична індустрія, ринкова економіка, рекреація, туризм, історичні, архітектурні пам'ятки, трансформаційні процеси.

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ СТРАН ЕВРОПЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Воловик Л. М.

Предметом исследования являются особенности влияния трансформационных процессов мировой экономики на развитие рекреационно-туристической индустрии стран Европы и учет опыта для Украины.

Целью статьи является научное обоснование теоретических и практических положений развития рекреационно-туристической индустрии стран Европы в контексте современных трансформационных изменений мировой экономики.

Методы исследования. Для исследования трансформационных процессов в рекреационно-туристической индустрии стран Европы на современном этапе развития использованы общенаучные и специальные методы научного познания эмпирического и теоретического уровней исследований.

Результаты статьи. В статье рассматриваются особенности влияния трансформационных процессов на развитие рекреационно-туристической индустрии стран Европы, изучение их опыта для практической реализации в Украине.

Область применения результатов. Результаты исследования могут использоваться предприятиями рекреационно-туристического хозяйства Украины, учреждениями высшего образования, объединенными территориальными общинами страны и всеми заинтересованными лицами по данной проблематике.

Выводы. Рекреационно-туристическая индустрия стран Европы является приоритетным направлением развития их экономик и культур. Европейский регион для туристов является наиболее привлекательным, а страны Западной и Южной Европы отличаются высоким и эффективным уровнем использования рекреационно-туристического потенциала. Богатые природные рекреационные ресурсы, значительное количество городов с историческими, архитектурными памятниками, художественно-культурными ценностями привлекают около 59% туристов планеты. По данным Всемирной туристической организации, лидерами по количеству туристов и рекреантов в Европе Франция, Великобритания, Германия, Испания, Италия и Греция [3].

Опыт европейских стран доказывает, что участие государства в развитии рекреационно-туристической индустрии, где централизованное регулирование решает ряд проблем стихийно-рыночной экономики в пользу устойчивого (сбалансированного) развития этой сферы деятельности является наиболее приемлемым и для Украины, поскольку наша страна имеет высокий уровень обеспеченности природными и историко-культурными ценностями для надлежащего социально-экономического развития за счет рекреации и туризма, учитывая тот факт, что послевоенное экономическое восстановление в результате российской агрессии будет длиться годы.

Ключевые слова: рекреационно-туристическая индустрия, рыночная экономика, рекреация, туризм, исторические, архитектурные памятники, трансформационные процессы.

TRANSFORMATION PROCESSES IN THE RECREATION AND TOURISM INDUSTRY OF EUROPEAN COUNTRIES AT THE PRESENT STAGE

Volovyk Lyudmila

The subject of the study is to find out the specifics of the influence of the transformational processes of the world economy on the development of the recreational and tourist industry of European countries and to take into account the experience of Ukraine.

The purpose of the article is the scientific substantiation of theoretical and practical provisions regarding the development of the recreational and tourist industry of European countries in the context of modern transformational changes in the world economy.

Research methods. General scientific and special methods of scientific knowledge of empirical and theoretical levels of research are used to study transformational processes in the recreational and tourist industry of European countries at the current stage of development.

Results of the article. The article examines the peculiarities of the impact of transformational processes on the development of the recreational and tourist industry of European countries, studying their experience for practical implementation in Ukraine.

Field of application of results. The results of the study can be used by enterprises of the recreation and tourism industry of Ukraine, institutions of higher education, united territorial communities of the country and all interested persons in this issue.

Conclusions. The recreational and tourist industry of European countries is a priority direction for the development of their economies and cultures. The European region is the most attractive for tourists, and the countries of Western and Southern Europe are distinguished by the highest and most effective level of use of recreational and touristic potential. Rich natural recreational resources, a significant number of cities with historical, architectural monuments, artistic and cultural values attract about 59% of the planet's tourists. According to the World Tourism Organization, the leaders in the number of tourists and vacationers in Europe are France, Great Britain, Germany, Spain, Italy and Greece [3].

The experience of European countries proves that the participation of the state in the development of the recreational and tourist industry, where centralized regulation solves a number of problems of the spontaneous market economy in favor of the sustainable (balanced) development of this sphere of activity, is the most acceptable for Ukraine as well, since our country has a high level of provision of natural and historical and cultural values for proper socio-economic development due to recreation and tourism, taking into account the fact that post-war economic reconstruction, as a result of Russian aggression, will last for years.

Keywords: recreation and tourism industry, market economy, recreation, tourism, historical and architectural monuments, transformational processes.

Постановка проблеми. В умовах активізації світових трансформаційних процесів в економіці зростає роль рекреаційно-туристичної індустрії в системі міжнародних економічних відносин. Цей вид діяльності дає можливість активізувати соціально-економічні процеси розвитку європейських країн та впливає на зростання їх конкурентоспроможності. Розвиток рекреаційно-туристичного господарства, як складної і динамічної економічної системи з високою прибутковістю у країнах Європи та Європейського Союзу, зокрема, більшою мірою регулюється державою. Це система методів, форм, нормативно-правових актів, державних інституцій, які створюють умови для ефективного функціонування та розвитку цього виду діяльності.

Такий досвід є актуальним і для України. Ефективний розвиток рекреаційно-туристичного господарства можливий не рахунок вдосконалення минулого механізму, а за умови принципово нового створеного механізму активної взаємодії економічного і державно-інституційного, які нині демонструють країни Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості територіальної організації рекреаційно-туристичного господарства, зарубіжний досвід країн Європи розглядали у своїх працях вітчизняні вчені: О. Бейдик, І. Доброскок, М. Ігнатенко, С. Левцов, О. Любіцева, Л. Мармоль, М. Мальська, А. Набієва, В. Семенов, О. Соловйова, В. Стафійчук.

Мета статті. Метою дослідження є з'ясування особливостей територіальної організації рекреаційно-туристичної індустрії країн Європи в сучасних трансформаційних умовах суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах посилення світових глобалізаційних процесів рекреації й туризму у багатьох країнах світу, і в більшості країн Європи є пріоритетною галуззю економіки. Цей вид діяльності дає можливість активізувати соціально-економічні процеси в країнах та впливає на зростання їх конкурентоспроможності. 90-ті роки минулого століття ознаменувалися стрімкими глобалізаційними процесами у різних сферах людської діяльності та безпосередньо вплинули і на розвиток туризму у світі. Галузь рекреації й туризму сформувалася як самостійна та ефективна, яка фінансово покращує результати функціонування національних економік. Туризм набуває масовості, стає демократичним, враховує різні інтереси, смаки, доходи і різний контингент.

Нині за даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) ринкова частка туризму європейських країн складає більше ніж половину світового ринку [3, 5]. Європейський туристичний регіон має значну потужність та достатню базу для прийому та обслуговування туристів з усіх країн світу.

Географічні, економічні, політичні та культурні передумови сприяють тому, що Європейський регіон був і залишається найбільш розвиненим рекреаційно-туристичним у світі. Найважливішими чинниками є наступні:

- якість життя населення є достатньо високою;
- розвинена транспортна мережа і високий рівень комунікацій;
- географічна близькість європейських країн одна до одної;
- наявність значної кількості історико-культурних і природних пам'яток на порівняно невеликій території;
- наявні об'єкти зі сприятливими умовами для відпочинку, лікування, організації екскурсій і подорожей;
- достатня кількість кваліфікованих кадрів зі значним досвідом в організації рекреації й туризму;
- рівень сервісу країн Європи за багатьма показниками відповідає сучасним міжнародним стандартам.

Слід зазначити, що високий рівень соціально-економічного розвитку більшості країн Європи, фінансова спроможність населення і його соціальна структура (перевага середнього класу) дозволяють реалізувати потребу у відпочинку більшій частині населення, у тому числі й за межами своїх країн.

Європейський регіон є найбільш привабливим для туристів. Найефективнішим рівнем використання природно-ресурсного потенціалу характеризуються Франція, Іспанія, Італія, Німеччина, Велика Британія. За

даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), в 2019 році було здійснено 1,5 млрд міжнародних туристичних поїздок. Францію відвідало 90,2 млн туристів, Іспанію – 83,8 млн, Італію – 64,6 млн, Німеччину – 39,4 млн, Велику Британію – 36,9 млн осіб. Всі вище згадані країни разом складають 78,9% світових відвідувань.

Чисельність населення Європи більше 700 млн осіб, 75% з яких, проживають у містах. Високий рівень урбанізації та велика густота населення, постійно напружений ритм міського життя впливають на потреби у відновленні фізичних, психічних сил і духовної культури населення. Населення європейських країн вирізняє етнічна й релігійна мозаїчність, високий рівень освіти й духовної культури, що є додатковим спонукальним мотивом до рекреаційно-туристської діяльності.

Економічна й політична стабільність у регіоні, високий ступінь співробітництва країн, у тому числі й в області рекреації й туризму, підписання Шенгенської угоди, введення єдиної валюти країнами Європейського Союзу – євро, спільні туристські проекти по освоєнню та збереженню природного та рекреаційно-туристичного потенціалу стимулюють розвиток туризму.

Територія країн Європи характеризується сприятливими кліматичними умовами, які сформовані Атлантикою. Тут відносно невеликі амплітуди середньомісячних температур, помірна тепла зима і достатня кількість опадів.

Рекреаційно-туристичний потенціал Європейського регіону дуже різноманітний. Переважна більшість країн розташовані в помірному кліматичному поясі, лише північ Скандинавського півострову – в арктичному поясі. Південь регіону, а саме Піренейський, Апеннінський, Балканський, півострови – у субтропічному кліматичному поясі. Кліматичні умови країн сприятливі для різних видів рекреаційно-туристичної діяльності. Рельєф Швейцарії, Австрії дозволяє займатися гірськолижним туризмом та альпінізмом, південні пляжі Іспанії, Франції, Італії приваблюють туристів з різних регіонів світу. Найбільш освоєними в рекреаційному відношенні є Альпи, Карпати, Судети, Піренеї, Скандинавські гори.

Рекреантів, туристів цікавлять природні ландшафти, проте їх мало у країнах Європи, оскільки піддавалися антропогенній діяльності упродовж століть. Особливого значення набувають скансени Фінляндія, Норвегії, Швеції.

Рекреаційно-туристична індустрія країн Європи характеризується досконалою розгалуженою транспортною інфраструктурою, значною кількістю міжнародних аеропортів, наявністю платних швидкісних автобанів, залізничними шляхами, річковими маршрутами (паромні переправи, пасажироперевезення на кораблях та лайнерах).

Важливе значення у розвитку рекреаційно-туристичної індустрії європейських мають культурно-історичні чинники. Європейський внесок у світову цивілізацію величезний. Саме тут найбільше різноманітних історичних й архітектурних пам'яток різних епох – неоліту, прадавнього світу, епохи Відродження, епохи великих географічних відкриттів, промислових переворотів і революцій. Багата історико-культурна спадщина країн Європи сприяє розвитку міжнародного туризму.

У світовому господарстві рекреаційно-туристична індустрія набуває домінантності і туризм займає одне з провідних місць у міжнародній суспільній діяльності та сприяє сталому (збалансованому) економічному розвитку, зайнятості населення, підвищенню якості його життя, раціональному ефективному використанню природно-ресурсного потенціалу, вивченню історії та культури народів, їх взаєморозумінню.

Рекреаційно-туристична індустрія країн Європи як складна динамічна система з досить високими постійно зростаючими прибутками, розгалуженою мережею контактів, як правило, регулюється державою, тобто державними інститутами, системою форм, методів, нормативно-правових актів з метою ефективного функціонування. Політика країн Європи у рекреаційно-туристичній індустрії визначає розвиток і функціонування туризму як чинник створення робочих місць, популяризацію місцевих ремесел, залучаючи молодь та безробітних, фінансові надходження на розвиток депресивних громад, активізуючи ринок праці.

Європейські країни мають розгалужену систему розвитку та управління туризмом і рекреацією. Діють програми реконструкції та реставрації об'єктів історико-культурної спадщини, створення нових музеїв, які інтегрують у рекреаційно-туристичну галузь.

Для територіальної організації рекреаційно-туристичного господарства європейських країн характерним є перехід від розвитку локальних курортів та туристичних компаній до формування великих комплексних рекреаційно-туристичних агломерацій.

Серед головних чинників, які впливають на розвиток рекреаційно-туристичної індустрії в можна виділити наступні:

- доступність до територій;
- розвинута транспортна інфраструктура;
- розвинута туристична логістика (туроператори, турагенства);
- інформатизація суспільства, наявність мережі Інтернет та інформаційно-комунікаційних технологій;
- цінова політика;
- природно-ресурсний потенціал країни або регіону;
- історико-культурна спадщина;
- державна підтримка туризму;
- відкритість кордонів та політично стабільна ситуація в країні;
- інвестиційна привабливість [7].

Слід зазначити, що у Франції залучено до рекреації й туризму всі види наявних рекреаційних ресурсів. Її рекреаційно-туристична індустрія, щоб бути у лідерах, постійно змінюється на користь споживача туристичних послуг. Латідо-Крусільйо – південно-західний берег Франції, був створений в 60-х роках минулого століття, простягається на 180 км до іспанського узбережжя і налічує 5 великих рекреаційно-туристичних центрів.

За даними світових аналітиків (Confindustria Alberghi) станом на 01.01.2019 року кількість відвідувачів:

- Середземноморський район -11,12 млн. осіб – 3%
- Західноєвропейський район - 117 млн. осіб – 35%
- Південноєвропейський район - 99 млн. осіб – 30%
- Центральний та Східноєвропейський райони -72-79 млн. осіб – 22%
- Північноєвропейський район -34 млн. осіб – 10% [3].

Світова пандемія, спричинена коронавірусною хворобою COVID-19, призвела до того, що туристична індустрія в Європі втратила до 400 мільярдів доларів. У дев'яти країнах туризм забезпечує від 12% ВВП у Болгарії до 21% ВВП у Греції. Лише під час Великодніх свят (2020 рік) цей сектор втратив біля 300 мільйонів євро. Порожніми були площі в наймальовничіших містах, Колізей у Римі, гондоли у Венеції, які зазвичай використовувалися, щоб перевезти туристів по славнозвісних каналах. Аеропорти були порожніми, а пляжі безлюдними.

За оцінкою Bussines Insider витрати дедалі більшої кількості азійських туристів у Європі скоротилися на 84,6 відсотка за той самий період 2019 року, як результат, Всесвітня організація туризму (UNWTO) повідомила, що туризм є «одним із секторів, який найбільше постраждав від COVID 19». Це досить складна ситуація, оскільки економіка південно-європейських країн, яка постраждала внаслідок фінансової кризи 2008 року, досі не оговталась.

За даними Міжнародного валютного фонду в Греції валовий внутрішній продукт впав майже на 10%, в Італії – на 9,1%, в Іспанії – на 8%. Слід зазначити, що в іспанській галузі рекреації й туризму, за даними WTTC, задіяно майже 3 мільйони осіб. Через кризові явища масові звільнення в секторі туризму призводять до ще більшого рівня безробіття, відповідно до зниження рівня якості життя населення.

Європейський готельно-ресторанний бізнес втратив у 2020 році щонайменше 50 % щорічного доходу. Військова агресія росії проти України внесла негативні тенденції у розвиток і функціонування рекреаційно-туристичної індустрії всіх без винятку країн Європи. Щорічний ринок світової індустрії туризму до кризи становив 120 млрд доларів. Він забезпечував роботою понад 1,2 млн осіб.

Заслуговує на увагу сценарій подальшого розвитку рекреаційно-туристичної індустрії в Україні. Коронавірусна хвороба COVID-19, яка призупинила функціонування такої важливої для нашої економіки галузі, а нині військова агресія росії проти України, залишили порожніми об'єкти рекреаційно-туристичного господарства на контрольованих ЗСУ територіях, а на південних та східних, тимчасово окупованих агресорами територіях, суцільні руїни, винищення як природних ландшафтів, так і антропогенних, окремі з яких мають світове значення. Вирішення даних проблем після Перемоги України можливе лише при державній підтримці та за тісної співпраці з іноземними партнерами.

Висновки. Рекреаційно-туристична індустрія є важливою складовою економіки країн Європи. Цьому сприяють високий рівень соціально-економічного розвитку більшості європейських країн, доходи населення і його соціальна структура (перевага середнього класу) дозволяють реалізувати потребу у відпочинку більшій частині населення, у тому числі й за межами своїх країн. Свідченням цього є той факт, що серед 10 країн - світових лідерів у витратах на туризм, шість – європейські.

Для подальшого успішного функціонування і розвитку рекреаційно-туристичної індустрії основними чинниками мають бути: стабільна і безпечна ситуація в країні; сучасна рекреаційно-туристська інфраструктура; досконала транспортна логістика; рівень сервісу відповідати сучасним міжнародним вимогам і стандартам; доступний інформаційно-рекламний туристський продукт; висока купівельна спроможність основної маси населення ряду країн; гостинність персоналу та формування бажання знову відвідати дану країну.

Зважаючи на світову економічну нестабільність, викликану коронавірусною хворобою COVID-19, нинішньою жорстокою військовою агресією росії проти України важливого значення набуває державна підтримка та інвестиційне регулювання цього виду діяльності.

Список використаних джерел

1. *Germany: Country-specific: Arrivals of non-resident tourists in hotels and similar establishments, by country of residence 2015-2019.* URL: <https://www.eunwto.org/doi/abs/10.5555/unwtotfb0280071220152019202007>.
2. *International Tourism Highlights, 2020 Edition.* URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456>.
3. Paulo Rita (2000), *Tourism in the European Union.* *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, №12/7, pp. 434–436.
4. Волощенко В. М. Удосконалення механізмів державного управління розвитком ринку рекреаційних послуг: українські реалії в контексті європейської інтеграції. *Вісник НАДУ при Президентові України.* Київ, 2016. №2. С.93-99.
5. Джинджоян В. В., Шарутенко К. С. Розвиток міжнародного туризму у Європейському туристичному регіоні. *Ефективна економіка.* 2021. №7. С. 16.
6. Мігущенко Ю. В. Напрями регулювання структурних диспропорцій в туристичній сфері країн центрально-східної та південної Європи: досвід для України в контексті розширеної зони вільної торгівлі. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/13.htm>.

7. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР (Чинний). URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/verhovna-rada-v-pershomu-chitanni-uhvalila-noviy-zakon-pro-turizm-shcho-zminitsya>.

8. Семенов В. Ф., Набієва А. Е. Основні схеми і напрями регулювання сфери рекреації і туризму в країнах ЄС. Економічний аналіз. Київ, 2017. №27. С. 83-90.

References

1. Germany: Country-specific: Arrivals of non-resident tourists in hotels and similar establishments, by country of residence 2015-2019. URL: <https://www.eunwto.org/doi/abs/10.5555/unwtotfb0280071220152019202007>.

2. International Tourism Highlights, 2020 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456>.

3. Paulo Rita (2000). Tourism in the European Union. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 12/7. 434–436.

4. Voloshchenko V. M. (2016). Udoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia rozvytkom rynku rekreatsinykh posluh: ukrainski realii v konteksti yevropeiskoi intehtatsii [Improvement of state management mechanisms for the development of the recreational services market: Ukrainian realities in the context of European integration]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the NADU under the President of Ukraine*, 2. 93-99.

5. Dzhyndzhonian V. V., Sharutenko K. S. (2021). Rozvytok mizhnarodnoho turyzmu u Yevropeiskomu turystychnomu rehioni [Development of international tourism in the European tourist region]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 7. 16.

6. Mihushchenko Yu. V. Napriamy rehuliuвання strukturykh dysproportsii v turystychnii sferi krain tsentralno-skhidnoi ta pivdennoi Yevropy: dosvid dlia Ukrainy v konteksti rozshyrenoi zony vilnoi torhivli [Directions for regulating structural disparities in the tourism sphere of the countries of Central-Eastern and Southern Europe: experience for Ukraine in the context of an expanded free trade zone]. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/13.htm>.

7. Pro turyzm : Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 № 324/95-VR (Chynnyi) [On tourism: Law of Ukraine dated September 15, 1995 No. 324/95-VR (Valid)]. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/verhovna-rada-v-pershomu-chitanni-uhvalila-noviy-zakon-pro-turizm-shcho-zminitsya>.

8. Semenov V. F., Nabieva A. E. (2017). Osnovni skhemy i napriamy rehuliuвання sfery rekreatsii i turyzmu v krainakh YeS [Basic schemes and directions of regulation of the sphere of recreation and tourism in EU countries]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 27. 83-90.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Воловик Людмила Михайлівна, кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії, екології і методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна

e-mail: volovyk0606@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6914-4561>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Воловик Людмила Михайловна, кандидат географических наук, доцент, заведующий кафедрой географии, экологии и методики обучения,

Университет Григория Сковороды в Переяславе

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина

e-mail: volovyk0606@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Volovyk Lyudmila, candidate of geographical sciences, associate professor, head of the department of geography, ecology and teaching methods,

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

St. Sukhomlynskoho, 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine

e-mail: volovyk0606@ukr.net

УДК 94(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-99-109>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВНЕСОК КООПЕРАТИВНОГО ВИДАВНИЦТВА «ГАРТ» У РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Костик Є. П.

Предметом дослідження є: становлення; розвиток; структура керівних органів; оперативно-господарська організація матеріальної бази та споживчі інтереси покупців книжкової продукції кооперативного видавництва «Гарт».

Мета наукової статті полягає у тому, щоб на основі джерел розкрити та показати соціально-економічний внесок кооперативного видавництва «Гарт» у розвиток видавничої галузі України.

Методи дослідження. Усі компоненти дослідження базуються на основних принципах – науковості, історизму, об'єктивності, системності, розвитку, пріоритету конкретної істини, плюралізму, а також методах пізнання соціально-економічних процесів суспільного розвитку – аналізу, синтезу, проблемно-хронологічному, порівняльно-аналітичному, археографічному, ретроспективному, статистичному, системного та комплексного підходу.

Методологія проведення роботи. У процесі дослідження означеної проблематики були взяті за основу основні положення: історії України, економічної історії та історії економічної думки, історії видавничої галузі, праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері.

Результати роботи. У контексті означеної проблематики ми дослідили соціально-економічний внесок кооперативного видавництва «Гарт» у розвиток видавничої галузі України.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем економічної історії та історії економічної думки, історії видавничої галузі.

Висновки. У контексті нашого дослідження ми з'ясували, що соціально-економічний внесок кооперативних видавництв, зокрема «Гарту», у розвиток видавничої галузі України, є досить великий позаяк ці видавництва, своєю підприємницькою діяльністю, стимулювали видавничий процес, завдяки їм світ побачили праці відомих діячів української культури, знаних істориків, публіцистів, спадщина яких залишається малодослідженою.

Слід зазначити, що в Україні на сучасному етапі розвитку системи ринкової економіки де домінують різні форми власності, національна видавнича галузь перебуває у край важкому становищі. Досі йде пошук ефективної моделі розвитку національного книговидавництва, то ж чому б не звернутися до власного історичного досвіду.

Ключові слова: кооперативне видавництво, структура видавництва, правління, редакційний відділ, комерційний відділ, фінансовий відділ, торговельний відділ, відділ управління справами, збутово-торгівельне підприємство, господарська структура, матеріальна база, організаційна мережа, торговельний обіг.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЗНОС КООПЕРАТИВНОГО ИЗДАТЕЛЬСТВА «ГАРТ» В РАЗВИТИЕ ИЗДАТЕЛЬСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Костик Е. П.

Предметом исследования являются: становление; развитие; структура руководящих органов; оперативно-хозяйственная организация материальной базы и потребительские интересы покупателей книжной продукции кооперативного издательства «Гарт».

Цель научной статьи состоит в том, чтобы на основе источников раскрыть и показать социально-экономический вклад кооперативного издательства «Гарт» в развитие издательской отрасли Украины.

Методы исследования. Все компоненты исследования базируются на основных принципах – научности, историзма, объективности, системности, развития, приоритета конкретной истины, плюрализма, а также методах познания социально-экономических процессов общественного развития – анализа, синтеза, проблемно-хронологическом, сравнительно-аналитическом, археографическом, ретроспективном, статистическом, системном и комплексном подходе.

Методология проведения работы. В процессе исследования данной проблематики были взяты за основу основные положения: истории Украины, экономической истории и истории экономической мысли, истории издательской отрасли, труда отечественных и зарубежных ученых и практиков в данной сфере.

Результаты работы. В контексте данной проблематики мы исследовали социально-экономический вклад кооперативного издательства «Гарт» в развитие издательской отрасли Украины.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем экономической истории и истории экономической мысли, истории издательской отрасли.

Выводы. В контексте нашего исследования мы выяснили, что социально-экономический вклад кооперативных издательств, в частности «Гарту», в развитие издательской отрасли Украины, достаточно большой, поскольку эти издательства, своей предпринимательской деятельностью, стимулировали издательский процесс, благодаря им мир увидели труды деятелей украинской культуры, историков, публицистов, наследие которых остается малоисследованным.

Следует отметить, что в Украине на современном этапе развития системы рыночной экономики, где доминируют различные формы собственности, национальная издательская отрасль находится в крайне тяжелом положении. До сих пор идет поиск эффективной модели развития национального книгоиздания, так почему бы не обратиться к собственному историческому опыту.

Ключевые слова: кооперативное издательство, структура издательства, правление, редакционный отдел, коммерческий отдел, финансовый отдел, торговый отдел, отдел управления делами, сбытово-торговое предприятие, хозяйственная структура, материальная база, организационная сеть, торговый оборот.

SOCIO-ECONOMIC CONTRIBUTION OF COOPERATIVE PUBLISHING HOUSE «HART» TO THE DEVELOPMENT OF THE PUBLISHING INDUSTRY OF UKRAINE

Kostyk Yevhenii

The subject of research is: formation; development; structure of governing bodies; operational and economic organization of the material base and consumer interests of buyers of book products of the cooperative publishing house «Hart».

The purpose of the scientific article is to reveal and show the socio-economic contribution of the cooperative publishing house «Hart» to the development of the publishing industry of Ukraine based on the sources.

Research methods. All components of the research are based on the main principles - scientificity, historicism, objectivity, systematicity, development, priority of concrete truth, pluralism, as well as methods of learning socio-economic processes of social development – analysis, synthesis, problem-chronological, comparative-analytical, archeographic, retrospective, statistical, systematic and complex approach.

Work methodology. In the process of researching the specified issues, the main provisions were taken as a basis: the history of Ukraine, economic history and the history of economic thought, the history of the publishing industry, the work of domestic and foreign scientists and practitioners in the specified field.

Work results. In the context of the mentioned problems, we investigated the socio-economic contribution of the cooperative publishing house «Hart» to the development of the publishing industry of Ukraine.

Field of application of results. The results of this study can be applied in the field of studying the problems of economic history and the history of economic thought, the history of the publishing industry.

Conclusions. In the context of our research, we found out that the socio-economic contribution of cooperative publishing houses, in particular «Hart», to the development of the publishing industry of Ukraine, is quite large, since these publishing houses, with their entrepreneurial activity, stimulated the publishing process, thanks to them, the works of famous figures saw the light of day of Ukrainian culture, well-known historians, publicists, whose heritage remains understudied.

It should be noted that in Ukraine at the current stage of development of the market economy system, where various forms of ownership dominate, the national publishing industry is in an extremely difficult situation. The search for an effective model for the development of national book publishing is still ongoing, so why not turn to our own historical experience.

Keywords: cooperative publishing house, publishing house structure, board, editorial department, commercial department, financial department, commercial department, case management department, sales and trading company, economic structure, material base, organizational network, commercial circulation.

JEL Classification: L13, L16, L23, L50, L73, M10-12, M30, N10, N30.

Актуальність теми. Розвиток кооперації в Україні та реформування економічно-господарських підвалин суспільного життя, вимагають наукового обґрунтування їх соціальних наслідків, відтак постає необхідність виваженого й всебічного вивчення власного історичного досвіду. Становлення та функціонування видавничих кооперативів в 20-х рр. XX ст. на терені України залишається малодослідженою проблемою, вивчення якої має важливе науково-пізнавальне і суто практичне значення, поза як їхня діяльність дала можливість підняти видавничу галузь на досить високий рівень розвитку, саме завдяки організаційній філософії та підприємницькому підходу до прийняття господарських рішень.

Ступінь дослідження проблеми. У вітчизняній науковій літературі досить мало робіт, які б у повній мірі висвітлили дану проблему. Серед сучасних дослідників, котрі досліджують розвиток української книговидавничої справи в різні історичні періоди та складають цілісне бачення книжкового руху в УСРР в контексті її соціально-економічної історії, розкриття його етапів, динаміки, національних особливостей тощо, слід відзначити роботи Т. Ківшар [1], В. Кізюна [2], М. Тимошика [3]. Зокрема В. Кізюн у першу чергу звернув увагу на передісторію кооперативних видавництв, окремо автор показує вплив держави на діяльність видавничої сфери УСРР. Але незважаючи на насиченість роботи фактичним матеріалом, він все ж таки робить похибку у визначенні належності ряду видавництв до відповідних їм форм власності, що вносить дезорганізацію при вивченні даної проблеми. Це стосується й кооперативних видавництв «Рух», «Гарт», «Плужанин», «Друкар», «Український робітник», «Пролетарій». У свою чергу В. Ківшар та М. Тимошик торкаються історії діяльності кооперативних видавництв через контекст дослідження видавничої галузі УСРР, подають статистичні дані про кількість видавництв на Україні на 30-х років, наводять перелік друкованої ними продукції.

Окрему групу складають праці науковців з діаспори. Ці дослідження заслуговують на особливу увагу, адже в них показано інше бачення суспільно-політичного, економічного та культурного життя українського суспільства. Так, С. Ніколишин у книзі «Культурна політика большевіків і український культурний процес: Публічні рефлексії», показав діяльність деяких старих видавництв, зокрема «Часу», «Всесвіту», «Друкаря» та «Криниці», згадуючи й кооперативні видавництва «Гарт», «Плужанин», виокремлюючи біографії деяких діячів цих видавництв, їх внесок у розвиток української культури [4]. На особливу увагу заслуговує дослідження А. Животка [5], де розкривається історичний розвиток та становлення преси в Україні, автор окремо акцентує увагу на видавництвах «Друкар», «Світоч», «Сяйво» та ін. Зрозуміло, зарубіжні дослідники не мали у своєму розпорядженні достатньої документальної бази, тому в їх працях досліджувана нами проблема висвітлюється поверхово.

За останні роки вітчизняні історики та книгознавці опублікували ряд наукових розвідок, у яких відображені окремі малодосліджені аспекти діяльності кооперативних видавництв. Зокрема, для нас є цікавими історичні нариси П. Голубенка, котрий висвітлює проблеми кадрового забезпечення в книговидавничій галузі УСРР [6] та Б. Кравченка, який досліджує вплив держави на становлення матеріальної бази видавничої галузі в 1920-х рр., подає статистичні дані кількості друкованих українських видань кооперативними видавництвами [7], В. Даниленка, що згадує про діяльність співробітників Наркомосу та їхні взаємини з кооперативними видавництвами [8], М.М. Олійника, де автор розглядає політику державних та партійних органів України щодо приватних та кооперативних підприємств у період непу [9], М.А. Шипова про радянське керівництво та літературно-мистецьку інтелігенцію України, яка брала участь у діяльності ряду кооперативних видавництв [10]. Цієї проблеми торкнулися автори книги «Тисяча років українського суспільства», що вийшла у 2001 р. за редакцією Г. Гунчака, Р. Сольчаника та ін. У праці розкриваються погляди О. Шумського на українізацію та український культурний процес, а також подаються його промови на захист представника кооперативного видавництва «Гарт» М. Хвильового. Побіжно проблема створення та діяльність кооперативних видавництв знайшла своє відображення в історико-бібліографічному нарисі В. Марочко про репресованих педагогів України [11]. У своїй дисертації Є. Костик проаналізував джерельну базу створення та діяльність кооперативних видавництв в УСРР 1922-1930 рр., висвітлив особливості формування центральної мережі кооперативних видавництв, проведено порівняльну характеристику між кооперативно-видавничою формою господарювання та приватною, акціонерною, державною, розкрито соціально-професійний склад засновників та членів видавничих кооперативів. Не зважаючи на наявність окремих досліджень з даної проблеми вона продовжує хвилювати сучасних науковців, адже в контексті розвитку, як історичної науки так і історії економіки та економічної думки з'являються нові факти, які потребують обґрунтувань.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі джерел розкрити та показати соціально-економічний внесок кооперативного видавництва ГАРТ у розвиток видавничої галузі України.

Виклад основного матеріалу. Кооперативні видавництва як складова видавничої галузі УСРР почали з'являтися на початку 1920-х рр. Створенню та діяльності центральної мережі кооперативних видавництв слугували законодавчі акти, які були прийняті радянським урядом. За допомогою встановлених законами норм визначався правовий статус кооперативних видавництв, регулювалася їхня діяльність у видавничій сфері. Основні законодавчі акти, що приймалися вищими інстанціями, носили загальний характер і стосувалися кооперації у цілому. Їхньою конкретизацією займалися Наркомати, які у свою чергу видавали інструкції Головокооперкому, через який контролювалася робота всіх кооперативних об'єднань, у тому числі й кооперативних видавництв [12, с.33].

Нова економічна політика, що прийшла на зміну військовому комунізму, стала поворотним моментом у видавничій справі, формально перехід на нові принципи роботи розпочався з виданням декрету РКП(б) від 28 листопада 1921 р. «О платности книг», який давав змогу видавництвам здійснювати видавничий процес, використовуючи принципи ринкової економіки [13, арк. 2]. Скористатися декретом могли лише видавництва державного підпорядкування, позаяк решта, а це переважно приватні та кооперативні, офіційно скористатися законом змогли лише у другій половині 1922 р., саме на той період припадає масове зростання кількості кооперативних видавництв в УСРР.

Спираючись на декрет ВЦВК та РНК РРФСР від 24 травня 1923 р., в якому кооперативні видавництва розглядалися як різновид промислово-кооперативних товариств ВРНГ РРФСР опублікувала ряд циркулярів, що мали за мету чітко розмежувати приватні та кооперативні видавництва. Перший з них вийшов у лютому 1924 р., у ньому зазначалося, що основною метою кооперативних видавництв, які не мали власних друкарень, повинно було стати видання праць своїх членів, якщо ця умова порушувалася, піднімалося питання про їхню некооперативність і ліквідацію в судовому порядку. Законодавець забезпечував кооперативні видавництва правом організовувати збут виданих ними праць своїх членів, а також право торгувати чужими виданнями і працями, не пов'язаних з видавництвом осіб, але при цьому зауважувалося, що торгівля такими виданнями не повинна була бути метою видавництва, а лише засобом, що забезпечував збут власної продукції. У 1926 р. Президія ВРНГ РРФСР повертається до цього питання, опублікувавши повідомлення, де зазначалося, що видавничими промисловими кооперативами можуть бути лише ті організації, які створювалися для видання праць своїх членів, або такі, що об'єднували як авторів, так і працівників видавничої справи (набірників, брошуровщиків, переплетчиків), а торгівля книгами не могла бути основною метою об'єднання і лише допоміжним засобом при організації збуту власної продукції [14, с. 60].

Форма видавничого кооперативу була оптимальною, враховуючи мізерність коштів, які держава виділяла на розвиток книговидавничої справи. Кооперативні видавництва в галузі видання та торгівлі книгами розглядалися як різновид промислово-кооперативних товариств.

Кооперативні видавництва ділилися на дві групи: до першої належали ті, які ще із самого початку свого існування були повністю підконтрольні комуністичній партії і порівнювалися до групи радянських, партійних та профспілкових видавництв («Пролетарій», «Український робітник» та ін.). Інша група, це ті кооперативні видавництва, які були організовані ще до приходу більшовиків в Україну, як правило, вони були опозиційними і відносилися владою до групи приватно-кооперативних видавництв («Рух», «Друкар», «Слово» та ін.) [15, арк. 11]. Але згідно з нашим дослідженням можна виділити ще декілька груп кооперативних видавництв, серед них ті, що контролювалися владою, але були створені кооперативними організаціями («Книгоспілка»). Інша група

кооперативних видавництв – це ті, які були ініційовані Губкомами («Пролетарій») та ВУРПС («Український робітник»), треті – організовані громадськими організаціями («Гарт», «Плужанин», «Каменярь», «Спілка авторів», «Економічне видавництво» та ін.), а також кооперативні видавництва, що були організовані інвалідами («Наука»). Замикають коло кооперативних видавництв ті, які були створені за ініціативою національних меншин («Унзер Бух», «Культур-Ліга», «Трубуна на Україні»). Отже, в УСРР в 1920-х рр. було організовано низку кооперативних видавництв, що мали чітку спрямованість у своїй видавничій діяльності і на перший погляд суттєвої різниці між собою не мали, але з іншого боку, їхні функціональні особливості суттєво відрізнялися.

Формування системи кооперативних видавництв розпочиналося з реєстрації статуту, але згідно з постановою ВУЦВК та Головнокооперкому «Про зміну та доповнення інструкцій» статут чи зміни до нього можна було зареєструвати лише тоді, коли був позитивний висновок відповідної кооперативної спілки [16, с. 54]. Право на їх видачу мали «Вукоопрада», пізніше кооперативне видавництво «Книгоспілка», «Кустар-спілка», тобто центральні кооперативні установи. Про наслідки реєстрації або будь-яку зміну у статуті кожне кооперативне видавництво інформувало в офіційних виданнях: газетах «Вісті ВУЦВК», «Бюлетень НКО» та інших [17, арк. 11]. Кожне кооперативне видавництво згідно з постановою РНК УСРР від 16 січня 1923 р. «Про встановлення збору за реєстрацію кооперативних товариств у Головному і Губернському комітетах» за реєстрацію статуту сплачувало державний збір: за реєстрацію статуту кооперативних об'єднань першого ступеня (стоварищення, артіль, товариство) – 15 крб.; районної спілки кооперативних товариств – 50 крб.; губернської – 125 крб.; всеукраїнського кооперативного об'єднання – 250 крб. [18, с. 45-46].

Кооперативне видавництво «Гарт», засноване у 1923 р. 2 квітня 1923 р. був зареєстрований у Головнокооперкомі статут видавництва і внесений до списку кооперативних об'єднань [19, арк. 17 зворот]. Назву видавництво отримало, за свідченням В. Коряка, від його організатора і засновника В. Елана-Блакитний, тому що «Гарт» це один з його псевдонімів [20, с. 44].

У 1924 р. В. Елан-Блакитний опублікував статтю «Без маніфесту», в якій зазначив: «... Другий рік існує спілка пролетарських письменників Гарт, біля неї організувався вже Гарт (Гарт аматорів робітничого театру), має він у собі зародок «Гарту» музичного і наукового, організує навколо себе революційних малярів, розгортає роботу на периферію, вживає заходів до створення Української Літературної Академії, посилає, нарешті гартівців за кордон, а й досі не спромігся ані на широку мистецьку платформу, ані на маніфест, універсал, або щось подібне, з чого звичайно починають (та на тому часто і кінчають) своє життя різні мистецькі об'єднання...» [21, с. 55]. Організатор кооперативного видавництва «Гарт» мав на меті об'єднати, на той час, роз'єднаних професійних проукраїнських літераторів, щоб розпочати нову сторінку у історії української літератури. «Гарт» був громадською та культурно-творчою організацією і згуртовував навколо себе найбільш активних діячів українського слова.

Структура керівних органів кооперативних видавництв виявилася характерною для кооперативних товариств: загальні (депутатські) збори, правління та ревізійна комісія.

Загальні збори у системі кооперативних видавництв виконували функції головного законодавчого органу. Вони розглядали й затверджували плани діяльності кооперативного видавництва, заслуховували звіти про діяльність видавництва, вибирали раду, правління та ревізійну комісію, розглядали скарги виконавчих органів, а також приймали рішення про зміну статуту.

Постійним керівним органом кооперативних видавництв було правління, яке виконувало функції виконавчого органу згідно з статутом. Цей структурний елемент займається поточними справами видавництва та виступає його представником при підписанні договору. Правління встановлює правила та положення, спрямовує, отримує та виділяє кошти, належні видавництву, укладає угоди, видає векселі, доручення та інші види зобов'язань, обирає голову правління, формує та звільняє штат, готує звіти та шість-місячні оборотні залишки. Роботу правління забезпечують п'ять постійних членів, обраних із числа засновників видавництва-партнера, і три кандидати на посаду членів ради у разі їх відсутності. Члени правління та кандидати обираються загальними зборами акціонерів строком на один рік. Рада директорів збирається не частіше двох разів на місяць, і в разі рівності голосів голова правління має переважний голос. На Загальні збори акціонерів надійшли скарги на роботу Ради директорів.

Важливу роль в управлінні кооперативним видавництвом відіграє ревізійна комісія, яка зазвичай складається з трьох членів і двох кандидатів і обирається загальними зборами акціонерів строком на один рік. Ревізійна комісія контролює роботу членів ради директорів та дотримання ними статуту, правил та положень, встановлених загальними зборами акціонерів, зокрема за коштами та майном, довіреним їй фізичними та юридичними особами видавництва. Завдяки налагодженій роботі ревізійної комісії вона має безперешкодний доступ до будь-якої інформації, що стосується видавничої та комерційної діяльності видавництва, і в разі потреби не менше одного разу проводить комплексну перевірку роботи видавництва. Раз у рік необхідно було звітувати перед загальними зборами акціонерів.

При голосуванні на зборах члени кооперативного видавництва керуються засадами, визначеними постановою Центрального кооперативного комітету про «Обов'язковість і умови проведення всенародного голосування при виборах керівного органу кооперативної організації». Положення про обов'язковість публічного голосування при обранні керівного органу кооперативу має бути включено до статутів різних кооперативів. Термін виборів встановлюється не більше одного року [12, с. 52-53].

Фізична особа, котра бажала вступити до товариства «Гарт», подавала заяву, а юридична, окрім заяви, – примірник свого статуту і постанову загальних зборів про вступ. На час вступу сплачували вступний внесок у

розмірі 50 копійок. Кожен член відповідав своїми паями у двократному розмірі від вартості паю. Рішення правління могло бути опротестоване загальними зборами. Член товариства, який виходив самостійно або звільнявся, залишався матеріально відповідальним перед товариством до кінця року, якщо заява його про вихід чи постанова про його виключення були подані не пізніше 1 жовтня, хоча за інших обставин відповідальність продовжувалася до 31 грудня наступного року. Вибулим поверталися паї протягом трьох місяців, але після затвердження планів на наступний рік, коли були зроблені всі розрахунки щодо видавництва за минулий рік, а в разі збитків паї заверталися їх власникам з урахуванням відповідної суми на погашення збитків [19, арк. 13].

Основною частиною внутрішньої структури кооперативних видавництва були: редакційний, комерційний, торгівельний – відділи, а адміністративні питання вирішував відділ управління справами. У поодиноких випадках члени правління для кращого функціонування видавництва організовували окремі відділи.

Слід підкреслити, що кооперативне видавництво «Гарт» було одночасно товариством і підприємством кооперації з редакційними, виробничими та господарськими функціями. Його діяльність зумовлювалася статутом, а організаційна будова залежала від об'ємів роботи та виду друкованої продукції. Усією організаційно-виробничою та видавничою діяльністю керували члени правління видавництва, які диференціювали сфери впливу у відділи.

«Гарт» так само як і інші кооперативні видавництва, окрім редакційної роботи, вів планово-фінансову, бухгалтерську та господарчу. Цим займався комерційний і частково фінансовий відділи, що складали річні, квартальні та місячні плани роботи, слідували за їхнім виконанням, контролювали укладання авторських угод, використання ставок авторського гонорару, ураховували норми роботи співробітників видавництва, складали оперативні звіти [22, арк. 1]. Комерційний відділ зобов'язаний був слідувати за розповсюдженням друкованої продукції видавництва, увесь акцент робився на власну продукцію. Бухгалтерія складала баланси, фінансові рахунки та звіти про діяльність видавництва, проводила розрахунки з авторами, підприємствами, закладами та організаціями, розрахунки із заробітної плати [23, с. 23].

Відділ збуту (також відомий як відділ постачання) виконує велику роботу. Приймає і реалізує запаси паперу, картону, папітурної тканини, контролює їх збереження і здавання в друкарню, контролює попит на друковану продукцію, виконує розпорядження Ради директорів щодо впровадження системи.

Сектор має складські приміщення та транспортні засоби. Адміністративно-господарськими питаннями займається відділ управління справами. Він вирішує питання, пов'язані з господарським забезпеченням видавництва в цілому. Під його керівництвом знаходяться інженерне бюро, архів, документація, відділ кадрів. Як багатофункціональне підприємство, видавництво має досить гнучку структуру і може більш ефективно та гнучко здійснювати видавничу діяльність.

Правління видавництва надавало своїм філіям відносну самостійність. Вона полягала в тому, що філії проводили відповідно до планів усю роботу, яка була пов'язана зі збутом продукції, а також операції в галузі розрахункових взаємовідносин з покупцем та пов'язані із цим коштами. Філії та підприємства мали свій самостійний баланс, що й характеризував їхню господарчу діяльність, згідно із цими балансами складався загальний баланс видавництва [24, арк. 3]. Зв'язок членів правління з філіями та друкарнями здійснювався шляхом листування та відряджень.

На засіданні члени дирекції заслухали звіти друкарень і видавництв. Галузеві наради проводяться двічі на рік, у них беруть участь усі керівники редакцій, виробництва та керівники підрозділів. Сторони обговорили попит і пропозицію книжкового ринку, визначили основний напрямок подальшої роботи видавництва. Кожну філію очолює менеджер, призначений центральною радою, і якщо філія припиняє роботу, члени правління вирішують звільнити свого керівника та подати до суду. Різні питання щодо роботи видавництв і відділень вирішують спільно члени ради кооперативних видавництв, причому представники від кожного відділення беруть участь у зборах як делегати без права голосу. Так, основу кооперативного видавництва «Гарт» складали філії і студії, які розташовувалися переважно у великих містах. Найбільшою філією була Харківська. Інтенсивну роботу як літературну, так і виховну проводила Київська філія «Гарт», а також Одеська. Студії «Гарт» існували в Черкасах, Полтаві, Кривому Розі, Краматорську, Костянтинівні, Слов'янську, Запоріжжі, Луганську. На контрагентських началах у підпорядкуванні кооперативного видавництва «Гарт» знаходилися Укркнигоцентр, кооперативні книготоргівельні організації, Союздрук, Укркнига, колектив «Споживач», а також приватні особи та контрагентства, які перебували за межами України [25, арк. 10].

Видавництво вело облікові книги членів товариства, рахунки видавництва та засновників, прибутки та видатки. За кожен минулий рік члени правління кооперативних видавництв складали звіт про торгово-фінансові операції видавництва, баланс, обрахунки прибутків і видатків, а також план діяльності на поточний рік і подавали на розгляд та затвердження загальних зборів. Звітний рік рахувався з 1 січня по 31 грудня, а перший звітний рік рахувався з дня заснування того чи іншого кооперативного видавництва по 31 грудня. Звітна документація підписувалася членами правління та ревізійною комісією і не пізніше травня місяця поточного року повинна була бути винесена на затвердження загальних зборів [19, арк. зворот 16].

Ефективність діяльності кооперативних видавництв залежала від оперативної господарської структури, матеріальної бази (друкарське обладнання, постачання папером тощо).

Варто зауважити, що завдяки видавничій діяльності кооперативних видавництв у першій половині 20-х рр. видавнича галузь країни демонструвала високі темпи росту друкованої продукції. Як приклад, загальні показники Української книжкової палати (створена в 1922 р.) [26, с. 838] з видавничої продукції становили: у

1923/1924 р. – кількість назв 2 757, друк. арк. 12 420,32 тис., накладом 14,7 млн.; у 1924/1925 р. відповідно – 4 508; 21 387,17; 33,8; у 1925-1926 рр. – 4 970; 24 071,36; 30,2 [27, с. 24]. Усього за період з 1922 по 1932 рр. в УСРР було видано 65 068 назв [28, с. 8]. За архівними даними державні видавництва видали за 1923/1924 р. 696 назв, 41 23,85 тис. друк. арк., накладом 6,2 млн. прим., у 1924/1925 р. – 1 373; 7 537,36; 17,7; у 1925/1926 р. – 759; 5 505,31; 12,3. У свою чергу приватні видавництва видали за 1923/1924 р. 108 назв, 507,65 тис. друк. арк., накладом 488 тис. прим., у 1924/1925 р. – 141; 781,17; 867,8; у 1925/1926 р. – 318; 1 917,12; 1,8 млн., тоді як кооперативні: за 1923/1924 р. – 280 назв, 1 078,82 тис. друк. арк., накладом 1,9 млн. прим., у 1924/1925р. – 464; 1 311,2; 3,4; у 1925/1926 р. – 604; 2 296,87; 4,1. Ці показники свідчать про постійне зростання друкованої продукції як у державному, так і в приватно-кооперативному секторі.

Кооперативне видавництво «Гарт» нерідко укладало короткострокові угоди про співпрацю з іншими видавництвами. Так, термін дії угоди між «Книгоспілкою» і «Гартом» був розрахований на 5 місяців – до 1 травня 1925 р., але сторони могли продовжити її, якщо після закінчення терміну з обох сторін не було порушено жодних компроментуючих питань про ліквідацію угоди, а умови могли бути змінені тільки за згодою обох сторін [29, 29]. Домовленості між кооперативними видавництвами стосувались обміну друкованою продукцією та сфери товарообміну.

Споживачами книжкової продукції кооперативних видавництв, у тому числі і «Гарту» були: організації, службовці, робітники, селяни, жінки, молодь, діти. Так, селяни купували книги активніше в середньому на 16,4%. Службовці купували книги в середньому від 8,5 до 11%. Згідно з даними дослідження кон'юнктури ринку було виявлено, що на селі питома вага дітей та молоді не зменшувалась і становила 30,4% у 1924/1925 р., 35,6% – у 1925/1926 р., 42,5% – у 1926/1928 р. [30, с. 21]. У місті попит дітей та молоді на книгу в цей час знизився в середньому до 21%. Жінки та робітники складали в місті 7,9%, на селі – 3,5%. Організації велику роль відігравали в місті, де вони закуповували 42,2% усіх книжок, у той час як на селі цей відсоток знижується до 11,1%.

У розподілі споживачів за сумою витраченої на купівлю книг, головне місце посідали селяни, потім – організації, діти, молодь, службовці. Хоча організації й складали значну частину покупців (майже до 60% усієї суми продажу книжок), проте на селі, як і в місті, народжувався індивідуальний покупець на книжку. Головну роль купівельних інтересів селянина виконувала література із сільського господарства, кількість якої на селі та в районі за різні роки становила від 18,8% до 56,7% загальної кількості придбаних селянином книжок та від 25,9% до 58,2% загальної суми куплених книжок. У 1924-1926 рр. збільшився попит на соціально-економічну літературу (16,69%) та художню (16,7%), проте, у 1927-1928 рр. зменшився попит на соціально-економічну літературу і становив 9,9%, тоді як художню складала 21,2%. Постійно користувалася попитом дитяча книжка, що становила 22,2%, у той час як підручники складали 21,5% у місті відповідно – 16,8%. Інші серії посідали незначне місце, окрім юридично-довідкової, що становила 8,1%. Отже, купівельний попит селянина обмежувався серіями із сільського господарства, підручниками та соціально-економічною, дитячою, художньою і довідковою літературою.

У порівнянні із селянством робітники за 1926-1928 рр. купували дитячу літературу – 44%; художню – 24%; соціальну та сільсько-господарчу – 16%. Слід відзначити, що з двох відділів – дитячого та сільського господарства – робітник купував літературу за пересічну або нижче пересічної ціну, тоді як соціально-економічну та художню – за високою – 3,6 коп. та 1,29 коп.

Наступна категорія споживачів – службовці, які віддавали перевагу дитячій, соціально-економічній, художній, сільськогосподарській, кооперативній літературі, проте її популярність була не однаковою. Досить значний попит був на дитячу книжку, що складав у 1924-1925 рр. – 29,8%, у 1928 р. – 31,4%. За купівельною спроможністю службовці витрачали на дитячу книжку незначний відсоток загальних витрат, проте він поступово збільшувався протягом чотирьох років з 3% до 7,5%. Досить значну роль відігравала соціально-економічна література (однак щороку її попит зменшувався, відповідно в 1924/1925 р. – 35,2%, 1925/1926 р. – 28,7%, 1926/1928 р. – 9,8%, поступаючись художній, що зростає до 25%). [30, с. 26]. Неоднакове місце посідала сільськогосподарська література, яка мала найбільший попит у 1925/1926 р. – 25,7% (кількісно), однак за 1926/28 р. ці серії відігравали незначну роль – 6,1% у 1924/1925 р. та 5,6% у 1926-1928 рр., за сумою 6,7% у 1924-1926 рр. та 3,6% у 1926-1928 рр. Книжками з природознавства та з прикладних наук службовці цікавилися у незначній мірі – 5,4% у 1924/1925 р., 4,2% – 1925/1926 р., тоді як кооперативна становила – 15,6% (кількісно).

Споживчі уподобання жінок у 1924/25 рр. зосереджувалися на художній, соціально-економічній, сільськогосподарській та природознавчій і науковій літературі, її купівля як кількісно, так і сумою посідала значне місце, а саме: 14,8%, 20,1%, 16,7%, 27,6%. Високий відсоток мали дитяча – 13,5%, кооперативна література – 11,4% та підручники – 10,3%. У 1925/1926 р. смаки жінок зменшувалися до природознавчої літератури та прикладних наук, відсоток купівлі знизився з 16% до 3,3%. Досить низькими були показники з кооперативної та художньої літератури, але зростає попит на сільськогосподарську книгу – з 17,2% до 34,1% та на дитячу з 13,6% (1924/1925 р.) до 26% (1925/1926 р.). Високими показниками зростає темп видання підручників з 10,3% до 15,2%, тоді як соціально-економічної – 11,5%, та художньої – 8,2% кількісно та щодо суми відповідно – 13,4% та 9,9%. У 1926-1928 рр. читацькі уподобання жінок сконцентровуються в місті на дитячій (47,6% кількісно й 29,7% суми), соціально-економічній (31,2%; 25,4%), художній (10,9%; 12,7%) літературі, однак на селі інтереси жінок зосереджуються на художній (47,3%, 64,1%) та дитячій (21,5%, 10%) літературі.

Окремо видавництвами виділяється категорія споживачів – діти та молодь. Купівельна спроможність дітей в основному була зосереджена на художній та дитячій літературі, причому роль художньої зростала

щороку (1924/1925 р. – 20,9%, 1925/1926 р. – 30,8%). Дитяча книжка мала попит від 25% до 42,4% (кількісно) і від 16,6% до 33,6% (у грошовому еквіваленті), підручники становили від 6,2% до 29,1%. Щодо іншої літератури, то цікаво відзначити, що в дітей значним попитом користувалася соціально-економічна книжка (13,8%), кооперативна (12,5%), з природознавства та прикладних наук (14,8%). Молодь більше цікавилася соціально-економічною книжкою, вона складала в місті – 49,5%, на селі 42,5%. На селі значну роль кількісно відігравала дитяча книжка – 25,4%, пересічна її ціна становила 8,2 коп. Підручник також цікавив молодь – 20,5%, пересічна ціна на селі – 32,9 коп., у місті – 93,9 коп.

Згідно з даними статистики в УСРР усього було видано за 1927-1928 рр. – 5 413 назв; 1929 р. – 6 480; 1930 р. – 8 079; 1931 р. – 8 086 [26, с. 842]. За даними досліджень С. Александрова, окремо із галузей знань загальні показники складали: література для сільського господарства – 390 назв (1927), 844 (1928); технічна – 409, 439; художня – 505, 574; підручники накладом 200 тис. примірників (1927), 273,5 тис. (1928) [31, с. 3]. «Гарт» планував у видати 71 назву, а реально було виконано – 24, такий спад виробництва пояснюється поганим паперовим забезпеченням [32, арк. 1].

За період з часу заснування до 1925 р. видавництвом «Гарт» було видано перші номери альманаху «Гарт» і «Київ-Гарт», в яких друкували власні твори члени товариства – М. Йогансен, П. Тичина, В. Сосюра, О. Корж, М. Хвильовий, Г. Коцюба, О. Копиленко, І. Дніпровський, В. Блакитний, В. Коряк, В. Поліщук, Г. Коляда. Також було вміщено виконані О. Довженком портрети М. Йогансена, П. Тичини, І. Дніпровського, В. Сосюри, В. Поліщука.

Твори гартівців друкувалися у різних періодичних виданнях та журналах, зокрема: «Шляхи мистецтва», «Червоний шлях», «Нова громада», «Всесвіт», «Знання»; у додатках до газет: «Вісті», «Культура і побут»; у американських «Щоденних вістях»; у збірниках: «Жовтень» і «Квартали», у читанках та декламаторах: «Шляхом життя», «Життя й слово», «В боротьбі», «Зорі», «До перемоги», «Комуна» і багатьох інших [33, с. 399-400].

Варто зазначити, що за сприяння видавництва «Гарт» світ побачили твори: В. Поліщука – «15 поем», «Європа на вулкані», «Дівчина», «Радіо в житах», «Ярина Курнатовська», «Книга повстань», «Соняшна міць», «Сказання давнєє», «Жмуток червоного», «Адигейський співець», «Ленін» – українською і російською мовою, «Капітан Шредер», «Вибухи сили», «Дума про Бармашиху»; Тичини П. – «Соняшні кларнети» (3-є видання), «Плуг» (3-є видання), «Вітер з України», повторне видання «Живем комуну», «В космічному оркестрі»; Еллана В. (В. Проноза) – «Удари молота і серця», «Наші дні», «Нотатки олівцем», «Радянська гірчиця», «Державний розум»; Досвітнього О. – соціальний роман «Американці», оповідання «Тюнгуй»; Коцюби Г. – оповідання «На межі», оповідання «Біля гудків»; Йогансена М. – збірка поезій «Доробок», авантюрний роман «Пригоди», «Збірка поезій»; Дніпровського І. – поема «Донбас», збірка віршів «Плуг», поема «Добридень, Ленін», п'єса «Любов і дим»; Лісового П. – оповідання «Сільське», оповідання «В тумані», оповідання «Нетрі села»; Майського М. – п'єса «Крицевий гул», кіносценарій «Остап Бандура», кіносценарій «За чорне золото», кіносценарій «Султанка», кіносценарій «Острів визволення», кіносценарій «Зелений жаж»; Бузька Д. – повість «Лісовий звір», кіносценарій «Лісовий звір», кіносценарій «Сон Товстопузенка»; Голоти П. – оповідання «В дорозі змагань», поезія «Степи-заводові»; Іванова П. – «Збірки оповідань»; Смолича Ю. – оповідання «Кінець міста за базаром», методична праця «Драмгурток в робітничому клубі»; Дубкова Ю. – «Збірка поезій»; Фальківського Д. – «Збірка поезій» [33, с. 398]; Микитенка І. – оповідання «На сонячних гонах», поема «Олена», поезії «Сільські джерела»; Кулика І. – поезії «Зелене серце», «Мої коломийки»; Куліша М. – п'єса «Дев'яносто сім», п'єса «Комуна в степах»; Ірчана М. – повість «Карпатська ніч», «Фільми революції», п'єса «Дванадцять»; Тарновського М. – «Збірка поезій»; Шопинського В. – роман «Фабрична неволя».

Кооперативне видавництво «Гарт» мало свою театральну трупу під назвою «Театральний «Гарт»», яка почала діяти з 7 листопада 1923 р. Його організаторами були П. Тичина, В. Коряк, А. Любченко, вони ставили завдання – об'єднати й організувати самодіяльність діячів і прихильників робітничого театру [3, с. 3]. За рік праці Харківська театральна майстерня «Гарт» прийняла участь в обслуговуванні 9 кампаній.

Значним внеском «Гарту» була його клубна робота. Так, за 1924 р. проведено 25 вистав по робітничих клубах Харкова. Крім керівників в роботі клубів брали активну участь студійці «Гарту». Зв'язок з такими клубами вівся через майстерню «Гарту», так з'явилися: клуб друкарні ПУВО, клуб канатної фабрики на «Новій Баварії», комсомольський клуб в «Південному селищі», клуб сільгоспшколи в Лозовеньках і 68-го полку. Клуби «Гарту» функціонували в Одесі, Кривому Розі, Києві. Влітку 1924 р. мандрівна трупа «Гарту» об'їздила 15 цукроварень, зробивши 28 вистав.

Слід зауважити, що кооперативне видавництво «Гарт» проводило спільні з іншими видавництвами проекти. Так, видавництва «Гарт» та «Плуг» проводили вечірки, на яких були присутні молоді початківці літературного мистецтва. Тут заслуховувалися важливі та поточні справи видавництв, а також нові твори різних авторів. У жовтні 1923 р. на вечірці видавництва «Гарт» були заслухані твори В. Поліщука, І. Дніпровського, О. Копиленка, Г. Коляди. Також у жовтні цього ж року свої вечірки провів «Плуг». У програму входила презентація нових творів М. Хвильового, оповідання П. Панча «Мишачі нори», а також оповідання В. Стефаніка «Два сини». Передбачалося заслухати вірші грузинських поетів у перекладах та вірші самих плужан. Слід зазначити, що влітку «Плуг» збирав понад 500 осіб прихильників літературного мистецтва, нерідко на подібних вечірках «Плуга» представляли свої твори письменники з різних країн Далекосхідної республіки, США, Англії та ін. [34, с. 4].

У напрямку культурно-освітньої роботи плідною була діяльність методологічного семінару, який виступав в ролі центру клубної праці «Гарту». Так, у Харкові методологічний семінар почав функціонувати з

травня 1924 р. За цей час було проведено 38 засідань, на яких заслухано 25 наукових доповідей та більш, як 150 звітів про роботу гуртків [35, с.399-400].

Незважаючи на збільшення кількості українських видань, мовний бар'єр і монополія російської книжки продовжували існувати. Так, у травні 1925 р. нарком О. Шумський вимагав від кооперативного видавництва «Гарт» української книги [11, с. 29]. Цій меседж був направлений у сторону «Гарту», позаяк у статуті видавництва зазначалося, що гартяни, прагнучи до створення єдиної інтернаціональної культури, користуються «українською мовою, як знаряддям творчості», і разом з тим, на Пленумі «Гарту» з нагоди річниці, ухвалено постанову про потребу розвинення широкої роботи на мовах нацменшостей України. В рамках «Гарту» розгорталися – з одного боку – українізація населення великих міст і промислових центрів України, а з другого – консолідація всіх культурно-творчих сил української інтелігенції навколо творення нової української літератури [36, с. 35]. Учасники літературних організацій, прихильники різних літературних течій – неокласики, неоромантики, футуристи, символісти й інші – створювали різноманітні художні твори, у палких суперечках і дискусіях шукали шляхів розвитку української літератури й культури, виведення її на рівень світової цивілізації.

За ідейно-творчими переконаннями склад кооперативного видавництва «Гарт» був неоднорідним, що й призвело до його розпаду. Хоча В. Коряк дотримувався іншої думки і вважав, що до ліквідації видавництва призвів М. Хвильовий та його ідейні переконання. На «руїнах» кооперативного видавництва «Гарт» утворилося нове видавництво – ВАПЛІТЕ. У США і Канаді під такою назвою діяло об'єднання українських пролетарських письменників – «Гарт» (1924–1927 рр.), до якого входили М. Андрійчук, Мирослав Ірчан, І. Кулик, Л. Піонтек, М. Тарновський, М. Шатувський, В. Шопінський [37].

Висновки. Таким чином, виходячи з вищевказаного ми можемо констатувати, що соціально-економічний внесок кооперативних видавництв, зокрема «Гарту», у розвиток видавничої галузі України, є досить великий позаяк ці видавництва, своєю підприємницькою діяльністю, стимулювали видавничий процес, завдяки їм світ побачили праці відомих діячів української культури, знаних істориків, публіцистів, спадщина яких залишається малодослідженою.

Слід зазначити, що в Україні на сучасному етапі розвитку системи ринкової економіки де домінують різні форми власності, національна видавнича галузь перебуває у край важкому становищі. Досі йде пошук ефективної моделі розвитку національного книговидання, то ж чому б не звернутися до власного історичного досвіду.

Список використаних джерел

1. Ківшар Т. Український книжковий рух, як історичне явище (917-1923). Київ: Логос, 1996. 344 с.
2. Кізюн В. К. Видавнича діяльність державних, суспільно-політичних та громадських організацій в 20-ті р.: Дис... канд. іст. наук Київський Національний університет імені Тараса Шевченка: 07.00.06. Київ: 1994. 206 с.
3. Тимошик М. С. Історія видавничої справи. Київ: Наша культура і наука, 2003. 496с.
4. Ніколішин С. Культурна політика большев'їки і український культурний процес: Публічні рефлексії. Б. м.: На чужині, 1947. 119 с.
5. Животко А. Історія Української преси. Регенсбург, Український технічно-господарчий інститут, 1946. 196 с.
6. Голубенко П. Україна і Росія у світі культурних взаємин. Київ: Дніпро, 1993. 366с.
7. Кравченко Б. Соціальна зміна і національна свідомість в Україні ХХ ст. Київ: Основи, 1997. 157 с.
8. Даниленко В. М. Соціальний тип та інтелектуально-освітній рівень номенклатури скрипниківського наркомосу. Севастополь; Донецьк; Вебер, 2003. 56 с.
9. Олійник М. М. Політика державних та партійних органів України щодо приватних підприємств у період НЕПу. Український історичний журнал. 2001. № 1. С. 16-27.
10. Шипов М. А. Радянське керівництво та літературно-мистецька інтелігенція України: 20-ті роки. Український історичний журнал. 2000. № 1. С. 95-101.
11. Марочко В., Хіллє Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941). Київ: Наук. світ, 2003. 302 с.
12. Костик Є. П. Створення та діяльність кооперативних видавництв в УСРР 1922-1930 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2005. 241 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 174. Оп. 1. Спр. 77. 44 арк.
14. Подгорнова А. И. Советское книгоиздание в 20-е годы. Москва: Наука, 1984. 111 с.
15. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 927. 44 арк.
16. Издательское дело в первые годы Советской власти (1917-1922). Сборник документов и материалов. Москва: Книга, 1972. 346 с.
17. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 8535. 35 арк.
18. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1923. Ч. 3. С. 45-46.
19. ЦДАВО України. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 103. 16 арк.
20. Коряк В. Перше десятиріччя (Утворення української радянської літератури). Більшовик України. 1927. № 14. С. 42-45.
21. Еллан-Блакитний В. «Без маніфесту». «Гарт: Альманах». Харків: Держвидав України, 1924.

22. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 2. Спр. 1. 83 арк.
23. Гиттерман М.И. Основы книгоиздательского дела. Москва: Искусство, 1957. 93 с.
24. ЦДАВО України. Ф. 174. Оп. 2. Спр. 10. 48 арк.
25. ЦДАВО України. Ф. 555. Оп. 1. Спр. 352. 50 арк.
26. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. Київ: Наукова думка, 2001. 912 с.
27. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923-1926). Бібліологічні вісті. 1927. № 2. С. 24-45.
28. Скачков В. М. Преса Української РСР 1917-1966. Стат. довідник. Харків: Б.в., 1967. 156 с.
29. ЦДАВО України. Ф. 292. Оп. 1. Спр. 44. 435 арк.
30. Нечаєв М. Книжка та її покупець на селі. Київ: Український науковий інститут книгознавства, 1929. 50 с.
31. Александров С. Перші підсумки книжкової продукції УСРР 1928/29 року. Радянський книгар. 1930. № 1. С. 3-4.
32. ЦДАВО України. Ф. 555. Оп. 1. Спр. 32. 80 арк.
33. Бабенко С.Г. Історія кооперативного руху; Львівська комерційна академія. Львів, Інститут українознавства НАН України, 1996. 412 с.
34. Літературно-мистецька хроніка. Література, наука, мистецтво. 1923. 7 жовтня.
35. Культурне будівництво в Українській РСР 1917-1927: Збірник документів і матеріалів. Укл. Ю.Ю. Кондуфор. Київ: Наукова думка, 1979. 666 с.
36. Кручек О. А. Становлення державної політики УСРР у галузі національної культури (1920-1923 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1996. 49 с.
37. Крижанівський С. А. Гарт. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=28792 (дата перегляду: 26.09.2022).

References

1. Kivshar T. (1996). *Ukrainskyi knyzhkovyi rukh, yak istorychne yavyshe (1917-1923)* [The Ukrainian book movement as a historical phenomenon (1917-1923)]. Kyiv: Lohos, 344 s.
2. Kiziun, V. K. (1994). *Vydavnycha diialnist derzhavnykh, suspilno-politychnykh ta hromadskykh orhanizatsii v 20-ti r.* [Publishing activities of state, socio-political and public organizations in the 20's]: Dys.... kand. ist. nauk Kyivskiy Natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka: 07.00.06. Kyiv. 206 s.
3. Tymoshyk M. S. (2003). *Istoriia vydavnychoi spravy* [History of publishing]. Kyiv: Nasha kultura i nauka, 496 s.
4. Nikolysyn S. (1947). *Kulturna polityka bolshevikiv i ukrainskyi kulturnyi protses: Publichni refleksii* [Cultural policy of the Bolsheviks and the Ukrainian cultural process: Public reflections]. B. m.: Na chuzhyni, 119 s.
5. Zhyvotko A. (1946). *Istoriia Ukrainsoi presy* [History of the Ukrainian press]. Rehensburh, Ukrainskyi tekhnichno-hospodarchyi instytut, 196 s.
6. Holubenko P. (1993). *Ukraina i Rosiia u sviti kulturnykh vzaiemyn* [Ukraine and Russia in the world of cultural relations]. Kyiv: Dnipro, 366 s.
7. Kravchenko B. (1997). *Sotsialna zmina i natsionalna svidomist v Ukraini XX st* [Social change and national consciousness in Ukraine in the 20th century]. Kyiv: Osnovy, 157 s.
8. Danylenko V. M. (2003). *Sotsialnyi typ ta intelektualno-osvitnii riven nomenklatury skrypnikovskoho narkomosu* [Social type and intellectual and educational level of the nomenclature of the Skripnykivskoho narkomos]. Sevastopol; Donetsk; Veber, 56 s.
9. Oliinyk M. M. (2001). *Polityka derzhavnykh ta partiinykh orhaniv Ukrainy shchodo pryvatnykh pidpriemstv u period NEPu* [The policy of state and party bodies of Ukraine regarding private enterprises during the NEP]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1. 16-27.
10. Shypov M. A. (2000). *Radianske kerivnytstvo ta literaturno-mystetska intelihtentsiia Ukrainy: 20-ti roky* [Soviet leadership and the literary and artistic intelligentsia of Ukraine: the 20s]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1. 95-101.
11. Marochko V., Khillih H. *Represovani pedahohy Ukrainy: zhertvy politychnoho teroru (1929-1941)* [Repressed teachers of Ukraine: victims of political terror (1929-1941)]. Kyiv: Nauk. svit, 2003. 302 s.
12. Kostyk, Ye. P. (2006). *Stvorennia ta diialnist kooperatyvnykh vydavnytstv v USSR 1922-1930 rokiv* [Making and Activities of the Cooperative Publishing in the USSR (1922-1930)]. Candidate Dissertation: 07.00.01 (History of Ukraine). Cherkasy, 241 p.
13. *Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy)* [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine)]. F. 174. Op. 1. Spr. 77. 44 Sh.
14. Podgornova A. I. (1984). *Sovetskoe knigoizdanie v 20-e godi* [Soviet book publishing in the 20s]. Moskva: Nauka, 111 s.
15. *TsDAVO Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 166. Op. 2. Spr. 927. 44 Sh.
16. *Izdatelskoe delo v pervie godi Sovetskoi vlasti (1917-1922)* [Publishing in the early years of Soviet power (1917-1922)]. *Sbornik dokumentov i materialov*. Moskva: Kniga, 1972. 346 s.
17. *TsDAVO Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 166. Op. 6. Spr. 8535. 35 Sh.
18. *Zbirnyk uzakonen ta rozporiadzhen robitycho-selianskoho uriadu Ukrainy* [Collection of legalization and order of the robotic-village order of Ukraine]. 1923. Ch. 3. S. 45-46.
19. *TsDAVO Ukrainy* [TsDAVO of Ukraine]. F. 271. Op. 1. Spr. 103. 16 Sh.

20. Koriak V. (1927). *Pershe desiatyrichchia (Utvorennia ukrainskoi radianskoi literatury) [The first decade (Formation of Ukrainian Soviet literature)]*. Bilshovyk Ukrainy, 14. 42-45.
21. Ellan-Blakytnyi V. (1924). «Bez manifestu» [Without a manifesto]. «Hart: Almanakh». Kharkiv: Derzhvydav Ukrainy.
22. TsDAVO Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 2. Spr. 1. 83 Sh.
23. Gitterman M.I. *Osnovi knigoizdatelskogo dela [Fundamentals of book publishing]*. Moskva: Iskustvo, 1957. 93 s.
24. TsDAVO Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 174. Op. 2. Spr. 10. 48 Sh.
25. TsDAVO Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 555. Op. 1. Spr. 352. 50 Sh.
26. Siropolko Stepan. *Istoriia osvity v Ukraini [History of education in Ukraine]*. Kyiv: Naukova dumka, 2001. 912 s.
27. Kozachenko A. (1927). *Knyzhkova produktsiia USRR (1923-1926) [Book products of the USSR (1923-1926)]*. Bibliolohichni visti, 2. 24-45.
28. Skachkov V. M. (1967). *Presa Ukrainskoi RSR 1917-1966 [Press of the Ukrainian SSR 1917-1966]*. Stat. dovidnyk. Kharkiv: B.v., 156 s.
29. TsDAVO Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 292. Op. 1. Spr. 44. 435 Sh.
30. Nechaiev M. (1929). *Knyzhka ta yii pokupets na seli [The book and its buyer in the village]*. Kyiv: Ukrainyskyi naukovyi instytut knyhoznavstva, 50 s.
31. Aleksandrov S. (1930). *Pershi pidsumky knyzhkovoi produktsii USRR 1928/29 roku [The first summaries of book production of the Ukrainian SSR in 1928/29]*. Radianskyi knyhar, 1. 3-4.
32. TsDAVO Ukrainy [TsDAVO of Ukraine]. F. 555. Op. 1. Spr. 32. 80 Sh.
33. Babenko S. H. (1996). *Istoriia kooperatyvnoho rukhu; Lvivska komertsiiina akademiia [History of the cooperative movement; Lviv Academy of Commerce]*. Lviv, Instytut ukrainoznavstva NAN Ukrainy, 412 s.
34. *Literaturno-mystetska khronika [Literary and artistic chronicle]*. Literatura, nauka, mystetstvo. 1923. 7 zhovtnia.
35. *Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR 1917-1927 [Cultural construction in the Ukrainian SSR 1917-1927]*: Zbirnyk dokumentiv i materialiv. Ukl. Yu.Iu. Kondufor. Kyiv: Naukova dumka, 1979. 666 s.
36. Kruchek O. A. (1996). *Stanovlennia derzhavnoi polityky USRR u haluzi natsionalnoi kultury (1920-1923 rr.) [Formation of the state policy of the USSR in the field of national culture (1920-1923)]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 49 s.
37. Kryzhanivskyi S. A. (2006). *Hart. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Hardening. Encyclopedia of Modern Ukraine]: elektronna versiiia [online] / hol. redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=28792 (data perehliadu: 26.09.2022)*.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Костик Євгеній Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: klio79@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1613-2422>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Костик Евгений Петрович, кандидат исторических наук, доцент кафедры экономики, Университет Григория Сковороды в Переяславе, ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: klio79@i.ua

DATE ABOUT THE AUTHOR

Kostyk Yevhenii, Ph.D. in History, Associate Professor at the Chair of Economics, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30, Sukhomlynskyi St., Pereiaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: klio79@i.ua

УДК 330.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-109-116>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Семененко О. Г.,
Гаврилко О. Ю.

В статті представлено модель та методології діагностики соціально-економічного розвитку регіонів. Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад та прикладних аспектів оцінки (діагностики) соціально-економічного розвитку регіону.

Метою роботи стало обґрунтування алгоритму діагностики соціально-економічного розвитку регіону за для розробки оптимального стратегічного плану регіонального розвитку.

Методологічна основа статті. Для досягнення мети, вирішення поставлених у дослідженні завдань використано комплекс загальнонаукових та прикладних методів дослідження: метод системного аналізу, математичного моделювання, кваліметричні методи, методи експертного оцінювання та аналітичного планування, рейтинговий метод, метод комплексних вагових оцінок, економіко-математичні та статистичні методи.

Результати роботи. Розроблено структурну модель діагностики соціально-економічного розвитку регіону. Представлено та обґрунтовано алгоритм моніторингу стану розвитку регіону на основі інтегрального показника соціально-економічного розвитку. Представлені у статті теоретичні положення дали змогу сформулювати пропозиції науково-практичного характеру щодо планування стратегій розвитку регіону на основі діагностики стану його соціально-економічного розвитку.

Висновки. Сформульовані й обґрунтовані теоретичні положення дозволяють вдосконалити процес проведення діагностики соціально-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: діагностика, регіон, розвиток, соціально-економічний розвиток, потенціал, якість, стратегії.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ДИАГНОСТИКЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

Семененко Е. Г.,
Гаврилко А. Ю.

В статье представлена модель и методология диагностики социально-экономического развития регионов.

Предметом исследования является совокупность теоретико-методологических принципов и прикладных аспектов оценки (диагностики) социально-экономического развития региона.

Целью работы стало обоснование алгоритма диагностики социально-экономического развития региона для разработки оптимального стратегического плана регионального развития.

Методологическая база статьи. Для достижения цели решения поставленных в исследовании задач использован комплекс общенаучных и прикладных методов исследования: метод системного анализа, математического моделирования, кваліметрические методы, методы экспертного оценивания и аналитического планирования, рейтинговий метод, метод комплексных весовых оценок, економіко-математические и статистические методы.

Результаты работы. Разработана структурная модель диагностики социально-экономического развития региона. Представлен и обоснован алгоритм мониторинга развития региона на основе интегрального показателя социально-экономического развития. Представленные в статье теоретические положения позволили сформулировать предложения научно-практического характера планирования стратегий развития региона на основе диагностики состояния его социально-экономического развития.

Выводы. Сформулированные и обоснованные теоретические положения позволяют усовершенствовать процесс диагностики социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: диагностика, регион, развитие, социально-экономическое развитие, потенциал, качество, стратегия.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DIAGNOSTIC SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

Semenenko Olena,
Havrylko Oleksandr

The article presents the model and methodology of diagnosis of socio-economic development of regions.

The subject of the study is a set of theoretical and methodological principles and applied aspects of assessment (diagnosis) of the socio-economic development of a region.

The purpose of the work is to justify the algorithm of diagnosis of socio-economic development of a region in order to create an optimal strategic plan of regional development.

Methodological basis of the article. To achieve the goal and solve the tasks set in the research, a complex of general scientific and applied research methods was used: the method of system analysis, mathematical modeling, qualitative methods, methods of expert evaluation and analytical planning, the rating method, the method of complex weighted estimates, economic-mathematical and statistical methods.

Study results. A structural model of diagnosis of socio-economic development of the region has been developed. The algorithm for monitoring the state of development of the region based on the integral indicator of socio-economic development is presented and substantiated. The theoretical provisions presented in the article made it possible to formulate proposals of a scientific and practical nature regarding the planning of strategies for the development of the region based on the diagnosis of the state of its socio-economic development.

Conclusions. Formulated and substantiated theoretical provisions allow improving the process of diagnosis of socio-economic development of the region.

Key words: *diagnostics, region, development, socio-economic development, potential, quality, strategies.*

JEL Classification: *O10-11, O15, O18, R10*

Постановка проблеми. В умовах війни проведення теоретичних досліджень та розробка методології, яка може застосовуватися для оцінки соціально-економічного розвитку регіону набуває особливої актуальності, так як вона може оптимізувати напрями майбутніх інвестувань та проектів, в процесі відновлення економіки країни та подальшого розвитку її територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти діагностики соціально-економічного розвитку, наведені в роботах Беккер М., Мороз І., Буряченко А., Григорук П., Ткаченко І., Пурського О., Харченко О., Сухорукова А. та ін.

Виділення не вирішених раніше проблем. Різноманіття методичних підходів до діагностики регіонального розвитку має свої недоліки та переваги. Зміна факторів, що впливають на формування стратегій розвитку, вимагає коректування відповідно і методології її оцінювання. Тому розробка та вдосконалення методологічних підходів щодо здійснення комплексної економічної діагностики регіонального соціально-економічного розвитку залишається актуальною темою дослідження.

Мета статті – теоретичне обґрунтування науково-методичних підходів до моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Діагностика соціально-економічного розвитку регіонів, пошук напрямів її вдосконалення, дозволяє прогнозувати та будувати стратегії, що адекватні можливостям та цілям розвитку областей країни.

В основі такої діагностики лежать методології, що ґрунтуються на єдності, взаємному доповненні і посиленні економічних та соціальних компонентів, що втілюють в собі потенціал, стабільність і ефективність економічного зростання, втілення інтересів територіальних громад, підвищення рівня життя населення регіону.

Сам процес діагностики базується на аналізі та оцінці базових показників розвитку. Серед них виділяють традиційні показники: (рівень виробництва і споживання благ, валовий національний дохід, валовий внутрішній продукт, реальний ВВП на душу населення, рівень споживання матеріальних благ і послуг, рівень охорони здоров'я й освіти, розвиток малого бізнесу, темпи зростання доходів населення та їх диференціація, продуктивність праці) та більш нові (темпи структурної трансформації виробництва й суспільства, одержання додаткових переваг у результаті впровадження інноваційних систем менеджменту, динаміка грошових доходів та інвестицій, тощо).

Аналіз динаміки показників, інтегральне оцінювання стану та більш сучасні методології (нечіткої логіки, експертних оцінок) дозволяють регіону виявити напрями розвитку, спрогнозувати та скоригувати соціально-економічну політику як на рівні держави, так і на рівні органів місцевого самоврядування.

Основною проблемою організації такого дослідження є аналіз достатньо великої кількості факторів. Чинники, характер та форми такого дослідження постійно змінюються та вдосконалюються. Наприклад в останні часи набула популярності теорія, яка підтримує важливість установ і різних органів у сприянні соціально-економічного розвитку на регіональному рівні [8].

В основі методології діагностики в сучасних теоріях розвитку лежить поняття сталого розвитку. Світова комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку визначила сталий розвиток як такий, що відповідає потребам сьогодення без шкоди для можливостей майбутнього покоління для задоволення власних потреб [9]. В основі цієї теорії знаходиться концепція сталого розвитку, що виходить з цілей та завдань, самітом ООН у вересні 2015 року. Відповідно до цього документу цілі сталого розвитку регіону, це: інтеграція аспектів конкурентоспроможності, рівності й навколишнього середовища для підвищення добробуту людей відповідно до п'ятиох векторів: люди, процвітання, планета, світ і партнерство. Використання невикористаного регіонального потенціалу за допомогою регіонального програмування; спираючись на існуючі сильні сторони, щоб переосмислити стратегії з нуля; розвиток регіональних інновацій для досягнення ЦСР [10].

Формування системи базових показників для оцінки рівня економічного й соціального розвитку регіону має відповідати таким вимогам:

- вихідні дані для оцінки мають бути доступними в регіональному розрізі;
- часткові показники мають бути однаковим для всіх регіонів країни;
- система показників має бути прозорою та чітко ідентифікувати основні напрями економічного й соціального розвитку регіону;

- оцінка рівнів економічного й соціального розвитку регіонів країни повинна виявляти проблемні регіони, які потребують державної підтримки для стимулювання свого розвитку.

Найбільш популярні системи показників оцінки соціально-економічного розвитку представлені в таблиці 1.

Найбільш відомий підхід до діагностування розвитку регіону - це порівняльний аналіз на основі розрахунку узагальненого інтегрального показника соціально-економічного стану регіону.

Інтегральне оцінювання на основі зведених показників, часткових індикаторів дозволяє досліднику отримати комплексне уявлення про об'єкт дослідження та дозволяє зрозуміти процеси та їх причини, що відбуваються з досліджуванним об'єктом

Загалом під інтегральним показником розуміють деякий умовний числовий вимірник латентної якості досліджуваного явища [3].

Таблиця 1. Система показників (індикаторів) соціально-економічного розвитку регіону

Індикатори соціально-економічного розвитку регіону	Джерело
Економічна безпека (економічна база, реінвестування коштів, сприяння бізнесу, можливості працевлаштування, організація професійного навчання та освіти); Екологічна цілісність (рівень екологічної безпеки, охорона та відтворення екосистем; збереження ресурсів, утилізація відходів); Права й обов'язки (можливості менеджменту, доступ до інформації, рівень самоуправління, рівень поваги та толерантності, політична стабільність, тощо); Соціальний добробут: (рівень забезпеченості харчовими продуктами, рівень медичного обслуговування, рівень охорони правопорядку, охорона, тощо робочих умов)	Інститут сталих спільнот (США), [11];
Економічний розвиток (розмір і зростання; інвестиції і заощадження; продуктивність; економічна структура; фінанси, інновації; фінансування інновацій, інфраструктура, тощо); Соціальний розвиток. (населення, зайнятість, освіта, охорона здоров'я, якість життя); Екологічний розвиток. (енергія та довкілля, антропогенне навантаження, земельні ресурси; біорізноманіття, інфраструктура)	Ковасис А., [12]
Людський капітал (баланс на ринку праці, освіта, демографія, тощо); Соціальний капітал: (рівень інституалізації, розвиток неурядових організацій, громадська активність, бізнес активність); Матеріальний капітал: (екологічні умови та охорона ресурсів, інфраструктури, інвестиції, впровадження нових технологій); Фінансовий капітал: (джерела, політика, інвестиції, рівень оподаткування.); Інновації: (інноваційний розвиток, особливо в ІКТ, динаміка розвитку інституційної зони, зниження регіональних диспропорцій)	Національний науковий центр Польщі [13]
Економічна та соціальна згуртованість» (3 показники); «Економічна ефективність» (7 показників); «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця» (6 показників); «Фінансова самодостатність» (4 показники); «Розвиток малого та середнього підприємництва» (4 показники); VI. «Ефективність ринку праці» (6 показників); VII. «Розвиток інфраструктури» (6 показників); VIII. «Відновлювана енергетика та енергоефективність» (7 показників); IX. «Доступність та якість послуг у сфері освіти» (7 показників); X. «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» (5 показників); XI. «Соціальний захист та безпека» (4 показники); XII. «Рациональне природокористування та якість довкілля» (5 показників).	Постанова кабінету №856, [6]

Методологія для розрахунку інтегрального показника основана на численній кількості методів, серед яких порівняння, рейтингове оцінювання, метод індексів, виявлення ступеня відповідності досліджуваних об'єктів деякому уявному «ідеалу», визначення напрямів оптимізації, тощо. Кожна методика індивідуальна, оскільки у вибірку можуть включатись кількісні або якісні показники, вони розрізняються за кількістю та вимірністю. Найбільш поширеним підходом до побудови залежності між інтегральним і частковими показниками є використання методів їх згортки.

За роки незалежності України міністерствами, провідними вченими було запропоновано багато різних методологічних підходів до оцінки стану та динаміки соціально-економічного розвитку регіону. які відрізнялися залежно від зміни до розуміння поняття розвитку та фінансових, політичних та інших механізмів регулювання регіональних програм. Дослідив різні підходи до вибору показників, методів оцінки стану соціально-економічного розвитку регіону залежно від цілей та задач сталого розвитку нами пропонується наступна логічна схема моніторингу. (Рис.2.)

Нами пропонується наступний алгоритм розрахунку інтегрального показника діагностики соціально-економічного розвитку регіону.

1. Постановка завдання, цілей розрахунку інтегрального показника.
2. Формування системи показників.
3. Вибір вхідної інформації.
4. Нормування вхідної інформації.
5. Розрахунок компонентів інтегрального показника.
6. Обчислення інтегрального показника з обраної формулою.
7. Створення системи інтерпретації обчисленого показника.

Дослідив наукові доробки, що виміру інтегрального показника розвитку регіону ми обрали, векторний метод за наступними напрямками [1, с. 69]:

- потенціал;
- результативність;
- якість життя.

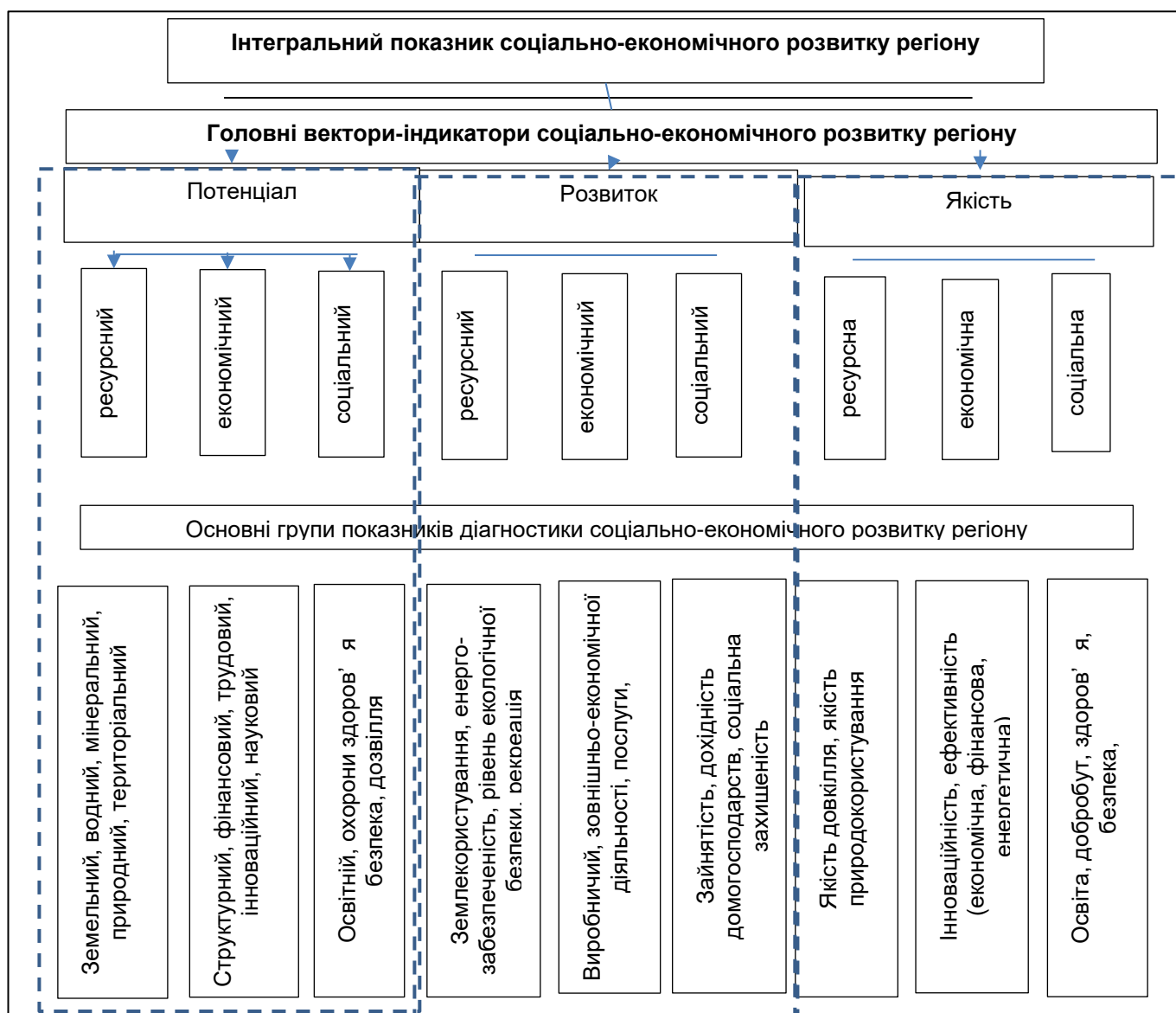

Рисунок 1. Структурно-логічна схема оцінки соціально-економічного стану розвитку регіонів
 Джерело: розроблено на основі [1].

До кожного з цих напрямів була скомпонована система показників, що згруповані в проміжні компонентні оцінки: ресурсні, економічні та соціальні.

Вагові коефіцієнти складових інтегрального показника обчислюються експертним методом на основі алгоритму попарних порівнянь

$$I = \sum_{i=1}^3 \mu_i I_i \quad (1)$$

де $\mu_i, i = 1, 3$ вага i -го вектора,

I_1 – інтегральний показник соціально-економічного розвитку регіону за напрямом «потенціал»;

I_2 – інтегральний показник соціально-економічного розвитку регіону за напрямом «результативність»;

I_3 – інтегральний показник соціально-економічного розвитку регіону за напрямом «якість».

Кожен з цих інтегральних показників характеризується набором часткових показників, що нормалізовані за функціональним методом функціями належності 2-х видів: однобічної сигмоїдною функцією належності або структурованою функцією належності на базі трапеції, бічні ребра якої являють собою відповідні боки квазідзвоноподібних функцій

$$f(s_{ij}, a, c) = \frac{1}{1 + e^{-a(s_{ij} - c)}} \quad (1) \quad f(s_{ij}, n, m) = \begin{cases} 0,99, & b_1 < s_{ij} < b_2 \\ \frac{1}{1 + \left(\frac{s_{ij} - n}{m}\right)^2}, & b_0 \leq s_{ij} \leq b_1 \cup s_{ij} \geq b_2 \\ 0, & s_{ij} < b_0 \end{cases} \quad (2)$$

де s_{ij} - вхідне значення i -ї величини в j -й групі векторів;

a, c - коефіцієнти функції належності показника;

b_0, b_1, b_2 - значення, що визначають перегини лінії функції належності;

$n = \frac{b_1 + b_2}{2}$, точка максимуму;

m - коефіцієнт стиснення.

Отримані нормалізовані значення – додатні числа від 0 до 1.

Система показників, що формує інтегральний показник соціально-економічного розвитку регіону представлена в таблиці 2.

Таблиця 2. Показники соціально-економічного розвитку регіону, згруповані за векторами та компонентами

Вектори Складові	Показники
Потенціал	ресурсний: кількість мінеральних ресурсів, % до загальної кількості в країні; кількість водних ресурсів, % до загальної кількості в країні; кількість земельних ресурсів, % до загальної кількості в країні; кількість рекреаційних ресурсів, % до загальної кількості в країні; кількість лісових та фауністичних ресурсів, % до загальної кількості в країні
	економічний: валовий регіональний продукт на одну особу, грн.; обсяг іноземних інвестицій на одну особу, у.о. дол. США; інвестиції в основний капітал на одну особу, грн.; експорт товарів та послуг в розрахунку на одну особу, дол. США; кількість малих підприємств на 10 тис. осіб населення, од.; доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на од. населення; співвідношення обсягу виробництва промислової продукції до с/х, %; витрати на НДР, тис. грн.
	соціальний: щільність населення в регіоні, осіб на км кв; кількість ЗВО (на 10 тис. осіб); кількість лікарняних закладів, од (на 10 тис. осіб); кількість лікарів на (на 10 тис. осіб); загальна площа житлового фонду у розрахунку на одну особу населення, кв. м.; рівень безробіття за методологією МОП, %; кількість підприємств сфери послуг (на 10 тис. осіб); кількість студентів ЗВО III-VI р.а., осіб на 1 викладача
Розвиток	ресурсний: частка забруднених вод зворотних від загальної кількості, %; Темп зростання (спадання) викидів забруднених речовин у повітря, т/кв. км, %; Темп зростання (спадання) утворення відходів на 1 кв. км території, т, %; Темп зростання витрат на охорону навколишнього середовища, % до попереднього року
	економічний: темп зростання (спадання) ВРП, у, % до поперед. року; індекс промислової продукції, % до поперед. року; індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, % до попереднього року; індекс обсягу наданих послуг, %; коефіцієнт покриття експортом імпорту; індекс капітальних інвестицій, % до поперед. року; індекс прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), % до обсягу на початок року
	соціальний: індекс споживчих цін, %; темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), %; темп зростання наявного доходу на 1 особу, %; індекс реальної заробітної плати, %; темп зростання (зменшення) обсягу прийнятого в експлуатацію житла, %; індекс частки випускників шкіл що вступили до ЗВО в поточному році, %; рівень охоплення соціальними послугами, % до загальної кількості таких осіб; питома вага викладачів, що мають науковий ступінь, %
Якість	ресурсний: частка обсягу теплової енергії, виробленої в регіоні з альтернативних видів палива, % до загального обсягу виробленої теплової енергії; рівень впровадження енергозберігаючих джерел світла у зовнішньому освітленні населених пунктів, % до загальної кількості світильників; частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти або спалених (без отримання енергії), у загальному обсязі утворених відходів, %
	економічний: частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції; продуктивність праці, (по основних галузях) тис. грн.; витрати на інновації до обсягу реалізованої продукції, %; витрати на виконання наукових досліджень і розробок, тис. грн.
	соціальний: чисельність дітей у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 місць; загальний коефіцієнт смертності на 1 тис.; кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на 10 тис. дитячого населення; кількість кримінальних правопорушень вчинених проти життя та здоров'я особи, а 10 тис. осіб населення; кількість студентів на 10 тис. осіб; відношення витрат домогосподарств на харчування до загальних витрат, %; питома вага користувачів інтернетом, %

Джерело: розроблено авторами, на основі [1, 6]

У підсумку ми обрали 31 показник, що описує «Потенціал» соціально-економічного розвитку регіону, що згруповані по компонентах (ресурсний, економічний, соціальний).

Відповідно за напрямками «Розвиток» та «Якість» також ми обрали систему показників (по на 30), що на нашу думку якісно характеризують стан соціально-економічного розвитку та його динаміку.

Для нормалізації показників, що відповідають темпам зростання, або індексам, використовуємо формулу нормалізації виду

$$S_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{\sqrt{n \cdot \sigma_i^2}} \quad (3)$$

де S_{ij} - нормоване значення i -го показника в період j ;

x_{ij} - фактичне значення i -го показника в період j ;

$\bar{x}_i$ - середнє значення показника за досліджуваний період;

σ_i^2 - дисперсія показника за досліджуваний період.

Для оцінки динаміки обраних нормованих функціональних значень соціально-економічних показників, як оцінки саме потенціалу та якості розвитку регіону, ми розглядаємо їх, як значення динамічної функції виду:

$$\varphi_j = 2^{-\frac{S_j(t)}{S_j(t-1)}} \quad (4)$$

де, φ_j - значення динамічної функції j -ого показника

$S_j(t)$ - нормоване значення показника за період t ;

$S_j(t-1)$ - нормоване значення показника за період $t-1$ (попередній період);

Значення кожного інтегрованого показника агреговане як середнє зважене функціональних значень нормалізованих показників.

Ми розглядаємо по над 60 показників, що характеризують кожен напрям розвитку. За даною методологією їх кількість можна змінювати.

Після розрахунку значення інтегрального показника і його векторних значень за спеціальною таблицею визначається стан соціально-економічного розвитку регіону.

Висновки що до ступені відповідності високому або середньому рівню сталого розвитку сформовані на основі методології нечіткої логіки та експертних оцінок.

Наступним етапом дослідження нами пропонується методом ієрархій спрогнозувати перспективи розвитку регіону та скласти стратегічний план на 5 років.

Висновки. Розроблений алгоритм діагностики соціально-економічного розвитку регіону забезпечує можливість проведення аналізу взаємозв'язків між показниками в вище означених напрямках, з точки зору їхнього впливу на загальну соціально-економічну ситуацію в регіоні та дозволяє встановлювати причини позитивних і негативних тенденцій в розвитку регіонів, визначати перелік найбільш важливих соціально-економічних показників в кожній групі векторів на яких потрібно акцентувати увагу і навколо яких вибудовувати регіональні стратегії розвитку.

Список використаних джерел

1. Беккер М. Л. Ідентифікація проблемних ситуацій і визначення шляхів їх вирішення в регіонах України. дис. на зд. н. ст. к. ек. наук: 08.00.05 розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, 2021.
2. Буряченко А. Є. Формування концепції комплексного регіонального розвитку. Формування ринкової економіки. 2013. № 29.
3. Григорук П. М., Ткаченко І. С. Методи побудови інтегрального показника. Бізнес Інформ. 2014. № 4. С. 34–38
4. Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю., Семененко О. Г. Методологічні підходи до оцінки міжгалузевої конкурентоспроможності. Економічний часопис-XXI: наук. Ін-т суспіл. трансформації, Ін-т регіон. досліджень Нац. акад. наук України. Київ: Ін-т суспіл. трансформації, 2016. № 162 (11-12). С. 43-48.
5. Пурський О. І., Харченко О. А., Мороз І. О. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіону: монографія. К.: КНТЕУ, 2017. 180 с.
6. Про затвердження порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.09.2015 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text>
7. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. К.: НІСД, 2012. 368 с.
8. Antonescu D. Theoretical approaches of regional development. URL: <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/60627/>
9. Our Common Future. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
10. A Territorial Approach to the Sustainable Development Goals. Synthesis report. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/a-territorial-approach-to-the-sustainable-development-goals_e86fa715-en.
11. Institute for Sustainable Communities. URL: <https://sustain.org/>
12. Kovačič A. European Union and Sustainable Development Indicators. URL: https://www.researchgate.net/publication/322448877_European_Union_and_Sustainable_Development_Indicators/link/5a595f340f7e9b5fb38406eb
13. Churski P., Perdał R., Konecka-Szydłowska B., Herodowicz T. Redefinition of regional development factors of the European union in the light of contemporary socio-economic changes. URL: <https://www.researchgate.net/publication/325766964>

References

1. Bekker M. (2021). *Identifikatsiya problemnih situatsiy i viznachennya shlyahiv yih virlshennya v regionah Ukraini* [Identification of problematic situations and determination of ways to solve them in the regions of Ukraine]. *dis. na zd. n. st. k. ek. nauk: Harklv.* [in Ukr].
2. Buryachenko A. E. (2013). *Formuvannya kontseptsi kompleksnogo regionalnogo rozvitku.* [Formation of the concept of integrated regional development]. *Formuvannya rinkovoyi ekonomiki*, 29. [in Ukr].
3. Grigoruk P. M., Tkachenko I. S. (2014). *Metodi pobudovi Integralnogo pokaznika* [Methods of constructing an integral indicator]. *Blznes Inform*, 4. [in Ukr].
4. Kucherenko S. Yu., Levaeva L. Yu., Semenenko O. G. (2016). *Metodologichni pldhodi do otslnki mlzhgaluzevoYi konkurentospromozhnost* [Methodological approaches to the assessment of inter-industry competitiveness]. *Ekonomichnyi chasopis-XXII*, 162 (11-12) [in Ukr].
5. Purskiy O. I., Harchenko O. A., Moroz I. O. (2017). *Monitoring sotsialno-ekonomichnogo rozvitku region* [Monitoring of socio-economic development of the region]. *monografiya.* K.: KNTEU. [in Ukr].
6. *Pro zatverdzhennya Poryadku ta Metodiki provedennya monitoringu ta otslnki rezultativnosti realizatsiyi derzhavnoYi regionalnoYi politiki* [On the approval of the procedure and methodology for monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of the state regional policy] *Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vld* 21.09.2015 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-p#Text>. [in Ukr].
7. Suhorukov A. I. (2012). *Modelyuvannya ta prognozuvannya sotsialno-ekonomichnogo rozvitku regioniv Ukraini* [Modeling and forecasting of the socio-economic development of the regions of Ukraine] *monografiya.* K.: NISD, 368 s. [in Ukr].
8. Antonescu D. *Theoretical approaches of regional development.* URL: <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/60627/> [in Ukr].
9. *Our Common Future.* URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
10. *A Territorial Approach to the Sustainable Development Goals. Synthesis report.* URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/a-territorial-approach-to-the-sustainable-development-goals_e86fa715-en. [in DeU].
11. *Institute for Sustainable Communities.* URL: <https://sustain.org/> [USA].
12. Kovačič A. *European Union and Sustainable Development Indicators.* URL: https://www.researchgate.net/publication/322448877_European_Union_and_Sustainable_Development_Indicators/link/5a595f340f7e9b5fb38406eb [in Pol].
13. Churski P., Perdał R., Konecka-Szydłowska B., Herodowicz T. *Redefinition of regional development factors of the European union in the light of contemporary socio-economic changes.* URL: <https://www.researchgate.net/publication/325766964>. [in Pol].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Семененко Олена Газисівна, старший викладач кафедри економіки

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., 08401, Україна

e-mail: gazisovna@ukr.net

orcid.org. 0000-0002-1507-1624

Гаврилко Олександр Юрійович, здобувач 2-го курсу, освітнього рівня магістр

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Семененко Елена Газисовна, старший преподаватель кафедры экономики

Университет Григория Сковороды в Переяславе

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав, Киевская обл., 08401, Украина

e-mail: gazisovna@ukr.net

Гаврилко Александр Юрьевич, соискатель 2-го курса, образовательного уровня магистр

Университет Григория Сковороды в Переяславе

e-mail: ekonomika2013@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Semenenko Olena, senior lecturer at the Department of Economics

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav

St. Sukhomlynskoho, 30, Pereyaslav, Kyiv region, 08401, Ukraine

e-mail: gazisovna@ukr.net

Havrylko Oleksandr, 2nd year student, Master's level of education

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav

e-mail: ekonomika2013@ukr.net

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.143

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-117-123>

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ З РОЗВИНУТОЮ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Арістов Ю. Ю.

Актуальність теми дослідження. Розвиток суспільних відносин зумовлює потребу формування та реалізації бюджетної політики на якісно новому рівні, зокрема шляхом узагальнення та систематизації провідного досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою.

Постановка проблеми. Вагомими завданнями в умовах сьогодення є: підвищення ефективності інструментарію бюджетної політики, забезпечення бюджетної стійкості та збалансованості; оптимізації структури дохідної та видаткової частини бюджетів усіх рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування та реалізації бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою доволі поширена в наукових дослідженнях: Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Ш. Бланкарта, Т. Канєвої, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, В. Макогон, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізувались у зв'язку з погіршенням тренду економічного розвитку як в країнах з трансформаційною так і розвинутою економікою, що актуалізує питання розв'язання низки конкретних завдань формування та реалізації бюджетної політики.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкрити сутність бюджетної політики, її ролі в регулюванні соціально-економічних процесів; дослідження особливостей формування бюджетних показників на даному етапі розвитку суспільних відносин. Метою дослідження є визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, структурування, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито сутність бюджетної політики, її роль в регулюванні соціально-економічних процесів. Досліджено особливості формування бюджетних показників на даному етапі розвитку суспільних відносин. Визначено пріоритетні напрями бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування та реалізації бюджетної політики.

Висновки відповідно до статті. Обґрунтованість формування та реалізації бюджетної політики є вагомим умовою розвитку суспільних відносин. В сучасних умовах необхідне розуміння багатогранності питань забезпечення бюджетної стійкості та збалансованості. Вагомими завданнями є підвищення якісного рівня бюджетної політики на основі узагальнення та систематизації провідного досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, бюджетне регулювання, доходи бюджету, видатки бюджету.

ФОРМИРОВАНИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В СТРАНАХ С РАЗВИТОЙ И ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Аристов Ю. Ю.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная политика, бюджетное регулирование, доходы бюджета, расходы бюджета.

FORMULATION AND IMPLEMENTATION OF BUDGET POLICY IN COUNTRIES WITH A DEVELOPED AND TRANSFORMATIONAL ECONOMY

Aristov Yurii

Relevance of the research topic. The development of social relations dictates the need for the formation and implementation of budget policy at a qualitatively new level, in particular by summarizing and systematizing the leading experience of a country with a developed and transformational economy.

Problem setting. Important tasks in today's conditions are: increasing the effectiveness of the budget policy toolkit, ensuring budget stability and balance; optimization of the structure of income and expenditure parts of budgets at different levels.

Analysis of recent research and publications. The problems of the formation and implementation of budget policy in countries with developed and transformational economies are quite widespread in scientific studies: J. Keynes, P. Samuelson, S. Blankart, T. Kanevoj, L. Lysiak, I. Lukyanenko, A. Mazaraki, V. Makogon, M. Pasichny, V. Fedosova, I. Chugunova and others.

Isolation of unexplored parts of the general problem. The above-mentioned issues became relevant in connection with the deterioration of the trend of economic development both in countries with transformational and developed economies, which actualizes the issue of solving a number of specific tasks of the formation and implementation of budget policy.

Setting the task, the goal of the research. The tasks of the research are: to reveal the essence of budget policy, its role in regulating socio-economic processes; study of the peculiarities of the formation of budget indicators at this stage of the development of social relations. The purpose of the study is to determine the priority areas of budget policy in countries with developed and transformational economies.

Method or methodology of research. The article uses a set of scientific research methods: system approach, structuring, synthesis, etc.

Presentation of the main material (results of work). The essence of budget policy, its role in regulating socio-economic processes is revealed. Peculiarities of the formation of budget indicators at this stage of the development of social relations have been studied. The priority areas of budget policy in countries with developed and transformational economies have been identified.

Field of application of results. The results of the study can be used in the process of formation and implementation of budget policy.

Conclusions according to the article. The validity of the formation and implementation of the budget policy is an important condition for the development of social relations. In modern conditions, it is necessary to understand the multifaceted nature of the issues of ensuring budgetary stability and balance. Important tasks are to raise the quality level of budget policy based on the generalization and systematization of the leading experience of countries with developed and transformational economies in this field.

Keywords: budget, budget policy, budget regulation, budget revenues, budget expenditures.

JEL Classification: G18, H63.

Актуальність теми дослідження. Бюджетна політика відіграє вагому роль у стимулюванні економічних процесів шляхом спрямування бюджетних ресурсів на модернізацію економіки її інноваційного оновлення. Розвиток суспільних відносин зумовлює необхідність забезпечення скоординованості та адаптивності регулятивних заходів бюджетної політики внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища. Важливо своєчасно і виважено оцінити вплив бюджетної політики на забезпечення макроекономічної стабільності, рівень економічного зростання. Бюджетна політика має бути взаємоузгодженою із стратегічними цілями соціально-економічних перетворень, спрямовуватись на створення належних умов для поглиблення взаємодії держави і суспільства, підвищення рівня добробуту громадян. Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки, розширення і поглиблення інтеграції може виявитися успішним лише в тому випадку, якщо буде проходити на основі реалізації обґрунтованої бюджетної політики з урахуванням провідного досвіду як країн з розвинутою так і трансформаційною економікою.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених щодо формування та реалізації бюджетної політики слід назвати праці Дж. Кейнса. На його думку бюджетна політика може мати значний вплив на сукупний попит та обсяг виробництва в складних економічних умовах, її спрямованість на проведення всебічної модернізації вітчизняної економіки забезпечує поліпшення інвестиційного клімату. Проте, важливим завданням є чітке обґрунтування ролі органів державної влади для забезпечення ефективності здійснення даних заходів[1]. Кейнсіанські ідеї були розвинуті у працях П. Самуельсона. Основна особливість даних ідей полягала в розгляді функціонування економічної системи в

цілому. Разом з цим вагома увага приділялась аналізу державних доходів та витрат[2]. Ш. Бланкарт визначає «державні фінанси є головною підсистемою фінансової системи країни, від обґрунтованості бюджетної політики залежить ступінь досягнення суспільних інтересів»[3]. Бюджетна політика як багатогранний інструмент регулювання соціально-економічного розвитку країни розкривається у дослідженнях Т. Каневої, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, В. Макогон, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова. Зокрема визначається, що «сутність бюджетної політики як складової суспільно-економічних відносин полягає у сукупності відповідних форм взаємозалежностей та взаємовпливів економічних, правових, політичних, інституційних компонентів бюджетного простору та інституційного середовища суспільства у процесі формування бюджету й використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей і основних завдань розвитку суспільства»[4]; «циклічність економічних процесів зумовлює необхідність адаптації складових бюджетної політики до змін фінансово-економічних умов. В зв'язку з цим важливо своєчасно і виважено оцінити вплив екзогенних та ендогенних факторів на інституційні компоненти бюджетного простору, динаміку їх розвитку. Бюджетна політика має бути взаємоузгодженою із стратегічними цілями економічних перетворень, спрямовуватись на створення належних умов для поглиблення взаємодії держави і суспільства, підвищення рівня і якості життя населення[5]; характер та ступінь впливу податкових і бюджетних інструментів на економічний розвиток залежить не лише від обсягу перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних фінансів, але і моделі бюджетно-податкової архітекτονіки відповідної країни [6-9].

Разом з тим, в сучасних умовах розвитку суспільних відносин актуалізувались питання підвищення якісного рівня бюджетної політики, обґрунтованості її інструментарію, забезпечення його адаптивності до соціально-економічних процесів.

Метою дослідження є визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити сутність бюджетної політики, її ролі в регулюванні соціально-економічних процесів; дослідити особливості формування бюджетних показників на даному етапі розвитку суспільних відносин.

Методи дослідження. У даному дослідженні використано системний метод: при розкритті сутності та ролі бюджетної політики на даному етапі розвитку суспільних відносин. Метод структурування застосовано з метою узагальнення та систематизації досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою. Метод наукового абстрагування, синтезу використано при розкритті пріоритетних напрямів бюджетної політики.

Результати дослідження. Бюджетна політика є динамічним інституційним процесом, який полягає в здійсненні сукупності відповідних форм взаємозалежностей та взаємовпливів економічних, правових, політичних, інституційних компонентів бюджетного простору та інституційного середовища суспільства у процесі формування бюджету й використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей і основних завдань розвитку суспільства. Бюджетна політика визначає можливість кількісного і якісного впливу системи бюджетного регулювання на економічне середовище. Кількісний вплив характеризується обсягом і пропорціями мобілізованих і перерозподілених бюджетних коштів. Залежно від обсягу і об'єкта вилучення грошових коштів у розпорядження держави, обсягів і структури бюджетних витрат формуються можливості розширення виробництва, тощо. Якісний вплив пов'язаний з можливостями впливу через конкретні види та структуру надходжень і витрат бюджету на економічні інтереси суб'єктів господарювання та домогосподарств. Зазначений вплив сприяє перетворенню доходів та витрат бюджету в стимули розвитку економіки, її диверсифікації та якісного оновлення інфраструктури життєзабезпечення[5,6].

Визначається, що існує нелінійна залежність між економічним зростанням та межами його державного регулювання, яка зазвичай аналогічна інвертованій U-образній кривій і використовується для визначення оптимальної частки державних видатків; дієве державне регулювання, зокрема у сфері бюджетної політики сприяє підвищенню продуктивності праці та прискоренню темпів економічного зростання, разом з цим державне регулювання не сприяє економічному зростанню, якщо перевищує певний граничний рівень державного капіталу. У той же час важливими питаннями є розробка нових підходів щодо формування бюджетної політики, розкриття її пріоритетних напрямів з врахуванням глобалізаційних процесів, здійснення оцінки її впливу на економічне зростання[7-9].

Сучасні економічні процеси обумовлюють необхідність застосування дієвих інструментів бюджетної політики щодо доходної та видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету та державного боргу. Разом з цим, для прийняття ефективних рішень щодо формування бюджетної політики необхідна прогнозна оцінка бюджетних параметрів, яка базується на прогнозних макроекономічних показниках соціально-економічного розвитку країни, інструментів та важелів податкової політики.

Багато із проблем, які доводиться вирішувати країнам з розвинутою економікою у зв'язку з фінансово-кризовими процесами які впливають на бюджетну стійкість та стабільність подібні з проблемами, які існують в країнах з трансформаційною економікою. Зокрема, вагомими завданнями фінансово-бюджетної політики держав-членів Європейського Союзу визначено необхідність здійснення заходів для прискорення економічного зростання, стимулювання інновацій, створення робочого середовища більш сприятливого для розвитку малого та середнього бізнесу.

Не дивлячись на відмінності щодо структури державних доходів та витрат між країнами Європейського Союзу відмічається зменшення середнього відхилення по бюджетним показникам, що свідчить про те, що

процес конвергенції здійснює вагомий вплив на бюджетну політику. Разом з цим, вагомим завданням бюджетної політики країн Європейського Союзу є зменшення рівня волатильності економіки шляхом врахування при обґрунтуванні пріоритетів бюджетної політики з метою її використання в антициклічних цілях концепції розриву валового внутрішнього продукту. При від'ємному розриві валового внутрішнього продукту рекомендується здійснювати стимулюючу бюджетну політику шляхом зменшення рівня податкового навантаження та зростання державних витрат, при позитивному - стримуючу бюджетну політику шляхом збільшення рівня податкового навантаження та зменшення державних витрат.

В середньому частка державних доходів у валовому внутрішньому продукті в країнах Європейського Союзу за 2010-2021 роки складає 46.04%, у тому числі за 2010-2012 роки – 45.27% за 2013-2015 роки – 46.50%, за 2016-2018 роки – 46.03%, за 2019-2021 роки 46.37. За 2010-2021 роки найбільш вагома частка державних доходів у валовому внутрішньому продукті відмічається в таких країнах як: Норвегії; Данії; Фінляндії; Франції; Бельгії. Найменша частка державних доходів у валовому внутрішньому продукті відмічається в таких країнах як: Ірландії; Румунії, Литві; Болгарії; Латвії (табл. 1).

В середньому частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті в країнах Європейського Союзу за 2010-2021 роки складає 48.98%, у тому числі за 2010-2012 роки – 49.83% за 2013-2015 роки – 48.90%, за 2016-2018 роки – 46.83%, за 2019-2021 роки 50.37.

Таблиця 1. Частка державних доходів у ВВП країн ЄС, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ЄС - 27 країн (з 2020 р.)	44,6	45,1	46,1	46,7	46,6	46,2	46,0	45,9	46,2	46,0	46,2	46,9
Бельгія	49,8	51,0	52,2	53,0	52,5	51,3	50,8	51,3	51,4	49,9	50,2	49,3
Болгарія	32,5	32,0	33,5	37,0	37,8	38,5	35,1	37,1	38,7	38,4	38,1	39,0
Чехія	39,5	40,5	40,8	41,4	40,5	41,3	40,5	40,5	41,5	41,4	41,6	40,5
Данія	54,0	54,4	54,5	54,6	56,4	53,2	52,4	52,3	51,3	53,8	53,8	53,4
Німеччина	43,8	44,4	44,9	45,0	44,9	45,1	45,5	45,5	46,2	46,5	46,5	47,8
Естонія	40,5	38,5	39,0	38,6	38,5	39,6	39,0	38,8	38,9	39,6	40,3	40,0
Ірландія	32,8	33,7	34,1	34,2	34,0	27,0	27,3	25,9	25,5	24,7	22,3	23,2
Греція	41,7	44,7	47,6	49,4	47,1	48,2	50,2	49,1	49,5	49,0	49,8	49,4
Іспанія	36,5	36,4	37,9	38,9	39,2	38,8	38,2	38,2	39,2	39,3	41,5	43,7
Франція	50,0	51,1	52,1	53,1	53,3	53,2	53,0	53,5	53,4	52,3	52,5	52,8
Хорватія	42,1	41,1	42,9	42,8	43,2	44,8	45,9	45,5	45,5	46,3	47,2	46,4
Італія	45,7	45,6	47,6	48,1	47,9	47,8	46,7	46,3	46,2	46,9	47,4	48,3
Кіпр	37,1	36,5	36,4	37,4	40,6	39,7	37,7	38,4	39,1	39,7	39,3	42,4
Латвія	37,2	38,0	37,4	37,3	37,3	37,2	37,5	37,9	38,5	37,6	38,8	37,6
Литва	35,5	33,6	33,0	32,9	34,1	34,9	34,5	33,6	34,5	35,2	35,7	37,7
Люксембург	41,7	42,2	42,3	42,1	41,9	41,7	41,9	42,6	45,1	45,2	43,7	43,2
Угорщина	44,4	43,8	46,8	47,4	47,3	48,4	45,0	44,3	44,0	43,9	43,4	41,1
Мальта	37,9	38,9	38,8	38,6	38,7	37,7	37,5	37,7	37,9	36,7	36,9	37,5
Нідерланди	42,8	42,7	43,1	43,9	43,8	42,9	43,8	43,8	43,8	43,9	44,1	44,0
Австрія	48,4	48,3	49,0	49,7	49,7	50,1	48,5	48,5	48,9	49,2	49,0	50,0
Польща	38,4	39,1	39,4	38,8	39,0	39,1	38,7	39,8	41,3	41,0	41,3	42,3
Португалія	40,5	42,4	42,7	44,8	44,4	43,8	42,9	42,4	42,9	42,6	43,5	45,3
Румунія	33,1	34,2	33,9	33,5	34,2	35,5	32,0	30,8	32,0	31,9	32,7	32,8
Словенія	44,6	44,2	45,4	45,7	45,3	45,9	44,2	44,0	44,2	43,8	43,5	43,9
Словаччина	34,8	37,2	36,9	39,7	40,3	43,0	40,1	38,6	38,8	39,4	39,9	40,7
Фінляндія	51,4	52,6	53,3	54,3	54,3	54,1	53,9	53,0	52,5	52,4	51,6	52,8
Швеція	50,3	49,4	49,9	50,2	49,2	49,3	50,7	50,6	50,7	49,7	49,4	49,1
Ісландія	42,1	44,0	45,1	44,7	46,1	43,1	59,0	45,4	44,8	41,9	42,1	40,4
Норвегія	56,3	57,5	57,1	55,1	54,9	55,3	55,6	55,5	56,7	58,1	55,9	59,0

Джерело: розраховано на основі даних [10].

В середньому частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті в країнах Європейського Союзу за 2010-2021 роки складає 48.98%, у тому числі за 2010-2012 роки – 49.83% за 2013-2015 роки – 48.90%, за 2016-2018 роки – 46.83%, за 2019-2021 роки 50.37. За 2010-2021 роки найбільш вагома частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті відмічається в таких країнах як: Франції; Фінляндії; Бельгії; Данії; Греції. Найменша частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті відмічається в таких країнах як: Ірландії; Литві; Румунії; Болгарії; Естонії (табл. 2).

Доцільно відмітити, що бюджет Європейського Союзу в основному призначений для інвестицій. Відповідно розробляються довгострокові плани державних витрат (багаторічні фінансові рамки (MFF)). З бюджету Європейського Союзу здійснюється фінансування заходів, які варіюються від розвитку відповідних територій, збереження навколишнього природного середовища до захисту зовнішніх кордонів та прав

людини. Європейський парламент щорічно оцінює виконання бюджету попереднього року. Щорічний бюджет визначає обсяги коштів, які можна витратити в межах, узгоджених довгострокових планів державних витрат, що сприяє ефективному плануванню.

Таблиця 2. Частка державних витрат у ВВП країн ЄС, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ЄС - 27 країн (з 2020 р.)	50,5	49,2	49,8	49,6	49,0	48,1	47,3	46,7	46,5	46,6	53,0	51,5
Бельгія	53,9	55,3	56,5	56,1	55,6	53,7	53,1	52,0	52,3	51,9	59,2	54,8
Болгарія	36,1	33,7	34,3	37,8	43,2	40,4	34,8	35,4	37,0	36,3	42,0	43,1
Чехія	43,6	43,2	44,7	42,7	42,6	41,9	39,8	39,0	40,6	41,1	47,3	46,4
Данія	56,7	56,4	58,0	55,8	55,2	54,5	52,5	50,5	50,5	49,7	53,5	50,8
Німеччина	48,1	45,2	44,9	44,9	44,3	44,1	44,4	44,2	44,3	45,0	50,8	51,5
Естонія	40,3	37,4	39,2	38,4	37,8	39,5	39,4	39,2	39,4	39,4	45,9	42,3
Ірландія	64,9	47,2	42,5	40,6	37,6	29,1	28,1	26,2	25,3	24,3	27,4	24,8
Греція	53,0	55,1	56,7	62,8	50,7	54,1	49,9	48,5	48,5	47,9	59,9	56,9
Іспанія	46,0	46,2	49,5	46,4	45,3	44,1	42,5	41,3	41,8	42,3	51,8	50,6
Франція	56,9	56,3	57,1	57,2	57,2	56,8	56,7	56,5	55,6	55,4	61,4	59,2
Хорватія	48,5	48,9	48,4	48,3	48,7	48,2	46,9	44,7	45,5	46,1	54,5	49,2
Італія	49,9	49,2	50,6	51,0	50,9	50,3	49,1	48,8	48,4	48,5	57,0	55,5
Кіпр	41,8	42,2	42,2	43,0	49,4	40,6	37,5	36,5	42,7	38,4	45,1	44,1
Латвія	45,8	42,3	38,8	38,5	38,9	38,6	37,5	38,7	39,4	38,2	43,3	45,0
Литва	42,4	42,5	36,2	35,6	34,7	35,2	34,2	33,2	34,0	34,8	42,9	38,7
Люксембург	42,0	41,5	41,8	41,2	40,6	40,4	40,0	41,3	42,1	42,9	47,2	42,3
Угорщина	48,8	49,0	49,1	50,0	50,0	50,4	46,8	46,7	46,1	46,0	51,2	47,9
Мальта	40,2	42,0	42,1	40,8	40,3	38,5	36,4	34,4	35,8	36,1	46,3	45,5
Нідерланди	48,2	47,1	47,0	46,8	46,1	44,8	43,6	42,5	42,3	42,1	47,8	46,6
Австрія	52,8	50,9	51,2	51,6	52,4	51,1	50,1	49,3	48,7	48,6	57,0	55,9
Польща	45,8	44,1	43,1	43,0	42,6	41,7	41,1	41,3	41,5	41,8	48,2	44,2
Португалія	51,9	50,0	48,9	49,9	51,7	48,2	44,8	45,4	43,2	42,5	49,3	48,1
Румунія	40,0	39,6	37,6	35,6	35,4	36,1	34,6	33,5	34,8	36,2	42,0	39,9
Словенія	50,2	50,9	49,4	60,3	50,8	48,7	46,2	44,1	43,5	43,3	51,3	49,1
Словаччина	42,3	41,5	41,3	42,6	43,4	45,7	42,7	39,6	39,8	40,7	45,3	46,8
Фінляндія	53,9	53,7	55,4	56,8	57,3	56,5	55,6	53,6	53,4	53,3	57,2	55,5
Швеція	50,4	49,8	51,0	51,6	50,7	49,3	49,7	49,2	49,8	49,1	52,1	49,5
Ісландія	48,8	50,5	47,7	46,0	45,8	43,5	46,4	44,4	43,8	43,4	50,7	49,3
Норвегія	45,4	44,2	43,3	44,4	46,3	49,3	51,5	50,5	48,8	51,6	58,5	49,1

Джерело: розраховано на основі даних [10].

З метою забезпечення фінансово-бюджетної стабільності в країнах Європейського Союзу застосовується механізм уникнення та коригування макроекономічних нерівноваг, відповідного до якого вагома увага приділяється питанням підтримання на економічно обґрунтованому рівні бюджетного дефіциту та державного боргу. Важливим завданням є врахування взаємозв'язку між бюджетною політикою та рівнем економічного розвитку суспільства. Адже економічний спад посилює потребу у залученні додаткових фінансових ресурсів. Неодмінним є і те, що вирішення багатьох соціально-економічних завдань визначається економічними ресурсами, які може спрямовувати держава на їх здійснення, та заданими параметрами для досягнення певних цілей, з урахуванням економічного розвитку в часі, тобто з урахуванням стратегії розвитку країни.

В Україні за 2010-2021 роки частка доходів державного бюджету у ВВП складає 24.42%, у тому числі за 2010-2012 роки – 22.84% за 2013-2015 роки – 23.89%, за 2016-2018 роки – 26.17%, за 2019-2021 роки 24.78. Частка видатків державного бюджету у ВВП за 2010-2021 роки складає 27.59%, у тому числі за 2010-2012 роки – 26.31% за 2013-2015 роки – 27.54%, за 2016-2018 роки – 28.19%, за 2019-2021 роки 28.31. (табл. 3).

Відповідно до Бюджетної декларації на 2022-2024 роки до пріоритетних напрямів бюджетної політики України належать: «посилення обороноздатності і безпеки держави; формування чистого та безпечного довкілля; розвиток адміністративних послуг та їх цифровізація; розвиток агропромислового комплексу; посилення енергонезалежності; створення ефективної та досконалої системи здійснення соціальної підтримки та пенсійного забезпечення населення; забезпечення якісного рівня медицини; забезпечення якісної, сучасної, доступної й інклюзивної освіти; підвищення рівня прозорості в управлінні державними фінансами [12]. Поряд з цим доцільно відміти, що починаючи з 2014 року економіка України функціонує в умовах гібридної війни. Разом з цим широкомасштабні військові дії країни-агресора на території України з 24 лютого 2022 року створили нові надзвичайні виклики для забезпечення бюджетної стійкості, стабільності та збалансованості. Збільшився рівень бюджетного дефіциту внаслідок зменшення надходжень бюджету та зростання витрат спрямованих на забезпечення обороноздатності, підтримки населення й економіки.

Таблиця 3. Частка доходів та видатків Державного бюджету України у ВВП, %

	Доходи	Видатки
2010	21,47	27,09
2011	23,32	24,72
2012	23,72	27,12
2013	22,28	26,50
2014	22,50	27,11
2015	26,89	29,01
2016	25,84	28,71
2017	26,61	28,16
2018	26,07	27,69
2019	25,10	27,03
2020	25,49	30,51
2021	23,75	27,38

Джерело: розраховано на основі даних [11].

Висновки. Дієва бюджетна політика є вагомим інструментом забезпечення макроекономічної стабільності. Досягнення стратегічних цілей економічного розвитку країни залежить від адаптивності бюджетної політики до соціально-економічних процесів. При від'ємному розриві валового внутрішнього продукту доцільним є проведення стимулюючої бюджетної політики. Обґрунтованість формування та реалізації бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою передбачає підтримання на належному рівні державного боргу, дефіциту бюджету, підвищення якості управління державним боргом, врахування сукупності інституційних складових фінансово-бюджетних відносин, економічних можливостей і потенційних проблем внутрішнього та зовнішнього середовища, які визначають бюджетну архітектуру та стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країн. Важливість подальших відповідних досліджень зумовлена доцільністю підвищення дієвості бюджетної політики як вагової складової суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Kejns, Dzh. M. The General Theory of Employment, Interest and Money by John Maynard Keynes, Fellow of the King's College, Cambridge, published by Harcourt, Brace and Company, and printed in the U.S.A. by the Polygraphic Company of America, New York. 1935. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory>*
2. *Samuelson, P. Nordhaus, W. Economics 19th Edition, 2010. 1360 с. URL: <https://www.mheducation.com/highered/product/economics-samuelson-nordhaus/M9780073511290.html>*
3. *Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії / пер. з нем. С.І.Терещенко та О.О.Терещенко. К. : Либідь, 2000. 654 с.*
4. *Лисяк Л. В. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.*
5. *Макогон В.Д. Бюджетні видатки у системі соціально-економічного розвитку країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. №3 (86). С. 114–124.*
6. *Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. «Baltic Journal of Economic Studies», 2020, Vol. 6, N. 1, PP. 130-135. URL: <https://publons.com/publon/35206733/>*
7. *Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.*
8. *Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Institutional transformations of the public finance system. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2021, №2 (37). PP. 325-331. URL: <https://publons.com/publon/46289896/>*
9. *Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. «Baltic Journal of Economic Studies», 2020, Vol. 6, N. 1, PP. 130-135. URL: <https://publons.com/publon/35206733/>*
10. *Офіційний сайт Статистичної організації Європейської Комісії. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>*
11. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua>*
12. *Постанова Верховної ради України «Про бюджетну декларацію на 2022-2024 роки» від 15.07.2021 № 1652-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-20>*

References

1. *Kejns, Dzh. M. (1935). The General Theory of Employment, Interest and Money by John Maynard Keynes, Fellow of the King's College, Cambridge, published by Harcourt, Brace and Company, and printed in the U.S.A. by the Polygraphic Company of America, New York. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/> [in Eng.]*

2. Samuelson, P. Nordhaus, W. (2010). *Economics* 19th Edition, 1360 c. URL: <https://www.mheducation.com/highered/product/economics-samuelson-nordhaus/M9780073511290.html> [in Eng.]
3. Blankart, Sh. (2000). *Derzhavni finansy v umovakh demokratii* [Public finances in the conditions of democracy]. Kyiv : Lybid, 654 s. [in Ukr.]
4. Lysiak, L. V. (2015). *Biudzhethna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspilnoho rozvytku* [The budget component of the implementation of the dominant directions of social development]. Dnipropetrovsk: DDFA. 396 s. [in Ukr.]
5. Makohon V. D. (2016). *Biudzhetni vydatky u systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy* [Budget expenditures in the system of socio-economic development of the country. Foreign trade: economics, finance, law] *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. 3(86). 114–124. [in Ukr.]
6. Chugunov, I., Makohon, V. (2020). Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. «Baltic Journal of Economic Studies», Vol. 6, N. 1, PP. 130-135. URL: <https://publons.com/publon/35206733/> [in Eng.]
7. Chugunov, I. (2021). *Biudzhethna stratehiia suspilnoho rozvytku* [Budget strategy of social development]. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 532 s. [in Ukr.]
8. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. (2021). Institutional transformations of the public finance system. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2 (37). 325-331. URL: <https://publons.com/publon/46289896/> [in Eng.]
9. Chugunov, I., Makohon, V. (2020). Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. «Baltic Journal of Economic Studies», Vol. 6, N. 1, PP. 130-135. URL: <https://publons.com/publon/35206733/> [in Eng.]
10. Ofitsiyni sait Statystychnoi orhanizatsii Yevropeiskoi Komisii [Official site of Statistical organization of the European Commission]. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
11. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>
12. Postanova Verkhovnoi rady Ukrainy «Pro biudzhethnu deklaratsiiu na 2022-2024 roky» vid 15.07.2021 № 1652-IX [On the budget declaration for 2022-2024 vid 15.07.2021 № 1652-IX] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-20> [in Ukr.]

ДАНІ ПРО АВТОРА

Арістов Юрій Юрійович, докторант кафедри фінансів Державного торговельно-економічного університету, вулиця Кіото, 19, Київ, 02156.
[orcid.org/ 0000-0001-7295-4848](https://orcid.org/0000-0001-7295-4848)

DATA ABOUT THE AUTHOR

Aristov Yuriy, Doctoral student of the Department of Finance, State University of Trade and Economics, Ukraine, 02156, Kyiv, 19, Kyoto str.
[orcid.org/ 0000-0001-7295-4848](https://orcid.org/0000-0001-7295-4848)

УДК 336.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-123-130>

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**Галабурда А. С.
Шевченко С. О.**

Актуальність теми дослідження. Податкова політика – складова частина фінансової політики держави. Податки є основою фінансової стабільності держави та гарантія конкурентної позиції у світовому середовищі, стимулювання господарської діяльності і реалізація соціальної політики. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої держави поставило перед Урядом завдання щодо перегляду раніше обраних цілей і їх переорієнтації на забезпечення обороноздатності країни та соціальної безпеки громадян. В умовах воєнного стану важливо забезпечити виконання дохідної частини бюджету з метою реалізації державою своїх функцій.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми дослідження обумовлена важливістю детального наукового аналізу податкової політики в умовах воєнного стану, інструментів податкової політики та оцінка стану податкової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретико-методологічних засад податкової політики та її ролі в умовах економічних перетворень досліджується багатьма вітчизняними науковцями, серед яких: І. Чугунов [1], В. Андрущенко [2], З. Варналій [3], О. Десятнюк [4], Т. Єфименко [5], Ю. Іванов [6], А. Крисоватий [7], Л. Козарезенко [8], М. Пасічний [9], А. Соколовська [10], та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи актуальність теми дослідження, податкова політика в умовах воєнного стану потребує глибокого дослідження з метою визначення проблем та вивчення основних шляхів адаптації економіки держави в умовах війни.

Постановка завдання, мети дослідження. Предметом дослідження статті є теоретико-методологічні засади податкової політики. Метою дослідження є розкриття сутності податкової політики та методів її реалізації в умовах воєнного стану.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі вивчення питань дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: системний, структурний, порівняння, якісного та кількісного аналізу, наукового абстрагування і синтезу.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження доцільно використовувати у проведенні подальших наукових досліджень податкової політики, механізму функціонування податкової системи та її інструментів в умовах воєнного стану.

Висновки. Розкрито сутність податкової політики в умовах воєнного стану. Проаналізовано зміни до законодавства та податкового механізму, які були прийняті з моменту введення воєнного стану. Визначено джерела податкових надходжень Державного бюджету та оцінено їх рівень у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Проаналізовано прогноз та стан подальшого розвитку економіки держави.

Ключові слова: податкова політика, податки, податкова система, державний бюджет, дохід державного бюджету, податкові надходження, воєнний стан, фінансова система, система оподаткування.

TAX POLICY UNDER MARTIAL LAW

Halaburda Anna
Shevchenko Svitlana

Relevance of the research topic. Tax policy is an integral part of the financial policy of the state. Taxes are the basis of the financial stability of the state and the guarantee of a competitive position in the world environment, the stimulation of economic activity and the implementation of social policy. The full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of our state set the Government the task of revising previously chosen goals and reorienting them to ensure the country's defense capability and social security of citizens. In the conditions of martial law, it is important to ensure the implementation of the revenue part of the budget in order for the state to implement its functions.

Formulation of the problem. The relevance of the chosen research topic is due to the importance of a detailed scientific analysis of tax policy under martial law, tax policy instruments and assessment of the state of the tax system.

Analysis of recent research and publications. The issue of the theoretical and methodological foundations of tax policy and its role in the conditions of economic transformations is being studied by many domestic scientists, including: I. Chugunov [1], V. Andrushchenko [2], Z. Varnalii [3], O. Desyatniuk [4], T. Yefimenko [5], Yu. Ivanov [6], A. Krysovaty [7], L. Kozarezenko [8], M. Pasichny [9], A. Sokolovska [10], and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. Given the relevance of the research topic, the tax policy in the conditions of martial law requires in-depth research in order to identify problems and study the main ways of adapting the state's economy in conditions of war.

Problem setting, research goals. The subject of the article's research is the theoretical and methodological foundations of tax policy. The purpose of the study is to reveal the essence of tax policy and methods of its implementation under martial law.

Method and methodology of the study. In the process of studying the research questions, general scientific and special methods were used: systemic, structural, comparison, qualitative and quantitative analysis, scientific abstraction and synthesis.

Field of application of results. The obtained research results should be used in conducting further scientific research on tax policy, the functioning mechanism of the tax system and its tools under martial law.

Conclusions. The essence of tax policy under martial law is revealed. Changes to legislation and the tax mechanism, which were adopted since the introduction of martial law, were analyzed. Sources of tax revenues of the State Budget were determined and their level compared to the same period last year was assessed. The forecast and state of further development of the state's economy are analyzed.

Key words: tax policy, taxes, tax system, state budget, state budget revenue, tax revenues, martial law, financial system, taxation system.

JEL Classification: H30, O23

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА В УСЛОВИЯХ ВОЕННОГО ПОЛОЖЕНИЯ

Галабурда А. С.
Шевченко С. А.

Ключевые слова: налоговая политика, налоги, налоговая система, государственный бюджет, доход государственного бюджета, налоговые поступления, военное положение, финансовая система, система налогообложения.

Актуальність теми дослідження. Податкова політика – складова частина фінансової політики держави. Податки є основою фінансової стабільності держави та гарантія конкурентної позиції у світовому середовищі, стимулювання господарської діяльності і реалізація соціальної політики. Повномасштабне

вторгнення російської федерації на територію нашої держави поставило перед Урядом завдання щодо перегляду раніше обраних цілей і їх переорієнтації на забезпечення обороноздатності країни та соціальної безпеки громадян. В умовах воєнного стану важливо забезпечити виконання дохідної частини бюджету з метою реалізації державою своїх функцій.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми дослідження обумовлена важливістю детального наукового аналізу податкової політики в умовах воєнного стану, інструментів податкової політики та оцінка стану податкової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретико-методологічних засад податкової політики та її ролі в умовах економічних перетворень досліджується багатьма вітчизняними науковцями, серед яких: І. Чугунов [1], В. Андрущенко [2], З. Варналій [3], О. Десятнюк [4], Т. Єфименко [5], Ю. Іванов [6], А. Крисоватий [7], Л. Козарезенко [8], М. Пасічний [9], А. Соколовська [10], та ін..

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи актуальність теми дослідження, податкова політика в умовах воєнного стану потребує глибокого дослідження з метою визначення проблем та вивчення основних шляхів адаптації економіки держави в умовах війни.

Постановка завдання, мети дослідження. Предметом дослідження статті є теоретико-методологічні засади податкової політики. Метою дослідження є розкриття сутності податкової політики та методів її реалізації в умовах воєнного стану.

Викладення основного матеріалу. Податкова політика є однією із основних напрямів фінансової політики держави. За допомогою її важелів і методів держава регулює економічне зростання, фінансує виконання визначених законодавством функцій та покладених на неї обов'язків, забезпечує добробут населення – впливає на рівень розвитку соціально-економічних відносин.

Сутність податкової політики держави полягає у встановленні, правовому регулюванні та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави [11].

Згідно статті 10 Господарського кодексу України податкова політика є складовою частиною економічної політики держави, яка «...спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів» [12].

Науковець А. Нікітішин зазначає: «...економічні перетворення зумовлюють необхідність у постійному підвищенні обґрунтованості та ефективності податкової політики як комплексного та цілеспрямованого впливу держави на систему соціально-економічних відносин країни шляхом їх впорядкування відповідно до поставлених стратегічних і тактичних цілей соціально-економічного розвитку в інтересах суспільства» [13, с.18].

Податкова політика повинна бути гнучкою та реагувати на економічні явища у державі. Насамперед для ефективності провадження необхідно: змінювати законодавчу базу відповідно до коливань в економіці та суспільстві, дотримуватися принципів оподаткування, мотивувати платників податків. Адже від злагодженої податкової політики та механізму побудови податкової системи залежить збалансованість бюджету, рівень зайнятості населення, інвестиційний клімат.

Реалізація соціально-економічних реформ з метою покращення економічного розвитку України вимагає постійного удосконалення ефективності управління державними фінансовими ресурсами. Саме тому, Кабінетом Міністрів України було схвалено «Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки». Дана Стратегія спрямована на створення більш ефективної та стійкої системи управління державними коштами та розвитку соціально-інклюзивної економіки, що сприятиме інтеграції економіки України на світовий ринок, зокрема поглиблення співпраці з країнами-членами ЄС. Визначено наступні стратегічні цілі:

- «дотримання загальної бюджетно-податкової дисципліни у середньостроковій перспективі»;
- «підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики»;
- «забезпечення ефективного виконання державного та місцевих бюджетів»;
- «підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами»;
- «розвиток управління людськими ресурсами у сфері державних фінансів» [14].

Однак, повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року спричинило введення воєнного стану на території всієї країни та змусило Уряд приймати рішення щодо перегляду механізму бюджетної системи, а саме формування дохідної частини бюджету з метою забезпечення ефективного виконання державою своїх функцій в умовах війни. Поступово Верховна Рада України почала вносити зміни до діючого законодавства та приймати нові нормативно-правові акти, які повинні адаптувати функціонування економіки України під час воєнного стану.

Серед прийнятих Законів необхідно виділити наступні: Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [15], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [16], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» [17], Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» [18].

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» від 12 травня 2022 року [19]. Зміни стосуються щодо:

- термінів сплати податку, подання звітності, реєстрація накладних та подання електронних документів. Платники податків, які не мають можливості виконувати свій податковий обов'язок звільняються від відповідальності передбаченої Податковим кодексом України та зобов'язані виконати даний обов'язок протягом 6 місяців після завершення воєнного стану в державі. Суб'єкти, які відновили свою діяльність, звільняються від відповідальності за несвоєчасне виконання своїх обов'язків за умови, якщо вони виконають їх протягом 60 календарних днів з моменту відновлення своєї діяльності. Варто наголосити, що платники податків, які працювали не припиняючи з 24 лютого, і мають можливість своєчасно виконувати податкові обов'язки повинні у поточному році зареєструвати накладні в Єдиному реєстрі податкових накладних до 15 липня, подати звітність до 20 липня, сплатити податки не пізніше 31 липня.

- податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті зупиняються. Однак, це не стосується фактичних, камеральних та документальних позапланових перевірок.

- самостійне виправлення помилок.

Набрав чинності Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку підтвердження можливості чи неможливості виконання платником податків обов'язків, визначених у підпункті 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, та переліків документів на підтвердження». Наказ визначає перелік платників податків (самозайнятих фізичних осіб, юридичних осіб – резидентів та нерезидентів), на яких поширюються винятки та підстави щодо неможливості виконання податкових обов'язків. Даний документ передбачає процедуру подання зазначеним платникам документи, які підтверджують неможливість своєчасно сплатити податки та подати звітність [20].

Значна кількість змін до законодавчих та нормативно-правових актів ще опрацьовується та розглядається. Важливо виділити Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, пов'язаних економічними зв'язками з державою-агресором» № 7232, який було прийнято за основу Постановою Верховної Ради України [21]. Зазначений Закон стосуватиметься щодо застосування підвищуючого коефіцієнту 1,5 до ставки податку суб'єктів господарювання, пов'язаних економічними зв'язками з державою-агресором: податок на прибуток, податок на майно, екологічний податок, рента плата. Важливо відмітити, що такими суб'єктами вважатимуться не лише власники яких є громадяни держави-агресора, а й ті, що отримують доходи у будь-якій формі від держави-агресора, учасники міжнародних груп, що забезпечують економічну підтримку державі-агресору або які мають фінансові зобов'язання перед резидентами такої держави.

Зважаючи на внесені зміни до Податкового законодавства, можна розглянути як це вплине на формування доходної частини бюджету (рисунок).

За період січень-липень поточного року доходи Державного бюджету становили 806,9 млрд гривень, аналогічний період 2021 року доходи становили 681,0 млрд гривень. Показник обсягу доходів поточного року перевищує минулорічний на 125,9 млрд гривень. Щодо доходів загального фонду Державного бюджету, то у липні даного року вони склали 169,6 млрд гривень, що на 94 млрд гривень більше у порівнянні з 2021 роком.

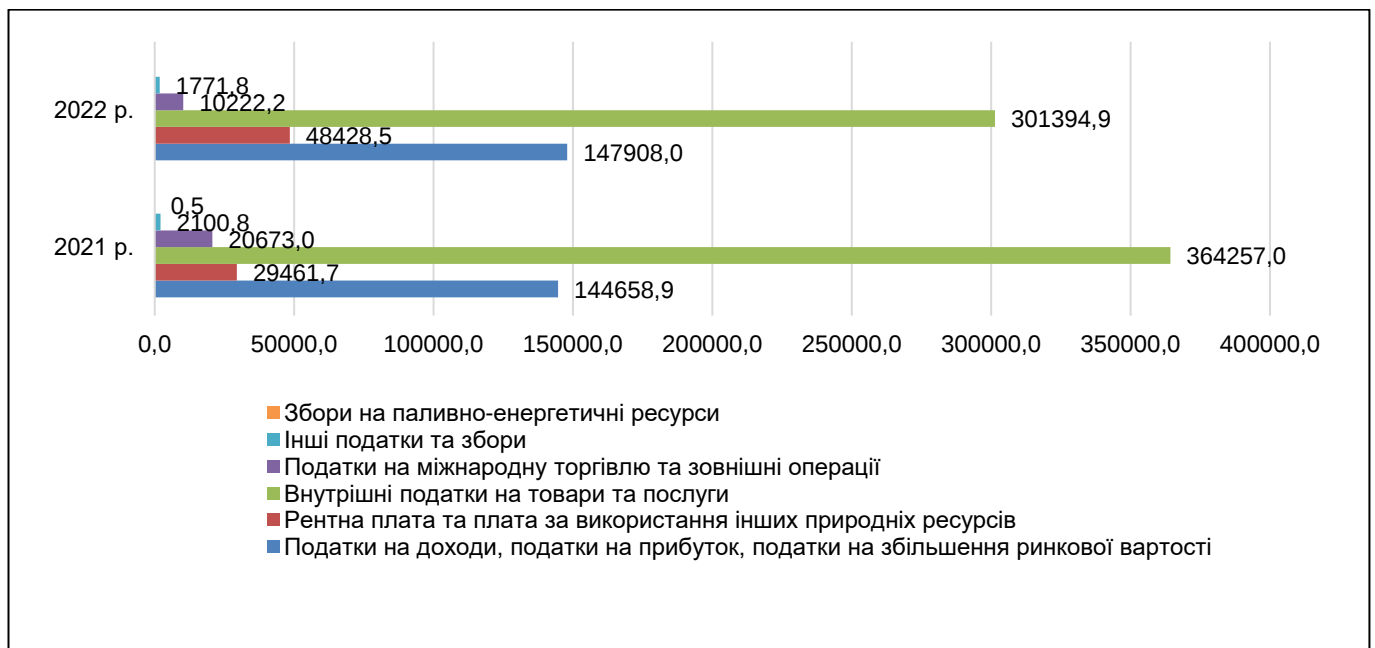

Рисунок. Динаміка податкових надходжень Державного бюджету України 2021-2022 рр., млн. гривень (станом на липень) [22]

Аналізуючи загальну динаміку податкових надходжень Державного бюджету варто зазначити, що податкові надходження станом на липень 2021 року становили 561,2 млрд гривень, а в 2022 році на рівні 509,7 млрд гривень (на 51,5 млрд гривень менше). Помітно, що у 2021 році обсяг надходжень був більший у порівнянні з аналогічним періодом 2022 за такими статтями податків: внутрішні податки на товари та послуги були більшими на 62,9 млрд гривень; податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції на 10,5 млрд гривень; інші податки та збори 0,3 млрд гривень. Проте, у 2022 році спостерігалось збільшення на 3,2 млрд гривень надходжень з податку на доходи, податку прибутку, податку на збільшення ринкової вартості. Зростання даного показника свідчить підтримку економіки України громадянами та підприємцями, шляхом сплати податків.

ЄСВ за січень – липень 2022 року надійшло 224,3 млрд грн, що на 30,0 млрд грн, або 15,4% більше, ніж у цей період минулого року. Такий рівень надходжень є досить позитивним, не дивлячись навіть на те, що фізичним особам-підприємцям, які провадять діяльність за спрощеною та загальною системами оподаткування, займаються незалежною професійною діяльністю, а також членам фермерських господарств надане право тимчасово, у період з 1 березня 2022 року та впродовж 12 місяців після скасування воєнного стану не нараховувати та не сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Національний інститут стратегічних досліджень визначив чинники, які зумовили обсяг податкових надходжень у липні поточного року:

- «граничним строком сплати податків та зборів (пізніше 31 липня 2022 р.) для платників податків, які мали можливість своєчасно виконувати податкові обов'язки щодо дотримання термінів сплати податків та зборів, подання звітності, але не дотримувалися їх і звільнялися від відповідальності за несвоєчасне виконання таких обов'язків відповідно до підпункту 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України»;

- «неможливістю платників ПДВ зменшити податкове зобов'язання на суму податкового кредиту через окремих контрагентів, які перейшли на спрощену систему 2 %»;

- «скасуванням з 01 липня 2022 р. низки митних пільг із оподаткування при ввезенні товарів платниками єдиного податку – неплатниками ПДВ та при ввезенні транспортних засобів громадянами»;

- «незначним бюджетним відшкодуванням ПДВ»;

- «зростанням цін та збільшенням курсу гривні щодо долара США» [23].

Верховна Рада України 21 червня поточного року ухвалила Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування», який постановляє відновлення оподаткування: для товарів, що ввозяться платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи; для підприємств, що не сплачують ввізне мито; для транспортних засобів, що ввозяться громадянами [24]. Прийняття даного закону дозволить збільшити обсяг надходжень до бюджету за рахунок митних платежів. Пільги, які були введені раніше, показали, що велика частина митних надходжень втрачається.

За прогнозами Національного банку України у 2022 році скоротиться рівень ВВП України на третину, дефіцит Державного бюджету буде майже 18% ВВП [25]. Такий показник спаду економіки зумовлений повномасштабною агресією російської федерації, що призвело до: руйнування інфраструктури і блокування портів, скорочення кількості домогосподарств, зростання рівня безробіття та зменшення доходів населення, податкові зміни. Однак, у 2023-2024 роках очікується зменшення рівня дефіциту Державного бюджету завдяки оптимізації і ефективності видатків та мобілізації доходів.

З метою підтримки функціонування економіки країни в умовах боротьби, а саме виконання дохідної частини Державного бюджету, необхідно враховувати можливі загрози. Податки завжди становили найбільшу частину у структурі доходів бюджету, однак з початком повномасштабної війни їхній обсяг значно скоротився. Саме тому варто постійно аналізувати ефективність введених раніше податкових пільг, залучення додаткових джерел мобілізації коштів, урегулювання ставок податку на доходи відповідно до обсягу прибутку платника податків, спрощувати умови ведення бізнесу та мотивувати підприємців до відновлення своєї діяльності, підтримувати харчову та агропромисловість. Налагодження народного господарства, міжнародна фінансова допомога, створення умов для функціонування бізнесу, забезпечення громадян робочими місцями – є основним завданням для підтримки макростабільності, забезпечення доходами Державного бюджету зменшення рівня дефіциту.

Висновки. В умовах воєнного стану для функціонування економіки країни важливо швидко реагувати на ризики та приймати виважені рішення щодо їх усунення. Повномасштабна війна, яку розпочала російська федерація, змусила змінити поставлені раніше завдання перед Урядом та переорієнтувати їх на забезпечення обороноздатності держави, розробку і впровадження соціальних програм для підтримки населення.

Урядом постійно вивчається податковий механізм та ефективність прийнятих змін, з метою налагодження безперебійного наповнення Державного бюджету. Основним джерелом надходжень до Державного бюджету стали фінансові допомоги міжнародних партнерів, надходження за рахунок сплати податків з доходів і прибутків підприємств. Прийнято рішення про повернення митних платежів, оскільки з їх тимчасовим скасуванням значну частину доходів було втрачено. Завдяки відновленню економічної активності та продовженню міжнародної фінансової підтримки очікується поступове зростання рівня доходів Державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Чугунов І. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ: КНТЕУ, 2021. – 532 с.
2. Андрущенко В. Імператив фінансової солідарності. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2019. Вип. 3. С. 13–19.
3. Варналії З. Податкова система України: Інституціонально-функціональна структура та шляхи модернізації. Економічний дискурс. 2018. № 2. С. 15–24.
4. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. Фіскальна і монетарна політика. Світ фінансів. 2021. № 4 (69). С. 8–19.
5. Єфименко Т. Фіскальний простір і стабілізація державних фінансів. Фінанси України. 2017. № 9. С. 7–28.
6. Іванов Ю. Функції податків та податкове регулювання. Формування ринкової економіки в Україні. 2009. № 19. С. 36–43.
7. Крисоватий А. Податки та інфляція: філософія залежності. Світ фінансів. 2006. № 4 (9). С. 56–66.
8. Козарезенко Л. Податкова політика в забезпеченні соціальної функції держави. Бізнес Інформ. 2018. № 11. С. 420–426.
9. Пасічний М. Фіскальні та монетарні інструменти впливу на економічний розвиток. Економічний вісник Університету. 2021. Вип. 48. С. 215–224.
10. Соколовська А. Шляхи реформування податкової системи України. Фінанси України. 2014. № 12. С. 103–121.
11. Податкова політика. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>
12. Господарський кодекс України від 16.01.2013 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
13. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки» від 29 грудня 2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#n13>
15. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» від 03.03.2022 року № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>
16. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 року № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>
17. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 01.04.2022 року № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text>
18. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» від 31.05.2022 року № 2290-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2290-20#Text>
19. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» від 12.05.2022 року № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>
20. Наказ Міністерства фінансів України від 29.07.2022 № 225 «Про затвердження Порядку підтвердження можливості чи неможливості виконання платником податків обов'язків, визначених у підпункті 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, та переліків документів на підтвердження» URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/nakazi/77593.html>
21. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, пов'язаних економічними зв'язками з державою-агресором» від 01.04.2022 року № 2183-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2183-20#Text>
22. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=NATIONAL>
23. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01 – 31.07.2022). Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/podatкова-politika-2.pdf>
24. Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування від 21.06.2022 року № 2325-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-IX#Text>
25. Інфляційний звіт. Липень 2022 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4

References

1. Chugunov I. (2021). *Byudzhetna stratehiya suspil'noho rozvytku* [Budget strategy of social development]. Kyiv: KNTU, 532 p.
2. Andrushchenko V. (2019). *Imperativ fiskal'noyi solidarnosti*. [Imperative of fiscal solidarity]. *Ekonomicznyy visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkovannya* – Economic Herald. Series: finance, accounting, taxation, 3, 13–19.

3. Varnaliy Z. (2018). Podatkova systema Ukrayiny: Instytutsional'no-funktsional'na struktura ta shlyakhy modernizatsiyi [Tax system of Ukraine: Institutional and functional structure and ways of modernization]. *Ekonomichnyy dyskurs – Economic discourse*, 2, 15–24.
4. Desyatnyuk O., Marchenko L. (2021). Naukovo-metodychni determinanty podatkovoyi polityky v umovakh transformatsiyi natsional'noyi ekonomiky [Scientific and methodological determinants of tax policy in the conditions of transformation of the national economy]. *Fiskal'na i monetarna polityka. Svit finansiv – Fiscal and monetary policy. The world of finance*, 4 (69), 8–19.
5. Yefimenko T. (2017). Fiskal'nyy prostir i stabilizatsiya derzhavnykh finansiv [Fiscal space and stabilization of state finances]. *Finansy Ukrayiny – Finances of Ukraine*, 9, 7-28.
6. Ivanov Yu. (2009). Funktsiyi podatkov ta podatkovu rehulyuvannya [Functions of taxes and tax regulation]. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukrayini – Formation of market economy in Ukraine*, 19, 36–43.
7. Krysovaty A. (2006). [Podatky ta inflyatsiya: filosofiya zalezhnosti Taxes and inflation: philosophy of dependence]. *Svit finansiv – The world of finance*, 4 (9), 56–66.
8. Kozarezenko L. (2018). Podatkova polityka v zabezpechenni sotsial'noyi funktsiyi derzhavy [Tax policy in ensuring the social function of the state]. *Biznes Inform – Business Inform*, 11, 420-426.
9. Pasichnyi M. (2021). Fiskal'ni ta monetarni instrumenty vplyvu na ekonomichnyy rozvytok [Fiscal and monetary instruments of influence on economic development]. *Ekonomichnyy visnyk Universytetu – Economic Bulletin of the University*, 48, 215-224.
10. Sokolovska A. (2014). Shlyakhy reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrayiny [Ways of reforming the tax system of Ukraine]. *Finansy Ukrayiny – Finances of Ukraine*, 12, 103-121.
11. Podatkova polityka. Ministerstvo finansiv Ukrayiny [Tax policy. Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>
12. Hospodars'kyi kodeks Ukrayiny vid 16.01.2013 № 436-IV [Economic Code of Ukraine dated January 16, 2013 № 436-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
13. Nikitishin A. (2019). Podatkova polityka v umovakh ekonomichnykh peretvoren' [Tax policy in the conditions of economic transformations]. *Kyiv. nats. torh-ekon. un-t – Kyiv National University of Trade and Economy*, 480.
14. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro skhvalennya Stratehiyi reformuvannya systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy na 2022 – 2025» vid 29 hrudnya 2021 r. № 1805-r [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Strategy for reforming the state finance management system for 2022-2025» dated December 29, 2021 № 1805-r]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>
15. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo osoblyvostey opodatkovannya ta podannya zvitnosti u period diyi voyennoho stanu» vid 03.03.2022 № 2118-IX [Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the specifics of taxation and reporting during martial law» dated March 3, 2022 № 2118-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>
16. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vdoskonalennya zakonodavstva na period diyi voyennoho stanu» vid 24.03.2022 № 2142-IX [Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law» dated March 24, 2022 № 2142-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>
17. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo administruvannya okremykh podatkov u period voyennoho, nadzvychaynoho stanu» vid 01.04.2022 № 2173-IX [Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the administration of certain taxes during the period of martial law, state of emergency» dated April 1, 2022, № 2173-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text>
18. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Byudzhethnoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny» vid 31.05.2022 № 2290-IX [Law of Ukraine «On Amendments to the Budget Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine» dated 31.05./2022 № 2290-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2290-20#Text>
19. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakoniv Ukrayiny shchodo osoblyvostey podatkovoho administruvannya podatkov, zboriv ta yedynoho vnesku pid chas diyi voyennoho, nadzvychaynoho stanu» vid 12.05.2022 № 2260- IX [Law of Ukraine «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the specifics of the tax administration of taxes, fees and a single contribution during the state of martial law, state of emergency» dated May 12, 2022 № 2260-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>
20. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 29.07.2022 № 225 «Pro zatverdzhennya Poryadku pidtverdzhennya mozhlivosti chy nemozhlivosti vykonannya platnykom podatkov obov'yazkiv, vyznachenikh u pidpunkti 69.1 punktu 69 pidrozdilu 10 rozdlu XX «Perekhidni polozhennya» Podatkovoho kodeksu Ukrayiny, ta perelikiv dokumentiv na pidtverdzhennya» [Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 29.07.2022 № 225 «On approval of the Procedure for confirming the possibility or impossibility of the taxpayer's fulfillment of the obligations specified in subsection 69.1 of clause 69 of subsection 10 of chapter XX «Transitional Provisions» of the Tax Code of Ukraine, and lists of documents for confirmation»]. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovozakonodavstvo/nakazi/77593.html>

21. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Pro pryynyattya za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo opodatkuvannya sub'yektiv hospodaryuvannya, pov'yazanykh ekonomichnymy zv'yazkami z derzhavoyu-ahresorom» vid 01.04.2022 № 2183- IX [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine on Taxation of Business Entities Associated with Economic Ties with the Aggressor State» dated April 1, 2022 № 2183-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2183-20#Text>

22. Derzhavnyy veb-portal byudzhetu dlya hromadyan [State budget web portal for citizens]. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=NATIONAL>

23. Ohlyad instrumentiv pidtrymky finansovoyi stiykosti v umovakh voyennoho stanu v Ukraini (01 – 31.07.2022) [Review of tools for supporting financial stability in the conditions of martial law in Ukraine (for the period 01 - 31.07.2022)]. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' - National Institute of Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/podatкова-politika-2.pdf>

24. Zakon Ukrainy Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo perehlyadu okremykh pil'h z opodatkuvannya vid 21.06.2022 № 2325-IX [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the revision of certain tax benefits dated June 21, 2022 № 2325-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-IX#Text>

25. Inflyatsiynnyy zvit. Lypen' 2022 [Inflation report. July 2022]. Natsional'nyy bank Ukrainy - National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Галабурда Анна Станіславівна, аспірант кафедри фінансів Державного торговельно-економічного університету вул. Радунська 38, кв. 28, м. Київ, 02097, Україна.

e-mail: a.galaburda@knute.edu.ua

ORCID iD 0000-0003-2688-4775

Шевченко Світлана Олексіївна, доцент кафедри фінансів Державного торговельно-економічного університету вул. Старошулявська, буд. 8, с. Красилівка, Броварський р-н, Київська обл., 07451, Україна.

e-mail: s.shevchenko@knute.edu.ua

ORCID iD 0000-0001-5684-4534

DATA ABOUT THE AUTHORS

Halaburda Anna, Post-graduate student of the Department of Finance State University of Trade and Economics Radunska Street, 38, apartment 28, Kyiv, 02097, Ukraine.

e-mail: a.galaburda@knute.edu.ua

Shevchenko Svitlana, Associate Professor of Finance Department State University of Trade and Economics Staroshulyvska Street, 8, Krasylivka, Brovary district, Kyiv region 07451, Ukraine.

e-mail: s.shevchenko@knute.edu.ua

УДК 303.4.02

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-130-136>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Клименко А. М.

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформаційних змін системи публічного управління та посиленням ролі місцевого самоврядування в Україні змінюються вектори соціально-економічного розвитку країни, коли в його авангарді стають територіальні громади, наділені більшими повноваженнями та фінансовими ресурсами для стимулювання якісних ендегенних змін. Фінансова децентралізація в Україні передбачає удосконалення механізму формування місцевих бюджетів, ключовим інструментом якого стає оподаткування, урахуваючи існуючі нині системні причини загальної неефективності, недосконалості та невідповідності діючої податкової поставленим цілям адміністративно-територіальної реформи та соціально-економічного розвитку держави. Відповідно, важливим є розуміння ролі оподаткування в системі податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання застосування системного підходу як базової методології дослідження складних суспільно-економічних явищ набуло неабиякого поширення у науковій сфері. Зокрема, значний доробок у дослідженні цього питання здійснили зарубіжні та вітчизняні науковці: В. Д. Бакуменко [3], Ю. Б. Бродський [1], К. О. Линьов [6], Л. О. Лімонова [4], Д. О. Тихомиров [2], Н. В. Фоміцька [5] та ін. Разом із тим, попри наявність низки досліджень, присвячених окресленій проблематиці, наразі не достатньо вітчизняних публікацій щодо можливостей та засад застосування

системного підходу до дослідження засад податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Мета статті полягає у поглибленні науково-методичних засад дослідження податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Результати дослідження. У статті наголошено, що у процесі формування податкового регулювання соціально-економічного розвитку територій ключове місце належить чіткій системі науково-методологічного забезпечення. Запропоновано за методологічну базу дослідження обрати системний підхід, який полягає у використанні фундаментального методологічного поняття системи як єдиного абстрактного відображення об'єктів дійсності; виділенні ключових визначальних елементів, властивостей, особливостей і тенденцій розвитку системи; інтерпретації досліджуваної проблеми як концептуальної системи. Виявлено особливості, принципи та підходи наукового пізнання, притаманні для системного методу. Сформовано ключові напрями дослідження податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.

Висновки. Таким чином, податкове регулювання та оподаткування як ключовий його інструмент є основним методом забезпечення стабільного розвитку економіки країни (окремих територій) у довгостроковій перспективі, оскільки шляхом застосування податкових важелів може прямо та опосередковано впливати на економічну активність та соціальні відносини, створюючи сприятливі умови для прогресивних соціально-економічних змін та задоволення потреб й інтересів громади.

Ключові слова: податкове регулювання, оподаткування, соціально-економічний розвиток, територіальні громади, розвиток територій.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН В УКРАИНЕ

Клименко А. М.

Ключевые слова: налоговое регулирование, налогообложение, социально-экономическое развитие, территориальные общины, развитие территорий.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF TAX REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

Klymenko Andrii

It is emphasized in the article that in the process of forming tax regulation of socio-economic development of territories in Ukraine is a key place belongs to a clear system of scientific and methodological support. It is proposed to choose a systems approach as the methodological basis of the study, which consists in using the fundamental methodological concept of the system as a single abstract reflection of the objects of reality; identification of key determinants, properties, features and trends of the system; interpretation of the researched problem as a conceptual system. It is established that the study of tax regulation of socio-economic development of territorial communities is an element of the general system of state management of national economy, closely related to the processes of transformation of administrative structure, financial decentralization and improvement of socio-economic indicators of society in Ukraine at the municipal level. The peculiarities, principles and approaches of scientific knowledge inherent in the system method are revealed. The key directions of research of tax regulation of social and economic development of territorial communities in Ukraine are formed. Using the system method, a conceptual model of tax regulation of socio-economic development of territorial communities in Ukraine as a set of interrelated elements of influence on the economic system at the level of a separate territory, including: purpose, objects and subjects of taxation, principles and process of taxation as a financial instrument for socio-economic development of territories. It is proposed to consider tax regulation taking into account: national priorities of socio-economic development of the country; resource opportunities, industry-production, geographical-territorial, socio-demographic and other features of territorial communities; coherence of interests of state and local budgets; ensuring financial self-sufficiency of local self-government; certainty of the direction of development of the tax system, starting from the level of territorial communities.

Key words: tax regulation, taxation, socio-economic development, territorial communities, territorial development.

JEL Classification: H20, H72, R51

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформаційних змін системи публічного управління та посиленням ролі місцевого самоврядування в Україні змінюються вектори соціально-економічного розвитку країни, коли в його авангарді стають територіальні громади, наділені більшими повноваженнями та фінансовими ресурсами для стимулювання якісних ендегенних змін. Фінансова децентралізація в Україні передбачає удосконалення механізму формування місцевих бюджетів, ключовим інструментом якого стає оподаткування, урахуваючи існуючі нині системні причинами загальної неефективності, недосконалості та невідповідності діючої податкової поставленим цілям адміністративно-територіальної реформи та соціально-економічного розвитку держави. Відповідно, важливим є розуміння ролі оподаткування в системі податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в країні.

Вирішення поставленого завдання передбачає формування належного науково-методологічного забезпечення, що є необхідним не лише для правильного розуміння феномена оподаткування як інструмента

податкового регулювання макроекономічних процесів, але й для визначення шляху пізнання його специфічних закономірностей та особливостей, здатних впливати на соціально-економічний розвиток територіальних громад у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання застосування системного підходу як базової методології дослідження складних суспільно-економічних явищ набуло неабиякого поширення у науковій сфері. Зокрема, значний доробок у дослідженні цього питання здійснили зарубіжні та вітчизняні науковці: В. Д. Бакуменко [3], Ю. Б. Бродський [1], К. О. Линьов [6], Л. О. Лімонова [4], Д. О. Тихомиров [2], Н. В. Фоміцька [5] та ін. Разом із тим, попри наявність низки досліджень, присвячених окресленій проблематиці, наразі не достатньо вітчизняних публікацій щодо можливостей та засад застосування системного підходу до дослідження засад податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Мета статті полягає у поглибленні науково-методичних засад дослідження податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною базою дослідження податкового регулювання з точки зору його впливу на розвиток територіальних громад, на наш погляд, є системний підхід, який полягає у використанні фундаментального методологічного поняття системи як єдиного абстрактного відображення об'єктів дійсності; виділенні ключових визначальних елементів, властивостей, особливостей і тенденцій розвитку системи; інтерпретації досліджуваної проблеми як концептуальної системи.

Задачею системного підходу є формування на рівні спеціальної методології загальнонаукових принципів, положень, понять, форм та методів системних досліджень, відповідно до яких кожен об'єкт, поданий як система, розглядається не тільки як деяке самостійне ціле, а також як частина макросистеми з усіма її суттєвими взаємозв'язками щодо інших об'єктів, які входять до складу цієї системи вищого рівня [1; 2].

В основі системного підходу лежить прагнення встановити загальну орієнтацію досліджень та визначити науковими засобами цілісність, організованість об'єкту (системи, процесу, явища, проблеми), що досліджується, з усією багатогранністю його зв'язків. Відповідно, системний підхід розуміється як сукупність предметів і явищ навколишнього світу, за якої вони розглядаються як частини або елементи певного цілісного утворення. За системного підходу частини або елементи системи розглядаються як окремо, так і у взаємодії між собою, внаслідок чого визначаються особливості системного явища, що можуть бути відсутні в окремих його елементів [2, с. 232].

Відтак, дослідження податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад є елементом загальної системи державного управління розвитком національної економіки, тісно пов'язаним із процесами трансформації адміністративного устрою (створення об'єднаних територіальних громад), фінансової децентралізації (зміною схем формування місцевих бюджетів та розпорядження ними) та покращення соціально-економічних показників життя суспільства в Україні відповідно до кращих зарубіжних практик податкового регулювання на муніципальному рівні.

Відповідно до напряму дослідження системний метод реалізується за допомогою різних методичних прийомів (структурно-функціонального, конструктивного, комплексного, проблемного, ситуативного, інноваційного, нормативного, цільового, програмно-цільового, морфологічного, діяльнісного) на основі групи принципів [2, с. 232-233; 3, с. 40-42; 4; 5, с. 3]:

- принцип остаточної мети. Функціонування та розвиток системи податкового регулювання, зокрема оподаткування, повинен спрямовуватися на досягнення певної мети, такої як соціально-економічний розвиток тощо. Причому вся система, її існування та зміни розглядаються саме з урахування ефективного досягнення мети;
- принцип єдності, зв'язаності і модульності. Система діяльності у сфері оподаткування розглядається «ззовні» як глобальна система податкового регулювання, водночас здійснюється дослідження окремих взаємодіючих складових частин: суб'єктів, об'єктів, умов, факторів, між елементних зв'язків тощо;
- принцип ієрархії. Під час дослідження враховується, що система діяльності у сфері податкового регулювання здійснюється системою різноманітних інституцій, що має ієрархічний характер, та взаємодія відбувається за принципами підпорядкування, підконтрольності;
- принцип функціональності. Ураховуючи остаточну мету існування системи, вона набула певних функцій, пов'язаних із стимулюванням та забезпеченням соціально-економічного розвитку територіальних громад;
- принцип розвитку. Дослідження системи податкового регулювання характеризується динамічністю трансформацій – змінюються функції системи та окремих її елементів, здійснюється її модернізація, оптимізація тощо;
- принцип децентралізації. Виникає з огляду на те, що держава як централізована система передає функції із забезпечення податкового регулювання розвитку економіки на муніципальний, що проявляється у розвитку, зміні, фінансуванні органів місцевого самоврядування, діяльності громадських організацій як результату об'єднання соціальних груп за принципом цілі, мети, інтересів тощо;
- принцип невизначеності. Передбачає, що функціонування системи податкового регулювання розвитку територіальних громад перебуває під впливом зовнішніх та внутрішніх ризиків, що можуть мати непередбачуваний вплив на хід трансформації системи та її загальної ефективності у реалізації остаточної мети тощо [2, с. 232-233; 3, с. 40-42; 4; 5, с. 3].

Крім того, дослідження проблем податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад на засадах системного підходу передбачає застосування низки філософських, загальнонаукових та специфічних методів пізнання (рис. 1).

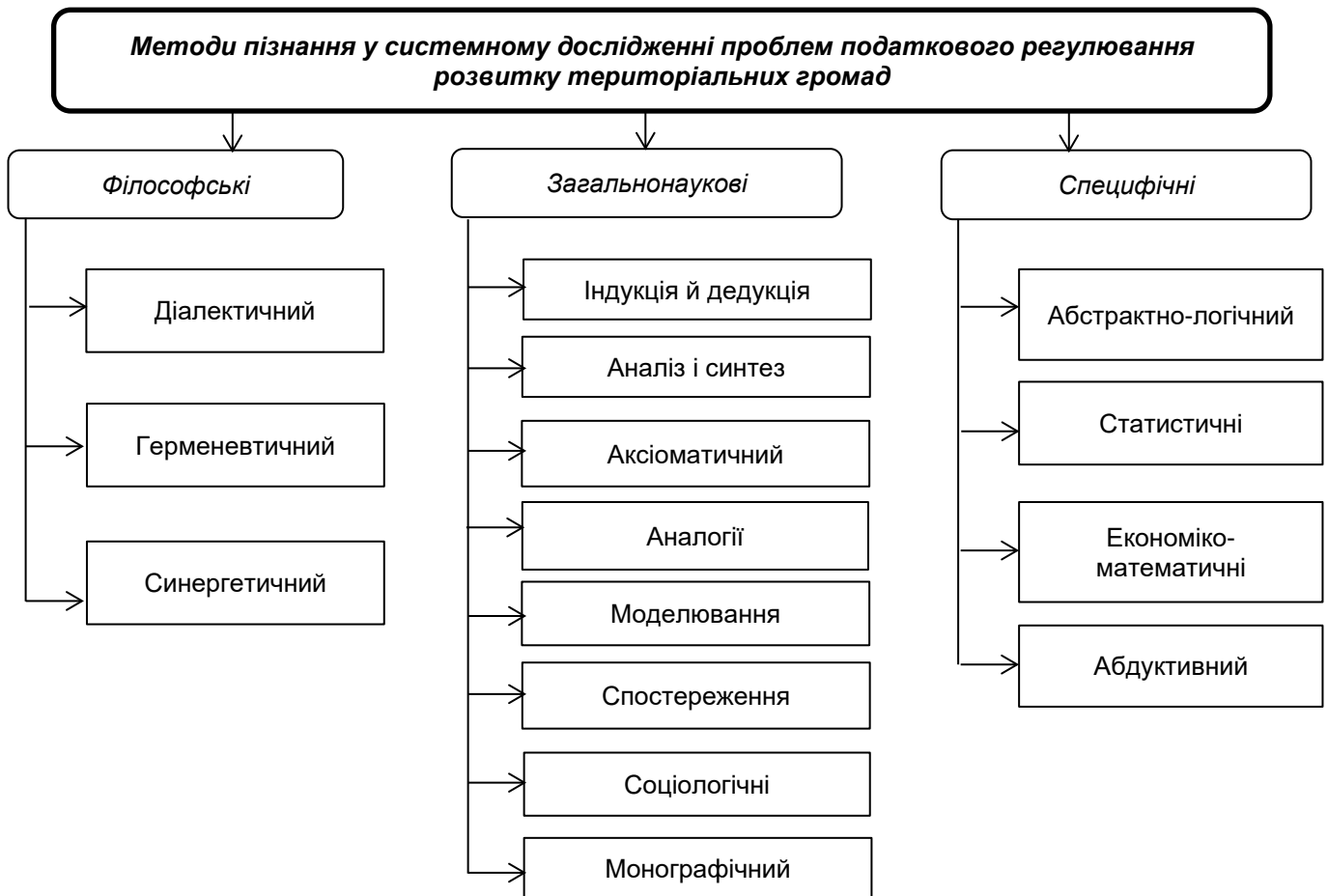

Рисунок 1. Методологічні засади системного підходу до дослідження проблем податкового регулювання розвитку територіальних громад

Джерело: розроблено автором.

Відповідно, застосування системного методу для аналізу податкового регулювання соціально-економічного розвитку ґрунтується на вивченні особливостей формування та розвитку досліджуваного об'єкта [6]. Це вимагає, по-перше, аналізу основних теоретичних аспектів розвитку даної системи та формування категоріального апарату дослідження шляхом вивчення наукових поглядів щодо визначення сутності оподаткування в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад; по-друге, обґрунтування ролі оподаткування як фінансового інструмента податкового регулювання в системі розвитку територіальних громад в Україні.

В контексті першого пункту можемо сформулювати авторське розуміння «податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад» як забезпечення сприятливих умов з боку органів влади державного, регіонального, місцевого рівня для забезпечення прогресивних змін у соціально-економічній системі територіальних громад шляхом використання методів впливу на економічних агентів шляхом зміни видів податків, податкових ставок, встановлення податкових пільг, зменшення або збільшення податкового навантаження.

Тож податкове регулювання виступає основою соціально-економічного росту на рівні територіальних громад, адже за умов правильної організації (з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників) дозволяє забезпечувати місцеві бюджети достатніми фінансовими ресурсами для виконання функцій, покладених на органи місцевого самоврядування, створює фінансове підґрунтя для сприятливого середовища життєдіяльності громади, необхідного для надання мешканцям територіальних громад якісних суспільних благ та послуг.

При цьому варто зважати, що в загальній системі соціально-економічного розвитку України в умовах децентралізації податкове регулювання потрібно розглядати ураховуючи:

- 1) загальнонаціональні пріоритети соціально-економічного розвитку окремих територій та країни;
- 2) ресурсні можливості, галузево-виробничі, географічно-територіальні, соціально-демографічні та інші особливості територіальних громад;
- 3) взаємо узгодженість інтересів державного та місцевих бюджетів;
- 4) забезпечення фінансової самодостатності місцевого самоврядування;
- 5) визначеності напрямку розвитку податкової системи, починаючи з рівня територіальних громад.

Зважаючи на системний підхід нашого дослідження, концептуальну модель податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні можемо представити на рис. 2 як сукупність взаємопов'язаних елементів впливу на економічну систему на рівні окремої території, які включають: мету,

об'єктів та суб'єктів оподаткування, принципи та процес оподаткування як фінансового інструменту забезпечення прогресивного розвитку територій.

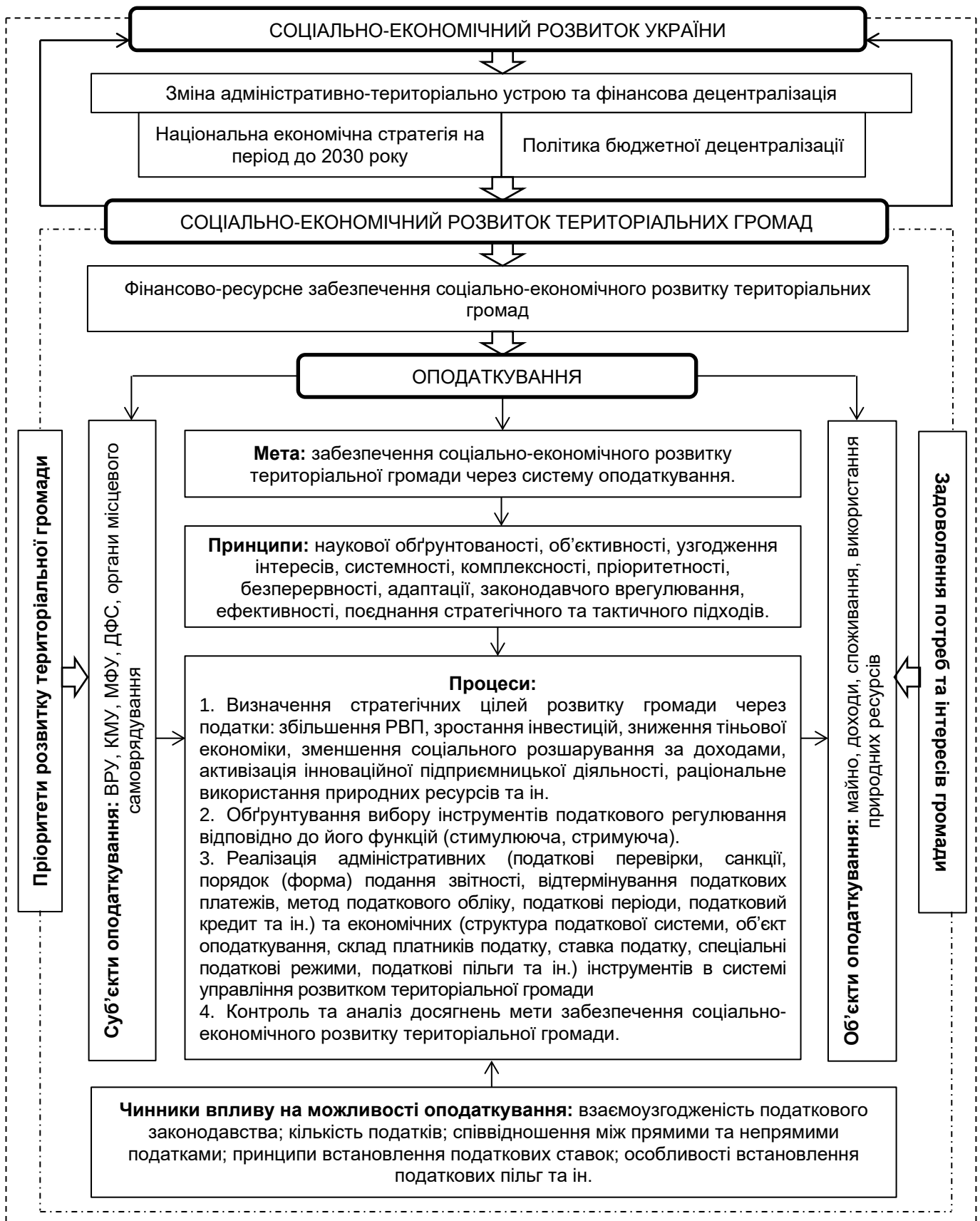

Рисунок 2. Концептуальна модель податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні

Джерело: складено автором.

Тому, з метою формування концептуальних засад посилення впливу податкового регулювання на забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад, необхідним є:

- аналіз існуючого інституційного, зокрема нормативно-правового забезпечення процесів бюджетної децентралізації у частині формування бюджетів територіальних міст та районів;
- дослідження міжнародного досвіду податкового регулювання розвитку територіальних громад;
- оцінка стану та проблем соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні із визначенням ролі оподаткування та формування місцевих бюджетів у забезпеченні економічного зростання та соціального добробуту громад;
- виявлення можливостей та напрямів удосконалення існуючої податкової політики з метою стимулювання соціально-економічного розвитку на рівні територіальних громад.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, податкове регулювання та оподаткування як ключовий його інструмент є основним методом забезпечення стабільного розвитку економіки країни (окремих територій) у довгостроковій перспективі, оскільки шляхом застосування податкових важелів може прямо та опосередковано впливати на економічну активність та соціальні відносини, створюючи сприятливі умови для прогресивних соціально-економічних змін та задоволення потреб й інтересів громади. Проте ефективність податкового регулювання соціально-економічного розвитку територіальної громади вимагає формування науково-обґрунтованої податкової політики стимулювання соціально-економічного розвитку громад, сформованої з урахуванням існуючого стану та проблем функціонування громад. Це, відповідно, окреслює напрями подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Бродський Ю. Б., Молодецька К. В., Николюк О. М. Системний аналіз в економіці. Житомир : ЖНАЕУ, 2014. 176 с.
2. Тихомиров Д. Наукові методологічні підходи під час дослідження державної політики у сфері безпеки. Підприємництво, господарство і право. 2020. №3. С. 230–234.
3. Бакуменко В. Д., Кравченко С. О. Методологія системних досліджень в державному управлінні : навчальний посібник. Київ : ВПЦ АМУ, 2011. 116 с.
4. Лімонова Л. О. Системний підхід як методологічна основа дослідження, аналізу та моделювання соціально-економічних систем. Харків, 2010. URL: https://dl.nure.ua/pluginfile.php/1167/mod_resource/content/1/01.pdf (дата звернення 15.11.2021 р.).
5. Фоміцька Н. В. Специфіка застосування системного підходу в державному управлінні. Державне будівництво. 2014. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_2_7 (дата звернення 15.11.2021 р.).
6. Линьов К. О. Системний підхід до прийняття управлінських рішень. Київ, 2015. 48 с.

References

1. Brodskyi Yu. B., Molodetska K. V., Nykoliuk O. M. (2014). Systemnyi analiz v ekonomitsi [System analysis in economics]. Zhytomyr : ZhNAEU. [in Ukr.]
2. Tykhomirov D. (2020). Naukovi metodolohichni pidkhody pid chas doslidzhennia derzhavnoi polityky u sferi bezpeky [Scientific methodological approaches in the study of state policy in the field of security]. Pidpryemstvo, hospodarstvo i parvo, 3. 230-234. [in Ukr.]
3. Bakumenko V. D., Kravchenko S. O. (2011). Metodolohiia systemnykh doslidzhen v derzhavnomu upravlinni [Methodology of systems research in public administration]. Kyiv : VPTs AMU. [in Ukr.]
4. Limonova L. O. (2010). Systemnyi pidkhid yak metodolohichna osnova doslidzhennia, analizu ta modeliuvannia sotsialno-ekonomichnykh system [System approach as a methodological basis for research, analysis and modeling of socio-economic systems]. Kharkiv, URL: https://dl.nure.ua/pluginfile.php/1167/mod_resource/content/1/01.pdf (accessed 15 November 2021). [in Ukr.]
5. Fomitska N. V. (2014). Spetsyfyka zastosuvannia systemnoho pidkhodu v derzhavnomu upravlinni [The specifics of the application of a systems approach in public administration]. Derzhavne budivnytstvo, 2, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_2_7 (accessed 15 November 2021). [in Ukr.]
6. Lynov K. O. (2015). Systemnyi pidkhid do pryiniattia upravlinskykh rishen [A systematic approach to management decision-making: a textbook]. Kyiv. [in Ukr.]

ДАНІ ПРО АВТОРА:

Клименко Андрій Михайлович, аспірант кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: andriyfromukraine@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Клименко Андрей Михайлович, аспирант кафедры финансов, учета и налогообложения Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: andriyfromukraine@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Klymenko Andrii, postgraduate Department of Finance, Accounting and Taxation
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: andriyfromukraine@gmail.com

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування Тропіна В.Б.

УДК 339.72

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-136-144>

ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ ТА ЇХ ЗАЛУЧЕННЯ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ФОНДОВОГО РИНКУ

Кривенко Ю. В.

Предметом дослідження є іноземні інвестиції.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей залучення іноземних інвестицій в економіку України за допомогою фондового ринку.

Методи, що були використані в процесі дослідження: метод системно-структурного аналізу й синтезу, метод порівняльного аналізу, узагальнення, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано роль залучення інвестицій в економіку країни. Досліджено сутність, значення та необхідність активізації інвестиційної функції та участь домогосподарств в економічних відносинах з приводу купівлі різного роду фінансових активів на фондовому ринку. Зазначено негативні явища в інвестиційній діяльності та визначені основні шляхи покращення інвестиційного клімату України.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в діяльності Міністерства фінансів України, Верховної Ради України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також у закладах вищої освіти при викладанні економічних дисциплін.

Висновки. Пожвавлення економічної, в тому числі інвестиційної та інноваційної діяльності і поліпшення на цій основі соціальних умов можливе тільки шляхом рішучих, комплексних і послідовних ринкових реформ, які вивільнять підприємницьку ініціативу, створять конкурентне середовище й нададуть економіці стимули ефективного розвитку.

Ключові слова: інвестиції, прямі інвестиції, іноземні інвестиції, фондовий ринок, інвестиційний клімат.

ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ И ИХ ПРИВЛЕЧЕНИЕ В ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ С ПОМОЩЬЮ ФОНДОВОГО РЫНКА

Кривенко Ю. В.

Предметом исследования являются иностранные инвестиции.

Целью статьи является исследование сущности и особенностей привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины с помощью фондового рынка.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: метод системно-структурного анализа и синтеза, метод сравнительного анализа, обобщения, общенаучные, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризована роль привлечения инвестиций в экономику страны. Исследована сущность, значение и необходимость активизации инвестиционной функции и участие домохозяйств в экономических отношениях по поводу покупки разного рода финансовых активов на фондовом рынке. Указано явления в инвестиционной деятельности и определены основные пути улучшения инвестиционного климата Украины.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности Министерства финансов Украины, Верховной Рады Украины, Национальной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку, а также в учреждениях высшего образования при преподавании экономических дисциплин.

Выводы. Оживление экономической, в том числе инвестиционной и инновационной деятельности и улучшение на этой основе социальных условий возможно только путем решительных, комплексных и последовательных рыночных реформ, которые освободят предпринимательскую инициативу, создадут конкурентную среду и предоставят экономике стимулы эффективного развития.

Ключевые слова: инвестиции, прямые инвестиции, иностранные инвестиции, фондовый рынок, инвестиционный климат.

FOREIGN INVESTMENTS AND THEIR INVESTMENT IN THE ECONOMY OF UKRAINE WITH THE HELP OF THE FUND MARKET

Kryvenko Yuliia

Subject of research is foreign investments.

The purpose of this article is a study of the nature and peculiarities of attracting foreign investments into the Ukrainian economy through the stock market.

Methods which were used in course of research: method of system-structural analysis and synthesis, method of comparative analysis, generalization, general scientific, special methods of scientific knowledge and other methods of research.

Study results. The role of attracting investments into the country's economy is characterized. The essence, importance and necessity of intensifying the investment function and the participation of households in economic relations with regard to the purchase of various financial assets in the stock market are investigated. Negative phenomena in investment activity are identified and the main ways of improving the investment climate of Ukraine are identified.

Application of results. The results of the study can be used in the activities of the Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the National Securities and Stock Market Commission, as well as in higher education institutions in teaching economic disciplines.

Conclusions. Reinvigorating economic, including investment and innovation, and improving social conditions on this basis is only possible through decisive, comprehensive and consistent market reforms that will free up entrepreneurial initiative, create a competitive environment and provide the economy with incentives for effective development.

Keywords: investments, direct investments, foreign investments, stock market, investment climate.

JEL Classification: O12, O33, L86, E22

Постановка проблеми. Першочерговою умовою стабільного розвитку регіонів є активізація інвестиційної діяльності, яка дозволить залучити фінансові та матеріальні ресурси як вітчизняних, так і іноземних інвесторів, а також їх раціональне використання у пріоритетних галузях економіки. Обсяг інвестицій, залучених в економіку домогосподарств і країни в цілому, є одним із критеріїв ефективності її діяльності, що вимагає вивчення та вдосконалення механізму її реалізації, розробки шляхів залучення додаткових інвестицій.

Аналіз останніх публікацій та невирішена частина проблеми. Значну увагу дослідженням проблем залучення іноземних інвестицій в національну економіку приділяли такі вчені, як Г. Бірман, С. Шмідт, І. Бланк, Н. Гуляєва, В. Гриньова, М. Денисенко, В. Федоренко, А. Пересада, О. Рогач та інші. Однак, не зважаючи на значну кількість наукових досліджень, питання інвестиційної діяльності в Україні потребує постійного дослідження проблем, які пов'язані із залученням інвестицій в економіку нашої країни.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах конкурентоспроможною може бути лише та держава, яка найбільш ефективно використовує можливості глобалізації. Країна, відкрита для міжнародної конкуренції, дає змогу виробникам гнучко використовувати всі ресурси, що зрештою підвищує її конкурентоспроможність. Виходячи з цього, конкурентоспроможність стає універсальною вимогою до будь-якого суб'єкта господарювання у відкритій економіці. Для забезпечення сталого зростання конкурентоспроможності економіки та її суб'єктів необхідно враховувати вплив як внутрішнього, так і зовнішнього наднаціонального середовища [1, с. 415].

Сучасний рівень розвитку ринкової економіки потребує не лише акумуляції та розподілу грошових ресурсів, а й їх руху та швидкого перерозподілу (без участі банківських установ) з тим, щоб кошти спрямовувалися в найбільш привабливі галузі економіки. Основу цих функцій складає ринок цінних паперів, який об'єднує частину ринку кредитних капіталів (зокрема ринок кредитних інструментів) і весь ринок майнових інструментів.

На сучасному етапі розвитку економіки України перед ринком цінних паперів необхідно поставити нові завдання, спрямовані на вирішення проблеми забезпечення економіки інвестиційними ресурсами.

Прямі інвестиції, як категорія інвестицій у зовнішньоекономічну діяльність, є складовою платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції країни. Це категорія міжнародної інвестиційної діяльності, яка відображає бажання інституційної одиниці-резидента однієї країни контролювати або здійснювати значний вплив на діяльність підприємства-резидента іншої країни. Інвестиція є прямою, якщо капітал/частка власності нерезидента становить не менше 10% вартості статутного капіталу підприємства-резидента, або резидент володіє не менше 10% голосів в управлінні підприємством-резидентом. До категорії прямих інвестицій також відносяться: інвестиції, отримані в результаті укладення договорів про концесійні договори та спільну інвестиційну діяльність; кредити та позики, комерційні кредити та інші зобов'язання/вимоги підприємств-резидентів перед прямими інвесторами.

Що стосується ролі держави в інвестиційній діяльності, то визначальним завданням державної політики в інвестиційній діяльності є створення рівних умов для ведення господарської діяльності суб'єктами господарювання різних форм власності та інвестування економіки України у зв'язку з її впровадження. інвестиційний процес. прозорі та цивілізовані основи, вдосконалення структури джерел інвестування.

Політика держави має бути сконцентрована на:

- прискоренні темпів економічного зростання на власній відтворювальній (інвестиційній) базі та на достатній ринковій основі;

- проведення відкритих консультацій виконавчої влади з представниками суб'єктів господарювання, поширення інформації про реальну економічну ситуацію, внутрішній та зовнішній ринки, економічні процеси, нормативно-правову базу;

- значному зниженні рівня тінізації вітчизняної економіки;
- створення рівних умов для суб'єктів господарювання незалежно від форми та походження власності на капітал

- формуванні ефективного конкурентного середовища;
- зміцнення ринку цінних паперів, розвиток інститутів спільного інвестування, страхових і пенсійних фондів, ринку корпоративних цінних паперів, його інтеграція з міжнародними ринками капіталу;
- створення додаткових економічних стимулів для залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки;
- створенні ефективною системи захисту інтелектуальної власності.

Важливим джерелом залучення інвестицій в економіку країни є приватні підприємства та населення, кошти яких мають акумулюватися за допомогою фондового ринку. І компанія, і фондовий ринок, і вся країна отримує позитивні показники від такої взаємодії.

Основні переваги для компанії при продажу акцій на фондовій біржі полягають у наступному:

1. Отримає необхідні для інвестиції кошти, які не потрібно повертати згодом, як у випадку залучення коштів через банківський кредит, хоча покупці акцій мають право отримати дивіденди за акціями пізніше.

2. Вартість бізнесу зростає, оскільки акції, які торгуються на фондовій біржі, зазвичай мають вищу ціну порівняно з акціями, які не торгуються публічно. Інвестори готові платити вищу ціну через ліквідність акцій, наявність додаткової інформації, зрілість компаній, акції яких торгуються на біржі [2, с. 207].

3. Це покращить корпоративний імідж компанії, оскільки згадки в пресі та впізнаваність компанії та її продукції зростатимуть. Це, у свою чергу, допоможе компанії підтримувати попит і ліквідність своїх акцій [3, с.208].

4. Шанси підприємства на отримання кредиту під нижчі відсотки зростуть, оскільки стан фінансово-господарської діяльності підприємства стане відомим громадськості [4].

5. Відбудеться зміцнення фінансової стабільності компанії порівняно з іншими в тій же галузі, а також отримання більш вигідних умов від постачальників, зменшення адміністративного та регуляторного тиску, оскільки компанія вже публічно котирується на фондовій біржі [3, с.208].

У сучасних умовах розвитку економіки домашнє господарство, як економічна одиниця господарювання, є важливим суб'єктом фінансових відносин, що взаємодіє з державою, підприємствами та організаціями, а також інститутами фондового ринку. Фінанси домашніх господарств є невід'ємною частиною фінансової системи країни. З одного боку, домогосподарства постачають фінансові ресурси на фінансовий ринок. Така пропозиція здійснюється переважно шляхом розміщення особистих коштів, акумульованих у певні фінансові інструменти (депозити, цінні папери тощо). З іншого боку, домашні господарства є основними споживачами фінансових ресурсів; за відсутності власних коштів для реалізації своїх господарських планів вони вступають у фінансові відносини з посередниками фінансової системи (банками, кредитними спілками тощо) [5].

У країнах з розвинутою ринковою економікою важливою функцією фінансів домогосподарств є інвестиції, оскільки домогосподарства є одним із важливих постачальників фінансових ресурсів в економіці, де чверть національних заощаджень формується на самому рахунку. на заощадженнях громадян. Участь домогосподарств в економічних відносинах щодо придбання різних видів фінансових активів на ринку залежить від рівня їх прибутковості та ризикованості.

Виступаючи як складова фінансової системи, фінанси домогосподарств тісно пов'язані з фінансовим ринком через безперервні притоки та відтоки коштів, запозичення та сплату відсотків за користування ними, внесення депозитів та інвестування грошей у цінні папери.

Враховуючи всі переваги та ризики інвестування особистих заощаджень, домогосподарства роблять певний економічний вибір. На сучасному фондовому ринку портфель фінансових активів, придбаних домогосподарствами, досить диверсифікований і включає як найменш ризиковані, так і найбільш прибуткові інструменти. Водночас із розвитком ринкової економіки удосконалюються фінансові інструменти, якими користуються домогосподарства. Сьогодні домогосподарства найпоширенішими способами розподілу надлишкових коштів є депозитні рахунки в комерційних банках і кредитних спілках [6, с.19].

В Україні участь населення в інвестиційних процесах характеризується досить низьким рівнем, незначний обсяг тимчасово вільних коштів (заощаджень) населення зумовлений низьким рівнем доходів, що зумовлює незначну схильність до заощаджень та недовіру. наявність значних накопичувальних інститутів (банків, інвестиційних компаній, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній), низький рівень розвитку накопичувальних інститутів тощо.

У 2005-2014 роках відношення заощаджень домогосподарств до рівня їхніх доходів становило 11,3 відсотка в Японії, 10,6 відсотка в розвинених країнах ЄС, 4,6 відсотка в США, а в Україні цей показник становив: є від'ємним і становить мінус 4,5 відс.. Це пов'язано з рівнем доходів населення, ступенем довіри до фінансової системи та недостатнім рівнем належних інвестиційних механізмів. Важливо збільшити пропозицію інструментів фондового ринку з невеликим обсягом інвестиційного капіталу з прийнятними для інвесторів характеристиками з точки зору прибутковості, ризику, ліквідності та безпеки.

Важливу роль у розвитку економіки країни відіграють іноземні інвестиції. Залучення коштів іноземних інвесторів сприяє активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій, використанню

передового іноземного досвіду, розвитку малого та середнього бізнесу, зростанню інвестиційного потенціалу території.

Іноземні інвестиції – це цінності, які іноземні інвестори вкладають в об'єкти інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту [7].

Глобалізація світової економіки та інтеграція України до європейської спільноти вимагають від держави створення умов для її вигідного позиціонування та економічної безпеки. Його важливою передумовою є стабільний економічний розвиток, який неможливий без активізації інвестиційної діяльності. Проблема поживлення інвестиційного процесу та залучення масових іноземних інвестицій вимагає покращення інвестиційного середовища в країні. Найважливішим шляхом вирішення цієї проблеми є розвиток внутрішнього ринку цінних паперів як найбільш ефективного механізму перерозподілу грошових ресурсів у реальний сектор економіки.

Інвестиційна стратегія, що складається з наслідування поведінки більш досвідчених і авторитетних учасників ринку або приєднання до домінуючої тенденції під впливом ряду поведінкових факторів; нанесення шкоди своїй репутації, переоцінка інформації про довіру та вагу інших учасників ринку. Особливим випадком стадної поведінки є прийняття інвестиційних рішень на основі аналізу прибутковості акцій за попередні періоди та інвестиційних стратегій інших учасників ринку в аналогічні періоди. Слід зазначити, що «...одночасне прийняття інвестиційних рішень декількома учасниками фондового ринку можливе також під впливом раціональних факторів, оскільки інвестори, як правило, аналізують одні і ті ж показники, використовують одні й ті ж джерела інформації та поради аналітиків» [15].

Для подолання проблем, а також покращення інвестиційної привабливості України необхідно здійснити такі заходи:

- стабілізувати політичну ситуацію в країні, з метою створення потужної держави з єдиною стратегією економічного розвитку;
- усунути корупцію, зменшити управлінський апарат та їх витрати, сприяти прозорості ведення бізнесу;
- спростити отримання дозвільних документів, скоротити час та кількість інспекційних служб;
- здійснити фундаментальну техніко-технологічну модернізацію економіки з метою підвищення продуктивності праці, зниження енерго- і матеріалоемності продукції, завдяки чому можна досягти різкого зниження рівня собівартості продукції та спрямувати їх на розвиток підприємств;
- запровадити новий менеджмент, усунувши всі бюрократичні перешкоди та ризики;
- впроваджувати інноваційні технології, оновлювати та модернізувати виробничі потужності підприємств;
- залучення інвестицій на основі співробітництва державно-приватного сектору, з обов'язковим збереження підприємств у державній власності (державний контрольний або блокуючий пакет акцій).
- інвестувати зібрані інвестиційні кошти в першочергові та пріоритетні проекти інвестиційного розвитку, запобігати тіншовому відтоку капіталу з країни;
- проводити структурні реформи, беручи до уваги міжнародні рейтингові дослідження.

У світовій практиці як один із механізмів залучення іноземних інвестицій виділяється організація венчурних підприємств. Фірма венчурного капіталу - це фінансова організація, яка спеціалізується на довгостроковому фінансуванні акціонерного капіталу для компаній та інших типів бізнесу, зазвичай тих, які не мають довгої історії розвитку, але мають значні перспективи зростання. Венчурна фірма може надавати фінансування, з одного боку, а з іншого боку, мати різний ступінь участі в управлінні та виробництві.

Важливим способом залучення іноземних інвестицій є лізинг. Під лізингом розуміють довгострокову оренду машин, обладнання та будівель, власником яких є лізингодавець. Лізинг не вимагає від підприємства значних витрат власних або позикових коштів. Спеціалізована лізингова компанія не надає кредит бізнесу, а закуповує для нього фінансування та обладнання. Це обладнання передано підприємству в тимчасове користування.

Тому на сучасному етапі розвитку економіки України лізинг слід розглядати як самостійний вид підприємницької діяльності, спрямований на інвестування тимчасово вільних або залучених фінансових ресурсів.

Одним із найпоширеніших способів залучення прямих інвестицій в Україні є створення спільних підприємств, діяльність яких виражає процеси кооперації, консолідації знань, зусиль, коштів і набутого досвіду. Спільне підприємство - це створення нової компанії шляхом інвестування бізнес-активів двох або більше окремих компаній.

У світовій практиці використовується декілька методів залучення іноземних інвестицій. Будь який спосіб міжнародного інвестиційного співробітництва, завдяки високому рівню ефективності, надає країні та її суб'єктам господарювання ряд поточних і перспективних переваг.

До заходів, які є обов'язковими для залучення іноземних інвесторів у кожній країні відносяться:

- 1) впровадження ряду податкових пільг на прибуток;
- 2) звільнення від податків і зборів на імпорتنі матеріали, комплектуючі та обладнання для розвитку виробництва;
- 3) облік оподаткування зміни курсу валют;
- 4) запровадження п'ятирічної відстрочки виконання положень нових законів, які погіршують умови діяльності іноземних інвесторів;
- 5) звільнення від сплати митних зборів, податку на додану вартість при імпорті товарів, які є внеском іноземного інвестора в статутний капітал при його формуванні, звільнення від вивізних мит товарів власного виробництва;

6) заміна податків, зборів та обов'язкових платежів розподілом виробничої продукції між інвестором і суб'єктами;

7) визначення засад економічної діяльності вільних економічних зон та надання пільг у зонах експортного виробництва.

Економіко-історичний екскурс показує, що протягом останніх майже двох десятиліть обсяг світових прямих іноземних інвестицій зріс у вісім разів. Якщо на початку 1990-х років він становив 1,9 трлн. США, до 2007 року – до 15,7 трлн. Проте міжнародний інвестиційний капітал не був дуже сприятливим протягом останніх двох десятиліть [8].

В Україні існує ряд проблем, які перешкоджають ефективному залученню іноземних інвестицій:

- відсутність належного інвестиційного клімату;
- недосконалість ринкового механізму;
- нестабільність політичної ситуації;
- низький рівень ділової та професійних кваліфікації підприємців;
- відсутність зацікавлених партнерів;
- нестача привабливих інвестиційних проектів;
- недосконалість податкової системи;
- відсутність дієвої системи страхування інвестицій;
- надвисокий рівень інфляції [9];
- неадекватна судова система.

Тому одним із найважливіших факторів покращення інвестиційного середовища в Україні є створення правової бази, еквівалентної ринковій економіці, а саме:

- має здійснюватися робота щодо укладення міждержавних угод про заохочення і захист інвестицій та уникнення подвійного оподаткування, обмін інформацією щодо нормативно-правових актів у сфері інвестиційної діяльності, формування стабільної законодавчої бази та умов її реалізації;

- розширити співпрацю з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та Європейським банком реконструкції та розвитку з питань надання фінансової допомоги Україні, будуть вжиті заходи щодо прискорення процесу вступу України до ЄС.

Для поступової адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу необхідно прийняти ряд нормативно-правових актів, що регулюватимуть питання:

- наступних етапів реформування податкової системи;
- формування нормативно-правової бази, що сприятиме розвитку фондового ринку;
- захисту внесків громадян зі страхування їх життя, здоров'я та недержавне пенсійне забезпечення.

Для покращення інвестиційної діяльності необхідно:

- знизити рівень державного регулювання підприємницької діяльності та забезпечити стабільність відповідного законодавства;

- усунути неоднозначність трактування нормативно-правових актів та завершити судову реформу;
- удосконалити нормативну базу з питань реалізації прав власності;
- завершити адміністративну реформу, забезпечити публічність та прозорість у прийнятті рішень органами влади і в результаті подолати бюрократизм та прояви корупції;

- застосовувати ефективні методи корпоративного управління;
- сприяти розвитку ринків капіталу, насамперед банківського сектору, фондового та страхового ринків;
- знизити податкове навантаження;
- забезпечити стабільність політичного середовища;
- активізувати діяльність щодо створення позитивного іміджу держави.

Забезпечити досягнення оптимального варіанту розвитку та активізації інвестиційної діяльності в Україні визначено такі шляхи та методи вирішення проблеми:

- 1) покращання інвестиційного клімату;
- 2) створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки шляхом вдосконалення законодавства, спрямованого на активізацію інвестиційної діяльності;
- 3) зняття перешкод і здійснення стимулювання із залучення інвестицій;
- 4) удосконалення методології розробки та оцінки інвестиційних проектів, розвиток системи державного інвестування за такими напрямками:

- державна підтримка реалізації інвестиційних програм і проектів в інфраструктурних та базових секторах економіки;

- державна підтримка інвестиційних програм і проектів, направлених на розвиток експортоорієнтованих та імпортозамінних виробництв;

- державна підтримка реалізації середньострокових та довгострокових інвестиційних програм, спрямованих на створення високотехнологічної конкурентоспроможної продукції;

- державна підтримка інвестиційних програм і проектів, спрямованих на розвиток об'єктів електроенергетики, які виробляють електроенергію з використанням альтернативних джерел енергії;

- 5) розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури, а саме:

- створення та забезпечення ефективної діяльності державної інвестиційної компанії, фонду гарантування кредитів та інших інститутів розвитку;

- становлення та розвиток індустрії прямого інвестування та венчурного капіталу;
- створення умов для залучення інвестицій на ринках капіталу (консолідація фондових бірж; посилення захисту споживачів інвестиційних послуг; створення центрального депозитарію цінних паперів та системи клірингу та розрахунків, здатних забезпечити мінімізацію ризиків при виконанні угод з цінними паперами);
- забезпечення ефективності та прозорості механізмів державно-приватного сектору (концесії, спільна діяльність, угоди про розподіл продукції тощо) [10].

На ранніх етапах свого становлення організований ринок цінних паперів України виконував вузькі та специфічні функції. це був один із технічних засобів приватизації державних підприємств. Завдяки цьому в Україні виник первинний ринок, але з особливими характеристиками, використовувався лише в приватизаційних процесах, тоді як первинний розподіл акцій на практиці не відбувся. Такий первинний фондовий ринок не забезпечував підприємства реальними інвестиційними ресурсами [11, с. 144].

Асиметричність фондового ринку, яка проявляється організованим фондовим ринком проти неорганізованого, значним домінуванням іноземних інвесторів над вітчизняними, значною концентрацією ринку за обсягами торгів та показниками капіталізації, вимагає забезпечення надійності та ефективності фондового ринку. біржова діяльність. інфраструктура ринку, насамперед сектор фондового ринку [12].

Характерною особливістю українського ринку цінних паперів є безумовне переважання первинного ринку. Причин такого стану кілька:

1) небажання інвесторів продавати цінні папери, які вони придбали під час випуску, а інвестори, які хочуть продати свої цінні папери, не можуть це зробити, оскільки важко знайти покупця;

2) потужні інвестори, в основному інституційні інвестори, зазвичай купують акції для того, щоб взяти участь в управлінні акціонерним товариством або отримати переваги, які емітент може надати своїм акціонерам (іноді вони намагаються встановити ділові відносини з емітентом через відносини з акціонерами).

Таким чином, особливої актуальності набуває проблема розвитку вторинного ринку цінних паперів. Вирішення цієї проблеми багато в чому залежить від активної діяльності торговців цінними паперами та формування ефективної ринкової інфраструктури.

Подальший розвиток фондового ринку залежить від конкретних заходів держави у сфері розвитку фінансової системи. Його ефективна реконструкція, розвиток ринку цінних паперів на основі саморегулювання ринкових відносин неможливі, оскільки такі відносини остаточно не сформувалися на нещодавно сформованих ринках. Тому темпи розвитку, якісні аспекти, а також розкриття інвестиційного потенціалу ринку цінних паперів залежать від конкретних заходів державної політики у фінансовому секторі.

Необхідно реформувати більшість складових фінансового ринку та усунути перешкоди, які заважають розвитку. Необхідно переглянути та суттєво підвищити роль фондового ринку в залученні інвестиційних ресурсів та спрямуванні відновлення виробничого потенціалу, створенні умов для формування потужних інституційних інвесторів [13, с. 131].

Збалансованого розвитку фондового ринку України можна досягти шляхом:

- підвищення рівня ліквідності за рахунок залучення до торгівлі приватних інвесторів та розвитку Інтернет-трейдингу, через спрощення податкової звітності за біржовими операціями, спрощення оподаткування фізичних осіб за операціями з цінними паперами та похідними фінансовими інструментами;
- виокремлення клірингу в самостійний вид професійної діяльності;
- забезпечення регулювання торгівлі цінними паперами з використанням інсайдерської інформації, встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства про інсайдерську інформацію;
- забезпечення захисту прав міноритарних акціонерів;
- реалізації комплексу заходів з боротьби в напрямі маніпулювання ціновою інформацією;
- збалансована та поступова лібералізація валютного регулювання операцій з іноземними цінними паперами та операцій з купівлі цінних паперів в іноземній валюті;
- розвитку ринку похідних фінансових інструментів;
- оновлення правил системи відносин «інвестор – професійний учасник – регулятор» на основі посилення захисту прав інвестора;
- розвитку інфраструктури фондового ринку за рахунок технологічної консолідації біржового ринку та створення центрального депозитарію;
- запровадження механізмів захисту прав інвесторів;
- поліпшення системи розкриття інформації на ринку цінних паперів;
- розширення інструментів ринку цінних паперів;
- удосконалення законодавства про цінні папери та фондовий ринок;
- розвиток інвестиційної інфраструктури [14];
- налагодження тісної взаємодії національної економіки зі світовою економікою в рамках міжнародних організацій з метою формування позитивного іміджу фондового ринку України серед іноземних та вітчизняних інвесторів;
- гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними нормами та сучасними вимогами розвитку фінансових відносин;
- підвищення вимог до корпоративного управління;

- чітке визначення прав і обов'язків емітентів та інвесторів;
- створення єдиного клірингово-депозитарного центру на принципах незалежності, прозорості, некомерційного характеру діяльності, державної підтримки;
- впровадження доступних і рівних умов, тарифів для всіх користувачів, мінімізація витрат;
- завершення процесу приватизації, насамперед шляхом корпоратизації та акціонування державного майна;
- удосконалити механізм продажу акцій державних підприємств з метою справедливої оцінки справжньої ринкової вартості підприємства та створення умов для зростання його капіталізації;
- формування механізму активного залучення широких верств населення до ринку цінних паперів шляхом формування на ньому рейтингової інфраструктури та випуску державних всеукраїнських та муніципальних цінних паперів;
- вирішити на державному рівні комплекс питань щодо вільного обігу цінних паперів іноземних компаній в Україні, купівлі українських цінних паперів іноземними інвесторами;
- ефективніше використовувати наявні можливості існуючих структур на національному ринку цінних паперів.

Також, для вирішення існуючих проблем функціонування фондового ринку необхідно обумовити механізм їх ліквідації [16]:

1. Збільшення капіталізації, ліквідності та прозорості фондового ринку шляхом:
 - значне розширення пропозиції цінних паперів з високими інвестиційними характеристиками;
 - удосконалення засад боргового ринку та запровадження нових видів інструментів;
 - покращення інформаційної прозорості фондового ринку України.
2. Удосконалення ринкової інфраструктури та забезпечення її надійного й ефективного функціонування шляхом:
 - консолідації інформаційної та технологічної біржової системи фондового ринку;
 - модернізації депозитарної системи України;
 - підвищення вимог до професійних учасників фондового ринку.
3. Вдосконалення механізмів державного регулювання, контролю на фондовому ринку та захисту прав інвесторів, за допомогою:
 - підвищення ефективності державного регулювання фондового ринку;
 - збільшення можливостей регулятора;
 - удосконалення саморегулювання на ринку цінних паперів;
 - популяризації фондового ринку.
4. Податкове та валютне сприяння подальшому розвитку фондового ринку України, за допомогою:
 - формування сприятливого податкового клімату для учасників фондового ринку;
 - удосконалення та оптимізація режиму валютних розрахунків за операціями з цінними паперами в Україні.

Висновки. Стратегічною метою має стати досягнення якісних змін у залученні прямих іноземних інвестицій в Україну. Найближчим часом основними фінансовими інструментами залучення довгострокових інвестицій стануть цінні папери: акції та облігації. Найважливішим джерелом нового економічного зростання має стати фінансування інвестицій у реальний сектор економіки через фондовий ринок, залучення через фондовий ринок неспекулятивного внутрішнього та іноземного капіталу. Цінні папери створять фінансовий механізм для ініціювання інвестицій, які забезпечать виживання та відновлення сектора.

Список використаних джерел

1. Іваницька О. М. *Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: монографія*. Ужгород: МПП «Гражда», 2013. 612 с.
2. Ernst D. *Applied International Corporate Finance*. Muenchen: Franz Vahlen, 2007. 401 p.
3. Ширінян Л. В. *Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики: монографія*. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2014. 458 с.
4. Rajan R. G. *Insiders and outsiders: The choice between informed and arm'slength Debt*. *Journal of Finance*. 1992. № 47. P. 1367-1400.
5. Рудницька О. В. *Економічна природа та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі країни*. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
6. Кізима Т. О. *Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: монографія*. Київ: Знання, 2010. 431 с.
7. Майорова Т. В. *Інвестиційна діяльність: підруч. для студ. вищ. навч. закл.*. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
8. Колапс Б. *Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: учеб. пособие*. Финансы, ЮНИТИ, 2006. 576 с.
9. Худавердієва В. А. *Стратегія залучення іноземних інвестицій в економіку України*. Фінанси України. 2010. № 6. С. 62-71.
10. *Концепція Державної цільової програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки*. Державне агентство України з інвестицій та розвитку. URL: <http://in.ukrproject.gov.ua/index.php?get=564&id=2548#1>

11. Перепелиця Р. Формування інституціональної структури фондового ринку в післяприватизаційний період. Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. 2006. Вып. 103-4. С. 143-148.
12. Проект програми розвитку фондового ринку України на 2015-2017 роки «Європейський вибір – нові можливості для прогресу та зростання» URL: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>.
13. Поворозник В. О. Фондовий ринок України на сучасному етапі: проблеми та шляхи їх вирішення. Стратегічні пріоритети. 2007. №1(2). С. 127-132.
14. Ватаманюк З. Г. Перспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні. Фінанси України. 2007. №5. С.37-42
15. Сидоренко П. О. Вплив стадної поведінки інвесторів на міжнародних фондових ринках на ціни та показники доходності акцій. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=356>
16. Паскал А. І., Савчук О. І., Петрук О. Ф. Проблеми функціонування та перспективи вдосконалення фондових бірж в Україні. URL: <http://intkonf.org/paskal-ai-savchuk-oi-petruk-of-problemi-funktsionuvannya-ta-perspektivi-vdoskonalennya-fondovih-birzh-v-ukrayini/>

References

1. Ivanytska O. M. (2013). *Modeli i mekhanizmy rehulivannia yevrorehionalnogo spivrobitnytstva Ukrainy: monohrafiia. [Models and mechanisms of regulation of Euroregional cooperation of Ukraine]*. Uzhhorod: MPP «Hrazhda». 612 s.
2. Ernst D. (2007). *Applied International Corporate Finance*. Muenchen: Franz Vahlen. 401 p.
3. Shyrinian L. V. (2014). *Finansove rehulivannia strakhovoho rynku Ukraini: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia. [Financial regulation of the insurance market in Ukraine: problems of theory and practice]*. Kyiv: Vyd-vo «Tsentr uchbovoi literatury». 458 s.
4. Rajan R. G. (1992). *Insiders and outsiders: The choice between informed and arm'slength Debt*. *Journal of Finance*, 47. 1367-1400.
5. Rudnytska O. V. *Ekonomichna pryroda ta rol finansiv domohospodarstv u finansovii systemi krainy. [Economic nature and role of household finances in the country's financial system]*. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>
6. Kizyma T. O. (2010). *Finansy domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku: monohrafiia. [Household finance: the current paradigm and the dominant of development]*. Kyiv: Znannia. 431 s.
7. Maiorova T. V. (2009). *Investytsiina diialnist: pidruch. dlia stud. vyshch. navn. zakl. [Investment activity]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 472 s.
8. Kolaps B. (2006). *Upravleniye finansovoi deiatelnosti predpriyatiya. [Management of financial activity of the enterprise]*. *Problemy, kontseptsyy y metody: ucheb. posobyе*. Fynansy, YuNTY. 576 s.
9. Khudaverdieva V. A. (2010). *Stratehiia zaluchennia inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy. [The strategy of attracting foreign investments into the economy of Ukraine]*. *Finansy Ukrainy*, 6. 62-71.
10. *Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku investytsiinoi diialnosti na 2011-2015 roky. [Concept of the State Target Program for the Development of Investment Activities for 2011-2015]*. *Derzhavne ahentstvo Ukrainy z investytsii ta rozvytku*. URL: <http://in.ukrproject.gov.ua/index.php?get=564&id=2548#1>
11. Perepelytsia R. (2006). *Formuvannia instytutsionalnoi struktury fondovoho rynku v pisliapryvatzatsiinyi period. [Formation of the institutional structure of the stock market in the post-privatization period]*. *Nauchnye trudy DonNTU. Seryia: ekonomycheskaia*, 103-4. 143-148.
12. *Proekt prohramy rozvytku fondovoho rynku Ukrainy na 2015-2017 roky «levropeyskyi vybir – novi mozhlyvosti dlia prohresu ta zrostantia»*. [Draft Stock Market Development Program of Ukraine for 2015-2017 «The European Choice – New Opportunities for Progress and Growth»]. URL: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>.
13. Povoroznyk V. O. (2007). *Fondovyi rynek Ukrainy na suchasnomu etapi: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia. [The stock market of Ukraine at the present stage: problems and ways to solve them]*. *Stratehichni priorytety*, 1(2). 127-132.
14. Vatanianuk Z. H. (2007). *Perspektyvy rozvytku rynku tsinnykh paperiv v Ukraini. [Prospects for development of the securities market in Ukraine]*. *Finansy Ukrainy*, 5. 37-42.
15. Sydorenko P. O. *Vplyv stadnoi povedinky investoriv na mizhnarodnykh fondovykh rynkakh na tsiny ta pokaznyky dokhodnosti aksii. [Influence of herd behavior of investors in international stock markets on prices and indicators of stock returns]*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=356>
16. Paskal A. I., Savchuk O. I., Petruk O. F. *Problemy funktsionuvannia ta perspektyvy vdoskonalennia fondovykh birzh v Ukraini. [Problems of functioning and prospects of improvement of stock exchanges in Ukraine]*. URL: <http://intkonf.org/paskal-ai-savchuk-oi-petruk-of-problemi-funktsionuvannya-ta-perspektivi-vdoskonalennya-fondovih-birzh-v-ukrayini/>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Кривенко Юлія Вадимівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0473-8101
Researcher ID: AAG-6099-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кривенко Юлия Вадимовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR

Kryvenko Yuliia, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereiaslav, 08401, Ukraine
e-mail: yuliyagorodnichenko@gmail.com

УДК 336.228.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-144-149>

МЕТОДИ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ УМОВ КОНТРОЛЬОВАНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИНЦИПУ «ВИТЯГНУТОЇ РУКИ»

**Кужелєв М. О.,
Сиволап І. М.**

Предметом дослідження є теоретичні підходи щодо застосування методів встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «витягнутої руки».

Мета статті – на основі системного підходу здійснити аналіз існуючих методів встановлення відповідності умов господарських операцій принципу «витягнутої руки» для упередження фінансових ризиків для суб'єктів господарювання.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано методи наукової абстракції, системний метод, методи аналізу та синтезу.

Результати статті. У статті здійснено поглиблений аналіз застосування методів встановлення відповідності умов господарських операцій принципу «витягнутої руки», що дає змогу попередити фінансові ризики для господарюючих суб'єктів. При цьому для можливості практичного та своєчасного застосування визначених методів виникає необхідність вжиття організаційних та управлінських дій щодо надання доступу податковим та фінансовим органам до всесвітніх електронних сервісів, цінкових інформаційних ресурсів тощо на постійній основі.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі модернізації та реалізації податкової політики держави.

Висновки. Практичне застосування методів встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «витягнутої руки» є досить складним. При цьому суб'єкти господарювання при чинних нормах законодавства частково обмежені у вільному виборі методу встановлення відповідності умов конкретної контрольованої операції принципу «витягнутої руки». Однак законодавцем напрацьовано детальний алгоритм щодо підстав для переходу від першого до п'ятого методу, що може упередити судові спори між компаніями та контролюючими органами у майбутньому.

Ключові слова: податковий контроль, контрольовані операції, принцип «витягнутої руки», трансфертне ціноутворення.

МЕТОДЫ УСТАНОВКИ СООТВЕТСТВИЯ УСЛОВИЙ КОНТРОЛИРОВАННЫХ ОПЕРАЦИЙ ПРИНЦИПА «ВЫТЯНУТОЙ РУКИ»

**Кужелев М. А.,
Сиволап И. Н.**

Предметом исследования являются теоретические подходы к применению методов установления соответствия условий контролируемых операций принципу «вытянутой руки».

Цель статьи – на основе системного подхода провести анализ существующих методов установления соответствия условий хозяйственных операций принципу вытянутой руки для предупреждения финансовых рисков для субъектов хозяйствования.

Метод или методология проведения исследования. В статье применены методы научной абстракции, системный метод, методы анализа и синтеза.

Результаты статьи. В статье проведен анализ применения методов установления соответствия условий хозяйственных операций принципу «вытянутой руки», что позволяет предупредить финансовые риски для субъектов хозяйствования. При этом для возможности практического и своевременного применения определенных методов возникает необходимость принятия организационных и управленческих действий по предоставлению доступа налоговым и

финансовым органам к всемирным электронным сервисам, ценовым информационным ресурсам и т.п. на постоянной основе.

Область применения результатов. Результаты исследования могут использоваться в процессе модернизации и реализации налоговой политики государства.

Выводы. Практическое применение методов установления соответствия условий контролируемых операций принципу «вытянутой руки» является достаточно сложным. При этом предприятия при действующих нормах законодательства частично ограничены в свободном выборе метода установления соответствия условий конкретной контролируемой операции принципу «вытянутой руки». Однако законодателем разработан детальный алгоритм по поводу перехода от первого к пятому методу, который может предотвратить судебные споры между компаниями и контролирующими органами в будущем.

Ключевые слова: налоговый контроль, контролируемые операции, принцип «вытянутой руки», трансфертное ценообразование.

METHODS OF DETERMINING COMPLIANCE WITH THE CONDITIONS OF CONTROLLED OPERATIONS OF THE «HANDOUT» PRINCIPLE

Kuzheliev Mykhailo,
Syvolap Iryna

The subject of the research is theoretical approaches to the application of methods of establishing the compliance of the conditions of controlled operations with the principle of «outstretched hand».

The purpose of the article is to carry out an analysis of the existing methods of establishing the compliance of the conditions of economic transactions with the principle of «stretched hand» to prevent financial risks for economic entities based on a systematic approach.

Method or methodology of research. The article uses methods of scientific abstraction, system method, methods of analysis and synthesis.

Results of the article. The article provides an in-depth analysis of the application of methods of establishing compliance with the conditions of economic transactions to the «arm's length» principle, which makes it possible to prevent financial risks for business entities. At the same time, for the possibility of practical and timely application of the specified methods, there is a need to take organizational and management actions to provide tax and financial authorities with access to worldwide electronic services, price information resources, etc. on a permanent basis.

Field of application of results. The results of the research can be used in the process of modernization and implementation of the tax policy of the state.

Conclusions. The practical application of the methods of establishing the compliance of the conditions of controlled operations with the «arm's length» principle is quite difficult. At the same time, under the current legislation, business entities are partially limited in their free choice of the method of establishing the compliance of the conditions of a specific controlled transaction with the «arm's length» principle. However, the legislator has worked out a detailed algorithm regarding the grounds for switching from the first to the fifth method, which may prevent litigation between companies and regulatory bodies in the future.

Key words: tax control, controlled transactions, the principle of «stretched hand», transfer pricing.

JEL Classifications: G28

Актуальність теми дослідження. В умовах активізації глобалізаційних процесів та інтеграції національного корпоративного сектору в міжнародну систему економічних відносин особливої актуальності набувають питання державного фінансового контролю за трансфертним ціноутворенням особливо в контексті встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «втягнутої руки». Дослідження та узагальнення існуючих методів встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «втягнутої руки» свідчить про те, що існуючі підходи в Україні в цілому відповідають світовим практикам. При цьому основним завданням існуючих методів є досягнення обґрунтованої розрахункової ціни, що відповідає принципу «втягнутої руки».

Слід зазначити, що основні аспекти застосування методів встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки» врегульовано чинним податковим законодавством України. Загалом існує п'ять основних методів, кожен з яких має певні переваги та недоліки, що залежить від наявності доступу до достовірної інформації про співставні операції. Незважаючи на встановлення законодавством пріоритетного методу порівняння неконтрольованої ціни, на практиці можуть мати місце лише поодинокі випадки його застосування. При цьому для можливості оперативного застосування існуючих методів виникає необхідність вжиття системи організаційних та управлінських дій щодо отримання на постійній основі доступу податковими та фінансовими органами до всесвітніх електронних сервісів та інформаційних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань щодо контрольованих операцій та трансфертного ціноутворення в Україні зробили такі вчені: С. Брехов, Л. Задорожня, І. Карпенко, А. Котенко, В. Коротун, М. Романюк та ін. Проте в сучасних умовах господарювання актуалізується необхідність здійснення аналізу методів встановлення відповідності умов господарських операцій принципу «втягнутої руки» для упередження фінансових ризиків для господарюючих суб'єктів.

Мета статті – на основі системного підходу здійснити аналіз існуючих методів встановлення відповідності умов господарських операцій принципу «витягнутої руки» для упередження фінансових ризиків для суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистичні дані свідчать про активізацію зовнішньоекономічної діяльності національних корпорацій упродовж останніх років. Так, за результатами статистичної звітності за 2020 рік платниками податків надано інформацію про контрольовані операції у сумі 2,5 трлн. грн. [1]. Переважно ці контрольовані операції здійснювались з контрагентами із Швейцарії (20 %), Франції (19 %), Нідерландів (9 %), Австрії (8 %) та Великої Британії (7%) [1]. При цьому трансфертне ціноутворення нерозривно пов'язане з методами за якими встановлюється відповідність контрольованих операцій принципу «витягнутої руки». Відповідно, зміна фінансових потоків компаній, що здійснюють зовнішньоекономічні операції може вплинути на суттєві коливання податкових надходжень.

За результатами аналізу існуючої нормативної бази можна констатувати, що регулювання принципів та підходів до господарських операцій, які набувають статусу контрольованих відрізняється від світової практики, що може бути виправданим в сучасних умовах [2]. Разом з цим, передбачені українським законодавством методи, за якими встановлюється відповідність контрольованих операцій принципу «витягнутої руки» відповідають світовим підходам.

Формування національної нормативної бази щодо організації контролю за трансфертним ціноутворенням передбачає встановлення п'яти методів для визначення звичайної ціни, які відповідають міжнародним назвам методів контролю за трансфертним ціноутворення:

- метод порівняльної неконтрольованої ціни;
- метод ціни перепродажу;
- метод «витрати плюс»;
- метод чистого прибутку;
- метод розподіленого прибутку.

Розглянемо особливості застосування вищезазначених методів на практиці. Слід зазначити, що вони повністю імплементовані у податкове законодавство України з урахуванням Настанов Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). При цьому для визначення відповідності умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки» застосовується метод трансфертного ціноутворення, який є найбільш доцільним до фактів та обставин здійснення контрольованої операції.

Факторами, які впливають на вибір методу трансфертного ціноутворення є:

- сфера діяльності та організаційна структура підприємства;
- розгалуженість виробництва;
- наявність ринків збуту, ланцюгів виробництва та реалізації товару або надання послуг;
- характеристики товару, що виробляється, чи послуги, яка надається;
- організація виробництва;
- соціальне середовище всередині компанії;
- стратегія ведення бізнесу;
- стабільність зовнішнього середовища тощо.

Відповідність умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки» визначається за допомогою застосування методу трансфертного ціноутворення, який є найбільш доцільним до фактів та обставин здійснення контрольованої операції, крім випадку вимоги щодо обов'язковості застосування конкретного методу встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «витягнутої руки» для контрольованих операцій певного виду [3].

Згідно статті 39 Податкового кодексу України найбільш доцільний метод трансфертного ціноутворення обирається з урахуванням таких критеріїв:

- доцільності обраного методу відповідно до характеру контрольованої операції, що визначається, зокрема, на основі результатів функціонального аналізу контрольованої операції (із урахуванням виконуваних функцій, використовуваних активів і понесених ризиків);
- наявності повної та достовірної інформації, необхідної для застосування обраного методу та/або методів трансфертного ціноутворення;
- ступеня зіставності між контрольованими і неконтрольованими операціями, включаючи надійність коригувань зіставності, якщо такі застосовуються, які можуть використовуватися для усунення розбіжностей між такими операціями [3].

Платник податку із урахуванням вищезазначених критеріїв використовує будь-який метод, який він вважає найбільш доцільним, однак у разі, якщо існує можливість застосування і методу порівняльної неконтрольованої ціни, і будь-якого іншого методу, застосовується метод порівняльної неконтрольованої ціни [3].

Необхідно зазначити, що у разі якщо платник податків не використовує метод порівняльної неконтрольованої ціни, а обирає будь-який інший метод, він зобов'язаний обґрунтувати обставини чому він його не застосовував.

У разі якщо з урахуванням таких критеріїв метод ціни перепродажу або метод «витрати плюс» та метод чистого прибутку або розподілення прибутку можуть застосовуватися платником податку з однаковою надійністю, застосовується метод ціни перепродажу або метод «витрати плюс» [3].

Якщо платник податків використав метод, що відповідає положенням статті 39 Податкового кодексу України, встановлення контролюючим органом відповідності умов контрольованих операцій платника податків принципу «витягнутої руки» базується на тому методі трансфертного ціноутворення, який застосовується платником податків, за винятком випадків, якщо контролюючий орган обґрунтує, що метод, який застосовується платником податків, не є найбільш доцільним [3].

Якщо під час застосування методів трансфертного ціноутворення порівняння ціни або рентабельності в контрольованій операції проводиться з цінами або показниками рентабельності кількох зіставних неконтрольованих операцій або юридичних осіб, які не здійснюють операції з пов'язаними особами, обов'язково використовується діапазон цін (рентабельності). Якщо ціна в контрольованій операції або відповідний показник рентабельності контрольованої операції перебуває в межах діапазону, вважається, що умови контрольованої операції відповідають принципу «витягнутої руки». Якщо ж поза межами діапазону цін (рентабельності), розрахунок податкових зобов'язань платника податків у контрольованій операції проводиться відповідно до ціни (показника рентабельності), яка (який) дорівнює значенню медіани такого діапазону (крім випадків проведення платниками податків самостійного коригування) [3].

У той же час Порядок розрахунку діапазону цін (рентабельності) та медіани діапазону цін (рентабельності) затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 381 [4].

Розглянемо більш детально суть існуючих методів. Метод порівняльної неконтрольованої ціни передбачає порівняння ціни, застосованої у контрольованій операції, з ціною у зіставній неконтрольованій операції, які фактично здійснені платником податків. Порівняння ціни контрольованої операції з ціною зіставних неконтрольованих операцій проводиться на підставі інформації про ціни, застосовані протягом періоду, який аналізується, зокрема інформації про ціни на найближчу до дня здійснення контрольованої операції дату [3].

Оскільки відбувалися зміни законодавства щодо подання повідомлень, в 2020 році наказом Міністерства фінансів України від 31.12.2020 № 840 затверджено форму та Порядку подання Повідомлення про укладання форвардного, ф'ючерсного контракту або контракту на здійснення операцій з сировинними товарами [5]. Зазначимо, що таке повідомлення повинно подаватися окремо щодо кожного укладеного договору засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням вимог закону щодо електронного документообігу та електронного цифрового підпису протягом 10 робочих днів з дня укладення контракту. Під сировинними товарами слід розуміти такі, для яких непов'язані особи у якості орієнтира для встановлення ціни неконтрольованих операцій використовують котирувальні ціни. Перелік сировинних товарів затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1221 [6].

Разом із цим, у перелік сировинних товарів включено 103 товарні групи (рибу, олію, різні види зернових, добрива, руди та концентрати, нафта і нафтопродукти, срібло, феросплави тощо).

Слід також зазначити, що відповідно до Настанов ОЕСР для методу порівняльної неконтрольованої ціни важливою є інформація про характеристики товарів. Якщо припустити, що не скоригована різниця істотно не вплине на порівняльність, неконтрольовану операцію, що розглядається, не слід відхилити як потенційно порівнянну, незважаючи на те, що деякі частини інформації втрачено. До найважливіших характеристик можна віднести фізичні особливості товару (будь-яка фізична відмінність може мати вплив на ціну), його якість, обсяги поставки [7].

Таким чином, цей метод можна вважати зручним у разі наявності відповідних товарів, їх умов продажу/придбання, цін тощо у контрольованих та неконтрольованих операціях. Слід зазначити, що застосування цього методу має певні складнощі – в переважній більшості є відмінності між товарами та умовами їх купівлі-продажу, що ускладнює визначення відповідності умов операцій принципу «витягнутої руки». На різних ринках можуть бути різні ціни, тому порівняльний аналіз цін реалізації слід робити з урахуванням країни призначення та показників середньої вартості товару, які експортуються. Тому важливим є визначення якісних характеристик експортованої продукції, її обсягів, умов оплати та постачання товарів.

Метод ціни перепродажу полягає у порівнянні валової рентабельності від перепродажу товарів (робіт, послуг), придбаних у контрольованій операції, з валовою рентабельністю від перепродажу товарів (робіт, послуг), яка отримується у зіставних неконтрольованих операціях та може використовуватися, зокрема, але не виключно, якщо під час перепродажу товару здійснюються такі операції: підготовка товару до перепродажу та його транспортування (поділ товарів на партії, формування поставок, сортування, перепаккування); змішування товарів, якщо характеристики кінцевої продукції (напівфабрикатів) істотно не відрізняються від характеристик змішуваних товарів [3].

Тобто вбачається, що метод розраховано переважно для застосування компаніями-дистриб'юторами, які перепродають певні товари. Зважаючи на зазначене, для застосування методу необхідно володіти достатньою інформацією щодо дистриб'юторів, їх видів діяльності, облікової політики, ідентичності продукції, оскільки застосування методу в умовах інформаційної обмеженості може призвести до помилок.

Сутність методу «витрати плюс» полягає у порівнянні валової рентабельності продажу товарів (робіт, послуг) у контрольованій операції із аналогічним показником рентабельності у зіставних неконтрольованих операціях. Цей метод можна використовувати під час виконання робіт (надання послуг) особами, які є пов'язаними з отримувачами результатів таких робіт (послуг), операцій з продажу товарів, сировини або ж напівфабрикатів за договорами між пов'язаними особами або операцій з продажу товарів (робіт, послуг) за довгостроковими договорами між пов'язаними особами [8].

Метод чистого прибутку полягає у порівнянні відповідного фінансового показника рентабельності у контрольованій операції з відповідним показником рентабельності у зіставній неконтрольованій операції та використовується, зокрема, у разі відсутності або недостатності інформації, на підставі якої можна обґрунтовано зробити висновок про достатній рівень зіставності умов контрольованої операції з умовами зіставної неконтрольованої операції [3].

Варто зазначити, що відповідно до Настанов ОЕСР для цього методу більший акцент можна зробити на функціональних подібностях, а не на подібностях самої продукції, тому цей метод є доволі універсальним для застосування.

Основними напрямками для визначення рівня рентабельності контрольованих операцій є [9]:

- валова рентабельність;
- валова рентабельність собівартості;
- чиста рентабельність;
- чиста рентабельність витрат;
- рентабельність операційних витрат;
- рентабельність активів.

Показники рентабельності визначаються на підставі даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, відображених за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами відповідно до стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що використовуються в Україні, з відповідним коригуванням для забезпечення зіставності показників [3].

Метод розподілення прибутку полягає у виділенні кожній особі, що бере участь у контрольованій операції, частини загального прибутку (збитку), отриманого за результатами здійснення такої операції, яку б інша непов'язана особа отримала від участі у зіставній неконтрольованій операції та може використовуватися, зокрема, але не виключно, у разі наявності істотного взаємозв'язку між контрольованими операціями та іншими операціями, що здійснюються сторонами контрольованої операції з пов'язаними з ними особами; у сторін контрольованої операції прав на володіння (користування) об'єктами нематеріальних активів, що істотно впливають на рівень рентабельності, отриманої сторонами контрольованої операції за результатами здійснення такої контрольованої операції [3]. Розподілення прибутку між сторонами контрольованих операцій проводиться на підставі результатів оцінки їх внеску в сукупний прибуток відповідно до критеріїв, що базуються на об'єктивних даних та підтверджуються інформацією у зіставних операціях та/або внутрішніми даними сторін контрольованих операцій з урахуванням виконаних кожною з таких сторін функцій, використаних під час здійснення контрольованих операцій активів та прийнятих економічних (комерційних) ризиків, пов'язаних з таким здійсненням [3].

Отже, вибір методу встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «вितягнутої руки» залишається дискусійним питанням, особливо в умовах військової агресії російської федерації на території України, яка супроводжується ускладненням логістики, міжнародних розрахунків, знищення інфраструктурних об'єктів та інших негативних явищ. Але можна констатувати, що питання регулювання трансфертного ціноутворення в Україні пройшли певний шлях до відповідності міжнародним стандартам.

Висновки. З проведеного дослідження варто зробити висновки, що практичне застосування методів встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «вितягнутої руки» є досить складним. При цьому господарюючі суб'єкти при діючих нормах законодавства частково обмежені у вільному обранні методу встановлення відповідності умов конкретної контрольованої операції принципу «вितягнутої руки». Разом з цим в Україні напрацьовано детальний алгоритм щодо підстав для переходу від першого до п'ятого методу, що може упередити судові спори між компаніями та контролюючими органами та з урахуванням наближення граничного терміну звітування про контрольовані операції за підсумками звітного періоду.

Список використаних джерел

1. Кужелєв М. О., Сиволап І. М. Моніторинг контрольованих операцій як елемент контролю за трансфертним ціноутворенням. *Ефективна економіка*. 2021 № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=942>
2. Кужелєв М. О., Сиволап І. М. Основні етапи нормативного регулювання здійснення фінансового контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні. *Бізнес Інформ*. 2021 № 4. С. 196-204.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/card2#Card>
4. Про затвердження Порядку розрахунку діапазону цін (рентабельності) та медіани такого діапазону для цілей трансфертного ціноутворення : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 р. № 381 // Офіційний вісник України, 2015, № 46, ст. 1496.
5. Про затвердження форми та Порядку подання Повідомлення про укладання форвардного, ф'ючерсного контракту або контракту на здійснення операцій з сировинними товарами: Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 2020 р. № 840. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-21#n9>
6. Про затвердження переліку сировинних товарів та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 616: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2020-%D0%BF#n6>
7. Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб (OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations), 2010. 444 с.

8. Реформування податкової системи України: сучасні виклики та орієнтири: монографія / за заг. ред. П. В. Пашка, Л. Л. Тарангул. Київ : Новий друк, 2015. 570 с.

9. Kuzheliev M. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes: collective monograph / edited by R. Iserman, M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 374–385.

References

1. Kuzheliev M. O., Syvolap I. M. (2021). Monitorynh kontrol'ovanykh operatsiy yak element kontrolyu za transfertnym tsinoutvorenniam [Monitoring of controlled operations as an element of transfer pricing control]. *Efektivna ekonomika*, 10, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=942>

2. Kuzheliev M. O., Syvolap, I. M. (2021). [The main stages of normative regulation of financial control over transfer pricing in Ukraine]. *Biznes Inform*, 4. 196-204.

3. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 № 2755-VI, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/card2#Card>

4. Pro zatverdzhennya Poryadku rozrakhunku diapazonu tsin (rentabel'nosti) ta mediany takoho diapazonu dlya tsiley transfertnoho tsinoutvorennia : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 4 chervnya 2015 r. № 381. *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny*, 2015, № 46, st. 1496.

5. Pro zatverdzhennya formy ta Poryadku podannya Povidomlennya pro ukladannya forvardnoho, f'yuchersnoho kontraktu abo kontraktu na zdiysnennya operatsiy z syrovynnymy tovaramy: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 31 hrudnya 2020 r. № 840. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-21#n9>

6. Pro zatverdzhennya pereliku syrovynnykh tovariv ta vyznannya takoyu, shcho vtratyly chynnist', postanovy Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 8 veresnya 2016 r. № 616: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 9 hrudnya 2020 r. № 1221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2020-%D0%BF#n6>

7. Nastanovy OESR shchodo transfertnoho tsinoutvorennia dlya transnatsional'nykh kompaniy ta podatkovykh sluzhbb (OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations), 2010. 444 s.

8. Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy: suchasni vyklyky ta oriientyry [Reforming the Ukrainian Tax System: Current Challenges and Benchmarks]. Kyiv: TOV «Novyi druk», 2015. 570 s.

9. Kuzheliev M. (2019). Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, pp. 374–385.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кужельєв Михайло Олександрович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Національний університет «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04070, Україна
e-mail: m.kuzheliev@ukma.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-7895-7879
Researcher ID: G-6791-2019

Сиволап Ірина Миколаївна, аспірант, Державний податковий університет
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08205, Україна
e-mail: sivolapira@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7293-3462

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кужелев Михаил Александрович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, Национальный университет «Києво-Могилянська академія»
ул. Григория Сковороды, 2, г. Киев, 04070, Украина
e-mail: m.kuzheliev@ukma.edu.ua

Сиволап Ирина Николаевна, аспирант, Государственный налоговый университет
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08205, Украина
e-mail: sivolapira@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuzheliev Mykhailo, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
2, Skovorody st, Kyiv, 04070, Ukraine
e-mail: m.kuzheliev@ukma.edu.ua

Syvolap Iryna, postgraduate student, State Tax University
31, Universitetska st, Irpin, 08205, Ukraine
e-mail: sivolapira@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ

Макогон В. Д.
Адаменко І. П.

Актуальність теми дослідження. Забезпечення цілеспрямованого впливу на суспільний розвиток потребує формування та реалізації дієвої боргової політики на основі удосконалення інституційного забезпечення фінансово-бюджетних перетворень.

Постановка проблеми. Вагомими завданнями в сучасних умовах є: підвищення ефективності боргового механізму та забезпечення боргової стійкості; удосконалення боргового інструментарію фіскальної політики; оптимізації структури боргового портфелю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування та реалізації боргової політики доволі поширена в наукових дослідженнях: Д. Рікарда, Р. Макконнелла, Д. Мілля, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Фрідмена, І. Запатріної, Г. Кучер, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, М. Пасічного, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з погіршенням тренду соціально-економічного розвитку, посиленням військової агресії проти України, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань в сфері боргового управління.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкрити роль боргової політики на даному етапі розвитку суспільних відносин; обґрунтувати особливості застосування боргового інструментарію фіскальної політики. Метою дослідження є розкриття стратегічних напрямів боргової політики в сучасних умовах.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, структурування, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито роль боргової політики на даному етапі розвитку суспільних відносин. Обґрунтовано особливості застосування боргового інструментарію фіскальної політики. Визначено стратегічні напрями боргової політики в сучасних умовах.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування та реалізації боргової політики.

Висновки відповідно до статті. Обґрунтованість реалізації боргової політики є ваговою умовою досягнення національних соціально-економічних інтересів. В сучасних умовах необхідне розуміння складності та багатовимірності порушених питань. При цьому одним із найважливіших завдань є підвищення ефективності боргового механізму та забезпечення боргової стійкості.

Ключові слова: боргова політика, борг, державне регулювання, державний борг, гарантований державний борг, борговий портфель.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ДОЛГОВОЙ ПОЛИТИКИ СТРАНЫ

Макогон В.Д.
Адаменко И.П.

Актуальность темы исследования. Обеспечение целенаправленного влияния на общественное развитие требует формирования и реализации действенной долговой политики на основе усовершенствования институционального обеспечения финансово-бюджетных преобразований.

Постановка проблемы. Весомыми задачами в современных условиях являются: повышение эффективности долгового механизма и обеспечение долговой устойчивости; усовершенствование долгового инструментария фискальной политики; оптимизации структуры долгового портфеля

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика формирования и реализации долговой политики довольно распространена в научных исследованиях: Д. Рикардо, Р. Макконнелла, Д. Милля, П. Самуэльсона, А. Смит, М. Фридмена, И. Заплатиной, Г. Кучер, Л. Лисяк, И. Лукьяненко, А. Мазараки, Н. Пасечного, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей всеобщей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с ухудшением тренда социально-экономического развития, усилением военной агрессии против Украины, что требует решения ряда конкретных задач в сфере долгового управления.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: раскрыть роль долговой политики на данном этапе развития публичных отношений; обосновать особенности применения долгового инструментария фискальной политики. Целью исследования является раскрытие стратегических направлений долговой политики в современных условиях.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, структурирования, синтеза и т.д.

Изложение основного материала (результаты). Раскрыта роль долговой политики на данном этапе развития публичных отношений. Обоснованы особенности применения долгового инструментария фискальной политики. Определены стратегические направления долговой политики в современных условиях.

Область применения результатов. Результаты исследования могут использоваться в процессе формирования и реализации долговой политики.

Выводы в соответствии со статьей. Обоснованность реализации долговой политики является важным условием достижения национальных социально-экономических интересов. В современных условиях необходимо понимание сложности и многомерности поднятых вопросов. При этом одна из важнейших задач – повышение эффективности долгового механизма и обеспечение долговой устойчивости.

Ключевые слова: долговая политика, долг, государственное регулирование, государственный долг, гарантированный государственный долг, долговой портфель.

STRATEGIC PRIORITIES OF THE COUNTRY'S DEBT POLICY

Makohon Valentyna,
Adamenko Iryna

Relevance of the research topic. Ensuring purposeful influence on social development requires the formation and implementation of an effective debt policy based on improving the institutional support of financial and budgetary reforms.

Formulation of the problem. Important tasks in modern conditions are: increasing the efficiency of the debt mechanism and ensuring debt sustainability; improving the debt instruments of fiscal policy; optimizing the structure of the debt portfolio.

Analysis of recent research and publications. Problems of formation and implementation of debt policy are quite common in the research of: D. Ricardo, R. McConnell, J. Mill, P. Samuelson, A. Smith, M. Friedman, I. Zapatrina, G. Kucher, L. Lysyak, I. Lukyanenko, A. Mazaraki, M. Pasichnyi, I. Chugunov and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. The above issues are relevant in connection with the deteriorating trend of socio-economic development, increasing military aggression against Ukraine, which requires a number of specific tasks in the field of debt management.

Problem setting, research goals. The objectives of the study are: to reveal the role of debt policy at this stage of development of public relations; substantiate the peculiarities of the application of debt instruments of fiscal policy. The purpose of the study is to reveal the strategic directions of debt policy in modern conditions.

Method or methodology of the study. The article uses a set of research methods: a systematic approach, structuring, synthesis, etc.

Presentation of the main material (results of work). The role of debt policy at this stage of development of public relations is revealed. The peculiarities of the application of debt instruments of fiscal policy are substantiated. The strategic directions of debt policy in modern conditions are determined.

Field of application of results. The results of the study can be used in the formation and implementation of debt policy.

Conclusions according to the article. The validity of the implementation of debt policy is an important condition for achieving national socio-economic interests. In modern conditions it is necessary to understand the complexity and multidimensionality of the issues raised. At the same time, one of the most important tasks is to increase the efficiency of the debt mechanism and ensure debt stability.

Key words: debt policy, debt, state regulation, public debt, guaranteed public debt, debt portfolio.

JEL Classification: G18, H63.

Актуальність теми дослідження. Боргова політика є вагомим інструментом регулювання суспільних процесів. Обґрунтованість даної політики її послідовність сприяє підвищенню довіри до державних інститутів. Вагомим завданням боргової політики є підвищення ефективності боргового механізму та забезпечення боргової стійкості. Разом з цим, будь-яка цивілізована держава зобов'язана захищати своїх громадян від соціально-економічних негараздів, потрясінь. В економічному плані даний захист залежить, насамперед, від фінансування відповідних заходів та програм, але саме фінансування визначається як можливостями економіки країни так і можливостями щодо залучення фінансових ресурсів шляхом здійснення запозичень. В умовах воєнного стану актуалізувалось питання ефективного застосування боргового інструментарію фіскальної політики. При цьому необхідно враховувати, що в даних умовах, потреба в фінансових ресурсах для фінансування бюджетних призначень кардинально зростає.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених щодо формування та реалізації боргової політики слід назвати праці: Д. Рікарда, Р. Макконнелла, Д. Мілля [3], П. Самуельсона [7], А. Сміта [9], М. Фрідмена, І. Запатріної, Г. Кучер [2], Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, М. Пасічного [6], І. Чугунова [12] та інших. Разом з тим, в умовах посилення військової агресії проти України посилились деформації соціально-економічних засад.

Метою дослідження є розкриття стратегічних напрямів боргової політики в сучасних умовах.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити роль боргової політики на даному етапі розвитку суспільних відносин; обґрунтувати особливості застосування боргового інструментарію фіскальної політики.

Методи дослідження. У даному дослідженні використано системний метод: при розкритті ролі боргової політики на даному етапі розвитку суспільних відносин. Метод структурування застосовано з метою

узагальнення та систематизації особливостей застосування боргового інструментарію. Метод наукового абстрагування, синтезу використано при розкритті стратегічних напрямів боргової політики в сучасних умовах.

Результати дослідження. Боргова політика – це система заходів органів державного управління спрямованих на регулювання суспільних відносин шляхом забезпечення ефективної мобілізації, розподілу, використання та повернення запозичених фінансових ресурсів. На даному етапі суспільного розвитку вагомими постали завдання щодо обґрунтування нових підходів до управління державним боргом, застосування боргового інструментарію забезпечення суспільної стабільності та економічної самодостатності.

Переважає більшість країн як з трансформаційною так і розвинутою економікою характеризується високим рівнем боргу та низькими темпами економічного зростання. Пріоритетними напрямками з метою стримування зростання рівня заборгованості є реалізація грошово-кредитної політики, яка реагує на борг домогосподарств та макроруденційної політики, що полягає у зниженні ліміту відношення позики до її вартості. За останні роки обсяг державного боргу в країнах Європейського Союзу зростає значними темпами. Найвищі показники частки державного боргу у ВВП за 2018-2020 роки відмічається в таких країнах: Греції – 191,13%; Італії – 141,43%; Португалії – 124,43%; Іспанії – 104,33%; Бельгії – 103,47%; Франції – 103,43%. Зменшення частки державного боргу у ВВП за 2018-2020 роки порівняно з 2009-2011 роками відмічається в таких країнах: Ірландії на 23,76 відсоткових пунктів; Мальті – 11,77 відсоткових пункти; Німеччині – 8,99 відсоткових пунктів; Нідерландах – 8,11 відсоткових пункти; Австрії – 4,59 відсоткових пункти; Чехії – 4,31 відсоткових пунктів (табл. 1).

Таблиця 1. Частка валового боргу загального державного управління у ВВП країн ЄС, %

	2009-2020	2009-2011	2012-2014	2015-2017	2018-2020
Єврозона - 19 країн (з 2015 р.)	88,67	84,50	91,93	89,43	88,80
Єврозона - 18 країн (2014 р.)	88,87	84,63	92,13	89,63	89,07
Європейський Союз – 27 країн (з 2020 р.)	82,64	79,27	85,80	83,30	82,20
Бельгія	103,66	101,33	105,77	104,07	103,47
Болгарія	20,98	14,73	20,20	26,70	22,27
Чехія	37,58	36,73	43,50	36,83	33,27
Данія	40,39	42,97	44,40	37,63	36,57
Німеччина	71,96	78,20	78,10	68,57	62,97
Естонія	9,64	6,70	10,20	9,73	11,93
Ірландія	83,33	86,17	114,67	72,93	59,57
Греція	173,33	149,80	173,50	178,9	191,13
Іспанія	89,72	61,23	94,27	99,03	104,33
Франція	94,75	85,37	92,97	97,23	103,43
Хорватія	72,88	56,47	77,87	79,93	77,23
Італія	131,54	118,50	131,47	134,77	141,43
Кіпр	89,83	58,87	97,80	101,07	101,60
Латвія	40,62	43,17	41,47	38,83	39,00
Литва	38,14	33,77	39,63	40,43	38,73
Люксембург	20,71	17,63	21,73	20,83	22,63
Угорщина	75,62	79,43	77,27	74,2	71,57
Мальта	57,77	67,27	65,03	52,87	45,90
Нідерланди	59,84	59,23	67,27	61,13	51,73
Австрія	80,52	81,67	82,40	82,07	75,93
Польща	52,33	52,67	54,00	52,03	50,60
Португалія	121,48	100,80	131,10	129,60	124,43
Румунія	35,58	28,47	37,97	36,73	39,13
Словенія	64,52	39,77	67,97	78,43	71,90
Словаччина	49,52	40,17	53,5	51,93	52,47
Фінляндія	56,93	45,57	56,53	62,67	62,93
Швеція	39,92	38,67	40,93	42,23	37,83

Джерело: розраховано на основі даних [5].

В Україні за 2010-2021 роки частка державного та гарантованого державного боргу у ВВП складала 55,8%, у тому числі за 2010-2012 роки – 36,3%, за 2013-2015 роки – 62,3%, за 2016-2018 роки – 71,2%, за 2019-2021 роки – 53,2% (табл. 2). Разом з цим, у 2022 році спостерігається значний рівень нарощення державного боргу. У лютому 2022 року збройна агресія та бойові дії на території України створили надзвичайні економічні виклики та проблеми, суттєво погіршилися основні економічні показники. За різними оцінками втрати ВВП у березні 2022 року склали 33-43%.

З метою розв'язання проблемних питань розвитку вітчизняної економіки в умовах воєнного стану, подолання наслідків завданих збройною агресією активізувались питання кардинального перегляду пріоритетів державної політики, зокрема щодо запозичень. Відповідно, з метою підтримки економіки

здійснено: ряд аукціонів з продажу військових облігацій з метою забезпечення проведення пріоритетних видатків; прайсинги додаткового випуску єврооблігацій [10]; заходи щодо розширення межі та граничного розміру надання державних гарантій. Встановлено таку можливість для банків-кредиторів, що пройшли відбір для отримання частково гарантування державою зобов'язань за портфелем кредитів для мікро- малого та середнього бізнесу [11].

Таблиця 2. Державний та гарантований державний борг України, млрд. грн.

	Загальна сума боргу	у % до ВВП (СНР`2008)	Державний борг			Гарантований державою борг		
			всього	внутрішній борг	зовнішній борг	всього	внутрішній борг	зовнішній борг
2010	432,3	38,6	323,5	141,7	181,8	108,8	13,9	94,9
2011	473,1	35,1	357,3	161,5	195,8	115,8	12,2	103,6
2012	515,5	35,3	399,2	190,3	208,9	116,3	16,2	100,1
2010-2012	473,6	36,3	360,0	164,5	195,5	113,6	14,1	99,5
2013	584,8	38,4	480,2	257,0	223,3	104,6	27,1	77,4
2014	1 100,8	69,4	947,0	461,0	486,0	153,8	27,9	125,9
2015	1 572,2	79,1	1 334,3	508,0	826,3	237,9	21,5	216,4
2013-2015	1 085,9	62,3	920,5	408,7	511,9	165,4	25,5	139,9
2016	1 929,8	80,9	1 650,8	670,6	980,2	279,0	19,1	259,9
2017	2 141,7	71,8	1 833,7	753,4	1 080,3	308,0	13,3	294,7
2018	2 168,4	60,9	1 860,3	761,1	1 099,2	308,1	10,3	297,8
2016-2018	2 080,0	71,2	1 781,6	728,4	1 053,2	298,4	14,2	284,1
2019	1 998,3	50,2	1 761,4	829,5	931,9	236,9	9,4	227,6
2020	2 551,9	60,4	2 259,2	1 000,7	1 258,5	292,7	32,3	260,4
2021	2 672,0	48,9	1 334,30	670,6	1 300,1	309,3	49,0	260,3
2019-2021	2 407,4	53,2	1 785,0	833,6	1 163,5	279,6	30,2	249,4

Джерело: розраховано на основі даних [4-5].

Разом з цим для успішної реалізації боргової стратегії України необхідно розробити конкретні державні програми спрямовані на забезпечення досягнення поставленої мети. Шляхом проведення обґрунтованої боргової політики вагомим завданням органів державного управління постало забезпечити для людей необхідний рівень життя. Втрата роботи, відповідно заробітної плати внаслідок бойових дій, має бути певною мірою компенсована системою державних заходів. В сучасних умовах при розробці боргової політики необхідно враховувати такі основні засади: рівень державного втручання повинен відповідати вимогам що постають перед суспільством в умовах воєнного стану; механізм соціального захисту повинен формуватися як сукупність державних гарантій, що забезпечують дотримання прав людини; борговий механізм має бути дієвим на всіх рівнях з чітко визначеною на законодавчому рівні відповідальністю. Виходячи з зазначеного, формулюються сучасні пріоритетні завдання боргової політики: запобігання виникненню пікових навантажень на державний бюджет, що пов'язані із здійсненням платежів за державним боргом; забезпечення розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів; використання державних гарантій виключно як інструменту підтримки реалізації проектів, які відповідають державним завданням і пріоритетам [1].

Також, вагомим завданням є врахування взаємозв'язку між борговою політикою та рівнем економічного розвитку суспільства. Адже економічний спад в умовах воєнного стану посилює потребу у залученні додаткових фінансових ресурсів. Неодмінним є і те, що вирішення багатьох соціально-економічних завдань визначається економічними ресурсами, які може спрямовувати держава на їх здійснення, та заданими параметрами для досягнення певних цілей, з урахуванням економічного розвитку в часі, тобто з урахуванням стратегії розвитку країни. Але потрібне розуміння, що стратегічний реалізм – це розуміння реальності з урахуванням можливостей. Разом з цим, саме завдяки цілеспрямованій борговій політиці з'являються умови зростання та реалізації інноваційного потенціалу. Все це зумовлює з однієї сторони до нарощення державних запозичень з іншої забезпечення утримання на економічно безпечному рівні державного боргу та гарантованого державою боргу, а також прозоре і ефективне управління ними у середньо- та довгостроковій перспективі.

Важливо відмітити, що боргова політика багато в чому пов'язана також із економічною ефективністю. Проблема економічної ефективності боргової політики періодично стає предметом дискусій між науковцями, економістами та практиками. Разом з цим, в сучасних умовах вітчизняна економіка дуже крихка і вразлива. Тому важливо дотримуватись наступних принципів: солідарність державної влади та громадянського суспільства, верховенство закону; ефективність, економічність, інноваційність та збалансованість економіки; соціальність, справедливість, консолідованість та свобода вибору в суспільстві. Завданнями щодо забезпечення солідарності державної влади та громадянського суспільства мають стати: широке залучення громадянського суспільства до процесів обговорення прийнятих основних напрямів політичного, соціального та економічного характеру, з метою вироблення узгоджених, солідарних, консолідованих рішень; подальший розвиток структур громадянського суспільства та активізація їхньої діяльності. Завданнями для досягнення

економічної самодостатності мають бути: ефективне використання наявних порівняльних конкурентних переваг країни; впровадження сучасних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, що забезпечують економічне використання ресурсів; підвищення продуктивності праці на основі впровадження інноваційних технологій, що забезпечують модернізацію, диверсифікацію та вдосконалення виробничих процесів; усунення наявних дисбалансів та диспропорцій. Завданнями щодо забезпечення соціальної справедливості мають бути: забезпечення добробуту громадян; рівна доступність до економічних ресурсів; свобода вибору економічної діяльності; гарантії соціального захисту населення. Вагомим є обґрунтування конкретних завдань, шляхів та способів їх досягнення, відповідальних за їх виконання на поточну, середньострокову та довгострокову перспективу.

Висновки. Обґрунтованість реалізації боргової політики є ваговою умовою досягнення національних соціально-економічних інтересів. В сучасних умовах необхідне розуміння складності та багатовимірності порушених питань. При цьому вагомими завданнями залишаються підтримка економіки та забезпечення соціальної захищеності громадян. Ефективна боргова політика неможлива без сталого економічного зростання, що виступає матеріальною основою вирішення соціальних завдань. З метою мінімізації боргових ризиків, боргова політика повинна бути спрямована на: сприяння розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів та підвищення рівня його конкурентоспроможності; удосконалення боргового інструментарію, що сприятиме спрямуванню вітчизняного капіталу на розвиток реального сектору економіки.

Список використаних джерел

1. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>
2. Кучер Г. В. Борговий механізм фінансування державних витрат. *Бізнес Інформ*. 2015. № 8. С. 207–214.
3. Mill, John Stuart. *Principles Of Political Economy With Some Of Their Applications To Social Philosophy* ; Vol. I. 593 S.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua>
6. Пасічний М. Д. Політика управління державним боргом. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С. 19–34.
7. Самуельсон П. Э., Нордхаус В. Д. *Экономика*. 19-е изд.; пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
8. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2021-2024 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 грудня 2021 р. № 1291. URL: <https://mof.gov.ua>
9. Сміт А. *Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй*. Київ: Port-Royal. 2001. 594 с.
10. Україна здійснила прайсинг додаткового випуску єврооблігацій на суму 500 мільйонів доларів США з погашенням в 2029 році. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraine_prices_us500_million_tap_of_outstanding_2029_eurobonds-3000
11. Уряд прийняв рішення про надання державних гарантій на портфельній основі у 2022 році. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_priiniav_rishennia_pro_nadannia_derzhavnikh_garantii_na_portfelnoi_osnovi_u_2022_rotsi-3377
12. Чугунов І. Я. *Бюджетна стратегія суспільного розвитку : монографія*. Київ : Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

References

1. Kontseptsiya zabezpechennya natsional'noyi bezpeky u finansoviy sferi : Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 15 serpnia 2012 r. № 569-r. [The concept of ensuring national security in the financial sphere: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 15, 2012 № 569-r] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text> [in Ukr.]
2. Kucher, H. V. (2015). Debt mechanism for financing public expenditures [Debt mechanism for financing public expenditures], *Biznes Inform*, vol. 8, pp. 207-214. [in Ukr.]
3. Mill, John Stuart. *Principles Of Political Economy With Some Of Their Applications To Social Philosophy* ; Vol. I. 593 S. [in Engl.].
4. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukr.]
5. Ofitsiynyy sayt Ministerstva finansiv Ukrayiny [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://www.mof.gov.ua/> [in Ukr.]
6. Pasichnyi M. D. Polityka upravlinnya derzhavnym borhom [Public debt management policy]. *Visnyk KNTEU*. 2018. № 5. S. 19–34. [in Ukr.]
7. Samuel'son, P.E., Nordkhaus, V.D. (2015). *Ekonomyka* [Economics]. 19nd ed. (Trans.). Moscow: Vyl'yams. 1360 p. [in Rus].
8. Seredn'ostrokova stratehiya upravlinnya derzhavnym borhom na 2021-2024 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 05 hrudnya 2021 r. № 1291 [Medium-term public debt management strategy for 2021-2024: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 5, 2021 № 1291]. URL: <https://mof.gov.ua> [in Ukr.]
9. Smit A. (2001). *Dobrobut natsiy. Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations], Port-Royal, Kyiv, 594 p. [in Ukr.]

10. *Ukrayina zdiysnyla praysynh dodatkovoho vypusku yevrooblihaty na sumu 500 mil'yoniv dolariv SShA z pohashennyam v 2029 rotsi [Ukraine has priced an additional issue of Eurobonds worth \$ 500 million maturing in 2029]* URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraine_prices_us500_million_tap_of_outstanding_2029_eurobonds-3000 [in Ukr.]

11. *Uryad pryinyav rishennya pro nadannya derzhavnykh harantiy na portfel'niy osnovi u 2022 rotsi [The government has decided to provide state guarantees on a portfolio basis in 2022]* URL: https://mof.gov.ua/uk/news/uriadi_priiniav_rishennia_pro_nadannia_derzhavnykh_garantii_na_portfel'niy_osnovi_u_2022_rotsi-3377 [in Ukr.]

12. Chugunov, I. Ya. (2021). *Biudzhethna stratehiia suspilnoho rozvytku [Budget strategy of social development]*. Kyiv: Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t. 532 p. [in Ukr.]

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Макогон Валентина Дмитрівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри фінансів Державного торговельно-економічного університету

e-mail: makvkn-teu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2331-8455

Researcher ID: P-3053-2017

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу державних фінансів Науково-дослідного фінансового інституту Державного торговельно-економічного університету

e-mail: irynadamenko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5951-2145

Researcher ID: B-3587-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Макогон Валентина Дмитриевна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор кафедры финансов Государственного торгово-экономического университета

e-mail: makvkn-teu@gmail.com

Адаменко Ирина Петровна, кандидат экономических наук, старший исследователь, ведущий научный сотрудник отдела государственных финансов Научно-исследовательского финансового института Государственного торгово-экономического университета

e-mail: irynadamenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Makohon Valentyna, Doctor of Economics, Senior Researcher, Professor, Department of Finance, State university of trade and economics

e-mail: makvkn-teu@gmail.com

Adamenko Iryna, PhD in Economics, Senior Researcher, Leading Researcher of the Public Finance Department of the Research Financial Institute of the State university of trade and economics

e-mail: irynadamenko@gmail.com

УДК 336

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54-155-166>

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТУ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Малишко В. В.

Предметом дослідження є бюджет Пенсійного фонду України.

Метою дослідження є аналіз джерел формування та напрямів використання бюджету Пенсійного фонду України.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, метод системно-структурного аналізу й синтезу, статистичний, загальнонаукові, спеціальні методи наукового пізнання та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано сутність Пенсійного фонду України та бюджету Пенсійного фонду України. Зазначено, що відносять до джерел формування коштів Пенсійного фонду України. Вказано напрями використання коштів Пенсійного фонду України.

Галузь застосування результатів: Пенсійний фонд України, Державна казначейська служба України, Державна податкова служба України, Міністерство фінансів України, Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади.

Висновки. Необхідною умовою пенсійного реформування є підготовка суспільства, його свідомості до сприйняття нової пенсійної системи.

Реформа матиме успіх лише за умови усвідомлення всіма прошарками населення її необхідності, а головне, позитивного впливу на умови життя і добробуту людей.

Як свідчить аналіз пенсійної системи, просування шляхом реформ висуває вимоги до соціальної політики держави.

Якщо для досягнення нинішніх здобутків було достатньо політичної волі виконавчої і законодавчої гілок влади, то сьогодні, щоб нова система ефективно запрацювала, слід забезпечити широкий соціально-економічний діалог між усіма зацікавленими сторонами: державою, бізнесом, громадськими експертами і трудовими колективами. Ігнорування потенційних проблем може поставити під сумнів всі наявні здобутки та дискредитувати систему.

Ключові слова: бюджет, Пенсійний фонд України, бюджетна система, реформування пенсійної системи, страхові внески, фінансування пенсійних виплат.

ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТА ПЕНСИОННОГО ФОНДА УКРАИНЫ

Малышко В. В.

Предметом исследования является бюджет Пенсионного фонда Украины.

Целью исследования является анализ источников формирования и направления использования бюджета Пенсионного фонда Украины.

Методы, которые были использованы в процессе исследования: обобщение, метод сравнительного анализа, метод системно-структурного анализа и синтеза, статистический, общенаучный, специальные методы научного познания и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризована сущность Пенсионного фонда Украины и бюджета Пенсионного фонда Украины. Указано, что относят к источникам формирования средств Пенсионного фонда Украины. Указаны направления использования средств Пенсионного фонда Украины.

Область применения результатов: Пенсионный фонд Украины, Государственная казначейская служба Украины, Государственная налоговая служба Украины, Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины, органы местного самоуправления, объединенные территориальные общины.

Выводы. Необходимым условием пенсионного реформирования является подготовка общества, его сознания к восприятию новой пенсионной системы.

Реформа будет иметь успех только при условии осознания всеми слоями населения и ее необходимости, а главное, положительного влияния на условия жизни и благосостояния людей.

Как свидетельствует анализ пенсионной системы, продвижение путем реформ выдвигает требования к социальной политике государства.

Если для достижения нынешних достижений было достаточно политической воли исполнительной и законодательной ветвей власти, то сегодня, чтобы новая система эффективно заработала, следует обеспечить широкий социально-экономический диалог между всеми заинтересованными сторонами: государством, бизнесом, общественными экспертами и трудовыми коллективами. Игнорирование потенциальных проблем может подвергнуть сомнению все имеющиеся достижения и дискредитировать систему.

Ключевые слова: бюджет, Пенсионный фонд Украины, бюджетная система, реформирование пенсионной системы, страховые взносы, финансирование пенсионных выплат.

SOURCES OF FORMATION AND DIRECTIONS OF USE OF THE BUDGET OF THE PENSION FUND OF UKRAINE

Malyshko Vitalina

Subject of research is the budget of the Pension Fund of Ukraine.

The aim of the study is analysis the sources of formation and directions of use of the budget of the pension fund of Ukraine.

The methods used during the study: generalization, the method of comparative analysis, the method of system-structural analysis and synthesis, statistical, general scientific, special methods of scientific knowledge and other research methods.

The results of the work. The essence of the Pension Fund of Ukraine and the budget of the Pension Fund of Ukraine are characterized. It is indicated that the sources of formation of funds of the Pension Fund of Ukraine are included. The directions for using the funds of the Pension Fund of Ukraine are indicated.

The scope of the results: Pension Fund of Ukraine, State Treasury Service of Ukraine, State Tax Service of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, local self-government bodies, united territorial communities.

Conclusions. A necessary condition for pension reform is the preparation of society and its consciousness for the acceptance of the new pension system.

The reform will be successful only if all strata of the population are aware of its necessity, and most importantly, its positive impact on people's living conditions and well-being.

As evidenced by the analysis of the pension system, progress through reforms puts forward demands for the social policy of the state.

If the political will and the executive and legislative branches of government were enough to achieve the current gains, today, in order for the new system to work effectively, a broad socio-economic dialogue between all interested parties should be ensured: the state, business, public experts and labor groups. Ignoring potential problems can call into question all existing gains and discredit the system.

Keywords: budget, Pension Fund of Ukraine, budget system, pension system reform, insurance contributions, financing of pension payments.

JEL Classification: G 23, H 55.

Постановка проблеми. Мільйони людей похилого віку не мають змоги достойно існувати через маленькі і соціально несправедливі пенсії, які принижують їх гідність. Обов'язок держави – забезпечити гідне життя всім верствам населення.

Система пенсійного забезпечення фактично відображає ставлення держави до тих громадян, які відпрацювали на неї більшу частину свого життя, а основним механізмом у здійсненні пенсійного забезпечення виступає Пенсійний фонд України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних науковців, що присвятили свої дослідження Пенсійного фонду України, являються: Дж. Б'юкенен, А. Вагнер, К. Ерроу, Дж. М. Кейнс, Е. Ліндал, І. Озерова, В. Парето, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Дж. Стігліц та інші.

Серед вітчизняних науковців дослідженням Пенсійного фонду України займалися: В. Андрущенко, В. Базилевич, О. Барановський, Т. Боголіб, С. Буковинський, С. Булгакова, З. Варналій, О. Василик, І. Запатріна, В. Тропіна та інші.

Виклад основного матеріалу. Пенсійний фонд України – центральний орган виконавчої влади, що здійснює керівництво й управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії і готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне та в повному обсязі фінансування і виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, здійснює контроль за цільовим використанням коштів ПФУ. Пенсійний фонд України вносить у встановленому порядку міністру соціальної політики України пропозиції з питань формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення і соціального страхування, забезпечує її реалізацію.

Бюджет Пенсійного фонду відповідно до ст. 71 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» – це план утворення та використання цільового страхового фонду, що формується із страхових внесків до солідарної системи і надходжень з інших джерел, визначених цим законом. Згідно із п. 12 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у період до перетворення Пенсійного фонду в неприбуткову самоврядну організацію його бюджет затверджується Кабінетом Міністрів України [1].

До джерел формування коштів Пенсійного фонду статтею 72 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» віднесено, зокрема, страхові внески, кошти державного бюджету та державних цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду, суми фінансових і адміністративних санкцій, застосованих за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення та сплати страхових внесків і використання коштів Пенсійного фонду, а також добровільні внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [1].

Напрями використання коштів Пенсійного фонду визначені ст. 73 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і включають виплату пенсій у солідарній системі; надання соціальних послуг, передбачених цим законом; оплату послуг із виплати та доставки пенсій та формування резерву коштів Пенсійного фонду; фінансування адміністративних витрат, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду [1]. Завданнями ПФУ є фінансування визначених соціальних програм держави, до складу яких входять: забезпечення виплат трудових і соціальних пенсій (за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника, за вислугу років та ін.); виплата допомоги малозабезпеченим пенсіонерам; фінансування допомоги з догляду за дитиною; забезпечення витрат на поховання пенсіонерів; виплата допомоги з догляду за дітьми, одинаками й інвалідами; фінансування надбавок до пенсій, пільг жертвам політичних репресій та ін. [2, с. 54].

Докладне вивчення структури видаткової частини бюджету Пенсійного фонду України показує, що збільшення його видаткової частини в аналізований період зумовлено ростом обсягів пенсійних виплат. Визначено такі основні статті видатків (майже 80% загальної суми виплат) ПФУ:

- видатки на пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1];

- видатки на пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно з іншими законодавчими актами у частині, що не перевищує розміру трудової пенсії за віком, на яку особа має право відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1].

Вивчивши динаміку основних фінансових показників Пенсійного фонду України можна говорити про те, що недотримання основних економічних законів при формуванні бюджету Пенсійного фонду зумовило значні обсяги його дефіциту та спричинило суттєву зміну структури доходів і видатків. У ході аналізу діяльності ПФУ

було виявлено, що її головною проблемою є дисбаланс дохідної та видаткової частин бюджету як наслідок системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту.

За таких умов порушується принцип загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, визначений ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», щодо обов'язкового фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних із виплатою пенсій та наданням соціальних послуг в обсягах, передбачених цим законом, і відкладається на невизначений термін перетворення Пенсійного фонду в самоврядну, самоокупну організацію [1].

Пенсійні витрати в Україні протягом останніх років неухильно зростали, що є одним із найвищих показників у Європі. Процеси, які характеризують фінансове становище ПФУ за останні роки, свідчать про залежність його бюджету від дотацій із державного бюджету. Адміністративно-управлінські видатки Пенсійного фонду України, які здійснюються за рахунок його власних коштів, потребують оптимізації та затвердження їх обсягів Верховною Радою України.

Бюджет Пенсійного фонду – це головний фінансовий план утворення та використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел, визначених законодавством, для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами Пенсійного фонду.

Бюджет Пенсійного фонду затверджує правління Пенсійного фонду не пізніше 10 грудня року, що передуює рокові, на який складено бюджет. Бюджет Пенсійного фонду України затверджує Кабінет Міністрів України.

Бюджетне планування у Пенсійному фонді тісно пов'язане з економічним і соціальним плануванням в Україні: показники бюджету базуються на показниках плану економічного та соціального розвитку.

У процесі бюджетного планування визначаються обсяги доходів бюджету та резерви їх росту, обсяги видатків і резерви їх економічного та ефективного використання, створюється належна фінансова база соціального захисту населення.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду, становить один календарний рік і закінчується 31 грудня того самого року [3, с. 32].

Організують виконання бюджету Пенсійного фонду України його головні управління в Автономній Республіці Крим (тимчасово окупована територія), областях, містах Києві та Севастополі. У виконанні бюджету беруть участь підприємства, організації та установи всіх форм власності, а також громадяни, пов'язані з бюджетом за доходами та видатками.

Бюджет Пенсійного фонду формується за рахунок: збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що сплачується підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами в порядку, визначеному законодавством; коштів, що надходять за регресними вимогами; добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян; сум пені, фінансових санкцій, штрафів, передбачених за порушення порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; коштів Державного бюджету України та фондів соціального страхування; інших, не заборонених законодавством надходжень.

Кошти бюджету Пенсійного фонду спрямовуються на: фінансування виплати державних пенсій та інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду, Державного бюджету та соціальних фондів, в тому числі громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон; погашення банківських кредитів та відсотків за їх використання; створення та функціонування системи персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування; утримання центрального апарату та органів Пенсійного фонду, розвиток їх матеріально-технічної бази; організацію роз'яснювальної роботи серед населення та здійснення інших заходів відповідно до завдань Пенсійного фонду України [4, с. 10].

Створення ефективної пенсійної системи дуже гостре й актуальне питання для будь-якого суспільства. Для України існуюча система пенсійного забезпечення була і залишається одним з найсерйозніших чинників напруженості в суспільстві. Її необхідно реформувати, причому так, щоб забезпечити людям похилого віку гідне життя.

Пенсійний фонд України формується з таких джерел:

1. Обов'язкові внески на пенсійне страхування підприємств та громадян.
2. Інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах.
3. Кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду.
4. Суми від фінансових санкцій за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень.
5. Благодійні внески підприємств, організацій, установ, населення.
6. Інші надходження.

Найбільшу частину в бюджеті Пенсійного фонду України посідають обов'язкові платежі на державне пенсійне страхування.

Кошти Пенсійного фонду України використовуються на:

1. Виплату пенсій:
- за віком;

- за інвалідністю;
 - за вислугу років;
 - інших випадків.
2. Надання соціальних послуг відповідно до чинного законодавства.
3. Фінансування адміністративних виплат, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду.

4. Оплата послуг з виплати та доставки пенсій.
5. Формування резерву коштів Пенсійного фонду.

6. Реалізація державних, регіональних і обласних програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів, дітей та інших категорій громадян, що потребують допомоги [5, с. 17].

Отже, незважаючи на докорінну реформу, проведenu у сфері пенсійного страхування, залишається безліч проблем, які вимагають негайного вирішення.

Основним джерелом надходження коштів до бюджету Пенсійного фонду України є збір на обов'язкове державне пенсійне страхування. Платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування є:

- суб'єкти підприємницької діяльності всіх форм власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські, та інші установи та організації, об'єднання громадян та інші юридичні особи, а також фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують працю найманих працівників;
- філії, відділення та інші відокремлені підрозділи платників податку, що не мають статусу юридичної особи і розташовані на території іншої, ніж платник збору, територіальної громади;
- фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які не використовують працю найманих працівників, а також адвокати, їх помічники, приватні нотаріуси, інші особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності і займаються діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу;
- фізичні особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та фізичні особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими договорами, у тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок тощо;
- юридичні та фізичні особи, що здійснюють операції з купівлі-продажу валют;
- суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота (крім обручок), платини й дорогоцінного каміння;
- юридичні та фізичні особи при відчуженні легкових автомобілів, крім легкових автомобілів, якими забезпечуються інваліди, та тих автомобілів, які переходять у власність спадкоємцям за законом.
- суб'єкти підприємницької діяльності (у тому числі нерезиденти) – виробники та імпортери тютюнових виробів;
- підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та фізичні особи, які придбають нерухоме майно, за винятком державних підприємств, установ і організацій, що придбають нерухоме майно за рахунок бюджетних коштів, установ та організацій іноземних держав, що користуються імунітетами і привілеями згідно з законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також громадяни, які придбають житло і перебувають у черзі на одержання житла або придбають житло вперше;
- підприємства, установи та організації, фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку, а також оператори цього зв'язку, які надають свої послуги безоплатно. При цьому збір на обов'язкове державне пенсійне страхування не сплачується, якщо послугами стільникового зв'язку користуються річкові, морські, повітряні, космічні транспортні засоби, засоби наземного технологічного транспорту (у тому числі, таксі), що мають стаціонарно вбудоване обладнання радіозв'язку, радіонавігації та радіоастрономії, яке не може бути відокремлено від таких засобів без втрати його технологічних або експлуатаційних якостей чи характеристик [6, с. 123].

В цілому, виходячи із законодавчо встановлених напрямків надходження коштів до Пенсійного фонду, джерела формування його бюджету можна систематизувати таким чином: власні кошти Пенсійного фонду; кошти державного бюджету; кошти державних позабюджетних цільових фондів.

З метою фінансування витрат до ПФУ мобілізуються власні та передані доходи. Власні доходи – це надходження до ПФУ у формі обов'язкових та добровільних внесків підприємств, установ та громадян, доходи від інвестування та надходження у вигляді фінансових санкцій. Переданими доходами є кошти, що передаються Фонду з державного та місцевого бюджетів, а також з державних цільових фондів.

Переважну частину доходів фонду утворюють власні доходи, що становлять практично 90% від обсягу всіх надходжень. У структурі власних надходжень понад 80 % припадає на обов'язкові внески суб'єктів підприємницької діяльності. Це установлені законодавством України відрахування підприємств, бюджетних та громадських установ та фізичних осіб до ПФУ. Їх величина залежить від суми витрат на оплату праці, що виплачуються працівникам (основна і додаткова зарплата, компенсаційні виплати та ін.). Нині такі відрахування установлено на рівні 32,3% [7, с. 145].

З метою забезпечення фінансової діяльності Пенсійного фонду України створюється резерв коштів, який складається з резерву для забезпечення поточних потреб та резерву для покриття дефіциту бюджету фонду в майбутні періоди. Резерв для поточних потреб формується з метою забезпечення фінансування виплати пенсій та надання фінансових послуг.

Загалом, стабільність Пенсійного фонду весь час перебуває під загрозою. Значне число підприємств, установ, організацій і громадян-підприємців ухиляється від сплати страхових внесків. Це призводить до перевищення витрат фонду над доходами і вимагає дотацій з Державного бюджету та залучення банківських кредитів.

Кошти Пенсійного фонду України спрямовуються на:

- фінансування виплати пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Фонду;
- оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- формування резерву коштів Фонду;
- функціонування та розвиток системи персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування;
- утримання центрального апарату та головних управлінь Фонду в областях, м. Києві, управлінь в районах, містах і районах у містах, розвиток їх матеріально-технічної бази;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення та здійснення інших заходів відповідно до завдань Фонду.

Кошти Пенсійного фонду України, що зараховуються на єдиний рахунок Фонду і зберігаються на окремих рахунках його органів в уповноваженому банку, визначеному Кабінетом Міністрів України, обслуговують органи Державного казначейства.

Кошти Фонду використовуються виключно за призначенням і вилученню не підлягають.

Для забезпечення рівномірного фінансування виплати пенсій по всій території України Пенсійним фондом здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів між регіонами. Зазначений перерозподіл проводиться на всіх рівнях: в межах регіонів – між районами та містами, в межах України – між областями.

Використання коштів бюджету Пенсійного фонду здійснюється за напрямками, що кореспондують із напрямками, визначеними Положенням про Пенсійний фонд України.

Кошти державного бюджету, які є джерелом формування бюджету Пенсійного фонду України.

Із державного бюджету до Пенсійного фонду передаються кошти як загального, так і спеціального фонду, обсяги асигнувань яких встановлюються законами України про державний бюджет на відповідний рік за напрямками.

Законами України про внесення змін та доповнень до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» (від 22.10.98 № 208 XIV, від 15.07.99 № 967-XIV, від 24.05.2001 № 2452-III) введено додатковий збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій і діяльності [8].

Цільовим призначенням коштів додаткових зборів, що формували власні кошти Пенсійного фонду, було погашення заборгованості з виплати пенсій. З ліквідацією заборгованості, починаючи з 2006 року, Законами України про державний бюджет на відповідний рік продовжується дія цих законів і надходження додаткових зборів включаються до державного бюджету для фінансування видатків державного бюджету на виплату пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, тобто, спрямовуються на виконання зобов'язань державного бюджету перед Пенсійним фондом на фінансування пенсій, надбавок, підвищень, допомог, джерелом виплати яких є кошти державного бюджету. Відповідно, на суму їх надходження зменшені власні доходи бюджету Пенсійного фонду. При цьому Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» в частині визначення напрямків використання коштів додаткового збору не узгоджується із законами про Державний бюджет України на відповідний рік [4, с. 11].

Таким чином, простежується поступове перекладання виконання зобов'язань державного бюджету перед Пенсійним фондом на спеціальний фонд державного бюджету за рахунок додаткових зборів, що вилучені із власних коштів бюджету Пенсійного фонду і передані до державного бюджету.

На шляху свого розвитку Пенсійний фонд зазнав чимало функціональних та організаційних змін [9, с. 6], основними з яких є:

- запровадження адміністративної відповідальності за несплату страхових внесків до Пенсійного фонду. Такі кроки були викликані значною заборгованістю по сплаті коштів до бюджету, що в свою чергу зумовило затримку пенсійних виплат. Саме ці проблеми стали поштовхом до проведення реформування системи пенсійного забезпечення;
- законодавче передбачення обов'язкової сплати страхових внесків одночасно з виплатою зарплати. Це підсилило контроль за стягненням обов'язкових платежів до бюджету Пенсійного фонду;
- введення автоматизованого персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування. Метою його створення було накопичення та обробка відомостей про застрахованих осіб у Пенсійному фонді України, контролю за сплатою платежів, підвищення зацікавленості працівників у внесенні платежів на пенсійне страхування;
- запровадження виплат пенсії через установи банків за згодою пенсіонерів, призначення пенсій і оформлення документів для їх виплати. Це пришвидшує отримання коштів пенсіонерами та скорочує термін обігу коштів, спрощує обіг та контроль цих коштів;
- законодавче врегулювання загальнообов'язкового пенсійного забезпечення (за страховими принципами) та недержавного пенсійного страхування;

- запровадження сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Основною метою введення єдиного соціального внеску було полегшення адміністрування сплати внесків до фондів соціального страхування та зменшення навантаження по їх сплаті на платників. Як свідчить практика, очікування не були виправданими повністю, оскільки продовжують виникати питання щодо подання звітності в електронній формі, відбувається дублювання даних за різними фондами соціального страхування, спостерігається затримка виплат, наприклад, лікарняних і т.д.

Мобілізація коштів для підтримання відповідного соціального рівня пенсіонерів відбувається у бюджеті Пенсійного фонду. Його формування здійснюється за рахунок страхових внесків, додаткових зборів, цільових надходжень із Державного бюджету та інших доходів.

Використання коштів фонду проводиться за такими напрямками: виплата пенсій, індексація та перерахунок пенсій, утримання органів Пенсійного фонду.

Забороняється використання коштів Пенсійного фонду України не за цільовим призначенням, у тому числі на кредитні, депозитні операції, надання позичок тощо. Тимчасово вільні кошти у разі відсутності заборгованості по виплатах пенсій можуть бути використані Пенсійним фондом України виключно на придбання державних цінних паперів.

Кошти Пенсійного фонду використовуються на:

- 1) виплату пенсій, передбачених Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
- 2) надання соціальних послуг;
- 3) фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;
- 4) оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- 5) формування резерву коштів Пенсійного фонду.

Незважаючи на щорічне зростання обсягів видатків Пенсійного фонду на виплату пенсій, їх середній розмір залишається незначним. Враховуючи існуюче навантаження на застрахованих осіб (на тисячу таких осіб припадає 912 пенсіонерів), без реформування пенсійної системи неможливо забезпечити громадян гідними пенсіями.

Зростаюча залежність бюджету Пенсійного фонду від коштів державного бюджету та значні обсяги його доходів і видатків вимагають затвердження бюджету Пенсійного фонду не постановою Уряду, а відповідним законом, що посилює контроль за ефективністю управління коштами загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Починаючи з кінця 1990-х років в Україні спостерігаються певні ознаки виходу з економічної кризи: зростають темпи виробництва, поживається економічна кон'юнктура, зростають доходи працюючого населення. Водночас у цей період залишається незмінною система пенсійного забезпечення України. Стабільно низькі доходи пенсіонерів ставили під сумнів віру людей у переваги ринкової економіки та соціальну спрямованість трансформаційних перетворень в Україні. За таких обставин уже на рубежі XX-XXI ст. стає зрозумілим, що діюча система пенсійного забезпечення в Україні не могла залишатися незмінною. Демографічна криза, старіння населення та зростання співвідношення кількості пенсіонерів на одну працюючу особу актуалізувало питання про необхідність реформування соціального захисту пенсіонерів. На офіційному рівні виникає концепція організації тривірневої системи пенсійного забезпечення, побудованої на принципах соціального та індивідуального страхування. Це дозволяло забезпечити більшу соціальну захищеність людей похилого віку завдяки диверсифікації джерел формування пенсійних виплат.

Для того щоб розробити відповідну програму формування коштів Пенсійного фонду, слід враховувати особливості різних методів фінансування пенсійних систем. У зв'язку з цим значний інтерес становлять потенційні джерела фонду та створення умов для їх трансформації у реальні. Зважаючи на те, що пенсійна система планується як складна у фінансовому відношенні ієрархічна структура, розглянемо деякі потенційні джерела.

Одним із найвагоміших джерел відрахувань у Пенсійний фонд можуть бути внутрішні заощадження населення. Особливістю економіки України є те, що приріст заощаджень населення у всіх формах залишається високим при відносно низьких офіційних доходах. Можна стверджувати, що причина цього криється у значному тіньовому секторі фінансово-господарської діяльності, який, за визначенням дослідників, охоплює 60% економіки. При цьому зауважимо, що 40% населення (в тому числі й майбутні пенсіонери) одержують офіційно не зареєстровані доходи. Залучити ці кошти, принаймні частково, надзвичайно важливо, бо, за експертними оцінками, вони становлять досить велику суму – 10–15 млрд. дол. Це складне питання, тому що переважна частина цих коштів населення націлена на придбання майна і нерухомості. Крім того, значна частина заощаджень вкладається у короткострокові активи, які забезпечують високу дохідність або вивозяться за кордон [10, с. 21].

Таким чином, кошти населення – неповною мірою реалізоване в Україні джерело ресурсів. За прогнозами, зробленими міжнародними фінансовими організаціями, заощадження населення України у найближчі 4-5 років підвищаться у середньому до 20,5% валового внутрішнього продукту, тому можуть становити реальну основу Пенсійного фонду. У зв'язку з цим необхідно відпрацювати питання створення фінансового механізму залучення цих коштів. Розглянемо в цьому контексті існуючі можливості фінансування пенсійної системи.

Значним потенційним джерелом реального фінансування є кошти, які вивозяться за межі країни. Безперечно, навіть в умовах найдосконалішої фінансової інфраструктури (наявних банків, страхових компаній, інвестиційних фондів тощо) далеко не всі кошти були б використані у самій країні. Проте потенційні

можливості цього джерела надзвичайно великі, враховуючи, що, за оцінками фахівців, обсяг капіталів, вивезених за межі України в період реформ, досяг 20 млрд дол.

Глибинний фінансовий зміст зовнішніх надходжень полягає у тому, що вони, як правило, є результатом заощаджень, здійснених у інших країнах. Ці заощадження можуть повертатися в Україну у вигляді фінансових запозичень (міжнародних організацій, фондів або іноземних держав). Навіть у тих порівняно незначних надходженнях іноземного капіталу певну їх частину становлять національні заощадження, які свого часу були інвестовані не в економіку України, а за її межі і згодом можуть повернутися.

Інший спосіб залучення коштів у пенсійні фонди – це житлове будівництво. Стан житлової проблеми в Україні можна охарактеризувати такими показниками: більш як 10% населення не мають окремого житла, на 100 тис. сімей щорічно зростає черга на державне житло, середній темп перебування на квартирному обліку – 10-15 років. З урахуванням наявності заощаджень у населення можна проблему фінансування будівництва житла розв'язати на користь збільшення пенсійних фондів.

До технології, заснованої на принципі «заощадження – акумуляція – позика – пенсійні виплати», належить система житлобудівних заощаджень. Основна ідея цієї системи кредитування полягає в мобілізації вільних коштів населення на будівництво і придбання житла в рамках переважно спеціалізованих банківських інститутів [11, с. 67].

Суть цієї системи можна уявити на прикладі ситуації: якщо житловий об'єкт коштує 50 тисяч грошових одиниць, а кожний, хто бажає придбати його, може щорічно заощаджувати лише 5 тисяч грошових одиниць, то він зможе здійснити своє бажання відповідно через 10 років. Але коли 10 таких бажаючих об'єднують свої заощадження, то вже через рік один із них зможе мати своє житло. За умови, якщо вони продовжуватимуть заощаджувати, в результаті виграють усі члени такого об'єднання, тому що середній строк отримання житла значно скоротиться. Цей час прискориться ще більше за рахунок пенсійних внесків. Одночасно виграють і вкладники останніх, тому що нагромаджуватиметься капітал і виплата за рахунок цих пенсій.

На практиці така система фінансово-майнових відносин може бути досить складною, оскільки не всі вкладники прагнуть до однакової мети, не всі хочуть або можуть заощаджувати відповідну суму. Саме складність таких фінансових відносин при розподілі наявного фонду і є однією з головних причин того, що такою системою кредитування займаються спеціалізовані фінансово-кредитні установи, діяльністю яких опікується держава.

Разом із тим однією з причин, що стримує розвиток такого способу акумуляції коштів, є розрив між доходами переважної частини населення і вартістю житла. В Україні він значно перевищує аналогічні показники в економічно розвинутих країнах. Так, якщо в країнах Західної Європи співвідношення між середньорічними доходами громадян і середньою вартістю одиниці житла становить 1 : 3, то в Україні – не менш як 1 : 11, а в деяких регіонах цей розрив ще більший.

Таким чином, висока вартість житла в поєднанні з низькими доходами переважної більшості населення не дає змоги розв'язати проблему придбання житла за рахунок власних коштів громадян і банківської позики. Водночас аналіз фінансової ситуації на ринку житла свідчить, що значна частина громадян прагне вкласти свої тимчасово вільні кошти в різні цінні папери численних будівельно-фінансових інвестиційних компаній і фондів, що діють в Україні [12, с. 34].

Зважаючи на альтернативу потенційних джерел формування пенсійних фондів, слід звернути увагу і на проблему управління фінансами пенсійної системи. Згідно з новою системою фінансові інститути матимуть у розпорядженні вже не залишки коштів, а накопичувальні фонди, якими захочуть скористатися. Тобто в цих умовах виникне проблема гарантованого і прибуткового інвестування коштів. Іншими словами, знадобиться надійний інвестор, яким може бути комерційний банк, чи страхова компанія, чи виконавець інвестиційного проекту. Крім привабливості для населення того чи іншого фінансового інструменту вкладення коштів, велику роль відіграють психологічні чинники, передусім ступінь довіри населення до тих структур, які мобілізують фінансові ресурси.

З метою диверсифікації джерел отримання доходів у старості та послаблення в подальшому впливу демографічного фактору на фінансовий стан солідарної пенсійної системи і недопущення зменшення розмірів пенсій Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено запровадити накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [1].

Однією з передумов запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи є досвід запровадження і функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення. Зменшення в період фінансово-економічної кризи обсягів виробництва основних видів промислової продукції та послуг значно погіршили умови інвестиційної діяльності, у тому числі недержавних пенсійних фондів, що негативно вплинуло на рівень дохідності пенсійних активів. На сьогодні більшість недержавних пенсійних фондів не забезпечують дохідність пенсійних активів вище рівня інфляції. Розмір інвестиційного доходу в більшості фондів є недостатнім, а на фінансовому ринку відсутні надійні види фінансових інструментів, які дали б змогу забезпечити належну диверсифікацію пенсійних активів недержавних пенсійних фондів.

Результати аналізу здійснених заходів з реформування пенсійної системи свідчать про необхідність коригування процесів подальшого проведення пенсійної реформи з урахуванням набутого досвіду та соціально-економічного становища в країні. При цьому подальше реформування пенсійної системи повинно здійснюватись в таких напрямках:

- Розширення бази справляння страхових внесків;
- Поліпшення фінансового стану Пенсійного фонду України;
- Забезпечення середньо- та довгострокової стабільності пенсійної системи з поступовим переходом до посилення ролі накопичувальних складових частин пенсійної системи як фактору диверсифікації джерел доходів;
- Забезпечення належного рівня заміщення заробітної плати пенсією та мобілізації довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації вітчизняної економіки [7, с. 146].

Отже, аналіз потенційних джерел системи пенсійного забезпечення свідчить, що основною проблемою є створення умов для їх трансформації у реальні джерела.

Після того, як економіка України почала реформуватися у напрямі переходу до різноманітності форм власності й відмови від адміністративно-командної системи управління, дедалі наочнішою стає невідповідність між усе зростаючим рівнем змін в економіці та відносною стабільністю державної системи пенсійного забезпечення. Така штучно утримувана стабільність, а також певні спроби дещо модифікувати цю систему, щоб пристосувати до потреб окремих прошарків суспільства, призвели до накопичення низки проблем і посилення кризових явищ у цій сфері.

Серед основних із них можна виділити такі:

1. Погіршення демографічної ситуації. Наявна в Україні довгочасна демографічна тенденція загалом відповідає тим напрямам змін у демографічній ситуації, які характерні для всіх розвинутих країн. У них із більшого чи меншого інтенсивністю відбувається процес старіння населення, що відображає додаток 3 і, отже зростає потреба у коштах для пенсійних фондів. В Україні ця проблема особливо гостра.

2. Окрім того, демографічне старіння населення посилюється те й тим, то нині різко зростає кількість осіб, які виходять на пенсію ще до досягнення пенсійного віку через наявність пільгових умов і за вислугу років. Зокрема, кількість дострокових пенсій за віком збільшилася удвічі. Нині 28% пенсіонерів призначено дострокові (на 5-10 років раніше) пенсії, тобто майже кожному третьому. Радою з вивчення продуктивних сил України НАН України розроблено комплексний прогноз демографічного розвитку України. За цим прогнозом очікується зростання чисельності населення пенсійного віку на фоні скорочення загальної чисельності мешканців країни та чисельності населення працездатного віку, що відображено на рис. 1. Відповідно передбачається помітне зростання демоекономічного навантаження на систему державного пенсійного забезпечення.

На даному рисунку можна побачити, що відбувається поступове зменшення чисельності платників страхових внесків, а чисельність пенсіонерів навпаки збільшується. І уже після 2034 року їх кількість буде перевищувати осіб, що сплачують внески.

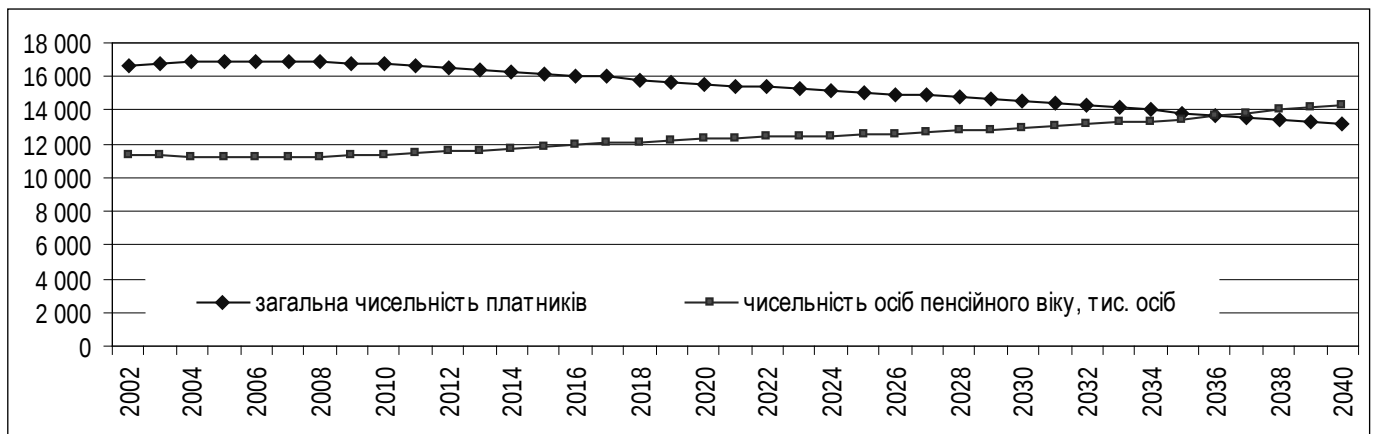

Рисунок 1. Прогноз демографічного розвитку України

3. Гострота проблеми фінансування пенсійних виплат посилюється й тим, що темпи економічного зростання в Україні були від'ємними з 1990 року, а відповідно реальні надходження до державного бюджету й Пенсійного фонду у реальному виразі весь час зменшувалися. За таких умов збільшення величини ставок обов'язкових відрахувань не могло реально збільшити надходжень, воно, навпаки, стало гальмом на шляху відновлення економічного зростання, оскільки сприяло посиленню «тінізації» економіки.

4. Пенсійна система України переобтяжена різними пільгами й виплатами, які за своєю сутністю їй не повинні бути притаманні, а мали б стати окремими елементами у системі соціального страхування й соціального забезпечення України. Нині через Пенсійний фонд відбувається фінансування, окрім пенсій за віком, ще й пенсій за інвалідністю, через втрату годувальника, за вислугу років, чорнобильських, соціальних пенсій та інших.

5. Посилення демографічного навантаження, різке падіння загального та офіційного рівня доходів населення, збільшення різних додаткових виплат із бюджету Пенсійного фонду та інші чинники призвели до того, що різко зменшився середній розмір трудової пенсії. Здійснювані нині в Україні пенсійні виплати недостатні для забезпечення навіть мінімально допустимого рівня життя осіб похилого віку.

6. Така ситуація призводить до зрівнялівки, до того, що у трудовій пенсії нівелюється диференціація, пов'язана зі стажем праці й розмірами попереднього заробітку. Тобто трудова пенсія перетворюється на різновид соціальної допомоги, а різні категорії пенсіонерів отримують майже однакові пенсії, хоча сплачували зовсім не однакові пенсійні внески.

7. Нинішня державна система пенсійного забезпечення сприяла появі великої кількості привілейованих державних пенсіонерів. У результаті виникла значна невідповідність між розмірами їхніх пенсійних внесків та величиною отримуваних ними пенсій, виплата яких відбувається за рахунок зменшення розміру пенсій у інших категорій пенсіонерів [13, с. 16].

Створення недержавних пенсійних фондів гальмується відсутністю нормативно-правової бази, яка б регулювала діяльність таких фондів.

Серед організаційних проблем, які стоять на заваді здійснюваної пенсійної реформи, можна назвати відсутність повного персоналізованого обліку трудового стажу та зроблених пенсійних внесків. На жаль, наявна матеріально-технічна база Пенсійного фонду ще не дає змоги зробити це у повному обсязі.

Важливою проблемою є і недостатня поінформованість суспільства про характер намічуваних змін у пенсійній системі України, через що у населення спостерігається певна недовіра до перетворень у цій сфері.

Шляхи вдосконалення та перспектива розвитку солідарної системи передбачає:

- Охоплення системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування усіх працюючих громадян (у тому числі і тих, що забезпечують себе роботою самостійно, а також найманих працівників у приватному секторі економіки).

- Запровадження нової формули нарахування пенсій, що передбачає розширення періоду врахування заробітку при визначенні розмірів пенсій (на підставі даних системи персоналізованого обліку внесків), зарахування до страхового стажу періодів, за які сплачено страхові внески та ставить майбутній розмір пенсії у залежність від величини заробітку, з якого сплачувались пенсійні внески, та страхового стажу, протягом якого вони сплачувались.

- Збереження права виходу на пенсію в 55 і 60 років, з одночасним наданням можливості більш пізнього виходу на пенсію з підвищенням розмірів пенсій від 3 відсотків за один рік відстрочки виходу на пенсію до 85,32 відсотків за десять років більш пізнього виходу на пенсію. Крім того, у разі відстрочки часу виходу на пенсію, збільшиться період, протягом якого особа сплачуватиме внески до Пенсійного фонду, а значить і розмір її пенсії буде вищим.

- Розмежування джерел фінансування пенсій, призначених за різними пенсійними програмами. На першому етапі – розмежування джерел фінансування з Державним бюджетом, а на другому – поступове переведення фінансування дострокових пенсій інших категорій підвищених пенсій у систему недержавних пенсійних фондів з обов'язковим відрахуванням до них пенсійних внесків з боку відповідних роботодавців.

- Економічне стимулювання громадян до виходу на пенсію у більш пізньому віці без законодавчого підвищення діючого пенсійного віку.

- Фінансування з Державного бюджету дефіциту коштів в рамках солідарної системи, у разі його виникнення.

- Поступове запровадження системи управління Пенсійним фондом на основі паритетного представництва сторін соціального партнерства (представників держави, роботодавців та працівників).

Для забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи в рамках його бюджету необхідно:

- посилити платіжну дисципліну стосовно сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України;
- опрацювати питання щодо запобігання збільшенню фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам, зайнятим на підземних роботах, на роботах з шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсій за віком на пільгових умовах або за вислугу років;

- вдосконалити законодавство в частині здійснення державного нагляду в системі накопичувального пенсійного забезпечення.

Висновки. В ході роботи був проведений аналіз цілої низки проблем, що стоять перед нашою державою в галузі пенсійного забезпечення її громадян. Вияснення місця, яке займає Пенсійний фонд у фінансовій системі держави та в структурі пенсійного забезпечення дозволило нам розділити проблему на дві складові: джерела формування коштів фонду пенсійного страхування та механізм їхнього розподілу за призначенням. Аналіз кожної із складових дозволяє нам зробити певні узагальнення, висновки та пропозиції.

Стосовно цих аспектів внаслідок проведеного аналізу змін можемо зробити наступні висновки:

1) Неефективне управління Кабінетом Міністрів України, Мінпраці та Пенсійним фондом України системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, безсистемне проведення пенсійної реформи, яка фактично призупинена, призвели до повного розбалансування бюджету Пенсійного фонду.

2) Пенсійним фондом України не забезпечено обґрунтованого планування показників бюджету Пенсійного фонду, не вжито своєчасних заходів нормативно-правового та організаційного забезпечення, спрямованих на фінансову стабілізацію Пенсійного фонду та оптимізацію управлінських видатків.

3) Розбалансуванню бюджету Пенсійного фонду сприяли наявність пільг зі сплати страхових внесків, здійснення Пенсійним фондом ряду невластивих йому видатків, передбачених законодавством, а також значне зростання обсягів недоїмки зі сплати страхових внесків та високі темп скорочення кількості застрахованих осіб і страхувальників.

4) Зростаюча залежність бюджету Пенсійного фонду від коштів державного бюджету та значні обсяги його доходів і видатків вимагають затвердження бюджету Пенсійного фонду не постановою Уряду, а відповідним законом, що посилює контроль за ефективністю управління коштами загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

5) Незважаючи на щорічне зростання обсягів видатків Пенсійного фонду на виплату пенсій, їх середній розмір залишається незначним. Враховуючи існуюче навантаження на застрахованих осіб, без реформування пенсійної системи неможливо забезпечити громадян гідними пенсіями.

Узагальнюючи все сказане приходимо до висновку про те, що в країні необхідне подальше реформування пенсійної системи, яке передбачає наступні моменти:

По-перше, має бути створена єдина пенсійна система з розрахунком рівня пенсії залежно від трудового вкладу, тобто професійного рівня і, відповідно, одержуваної зарплати в період роботи, яка б відображала кваліфікацію кожної людини, значущість її діяльності для суспільства і стаж роботи.

По-друге, стратегічною метою ще одного можливого напрямку реформування пенсійної системи є трирівнева система пенсійного забезпечення, що включає солідарну систему, обов'язкову накопичувальну систему та добровільну систему заощаджень.

Початок повномасштабної пенсійної реформи стане основою значних позитивних перетворень у суспільстві. Для реалізації всіх етапів реформи потрібен час.

Список використаних джерел

1. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ» ВІД 9 ЛИПНЯ 2003 Р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
2. Горін В. Сутність соціальної безпеки : фінансові та організаційно-правові аспекти. Світ фінансів. 2012. № 4 (13). с. 52-57.
3. Гнибіденко І. Ф., Непокучицький А. О. Наукові підходи до реформування пенсійної системи в Україні та країнах ЄС. Проблеми науки. 2016. № 4. с. 30-38.
4. Шклярівська Ю. Реформа української системи пенсійного забезпечення на тлі пенсійних реформ інших країн. Вісник Пенсійного фонду України. 2018. № 8. с. 10–11.
5. Ткаченко Л. Пенсійна реформа в Україні : крок уперед два кроки назад. Україна : аспекти праці (укр.). 2015. № 8. с. 13–19.
6. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні : Курс лекцій : Навчальне видання. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 288 с.
7. Партин Г. О., Тивончук О. І. Пенсійні фонди як учасники фінансового ринку. Фінанси України (укр.). 2019. № 9. с. 143–150.
8. Закону України «Про збір на і обов'язкове державне пенсійне страхування» (від 22.10.98 № 208 XIV, від 15.07.99і № 967-XIV, від 24.05.2001 № 2452-III). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/97-вр>.
9. Гнибіденко І. Пенсионная реформа в Украине : состояние, проблемы, перспективы. Экономика Украины. 2018. № 4. с. 4-11.
10. Ричік Л. Пенсійна реформа та її фінансові наслідки. Україна : аспекти праці (укр.). 2019. № 5. с. 19–27.
11. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист : Навч. пос. із соц. політики. Київ : Основи, 2018. 491 с.
12. Волков Ю. Е. Социальные отношения и социальная сфера. Социологические исследования. 2009. № 4. с. 34.
13. Морозова О. Міжнародні стандарти побудови пенсійної системи. Вісник Пенсійного фонду України. 2005. № 1 (13). с. 16–17.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» [Law of Ukraine «On mandatory state pension insurance»] vid 9 lypnia 2003 r. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
2. Horin, V. (2012). Sutnist sotsialnoi bezpeky : finansovi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty [The essence of social security : financial and organizational and legal aspects] Svit finansiv, 4 (13). 52-57.
3. Hnybidenko, I. F., Nepokulchytskyi A. O. (2016). Naukovi pidkhody do reformuvannia pensiinoi systemy v Ukraini ta krainakh YeS [Scientific approaches to reforming the pension system in Ukraine and EU countries]. Problemy nauky, 4. 30-38.
4. Shklyarivska, Yu. (2018). Reforma ukrainskoi systemy pensiinoho zabezpechennia na tli pensiinykh reform inshykh krain [Reform of the Ukrainian pension system against the background of pension reforms of other countries]. Visnyk Pensiinoho fondu Ukrainy, 8. 10–11.
5. Tkachenko, L. (2015). Pensiina reforma v Ukraini : krok upered dva kroky nazad [Pension reform in Ukraine : one step forward two steps back]. Ukraina : aspekty pratsi (ukr.), 8. 13–19.
6. Syrota, I. M. (2016). Pravo pensiinoho zabezpechennia v Ukraini : Kurs leksii : [The right of pension provision in Ukraine : Course of lectures] : Navchalne vydannia. Kyiv : Yurinkom Inter. 288 s.
7. Partyn, H.O., Tyvonchuk, O.I. (2019). Pensiini fondy yak uchasnky finansovoho rynku [Pension funds as financial market participants]. Finansy Ukrainy (ukr.), 9. 143–150.

8. Zakonu Ukrainy «Pro zbir nai oboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» [Law of Ukraine «On Collection of Mandatory State Pension Insurance»] (vid 22.10.98 No. 208 XIV, vid 15.07.99i № 967-XIV, vid 24.05.2001 № 2452-III). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400/97-vr>.

9. Gnibidenko, I. (2018). Pensionnaya reforma v Ukraine : sostoyanie, problemy, perspektivy [Pension reform in Ukraine: state, problems, prospects] *Ekonomika Ukrainy*, 4. 4-11.

10. Rychik, L. (2019). Pensiina reforma ta yii finansovi naslidky [Pension reform and its financial consequences] *Ukraina : aspekty pratsi (ukr.)*, 5. 19–27.

11. Libanova, E., Palii O. (2018). Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst [Labor market and social protection] : Navch. pos. iz sots. polityky. Kyiv : Osnovy. 491 s.

12. Volkov, Yu. E. (2009). Social'nye otnosheniya i social'naya sfera [Social relations and social sphere] *Sociologicheskie issledovaniya*, 4. 34.

13. Morozova, O. (2005). Mizhnarodni standarty pobudovy pensiinoi systemy [International standards for building a pension system] *Visnyk Pensiinoho fondu Ukrainy*, 1 (13). 16–17.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав, 08401, Україна
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8906-9060
Researcher ID: Y-4360-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Малышко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и налогообложения, Университет Григория Сковороды в Переяславе
ул. Сухомлинского 30, г. Переяслав, 08401, Украина
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Accounting and Taxation, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynsky Str. 30, Pereyaslav, 08401, Ukraine
e-mail: malyshkovitalina@gmail.com

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

БОЙКО О. М., КУЧЕРЕНКО С. Ю. Сутність та завдання інноваційної політики соціального спрямування в умовах сьогодення.....	7
МИКИТЮК І. С. Теоретичні засади цифровізації казначейства України.....	19
ЧАБАН Г. В., ЧАБАН В. Г. Застосування інноваційних факторів підвищення продуктивності праці.....	23

Економіка та управління

ІГНАТЕНКО М. М., ЗАХАРІН С. В., КРАСНОЖОН А. С. Підвищення конкурентоспроможності розвитку малих підприємств на засадах формування і поширення цифрових бізнес-процесів.....	30
МАРМУЛЬ Л. О., ЛЕВАЄВА Л. Ю., ЯРОВИЙ В. Ф. Механізми, мотиви та стимули забезпечення стратегічних пріоритетів розвитку туристичних підприємств на селі.....	38
ПАЛАМАРЧУК О. М., КУЗНЕЦОВА Т. В. Міжнародні бізнес-стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств.....	45
ПЕРЧУК О. В., ЛЯШЕНКО М. С., МАЛА Ю. В. Теоретичні основи обліку виплат працівникам закладів охорони здоров'я.....	53
РОМАНЮК І. А., МАРЧЕНКО О. А. Сертифікація підприємств та стандартизація послуг як інструменти управління конкурентоспроможністю туристичної діяльності в Україні.....	64
СКРИПНИК С. В., КОВАЛЬ С. В., ШЕПЕЛЬ І. В. Удосконалення обліку та розрахунків з оплати праці в аграрних підприємствах на засадах системного підходу та організаційних інновацій.....	71
СЛЮСАР С. Т. Екологічне оподаткування і відображення його основних елементів в системі бухгалтерського обліку.....	77

Економічна теорія

ВАРНАЛІЙ З. С. Багатоступенева структура безпеки держави (на прикладі економічної та фінансової безпеки).....	87
ВОЛОВИК Л. М. Трансформаційні процеси в рекреаційно-туристичній індустрії країн Європи на сучасному етапі.....	94
КОСТИК Є. П. Соціально-економічний внесок кооперативного видавництва «Гарт» у розвиток видавничої галузі України.....	99
СЕМЕНЕНКО О. Г., ГАВРИЛКО О. Ю. Методичні підходи до діагностики соціально-економічного розвитку регіону.....	109

Фінанси, грошовий обіг та кредит

АРИСТОВ Ю. Ю. Формування та реалізація бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.....	117
ГАЛАБУРДА А. С., ШЕВЧЕНКО С. О. Податкова політика в умовах воєнного стану.....	123
КЛИМЕНКО А. М. Теоретико-методичні засади податкового регулювання розвитку територіальних громад в Україні.....	130
КРИВЕНКО Ю. В. Іноземні інвестиції та їх залучення в економіку України за допомогою фондового ринку.....	136
КУЖЕЛЄВ М. О., СИВОЛАП І. М. Методи встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «втягнутої руки».....	144
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО І. П. Стратегічні пріоритети боргової політики країни.....	150
МАЛИШКО В. В. Джерела формування та напрями використання бюджету пенсійного фонду України.....	155

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

БОЙКО Е. Н., КУЧЕРЕНКО С. Ю. Сущность и задачи инновационной политики социального направления в современных условиях	7
МИКИТЮК И. С. Теоретические основы цифровизации казначейства Украины	19
ЧАБАН Г. В., ЧАБАН В. Г. Применение инновационных факторов повышения производительности труда	23

Экономика и управление

ИГНАТЕНКО Н. Н., ЗАХАРИН С. В., КРАСНОЖОН А. С. Повышение конкурентоспособности развития малых предприятий на основах формирования и внедрения цифровых бизнес-процессов	30
МАРМУЛЬ Л. А., ЛЕВАЕВА Л. Ю., ЯРОВОЙ В. Ф. Механизмы, мотивы и стимулы обеспечения стратегических приоритетов развития туристических предприятий на селе	38
ПАЛАМАРЧУК О. Н., КУЗНЕЦОВА Т. В. Международные бизнес-стратегии повышения уровня конкурентоспособности предприятий	45
ПЕРЧУК О. В., ЛЕШЕНКО М. С., МАЛАЯ Ю. В. Теоретические основы учета выплат работникам заведений здравоохранения	53
РОМАНЮК И. А., МАРЧЕНКО О. А. Сертификация предприятий и стандартизация услуг как инструменты управления конкурентоспособностью туристической деятельности в Украине	64
СКРИПНИК С. В., КОВАЛЬ С. В., ШЕПЕЛЬ И. В. Совершенствование учета и расчетов оплаты труда в аграрных предприятиях на основе системного подхода и организационных инноваций	71
СЛЮСАР С. Т. Экологическое налогообложение и отражение его основных элементов в системе бухгалтерского учета	77

Экономическая теория

ВАРНАЛИЙ З. С. Многоступенчатая структура безопасности государства (на примере экономической и финансовой безопасности)	87
ВОЛОВИК Л. М. Трансформационные процессы в рекреационно-туристической индустрии стран Европы на современном этапе	94
КОСТИК Е. П. Социально-экономический взнос кооперативного издательства «гарт» в развитие издательской отрасли Украины	99
СЕМЕНЕНКО Е. Г., ГАВРИЛКО А. Ю. Методические подходы к диагностике социально-экономического развития регионов	109

Финансы, денежное обращение и кредит

АРИСТОВ Ю. Ю. Формирование и реализация бюджетной политики в странах с развитой и трансформационной экономикой	117
ГАЛАБУРДА А. С., ШЕВЧЕНКО С. А. Налоговая политика в условиях военного положения	123
КЛИМЕНКО А. М. Теоретико-методические основы налогового регулирования развития территориальных общин в Украине	130
КРИВЕНКО Ю. В. Иностранные инвестиции и их привлечение в экономику Украины с помощью фондового рынка	136
КУЖЕЛЕВ М. А., СИВОЛАП И. Н. Методы установки соответствия условий контролируемых операций принципа «вытянутой руки»	144
МАКОГОН В. Д., АДАМЕНКО И. П. Стратегические приоритеты долговой политики страны	150
МАЛЫШКО В. В. Источники формирования и направления использования бюджета пенсионного фонда Украины	155

CONTENTS

Knowledge Economy, Innovative Economy

BOIKO OLENA, KUCHERENKO SVITLANA. The essence and task of the innovative policy of social direction in today's conditions.....	7
MYKYTYUK IGOR. Theoretical principles of digitalization of the treasury of Ukraine	19
CHABAN GALINA, CHABAN VITALIY. Application of innovative factors to increase labor productivity	23

Economy and Management

IHNATENKO MYKOLA, ZAKHARIN SERHII, KRASNOZHON ANASTASIYA. Increasing the competitiveness of the development of small enterprises based on the formation and spread of digital business processes	30
MARMUL LARISA, LEVAIEVA LIUDMYLA, YAROVYY VADYM. Mechanisms, motives and incentives for providing strategic priorities for the development of tourist enterprises in the rural	38
PALAMARCHUK OXANA, KUZNIETSOVA TETIANA. International business strategies to increase the level of competitiveness of enterprises	45
PERCHUK OKSANA, LYASHENKO MYKYTA, MALA JULIA. The theoretical basis of accounting payments to employees of healthcare institutions	53
ROMANIUK IRYNA, MARCHENKO OKSANA. Certification of enterprises and standardization of services as tools for management of the competitiveness of tourism activities in Ukraine	64
SKRYPNYK SVITLANA, KOVAL SVITLANA, SHEPEL INESA. Improvement of accounting and calculations for the payment of labor in agricultural enterprises based on a systematic approach and organizational innovations ..	71
SLIUSAR SVITLANA. Environmental taxation and a reflection of its main elements in the accounting system	77

Economic Theory

VARNALII ZAKHARII. Multi-stage structure of state security (the case of economic and financial security)	87
VOLOVYK LYUDMILA. Transformation processes in the recreation and tourism industry of European countries at the present stage	94
KOSTYK YEVHENII. Socio-economic contribution of cooperative publishing house «hart» to the development of the publishing industry of Ukraine.....	99
SEMENENKO OLENA, HAVRYLKO OLEKSANDR. Methodological approaches to the diagnostic socio-economic development of regions.	109

Finance, Monetary Circulation and Credit

ARISTOV YURII. Formulation and implementation of budget policy in countries with a developed and transformational economy	117
HALABURDA ANNA, SHEVCHENKO SVITLANA. Tax policy under martial law	123
KLYMENKO ANDRII. Theoretical and methodological principles of tax regulation of the development of territorial communities in Ukraine	130
YULIIA KRYVENKO. Foreign investments and their investment in the economy of Ukraine with the help of the fund market.....	136
KUZHELIEV MYKHAILO, SYVOLAP IRYNA. Methods of determining compliance with the conditions of controlled operations of the «handout» principle.....	144
MAKOHON VALENTYNA, ADAMENKO IRYNA. Strategic priorities of the country's debt policy	150
MALYSHKO VITALINA. Sources of formation and directions of use of the budget of the pension fund of Ukraine	155

До авторів збірника Шановні автори!

Університет Григорія Сковороди в Переяславі приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – A4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; низу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;

- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.

- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;

- постановка проблеми;

- аналіз останніх досліджень і публікацій;

- виділення недосліджених частин загальної проблеми;

- постановка завдання, мети дослідження;

- метод або методологію проведення дослідження;

- викладення основного матеріалу (результати роботи);

- галузь застосування результатів;

- висновки відповідно до статті.

- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 11 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);

- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);
- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами: +38(044) 293-11-17; +38(068) 355-83-20

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Университет Григория Сковороды в Переяславе принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - A4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрываться предложениями в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
 - название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (результаты работы);
 - область применения результатов;
 - выводы согласно статье.
 - ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
 - пустая строка (Arial, 11 пт.);
 - название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
 - ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - название статьи - большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
 - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
 - ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
 - JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
 - пустая строка (Arial, 12 пт.);
- Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
 - выводы согласно статье;
 - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>. Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;
- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;
- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;
- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;
- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам; +38(044) 293-11-17; +38(068) 355-83-20

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing. Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Tel.; +38(044) 293-11-17; +38(068) 355-83-20

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 54

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54>

Головний редактор Л.О. Мармуль

Переяслав
2022

Підписано до друку 27 вересня 2022 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 17,80.
Ум.др. арк. 20,69. Наклад 50 примірників.

Министерство образования и науки Украины
Университет Григория Сковороды в Переяславе

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 54

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54>

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав
2022

Подписан к печати 27 сентября 2022. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 17,80.
Ус.п.л. 20,69. Тираж 50 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 54

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-54>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav
2022

Signed for print on September 27, 2022. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 17,80.
Issued sheets 20,69. 50 copies.